

Para secolul 20
Cultura literară
1960

secolul 20
@Asociația Ziaristilor Independenți din România
REVISTA DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Secolul 20

R E V I S T Ă
D E
L I T E R A T U R Ă
U N I V E R S A L Ă

Editată de

UNIUNEA SCRITORILOR DIN RPR

București, Redacția: Casa Scriitorilor,

Calea Victoriei, 115, tel. 16.79.22

Ad-ția: Șos. Kiseleff, 10, tel. 18.63.99

Apare lunar

Copertă de:

Servando Cabrera Moreno

SUMAR

Nr. II' (anul II—Noiembrie 1962)

Pag.

WILLIAM FAULKNER,

Conacul, roman, (urmare

și sfârșit) în românește de

Fănuș Neagu și A. Leicand 4

ANTOLOGIE BULGARĂ,

Poeme, în românește de

Ion Brad și Nicolae Stoian 96

Sinteze și profiluri

N. I. POPA, *Conceptul de*

literatură universală 106

	<u>Pag.</u>
NINA FAÇON, „ <i>Problema sudului</i> ” în literatura italiană	114
PAUL ELUARD, <i>Poezia de circumstanță</i> , în românește de Sașa Pană	127
MIHNEA GHEORGHIU, <i>Sfârșitul trilogiei</i>	136

★

De vorbă cu:

IANIS RITSOS — <i>la București</i> ; CARLO SALINARI — <i>la Roma</i> ; JEAN LOUIS BARRAULT — <i>la Moscova</i> ; MARCOS ANA — <i>la București</i>	147
---	-----

★

MARCOS ANA, <i>1917</i> , versuri, în românește de R. Vulpescu și I. Acsan	179
---	-----

★

Imaginea prezentului în lume

E. Kazakevici, poetul prozei, de M. Novicov; <i>Discuții despre Maia-</i> <i>kovski</i> ; <i>Graham Greene în România</i> ; <i>Aragon despre realism și</i>
--

*realitate; André Wurmser, publicist; Criticul, diavolul și bunul
dumnezeu; Céline și «Tentația autorității»; Fata cu părul roșu;
Teatrul național englez a luat ființă; Televiziunea americană
și mașina de tocat carne; Un scriitor peruvian: Ciro Alegria;
Reîntâlnire cu Maria Teresa León.*

182

PABLO PICASSO

Pace

WILLIAM FAULKNER

CONACUL

13

Cînd Charles Mallison s-a întors acasă în septembrie 1945, a găsit la Jefferson un nou Snopes. Avionul din al cărui echipaj făcea parte fusese doborît (« ceea ce de altfel era de așteptat » — adăuga întotdeauna Charles, cînd povestea cum s-a întîmplat asta) dar, din fericire, nu pierise nimeni. Pilotul avionului era Plexiglass. Plex. În realitate îl chema Harold Baddington, dar era nebun după celofan, pe care-l numea plexiglass. Avea o adevărată manie a celofanului. Era de ajuns să se gîndească, sau să vadă un pachet de țigări, sau o cămașă nouă care se vindea acum în ambalaj străveziu și impermeabil și îl cuprindea numaidecît o excitație isterică asemănătoare cu aceea pe care — Charles văzuse de multe ori acest lucru — îi cuprindea pe civili, mai cu seamă pe cei trecuți de cincizeci de ani, atunci cînd venea vorba de nemți sau de japonezi. Plex născocise un sistem propriu de a repurta victorii în război cu ajutorul celofanului. În loc de bombe, avioanele 17 și 24, precum și avioanele englezești « Blenheim » și « Lancaster » trebuiau să arunce pachete de tutun, de rufărie și îmbrăcăminte împachetate în celofan; nemții se vor repezi buluc să le înhațe și vor putea fi bombardați în voie sau și mai bine, luați prizonieri cu grămada de către desantele de parașutiști.

Cînd avionul lor fu atins, nu se văzură nevoiți să sară cu parașuta. Plex ateriză lent, doar cu un singur motor. Nenorocirea a fost că și-a ales pentru aterizare un sătuc pe care, la rîndul ei, o patrulă nemțească îl alesese în dimineața aceea ca să aplice în practică o nouă metodă de ocupație. Astfel, toți membrii echipajului, fără să-și fi venit în fire, nimeriră în lagărul de prizonieri din Limbourg. Constatară imediat că acesta este locul cel mai periculos din cîte întîlniseră în cursul războiului. Lagărul se afla alături de un nod de cale ferată pe care englezii îl bombardau regulat în fiecare miercuri seara de la o înălțime de cel mult treizeci-patruzeci de picioare. Timp de șase zile, observau cum se apropie implacabil ziua de miercuri, ziua cînd, cu o precizie matematică începeau să urle motoarele, să răsună explozii și văzduhul era străpuns de razele reflectoarelor, de salve de

WILLIAM FAULKNER

Autoportret

mitraliere și de schije ținătoare ale proiectilelor antiaeriene. În dorința de a-și salva pielea, toți cei din baracă se ascundeau sub paturi, crezându-se mai la adăpost de primejdii și fierbea în ei o pornire turbată să iasă afară în curte, să aștepte sălbatic mișcările, și să urle spre iadul de deasupra capului: « Hei, băieți! Fie-vă teamă de Dumnezeu! Sintem noi! Noi! ! » Dacă lucrurile s-ar fi petrecut într-un film sau într-un roman și nu în război, spunea Charles, cu siguranță că ar fi fugit cu toții din lagăr. El însă nu întâlnise niciodată vreun om care să fi evadat dintr-un lagăr autentic, — de aceea șezu liniștit și aștepta eliberarea, după care se întoarse acasă, la Jefferson, unde găsi încă un Snopes, unul nou.

Și totuși, cei din Jefferson nu capitulau. Tocmai în vara anului 1945, cind Jeffersonul a dobândit un nou Snopes, Ratliff l-a distrus pe Clarence. Nu l-a împușcat, l-a distrus pur și simplu pe Clarence, l-a înlăturat, l-a smuls din ceea ce unchiul lui Charles, Gavin, numea « snopespsihoza și snopesteama noastră permanentă ». Asta s-a întâmplat în timpul campaniei electorale, în ajun de august, cind se făceau propunerile de candidați. Charles s-a întors acasă pe o lună de la aceste evenimente, iar Gavin nu asistase nici el la picnicul unde Clarence Snopes a pierdut bătălia alegerilor pentru Congres, cu toate că alegerile, la care participă întreaga țară, urmau să aibă loc abia peste un an. Cind spunea că Ratliff l-a distrus pe Clarence, Charles se referea precis la întimplarea de la picnic... Se aflau în biroul unchiului său. Gavin îl luă din scurt pe Ratliff și-i zise:

— Povestește-ne amănunțit ce s-a întâmplat în ziua aceea.

Senatorul Clarence Egglestone Snopes era numit pur și simplu Clance, de către orice american alb liber din districtul Yoknapatawpha, care avea dreptul și datoria de a merge la alegeri și de a pune o cruciuliță acolo unde îi porunca bătrînul Will Varner s-o pună. În primii ani, cind bătrînul Varner l-a numit sau l-a detașat, sau mai bine zis, l-a mutat în Camera superioară a Congresului din orașul Jackson, el se numea, mai pe scurt, senatorul Clarence Snopes. În Congres, senatorul începu să prindă cheag (fusesse un băiețandru înalt și stingaci, apoi un tînăr energic, cu măsură și destul de mobil, deși stingaci, dar pe urmă, din pricina vieții intelectual-sedentare pe care era nevoit s-o ducă în calitate de părinte ales de popor, mentor și apărător al intereselor districtului Yoknapatawpha, începu să i se roșească nasul, i se buhăiră obraji și i se rotunji pîntecele) și, pe nepusă masă, într-o zi de iulie, prin jurul anului 1925, cind nici un locuitor din Jefferson și din tot districtul Yoknapatawpha mai tînăr de șaizeci de ani, nu purta haină, Clarence apărură în piață într-un costum de pinză albă ca zăpada, cu papion negru și, în acele zile — poate înainte sau imediat după această apariție, — oamenii văzură cu uimire că el semnează « senatorul C. E. Snopes ». Unchiul lui Charles, Gavin, întrebă:

— De unde a apărut acest « E »?

Ratliff îl lămuri.

— Cred că și l-a luat odată cu costumul alb de nuntă atunci cind, în drum spre Jackson, s-a oprit o vreme la Memphis. Și de ce nu? Un senator ales în mod legal are dreptul să facă tot ce vrea, ca orice alegător liber.

Charles socotea că încă de pe atunci Clarence îi derutase pe toți, ca un boxer care a ajuns să-și istovească adversarul, fără să-l fi lovit niciodată cum trebuia. De aceea toți alegătorii primiră cu blindețe și supunere știrea că propriul lor Cincinnati se numește senatorul Egglestone Snopes. Unchiul Gavin întrebă nedumirit:

— Egglestone? De ce tocmai Egglestone?

Ratliff îi răspunde într-o doară:

— Și de ce n-ar fi Egglestone?

Atunci unchiul Gavin spune și el:

— Așa e, zău, Egglestone sau altceva, tot un drac.

Apoi, pe nevăgăte de seamă, și-a adăugat înaintea numelui și vechea inițială «C». Acum, el se numea senatorul C. Egglestone Snopes. Burta-i mai crescuse, îi apăruseră pungi sub ochi, iar buza de jos îi atirna — asta pe semne, din pricina oratoriei, fiindcă C. Egglestone Snopes rostea discursuri cind vrei și unde vrei; la adunările acționarilor, în cluburile pentru femei, în orice loc și cu orice prilej, cu condiția să se zăvorească bine ușile ca publicul să nu poată s-o ia din loc. Charles se mai afla în lagărul german de prizonieri cind Ratliff și unchiul său Gavin au înțeles că senatorul Clarence are de gînd să-și pună candidatura în alegerile pentru Congresul de la Washington și că ar fi foarte posibil ca bătrînul Will Varner să obțină să fie ales tocmai acest Clarence Snopes care, încet dar sigur, făcea carieră. Mai întîi avusese funcția de polițist, apărător și pe față și în secret al lui Varner, apoi devenise polițai șef, iar după aceea, datorită priceperii bătrînului Will de a aplica pe scara cea mai largă șantajul cămătăresc, fusese ales reprezentant al districtului la Jackson. În sfîrșit, în 1945, cu sprijinul și înțelegerea tuturor Varnerilor din circumscripția electorală respectivă — fără a mai pune la socoteală măsliura voturilor — a fost propus pentru Camera reprezentanților de la Washington unde, nimerind nu în labele unui Will Varner de însemnătate locală sau districtuală, ci în labele unui Will Varner de talie națională, sau, chiar, internațională, ar fi putut săvîrși, dacă nu se luau măsuri din timp, orice gugumănie. Asta era situația în ziua aceea de pomină din iulie, cînd potrivit obiceiului și tradiției, în timpul picnicului ce se ținea anual la moara lui Varner, deschideau campania electorală și începeau goana după voturi — cu toate că alegerile urmau să aibă loc abia în anul viitor — atît candidații locali pentru funcții orășenești și districtuale, cît și candidații pentru funcții în instituțiile administrative ale statului sau chiar ale întregii țări, oameni ca, de pildă, Clarence. Dar aici, Clarence, n-a apucat să urce la tribună să-și anunțe candidatura; mai mult, a dispărut încă înainte de a se servi masa. În ziua următoare în tot districtul s-a împrăștiat zvonul că senatorul C. Egglestone Snopes a hotărît să-și retragă candidatura pentru Congres și că, după ce-i va expira mandatul de senator local, are de gînd să părăsească pentru totdeauna arena politică.

Dar pe unchiul Gavin îl interesa în cel mai înalt grad nu ceea ce se întîmplase cu Clarence, ci felul cum privise această întîmplare Will Varner, cum primise el lovitura. Căci, pentru a-l scoate pe Clarence din cursa la capătul căreia se afla un fotoliu în Congres, trebuie să lovești întîi și întîi în bătrînul Varner. În fond, Clarence, nici nu merita să-l atingi. Nimeni nu-i dădea cu adevărat atenție lui Clarence, după cum nu dai atenție unei încărcături de dinamită, pînă în momentul cînd i se pune fitilul. Iar fără fitil, Clarence reprezenta un simplu morman de rumeguș și hîrtie murdară care nici măcar nu arde cum trebuie chiar dacă-i dai foc. Să fim înțeleși, Clarence era destul de lipsit de conștiință sau de principii morale, însă, fără creierul care îi îndruma și îi ierta păcatele, Clarence ar fi putut deveni jucăria oricui, deoarece el posedea numai instinctul orb al sadismului și excocheriei și era periculos dacă pentru cei cărora le era superior din punct de vedere moral și intelectual — iar din întreaga populație a globului, un

om mai prejos de el nu putea fi decât un alt Snopes, dar chiar și în neamul Snopes unul singur era mai prejos decât el. Și acest om era fratele mai mic al lui Clarence, Doris, un dobitoc de vreo șaptesprezece ani, care semăna leit cu Clarence, atît ca înfățișare și statură cît și ca mărginare intelectuală altoită pe principii de hienă; singura deosebire dintre ei era că Doris, deocamdată, nu făcea parte din organele legislative ale statului. De mult, spre sfîrșitul deceniului al treilea, Byron Snopes, care a jefuit banca colonelului Sartoris și a fugit în Texas, a trimis cu forța la Jefferson, patru băieți semisnopes, semiindieni — apași — și Clarence, care-și petrecuse vara acasă, între două sesiuni, i-a ales drept țintă pentru tot felul de glume și batjocuri. Dar, aflîndu-se în postul de senator al statului, Clarence trebuia să-și mențină prestigiul — nu de dragul alegătorilor săi, firește, ci fiindcă știa prea bine că e periculos să te iei în bețe cu bătrînul Varner și să te ferească dumnezeu să-i atingi *amour-propre*¹ — de aceea el prefera doar să născocască aceste glume, dar de aplicat, îl punea să le aplice pe fratele său Doris. Asta a durat pînă cînd cei patru mici indieni l-au pîndit pe Doris pe un teren neutru: l-au prins, l-au legat, l-au pus pe un morman de vreascuri în pădure și au aprins focul dedesubt. Cineva, totuși, a auzit răcnetele lui Doris și l-a salvat în ultima clipă.

Clarence avea pe atunci aproape treizeci de ani și deținea un loc de senator al statului; cariera lui începuse cu mult înainte — cînd avea vreo optsprezece sau nouăsprezece ani: era înalt, puternic și, potrivit spuselor lui Ratliff îi plăcea să se bată dacă adversarul era mai slab decât el — în prăvălia lui Varner, unde comanda o bandă de rude și lingăi. Toți se băteau, jucau cărți, chefuliau, maltratau pe negri, băgau groaza în femeile și fetele din toată Ripa Francezului. La un moment dat însă (după cum povestea Ratliff) pe bătrînul Varner acest lucru a început să-l enerveze, așa că hotărî să pună capăt activității timpite a lui Clarence, poruncind judecătorului de pace să-l numească polițist personal. Atunci s-a hotărît însfîrșit întreaga viață a lui Clarence, soarta lui, așa cum se hotărîște soarta unui foc de artificii cînd se apropie de el un chibrit.

Avansarea lui însă, nu s-a produs chiar atît de repede, în orice caz nu s-a produs brusc. Sau poate, cine știe, nu prea înțelegea ce carieră îl așteaptă. La început a căutat să privească în jur, să se orienteze, să înțeleagă unde a ajuns. Abia după aceea, cu un fel de uimire neîncrezătoare, a deslușit drumul ce i se deschidea în față. Mai întîi s-a minunat, apoi dîndu-și seama de perspectivele lui nelimitate, pe care toți le treceau sub tăcere, a fost cuprins de entuziasm. La început s-a purtat cît se poate de cuviincios. Înainte fusese peste măsură de insolent, bîzuindu-se doar pe banda lui care refuza să recunoască orice fel de lege, de aceea lumea credea că acum, cînd avea prilejul măreției incontestabile a legii întruchipate în persoana lui Will Varner, o să depășească toate limitele. Dar îi înșela pe toți. Deveni reazimul și apărătorul drepturilor cetățenești și liniștii publice în Ripa Francezului. Bineînțeles, însă, primii negri de care s-a ciocnit în îndeplinirea obligațiilor sale de serviciu au plătit-o cu vîrf și îndesat. Totuși, acum, chiar și în comportarea crudă față de negri se simțea o oarecare indiferență. Înainte de înălțarea, de canonizarea sa, el și banda sa îi maltratau pe negri din principiu. N-o făceau ca să-i pedepsească pentru vreo faptă rea și nici măcar, cum spunea unchiul Gavin, pentru că negrii făceau parte

¹ *Amor propriu* (în franceză).

dintr-o rasă străină, pentru că se deosebeau de albi și le-ar fi fost ostili per se¹ (unchiul Gavin mai spunea că atât Clarence, cât și banda lui nu știau acest lucru, pur și simplu pentru că nu îndrăzneau să și-l mărturisească din teamă față de rasa neagră). Și teama lor izvoră de acolo că ei, oameni albi, îi transformaseră pe acești negri într-un pericol pentru modul lor risipitor și nerațional de a gospodări; înșiși albi îi siliseră pe negri — dacă negrul voia să supraviețuiască în mijlocul albilor — să învețe cum să profite mai bine și mai inteligent de orice fleac, de tot ce este mai rău — să învețe să lucreze mai bine pământul cu unelte cele mai primitive, și acelea insuficiente, să se mulțumească cu cele mai primitive condiții de viață, să păzească și să nu irosească ceea ce îi ajută să supraviețuiască. Acum Clarence se purta cu negrii în alt mod. Acum, când bătea un negru cu bastonul de cauciuc sau cu minierul pistolului pe care-l purta oficial, o făcea cu un fel de singe rece, ca și cum n-ar fi văzut în față pielea neagră sau un trup omenesc viu. Clarence folosea pur și simplu puterea legii asupra acestui om pentru a verifica, pentru a confirma, pentru a-și demonstra încă odată, poate chiar pentru a-și păstra convingerea că de mari sînt drepturile lui oficiale și intangibilitatea lui față de legi și cit de puternic este el, fizicește, chiar dacă merge cu pași mari spre bătrînețe.

Nu totdeauna cei bătuți erau negri. De fapt prima victimă pe care și-a încercat puterea a fost aghiotantul său, care comanda, împreună cu el, banda aceea veche. În cazul acesta, Clarence a dat dovadă de o mare cruzime pentru că aghiotantul încercase să speculeze relațiile lor din trecut. Clarence a depus eforturi imense pentru a imprima manifestării acesteia de cruzime și lașitate — amîndouă pentru el, firești și instinctive — un aer de incoruptibilitate și cinste. El plătise preț mare pentru această mască de incoruptibilitate și cinste și trebuia să le păzească din răspuțeri, orice avea să se mai întîmple. Într-un cuvînt părea că se schimbaseră foarte mult și unchiul lui Charles, Gavin, spunea că așa cum în trecut, înainte ca harul să se fi pogorît asupra lui, toată lumea îl considerase incorijibil, tot astfel lumea a început să creadă, și s-a așezat temeinic în credința ei, că noul chip al lui Clarence va rămîne neschimbat pentru totdeauna, pînă la sfîrșitul vieții sale. Și au continuat să creadă, și după ce au aflat (și astea nu erau simple zvonuri, deoarece Clarence însuși se fudulea cu acest lucru) că Clarence a devenit membru al ku-klux-klanului imediat ce această organizație a apărut pe meleagurile noastre. Ku-klux-klanul n-a prins la noi și a existat puțină vreme. În general, lumea socotea că această organizație nu ar fi existat de loc dacă n-ar fi fost Clarence. Ku-klux-klanul l-a primit fiindcă avea nevoie de el, fiindcă putea să-l folosească sau, după cum spunea unchiul Gavin, pentru că nu existau forțe pe lume care să-l poată opri să intre în klan, căci el era creat pentru ku-klux-klan, așa cum și ku-klux-klanul era creat pentru el. Intrase acolo înainte de a deveni polițai în Ripa Francezului. Acesta a fost, ca să zicem așa, primul său debut în viața publică, prima consacrare cavalerescă, relativ inofensivă, deocamdată — totuși pînă și o organizație de felul ku-klux-klanului înțelegea că nu poate conta prea mult pe Clarence. El era pentru ei o simplă unealtă docilă, o forță mușchulară, pînă cînd, într-un acces de furie sau de nemulțumire, bătrînul Verner se făcu polițai șef. După aproximativ un an a început să circule zvonul că el a devenit

¹ per se: în sine (în limba latină).

membru într-un consiliu al lor, « Klavern », sau dracu știe cum îi mai ziceau ei acolo, iar peste doi ani a devenit principalul « dragon » sau « vultur »¹ local al ku-klux-klanului: bătrînul Varner îl numise păzitor al liniștii publice, iar el se proclamase și arbitru al moralei publice.

E de presupus că tot atunci el și-a dat seama cu adevărat de perspectivele largi și strălucite pe care i le oferea soarta, că a privit cu uimire și neîncredere aceste posibilități ce păreau nelimitate și — cine știe? poate l-a înfricoșat o clipă gîndul că este recunoscut demn, că tocmai el este ales să-și manifeste nelimitat pe acest tărîm capacitățile și talentele — priceperea de a maltrata oamenii pînă la nesimțire, pînă la supunere totală și de a-i sili să lucreze pentru tine; de a-i distruge pe acești oameni ca pe niște cartușe, sau a-i devora ca pe niște porci sau oi, sau de a-i folosi pentru muncă, precum folosești catiri sau boi, neîncetat, an de an, croind cu ajutorul lor mereu brazde noi; de a-i sili fără scrupule să pună pe buletinul de vot semnătura-cruciuliță exact în locul care-i convine bătrînului Will Varner, și totodată de a profita de zgîrcenia lor, de lăcomia lor, de teama lor veșnică — și toate acestea cu îndemnarea unui politician vexat, care a minuit sfori toată viața și nu cu a unui simplu polițai de la țară, săltat în slujbă abia în ultimii ani. După cum a spus unchiul lui Charles, el era călăuzit numai și numai de instinctul său fără greș, lipsit de un mentor sau de exemple ilustre, căci lucrurile se petreceau cu mult înainte ca Huey Long să fi ajuns la culmea de la care să poată arăta concetățeanului său Bilbo, senator din partea statului Mississippi, ce poate face un om cu ceva bani, ambițios, obraznic și lipsit de orice scrupule.

De aceea, atunci cînd Clarence și-a pus candidatura pentru organele legislative ale statului, ei — adică tot districtul — știau că drept platformă politică îi va servi numele moșului Will Varner. Toți s-au gîndit de la bun început că ideea candidaturii i-a venit nu lui Clarence ci moșului Will, că enervarea moșului Will a atins un asemenea grad încît Clarence trebuia să-i dispară din fața ochilor. S-a dovedit însă, că greșiseră cu toții. Clarence își avea propria sa platformă politică. Și atunci oameni ca Ratliff și unchiul lui Charles, precum și unii băiețandri de felul lui Charles (el avea pe atunci numai opt-nouă ani) care îi ascultau, au înțeles că trebuie să se ferească de Clarence. Avea o platformă proprie! Pe o asemenea platformă putea să se situeze numai un om amoral și total insolent, care își va trăda alegătorii; înfîmșul număr de voturi care a hotărît soarta alegerilor în favoarea lui Clarence, Clarence le-a adunat de la oameni care nu erau subordonați puterii absolute a lui Will Varner, ba mai mult, în alte condiții ar fi votat bucuroși pentru orice alt locuitor al globului decît pentru Clarence. Și asta pentru că Clarence s-a ridicat împotriva ku-klux-klanului. Fusese principalul lor « vultur », « dragon » local — sau, naiba știe cum se mai chemau conducătorii lor — pînă în clipa cînd și-a pus candidatura. Asta o știa precis toată lumea. Și iată-l deodată devenit dușmanul de moarte al ku-klux-klanului! De campania electorală s-a ocupat, parcă în treacăt, lăsînd să se vadă că misiunea lui principală era de a nimici ku-klux-klanul. Și a învins în alegeri datorită unui număr mic de alegători din Jefferson care în ultimul moment au votat pentru el — profesori, medici și avocați tineri, femei, într-un cuvînt acei

¹ Titluri ale conducătorilor organizațiilor locale ale Ku-klux-klanului.

liberali culți și naivi care, pentru că ei erau cumsecade și cinstiți, au crezut că cinstea și libertatea personală vor învinge. Aceștia erau oamenii de convingeri politice diferite și dacă n-ar fi fost Clarence să-i unească, mulți dintre ei n-ar fi participat măcar la alegeri. Dar a venit Clarence și deodată li s-a părut că au dat peste un apărător împotriva a ceea ce le inspira teamă și ură. Iar Clarence s-a prezentat la Jackson nu doar ca un candidat norocos, ales într-o funcție politică, ci ca un apărător înverșunat al binelui, a pătruns în organele legislative (după cum spunea unchiul lui Charles) într-o aureolă de cavalier alb al purității și nevinovăției, petrecut de privilegiile dezorientate și speriate ale foștilor lui tovarăși de care se lepădase și se dezisese în mod vădit. El a distrus într-adevăr ku-klux-klanul în districtul Yoknapatawpha și unul din veteranii klanului a zis astfel: « Dacă nu am putut învinge în alegeri un mănunchi jalnic de profesori, redactori și directori de școli duminicale, cum mai putem spera că vom izbuti să învingem națiuni întregi — negri, catolici, evrei? »

Iată, prin urmare, cum a izbindit Clarence în alegeri. Timp de doi ani, pînă la alegerile următoare, putea să se uite liniștit împrejur, să caute încotro să păsească mai departe, ca un alpinist ajuns pe creasta unei culmi muntoase. Așa a spus unchiul lui Charles: ca un alpinist. Dar alpinistul urcă pe munte nu numai pentru a ajunge în vîrf. El urcă cu aceeași perseverență și atunci cînd știe că s-ar putea să nu ajungă în vîrf niciodată. El se cațără pe munte pentru bucuria și satisfacția pe care i-o dă conștiința că singurul lucru care se află între el și pieirea sa îl constituie rezistența lui personală, voința și curajul său. Clarence, însă, habar n-avea că se urcă pe un munte, pentru că el nu avea unde să cadă ci putea doar să fie aruncat jos de acolo; și e greu de crezut că cineva ar fi avut destulă putere și îndeminare ca să-l avarieze pe Clarence Snopes, fie și de pe treapta unui bordei.

La început toată lumea din district a avut impresia că Clarence s-a potolit ca să studieze și să memoreze regulile noului joc. Nimeni nu știa că el învăța în special să folosească orice prilej comod. Și continua să aștepte un astfel de prilej chiar cînd începu să rostească discursuri la adunări, păstrînd încă aureola de cavalier alb care a nimicit fanatismul și intoleranța în districtul Yoknapatawpha, după cum considerau idealistii naivi ale căror voturi, puține la număr, au avut cuvîntul hotărîtor în alegeri și l-au ajutat pe Clarence să învingă. Toți ceilalți oameni din district înțeleseseră de mult că Clarence profesase întotdeauna ura împotriva negrilor, catolicilor și evreilor, îmbrățișînd astfel tocmai doctrina organizației din a cărei nimicire a făcut carieră; cînd au apărut Cămășile argintii, Clarence a fost unul din primii oameni din statul Mississippi care s-a înscris în această organizație și asta — după cum spunea unchiul lui Charles — nu din pricină că împărtășea principiile organizației, ci pentru că socotea că este mult mai trainică decît klanul nimicit mai înainte. În genere, în acel moment, orientarea lui a devenit clară: să se înscrie oriunde, în orice asociație, în orice organizație pe care s-o poată comanda, dirija, ațîțind sentimentele religioase sau patriotice sau lăcomia obișnuită; dorința de a smulge o bucată din plăcinta politică. De la naștere el aparținuse bisericii baptiste din Rîpa Francezului. Acum mergea la aceeași biserică din Jackson unde a fost ales șef al comunității și preda la școala parohială. Pe timpul verii s-a răspîndit zvonul că el a hotărît să renunțe pentru un timp la postul său din organele legislative ale statului ca să

slujească în armată sau în flotă atît cît îi e necesar cuiva pentru a fi primit în Legiunea Americană.

Clarence dăduse lovitură. Făcuse carieră. Charles fu cît p-aci să spună despre el că «a împărțit» întregul district, dar cuvîntul «a împărțit» presupune totuși un oarecare echilibru, chiar dacă unul din talerele balanței urcă fără discuție, mai ușor și continuu. Dacă e să lărgim comparația la Clarence și la districtul nostru, talerul mai ușor al balanței urca vertiginos, se înălțase într-un spațiu fără aer și de acolo cineva încerca să țipe cu glasul unuia care strigă în pustiu. Clarence înghițise tot districtul, cu măruntaie cu tot, cum înghit mîncarea cucuveaua și balena, iar apoi scuiase pe talerul de sus al balanței rămășițele nedigerate, pielea și oasele — adică mănunchiul de ratați, de liberali culți și de intelectuali prost plătiți care-l votaseră pentru că socoteau că el a nimicit ku-klux-klanul. La aceștia trebuia să adăugăm încă un mic grup de idealști ca unchiul Gavin și Ratliff care votaseră de asemenea pentru Clarence, considerîndu-l drept un rău mai mic, deoarece se pronunțase împotriva ku-klux-klanului. Grupul acesta a suferit un eșec mult mai grav: căci învățătorii, profesorii de muzică, precum și ceilalți intelectuali naivi care învățau pe de rost discursurile președintelui Roosevelt, credeau că pînă la urmă cîntecul, dreptatea și onestitatea vor învinge, pentru că ei înșiși erau oameni cinstiți, drepiți și onesti, dar unchiul Gavin și Ratliff nu crezuseră și nu puteau crede niciodată în asemenea bazaconii.

Totuși Clarence nu s-a atins de ei. Erau prea puțini. Erau atît de puțini încît el putea să le trimită tuturor în fiecare an felicitări standard. După cum se spunea, felicitările îi erau oferite de o firmă pe care el o ajuta în fiecare an să obțină contractul pentru furnizarea numerelor de automobile. În ce privește restul alegătorilor, aceștia așteptau de la Clarence să le indice unde să pună cruciulița și astfel să-l aleagă în orice post vrea, inclusiv cel mai înalt post al statului spre care, după părerea întregului district (inclusiv a mănunchiului de idealști de tipul unchiului Gavin) el năzuia, și anume postul de guvernator al statului. Huey Long se și contura la orizont ca un model pentru toți politicienii din statul Mississippi și întregului district i se părea cît se poate de firesc ca propriul lor candidat să urmeze exemplul lui Long. Mai mult, chiar și atunci cînd Clarence a adoptat lozincă de luptă a lui Huey Long: «Stoarce bani de la bogătași», ca și cum el însuși ar fi născocit-o, chiar și atunci unchiul Gavin și Ratliff au continuat să creadă că Clarence nu urmărește mai mult decît să ajungă în palatul guvernatorului. Cu toate că în anii aceia (1930—1935) în Mississippi nu aveai de la cine «să storci bani» intrucît nu existau bogătași în adevărată putere a cuvîntului — căci industria, cît și extracția de petrol și gaze naturale abia se așeza pe marile ei temelii — numai ideea că poți lua de la cineva ceea ce ție îți lipsea, iar el are și, în mod evident, nu merită să aibă pentru că nu e cituși de puțin mai deștept sau mai harnic decît tine, ci doar a avut mai mult noroc — această idee pătrundea în adîncurile conștiinței de alegător a fiecărui dijmaș, a fiecărui arendaș atît în districtul Yoknapatwpha, cît și în întregul stat Mississippi. Clarence ar fi putut să fie ales guvernator în Mississippi chiar dacă ar fi lansat lozincă să se stearcă bani de la bogătașii din Louisiana, Alabama, Maine sau Oregon.

Iată de ce micul grup de puriști incorijibili, alcătuit din unchiul Gavin și din Ratliff, n-a fost atît de impresionat de zvonul că Clarence a intenționat

o vreme să ajungă în fruntea Legiunii americane în Mississippi. I-a uimit însă ceea ce au aflat cu trei ani în urmă (Charles lipsea în acel moment: plecase din districtul nostru și făcea instrucție pentru ulterior stagiu de zece luni într-un lagăr german de prizonieri) și anume că cea mai puternică fracțiune politică a statului, fracțiune care putea cu certitudine să obțină să fie ales guvernator candidatul ei, i-a propus lui Clarence să-și pună candidatura pentru postul de vice-guvernator și Clarence refuzase. Refuzase fără a da explicații — de altfel la ce bun ar mai fi făcut-o — căci acum întregul district — nu doar micul grup al unchiului Gavin, ci toți alegătorii — înțeleseseră care era ținta lui Clarence: Washingtonul, Congresul. Aceasta i-a zguduit numai pe cei care se aflau în situația de locuitori ai catacombelor, așezate lângă locurile unde se țineau fiarele sălbatice care erau asmuțite împotriva creștinilor, căci pentru toți ceilalți lucrul a constituit un prilej de triumf și entuziasm; fiecare se gîndea că agățîndu-se de pulpana lui Clarence se apropie de osul guvernamental de la Jackson (relativ mic) și își vedea drumul deschis spre uriașul os de la Washington.

Dar pe unchiul Gavin și pe Ratliff acest lucru i-a zguduit, i-a uimit, i-a speriat și i-a făcut să se îngrozească de omul care folosisese ku-klux-klanul ca să parvină, iar apoi, profitînd de naivitatea tuturor, nimicea ku-klux-klanul, fiindcă nu mai avusese nevoie de el — de omul care folosește biserica baptistă stîta timp cît ea îl slujește și care a folosit și V.P.A., N.R.A. A.A.A. și C.C.C. și toate celelalte organizații create de cei care visaseră, sau speraseră să-i izbăvească pe oameni de suferințe, sau, în cel mai rău caz, visaseră ca toți oamenii să sufere la fel cînd, în timpul zguduirilor și catastrofelor, suferințele sînt inevitabile. Îi înfricoșă și-i îngrozea acest om care era cînd pentru o organizație cînd împotriva ei, în funcție de direcția din care sufla vîntul politic. Astfel, în jurul anului 1940 el se ridicase împotriva partidului care-l crease, iar acum sub bolțile ce mai păstrau ecoul cuvîntărilor unor vestiți oameni de stat și umaniști, răsuna glasul lui, plin de intoleranță rasială, economică și religioasă (înainte punctul cel mai puternic era crezul său politic, îl constituia atacarea bogătașilor, pe cînd acum cel mai tare răsuna în discursurile lui teama față de masele muncitorești organizate). Și nimic n-ar fi putut să-i bareze calea spre Congres în afară de acești mînunchi de oameni naivi care tot mai credeau că răul poate fi nimicit pur și simplu fiindcă este rău, oameni de care Clarence se temea atît de puțin încît continua să le trimită de Crăciun felicitări ieftine.

— Din păcate oameni sînt prea puțini, a spus unchiul lui Charles. Ei joacă întotdeauna un rol prea mic în viața țării. Chiar dacă ar fi de zece mii de ori mai mulți, pînă la urmă tot ar fi trași pe sfoară.

— Posibil, spusese Ratliff.

Aceste lucruri i le-a povestit lui Charles unchiul său Gavin atunci cînd Gavin îi vorbise despre tot ce s-a petrecut în district înainte de întoarcerea lui Charles acasă, în septembrie, cînd totul era terminat și cînd, într-un fel sau altul Clarence fusese înfrînt și nevoit să-și retragă candidatura datorită întîmplării aceleia de la picnicul organizat la moara lui Will Varner, în iulie. Discuția dintre unchiul Gavin și Ratliff avusese loc, însă, înainte, în luna aprilie.

¹ Denumiri prescurtate ale unor asociații americane.

— Ar trebui să readucem aici pe tinerii noștri, măcar pentru două-trei zile, dar în orice caz aceasta să fie înainte de ziua de 17 august a anului viitor¹, spusese Ratliff în continuare. E o porcărie că oamenii au pus la cale acest război și au mobilizat pe toți alegătorii tineri, pe care ar fi trebuit să-i avem aici, măcar pentru a împiedica alegerea lui Clarence Snopes în Congres.

— Ar fi trebuit? întrebă unchiul Gavin.

— Parcă ai spus chiar dumneata că bătrînii ca dumneata și ca mine nu vor izbuti în nici un fel să-l înfringă pe Clarence. Prin urmare nouă nu ne rămîne decît să stăm cu brațele încrucișate și să ne tînguim.

— Da, nu-l putem înfrînge, spuse unchiul Gavin. Cu toate că nu sîntem chiar atît de puțini. Oamenii de vîrstă și din generația noastră au muncit destul, căutînd să obțină ceea ce există acum bun la noi. Însă timpul nostru s-a dus, acum nu mai sîntem în stare de nimic, ba chiar ne temem să ne amestecăm iarăși în toate. Mai bine zis nu ne temem, ci ne jenăm. Nu, nu ne temem de nimic: pur și simplu am îmbătrînit. Se vede că am obosit, și am obosit într-o asemenea măsură, încît nu ne mai temem de nimic, nici măcar de un eșec. Acum e prea puțin să urăști răul. Dumneata — și poate și altcineva — trebuie să lupți împotriva acestui rău. Se vede că acum acest lucru va trebui să-l faci altcineva, dar chiar dacă japonezii vor capitula înainte de alegerile din august, se vor întoarce acasă prea puțini din acești « alții ». Iar noi, nu putem face nimic.

— Mde, spusese Ratliff.

Unchiul Gavin avea dreptate. Dar poate avea dreptate și Ratliff. Căci primul om care a lansat o provocare lui Clarence și s-a ridicat împotriva lui în alegeri a fost unul din acei « alții » despre care vorbise unchiul Gavin. Era un om de la marginea statului, ceva mai în vîrstă decît Charles, însă mult mai curajos, după cum recunoștea chiar Charles. El și-a pus candidatura pentru Congres înainte de Clarence. Alegerile erau fixate pentru anul următor, 1946, și rămînea timp suficient pentru campania electorală. Dar Clarence proceda întotdeauna așa: aștepta pînă cînd un alt candidat sau alți candidați vor declara sau vor face măcar o aluzie privitoare la platforma lor politică. Și Clarence arătase districtului Yoknapatawpha de ce proceda astfel: luînd cuvîntul ultimul, el nu mai trebuia să-și născocască o platformă politică pentru că principalul său concurent, sau cel mai primejdios dintre ei, îi furniza pe gratis o astfel de platformă. De data aceasta, Clarence a folosit ca armă de distrugere curajul concurentului.

Pe omul acesta îl chema Devries și în districtul nostru nu s-a știut nimic de el pînă în 1941; — de atunci se auziseră multe. În 1940 fusese primul din corpul de ofițeri de rezervă al promoției sale universitare, absolvise universitatea, căpătase gradul de ofițer și în 1942 trecuse Oceanul. În 1943, cînd a fost retrimis în Statele Unite « ca să creeze atmosferă », în campania pentru subscrierea la împrumut, era maior și (după cum spunea Charles) avea atît de multe panglici de decorații încît se putea face din ele o cravată lungă. Obținuse aceste panglici comandînd unități de infanteriști negri. Fusese numit în unități formate din negri în baza hotărîrii unui teoretician obtuz de la serviciul de personal care se gîndise că dacă este din Sud fără indoială « îi înțelege » pe negri; și (după cum presupunea Charles) el își comandase în mod strălucit regimentul exact din același

¹ Zina alegerilor.

motiv — fiind din Sud ştia perfect că nici un alb nu-i înţelege niciodată pe negri şi nici nu-i va înţelege dacă va vedea în negru mai întâi negrul şi abia după aceea omul, pentru că zidul de nepătruns care îi desparte, constituie unica apărare a negrului şi el se ascunde în spatele acestui zid pentru a supravieţui. E de presupus că Devries nu s-a priceput să creeze atmosfera pentru împrumut; în orice caz el n-a depus eforturi mari pentru aceasta. După cum spuneau cunoscuţii lui, familia avu prea puţin timp să se bucure de sosirea sa; căci el făcu ce făcu şi plecă din nou pe front. Când s-a întors a treia oară acasă era colonel, cavaler al aproape tuturor ordenelor şi cu o proteză în loc de picior. Deocamdată se ducea la Washington unde trebuia să fie decorat cu ultimul şi cel mai înalt ordin. Cei de acasă au aflat că în ziua când a fost vorba ca pentru a doua oară, să fie trimis în spatele frontului, generalul îi prinsese la piept penultimul ordin. Dar în loc să plece acasă, Devries a pus ordinul în raniţă, a îmbrăcat uniforma de front şi s-a ținut de capul celor de la statul major până când a fost trimis a treia oară pe câmpul de bătaie, unde, într-o noapte, a predat adjunctului său comanda a ceea ce mai rămăsese din regiment, şi, împreună cu un sergent negru şi cu un om de legătură, s-a tîrît în direcţia în care soldaţii batalionului vecin erau tăiaţi de un foc năpraznic. După ce-i expedie pe aceşti soldaţi dîndu-le drept călăuză pe omul de legătură, el, împreună cu sergentul, au respins pe inamic, iar apoi au ieşit din capcană. Devries l-a purtat în spinare pe sergentul rănit pînă când a fost rănit şi el, şi atunci, un negru uriaş, cultivator de bumbac din Arkansas, s-a tîrît pînă la ei şi i-a adus pe amîndoi în liniile noastre. Devries, după ce s-a trezit din anestezie şi s-a pomenit că mai are un singur picior s-a ținut de capul tuturor să i-l aducă pe acel negru cultivator de bumbac. A pus-o pe sanitară să scoată un ordin din raniţa sa, şi i-a spus negrului: « Ridică-mă puţin, nătăflează ! » şi i-a pus ordinul pe piept.

Şi tocmai acest Devries era rivalul lui Clarence în alegerile pentru Congres. Şi cu toate că în armată nu mai exista nici un om care, după părerea specialiștilor, să ştie « să-i înţeleagă » pe negri, Devries (după cum povestea Charles) oricît s-a ținut de capul superiorilor nu i-a putut convinge să-l trimită iarăşi pe front. Acum ţinea morţiş să-i convingă pe civili să-l trimită undeva şi acel ceva care-i venise în minte era Congresul. E normal (toate acestea le povestea Charles) că numai un astfel de om, care din prostie a plecat de două ori (de bunăvoie) pe front, putea să aibe curaj şi să lanseze o provocare la adresa unei investiţii atît de vechi cum era Clarence Snopes. Şi chiar dacă toate lucrurile ar fi mers pe calea cea dreaptă — să zicem că evenimentele din 1944 ar fi avut loc în 1943 sau că alegerile ar fi fost amîinate pentru un an mai tîrziu sau, în sfîrşit, că japonezii ar fi capitulat înainte de 1945 şi toţi băieţii mutilaţi s-ar fi întors acasă la timp — băieţii întorşi acasă ar fi fost destui de puţini şi, în cele din urmă, Devries trebuia să se bizuie pe moştenitorii aceloraşi idealişti politici neorganizaţi — destul de naiivi ca să creadă că demagogia, ipocrizia şi intoleranţa nu trebuie să existe, nu pot exista şi nici nu vor exista pentru că sînt demagogie şi intoleranţă — pe moştenitorii aceloraşi idealişti pe care Clarence cu mai bine de douăzeci de ani în urmă îi folosise şi-i azvîrlise după aceea. Unchiul Gavin îi spusese lui Ratliff:

— Ei n-o să aibe niciodată dreptate. Ei cred că luptă împotriva lui Clarence Snopes, ceea ce nu este cîtusi de puţin adevărat. În faţa lor nu se află o anumită persoană şi nici măcar o anumită situaţie politică; ei

își sparg capul de o stincă de neclintit — baza caracterului nostru național. Ea constă în premiza că politica și instituțiile politice nu reprezintă și nu au reprezentat niciodată metoda și mijlocul cu care să ne putem cîrmui țara pașnic, demn, cinstit și în securitate, că, dimpotrivă, reprezintă un refugiu pentru incapabilii care au dat greș în toate celelalte domenii și au găsit în politică o ocupație care îi asigură pe ei și familiile lor. Ca urmare sîntem datori să hrănim, să îmbrăcăm și să întreținem pe acești politicieni din propriul nostru buzunar. Calea cea mai sigură pentru a obține în America o funcție eligibilă este să faci șapte-opt copii și apoi să pierzi o mină sau un picior într-un accident de muncă la un gater. Or un asemenea optimist nerușinat care face șapte-opt copii fără să știe cu ce-i poate hrăni, un asemenea caraghios lipsit de creier, care pune mina sau piciorul drept sub fierăstrăul ce se mișcă, ar trebui să fie lipsit pe veci, din pricina caracterului său, fie și de o umbră a încrederii publice. Nu, ei nu vor izbuti să-l înfrîngă pe Clarence. Clarence va fi ales în Congres din simplul motiv că dacă va cădea la alegeri nu va putea să facă nimic pentru care vreun om pe lume să-i plătească leafă simbăta. Iar bătrînul Will Varner și întreaga familie Snopes, împreună cu toți prietenii lor, nu gîndesc cîtuși de puțin să-l hrănească și să-l întrețină toată viața pe Clarence. O să vezi ce o să se întîmple.

Părea că unchiul Gavin va avea dreptate. A venit luna mai, a venit momentul să se înceapă campania politică și ea promitea să fie încununată de succes după capitularea nemților. Totuși Clarence nu-și puna încă în mod oficial candidatura. Firește toată lumea pricepea de ce, dar nimeni nu putea să-și dea seama cum avea de gînd Clarence să folosească meritele lui Devries pentru propria sa platformă și în ce fel intenționa el să profite de gloria militară a lui Devries ca să-l înfrîngă în alegerile pentru Congres. Și cînd, în sfîrșit, planul său începu să se contureze, întregul district Yoknapatawpha, sau totuși mulți locuitori au mai aflat cîte ceva în plus despre acel Clarence cu care trăiseră într-o senină neștiință ultimii douăzeci de ani. Au aflat cît era Clarence de primejdios prin capacitatea sa de a folosi ticăloșia nativă, pentru a obține voturi. Și de data aceasta, el i-a silit pe cei al căror apărător intenționa să ajungă, i-a silit să vină ei înșiși să-l implore să fie apărătorul și cavalerul lor. Ei trebuiau să nascocoască singuri sau, în orice caz, să indice cauza pentru a cărei apărare au nevoie de el.

Unchiul Gavin i-a povestit lui Charles cum într-o zi, în mai sau la începutul lunii iunie, tot districtul a aflat că Clarence n-are de gînd să-și pună candidatura pentru Congres și, în general, vrea să se retragă din viața publică. El nu declarase oficial acest lucru ci doar îi șoptea încetîșor la ureche ba unei oi, ba alteia din turma de alegători a lui Varner, care de douăzeci și cinci de ani îl urma docil pe Clarence pe lotul electoral. Vorbea despre aceasta (după spusele unchiului Gavin) încet, chiar cu puțină tristețe, ca și cum ar fi fost nedumirit că ei nu-și dau seama singuri de acest lucru.

— Sînt un om bătrîn, spunea Clarence (abia trecuse de patruzeci de ani). E timpul să cedez locul altuia, mai ales dacă avem un tînăr atît de viteaz cum este căpitanul Devries...

— Colonelul Devries, îl corectau ceilalți.

— Colonelul Devries poate să reprezinte perfect interesele noastre și să continue munca mea. Doar eu am căutat întotdeauna să fac să fie cît mai bine pentru oamenii noștri, pentru districtul nostru.

— Prin urmare, intenționați să propuneți candidatura lui? Îl veți sprijini?

— Desigur, spunea Clarence. Noi bătrînii, am făcut pentru voi tot ce am putut și e timpul să ne odihnim. Avem nevoie acum în Congres de tineri, mai cu seamă de tineri care au luptat vitejește. Firește, acest general Devries...

— Colonel Devries, îl corectau ceilalți.

— ... colonelul Devries este ceva mai tînăr decît ar trebui, și personal, aș alege pe cineva mai în vîrstă. Dar timpul va remedia și acest lucru. Desigur, el are concepții cu care, personal, nu voi fi niciodată de acord și cred că și alți bătrîni, de felul meu, din Mississippi și din tot Sudul, nu le vor accepta. Dar poate am îmbătrînit cu toții, am rămas în urma vremii, și cele în care am crezut, pentru care am luptat și, cînd a fost nevoie, am suferit, au devenit de domeniul trecutului, nimeni nu mai are nevoie de ele. Cine știe, poate tocmai concepțiile lui noi trebuie aplicate în districtul nostru, în statul Mississippi și, în general, în Sud...

Și atunci, bineînțeles, fiecare întreba:

— Dar care sînt concepțiile lui noi?

Și astfel treaba era făcută. Clarence îi povestea fiecăruia că omul acesta, colonelul Devries (acum nu mai greșea în privința gradului) i-a îndrăgit atît de mult pe negrii săi pe care i-a comandat în lupte, încît s-a întors de două ori pe front la ei, de bună voie, ba chiar prin protecție (doar toată lumea știa că luptase suficient pentru patrie și pentru democrație și ar fi avut tot dreptul să se retragă cuminte acasă) și s-a întors pe front exclusiv pentru a avea de a face cu negrii. El și-a riscat chiar propria viață ca să salveze un negru și, la rîndul său, un negru i-a salvat viața. Este un om viteaz (și guvernul patriei lui a confirmat acest lucru, decorîndu-l cu toate ordinele, pînă la cel mai înalt), este un om cinstit (ordinele dovedesc acest lucru, căci se dau pentru serviciu cinstit) dar nu se știe ce orientare va alege, poate să aleagă, va îndrăzni să aleagă, dacă va fi trimis într-un Congres care de pe acum aplică măsuri ce pot distruge pentru totdeauna granițele firești, legitime (Legitime? Da, însuși Dumnezeu le-a stabilit și le-a legiferat!) dintre oamenii albi și cei negri. Și așa mai departe. Și treaba era făcută: după cum spunea unchiul Gavin, se putea considera că Clarence a și fost ales. Nici statul, nici districtul n-ar fi trebuit măcar să cheltuiască bani pentru amenajarea localurilor de vot și pentru numărătoarea voturilor; ordinul de onoare primit de Devries din partea statului ca răsplată pentru faptul că, riscîndu-și viața, apăraseră principiile pe care se baza acest stat, datorită cărora exista acest stat, tocmai ordinul acesta subminase pentru totdeauna șansele lui Devries de a lucra în Congresul care-l proclamase erou.

— Mă înțelegi? întrebă unchiul Gavin pe Ratliff. Pe Clarence nu poți să-l înfringi în nici un fel.

— După părerea dumatăle nu se poate găsi nici o soluție? întrebă Ratliff.

— Ba da, răspunse unchiul Gavin. Trebuie să-l sprijinim.

— Po el? făcu Ratliff.

— Este cel mai de nădejde, cel mai vechi și, fără îndoială, întruchipează perfect principiul politic care ne vine din vremurile cele mai sumbre, cînd doi locuitori ai peșterilor s-au unit împotriva unui al treilea.

— Să-l sprijinim? repetă Ratliff.

— Mă rog, nu trebuie, spuse unchiul Gavin. Atunci să-mi spui ce-i de făcut. Eu te susțin.

Unchiul îi povesti lui Charles că, după o scurtă pauză în care a clipit din ochi, Ratliff a spus:

— Nu, trebuie găsită o soluție mai simplă. Problema este simplă și clară, și deci rezolvarea trebuie să fie și ea simplă și clară. Intenția lui Clarence este de asemenea simplă și clară: să ajungă în Congres, indiferent în ce fel. Prin urmare, cei care simplu și clar nu vor să-l lase să ajungă acolo, trebuie să găsească un mijloc simplu și clar, indiferent care, pentru a-l împiedica.

Unchiul Gavin zise:

— Perfect. Găsește mijlocul, iar eu am să mă alătur dumitale.

Dar, probabil, că și pentru Ratliff nu era totul atât de simplu și clar ca pentru Clarence. Unchiul lui Charles îi povestise că Clarence nici nu avea nevoie să ducă campania electorală, să facă agitație. Era destul să urce la tribuna pentru oratori în timpul picnicului organizat de bătrînul Will Varner la moara sa, exact pentru atîta timp cît era necesar să se convingă că toți cei care au împlinit douăzeci și unu de ani de cînd Will Varner a început să-i învețe pe cine să voteze vor ști să citească numele de « Snopes » pe buletinul de vot. De fapt, Devries ar fi putut să capituleze și, după spusele unchiului Gavin, s-au găsit oameni care să-l învețe că e mai bine să procedeze astfel. Dar putea el oare să capituleze, el care avea cinci sau șase ordine și le ținea într-o valiză în pod sau cine știe unde și pe care le obținuse tocmai pentru vitejie? Devries veni la Jefferson, în fișul electoral al lui Clarence, și rosti acolo un discurs, ca și cum habar n-ar fi avut de nimic. Nenorocirea lui era că se întorseseră încă prea puțini soldați care puteau să înțeleagă pentru ce primise el ordinul cel mai mare. Și cu toate că alegerile erau fixate abia pentru anul următor, nimeni nu putea să prevadă că japonezii vor capitula în același an. Iar pentru toți părinții și rudele îndepărtate cărora soldații le trimiseseră imputerniciri pentru vot, Devries era o coadă de topor a negrilor, pe care yankeii din guvern îl decoraseră tocmai pentru aceasta. Mai mult chiar, imediat se răspîndi zvonul că Devries primise ordinul cel mai înalt pentru că atunci cînd a trebuit să aleagă pe cine să salveze — un negru sau un alb — îl alesese pe negru și lăsase un flăcău alb să piară. De altfel, unchiul lui Charles îi spusese că acest zvon n-a fost lansat de Clarence, că măcar în această privință trebuie să se recunoască nevinovăția lui. Asta nu fiindcă l-ar fi împiedicat conștiința să răsplătească asemenea zvonuri. Pur și simplu nu avea nevoie să consume muniții de prisos. Pur și simplu fiindcă era de multă vreme un Snopes și știa perfect că doar un prost plătește pentru un vot de doi dolari cînd poate să-l cumpere cu cincizeci de cenți.

Probabil, toate acestea erau oarecum triste: un om era dinainte înfrînt din pricina ordinului primit pentru vitejie; și mai mult, ordinul acesta nu-i acorda măcar dreptul să bată în retragere. Da, era mai mult decît trist. Unchiul Gavin i-a povestit lui Charles cum în scurtă vreme, toți cei care nu avuseseră vreodată un picior de lemn și, după toate probabilitățile vor muri fără să-l aibă, au început să înțeleagă ce înseamnă să ai o proteză, să trăiești cu ea și cu atît mai mult să te miști cu ea. Devries nu gEDA în mașină în piață, sau măcar la marginea drumului, pentru ca cetățenii din districtul său, alegătorii lui să se îmbulzească în jurul mașinii, să vină să-i strîngă mina, să-l asculte; aceasta era metoda de agitație electorală

incununată de succes, pe care Clarence o folosea de multă vreme. Devries cobora, însă din mașină, tirind ușor după el appendicele mecanic mort sau, sprijinindu-se pe el, stătea o oră întreagă la tribună și vorbea, căutând să cișlige voturile pe care știa dinainte că le-a pierdut. Totodată, el se străduia din răspuțuri ca să nu se cunoască pe fața lui că ciotul ros îl doare mereu. În cele din urmă, chiar și celor care voiau să-l voteze, după cum spunea unchiul lui Charles, nu le mai venea să se uite la el fără să arate că își amintesc de ciotul lui; de aceea, toți abia așteptau să termine, să se ajungă la înfrângere, se gîndeau numai (după spusele unchiului Gavin) cum să-l ajute, cum să-l trimită mai repede acasă ca el să arunce proteza, s-o sfărîme în bucăți și să se obișnuiască liniștit cu betșugul său.

Și iată că veni ziua picnicului anual pe care-l organiza bătrînul Will Varner în timpul campaniei electorale cînd, potrivit tradiției, toți candidații pentru funcțiile eligibile din conducerea districtului, a statului sau a țării luau cuvîntul în fața alegătorului. Și Clarence trebuia să-și anunțe oficial candidatura. Unchiul Gavin povestea că ei s-au apucat de acest pai. Îndată ce Clarence își va anunța oficial candidatura pentru Congres, Devries va înțelege, poate, că este mai bine să se retragă și să evite astfel un eșec rușinos.

Dar n-a trebuit să se retragă. După masă, cînd oratorii s-au adunat pe tribună, s-a constatat că cel așteptat, Clarence, nu se află în mijlocul lor. Cîrînd s-a răspîndit șvonul că el a plecat de la picnic, iar în dimineața următoare tot districtul a aflat că și-a retras candidatura pentru Congres, și în general, a anunțat că se retrage definitiv din viața publică. De data aceasta era adevărat, pentru că nu Clarence, ci însuși bătrînul Varner declarase în fața tuturor că s-a isprăvit odată și pentru totdeauna cu Clarence. Asta s-a întîmplat în iulie 1945. Japonezii au capitulat cu mult înainte de alegeri și Charles, iar odată cu el mulți dintre cei care înțelegeau ce înseamnă ordinele lui Devries se întorseseră acasă și deci puteau vota personal. Ei și-au adăugat voturile la ale celor care au votat pentru Devries; acum Devries nu mai avea nevoie să pomenească de ordine pentru că Ratliff îl nimicise pe Clarence Snopes. A venit luna septembrie. Charles era de mult acasă. A doua zi după alegeri, unchiul Gavin l-a prins pe Ratliff în piață, l-a adus în biroul său și l-a întrebat:

— Acum spune-mi amănunțit ce anume s-a întîmplat acolo în ziua aceea?

— Care zi și care «acolo»? făcu Ratliff.

— Știi foarte bine despre ce vorbesc. La picnicul moșului Will Varner, cînd Clarence și-a retras candidatura pentru Congres.

— Aha, atunci, spuse Ratliff. Se poate zice că a fost mîna providenței, deși ea a fost ajutată puțin de cei doi gemeni, nepoții colonelului Devries, copiii surorii sale.

— Interesant, de ce a adus Devries deodată pe sora lui cu întreaga familie tocmai din Cumberland, spuse unchiul Gavin. Pentru ca ei să audă cum își pune el candidatura, știînd dinainte că va fi înfrînt?

— Și asta e mîna providenței, doar ți-am spus, zise Ratliff. Altfel cum ar fi putut colonelul Devries să audă acolo, la el, în Cumberland, că în spatele morii moșului Will există un teren părăginit, năpădit de tufe, iar alături un crîng.

— Hai, ajunge, ajunge, spuse unchiul Gavin. Tufe, gemeni. Mai bine povestește cum a fost.

— Gemenii ca gemenii, dar în tufe era o stație de ciini, spuse Ratliff. Chick și cu dumneata știți prea bine ce înseamnă niște băiețandri gemeni, era cât pe-acți să spun că știți ce este o stație de ciini. Dar mă gîndesc că probabil, nu știți, pentru că nici eu nu știam ce înseamnă asta pînă n-am văzut crîngul de acolo (copaci tineri, eucalipti, stejari, arțari) de pe mal, tocmai din spatele iazului lui Varner, făcut pentru comoditatea clienților, mă rog așa cum în hotelurile din orașe stă o sticlucă de cerneală pentru stilouri, alături de masa de scris, pentru ca să poată fi folosită în caz de nevoie...

— Stai puțin, zise unchiul Gavin. Stație de ciini. Vorbește clar. Dacă dumneata n-ai nici o treabă, eu am destulă.

— Păi tocmai că vreau să-ți povestesc totul, zise Ratliff. Acolo era o stație de ciini. Un fel de poștă cu ciini. Fiecare ciine din Sectorul al doilea venea măcar o dată pe zi acolo, în crîngul acela și cred că fiecare ciine din toată circumscripția electorală și nu numai din districtul Yoknapatawha a ridicat măcar o dată în viață piciorul acolo și și-a lăsat cartea de vizită. Știi cum e: aleargă doi ciini, se miros, și primul spune: « Să fiu blestemat dacă ogarul acela bătrîn și scund din Wyott's Crossing n-a fost pe aici. Ce treabă crezi că a avut? » « Ba n-a fost el, spune al doilea. Pe aici a hoinărit ăla roșcatu pe care Res Grier l-a schimbat la Solon Quick pentru o jumătate de zi de muncă, atunci cînd a pus acoperișul la biserică. Nu-ți aduci aminte? » Iar primul îi răspunde: « Nu, ăla roșcatu a venit mai tîrziu. Dar pe aici a alergat ogarul bătrîn din Wyott's Crossing. Cred că îi va fi teamă să mai vină aici după ceea ce i-a făcut ciinele doamnei Littlejohn, știi corectura aceea? » Cred că înțelegi cum se întîmplă asta.

— Înțeleg, spuse unchiul Gavin. Și mai departe?

— Nimic, zise Ratliff. A început acest, ca să zicem așa, bal de absolvire al moșului Will Varner pentru toți candidații și s-au adunat candidații și alegătorii de pe o rază de patruzeci de mile. Unii au venit cu autocamioanele, alții cu turisme, alții în căruțe trase de catiri dacă n-au avut altceva. Și toți acești alegători independenți se plimbau prin crîng și însuși senatorul Clarence Egglestone Snopes circula printre ei, așteptînd să vină ora cînd va rosti un discurs și va explica pentru cine trebuie pusă cruciulița. Închipuie-ți cum arăta totul: demn, pașnic, cuviincios, legal, ca întotdeauna, pînă cînd un șiret necunoscut, mai de grabă un ticălos — poate era chiar colonelul Devries, căci cine altul putea să știe de cei doi băiețandri gemeni, și pentru ce au venit aici tocmai din Cumberland. Nu mai întreb cine putea să știe și de gemeni și de tufele acelea. Așadar, șiretul necunoscut, oricine ar fi fost, i-a îndemnat pe băiețandri să încerce și își închipui ce poate să iasă dacă cei doi băiețandri alungă pe ciini din tufele lor, taie crengile lîngă care s-au oprit ciinii, se strecoară cu aceste crengi în spatele senatorului C. Egglestone Snopes, cînd acesta începe să țină discursul, și ușurel, ca să nu tulbure, ating cu crengile umede pantalonii lui. Ușurel, încetîșor, ca să nu tulbure pe nimeni. De aceea nici Clarence și nici ceilalți n-au observat primii șapte ciini. Apoi Clarence a simțit deodată că i se umezesc pantalonii la spate, că i se face puțin răcoare. S-a uitat pieșîș peste umăr și a văzut că în spatele lui s-a făcut o coadă de ciini care stau și îi hotărăsc soarta politică. A fugit spre primul automobil ca să se adăpostească. Se tot uita în spate și vedea cum aleargă după el coloana de ciini. A intrat în mașină, a ridicat geamurile de la uși, iar toți ciinii se roteau în jurul mașinii ca lebedele și căluții la bilci. Fuseseră împiedicați tocmai

la timpul nepotrivit, mă înțelegi, alergau în trei picioare și cu al patrulea ridicat. Însfîșit, cineva găsi pe proprietarul mașinii, îi luă cheia de contact și-l duse pe Clarence acasă. Ultimul ciine se hotărî să renunțe abia după vreo două mile. Cînd ajunseră în curtea fostului senator, nu-l întîmpină nimeni. Se vede că și ciinele lui Clarence fusese la picnic. Cineva intră în casă și aduse o pereche de pantaloni uscați pentru ca fostul senator să se poată schimba. Chiar așa — fostul, fiindcă el nu s-a mai întors la picnic nici cu pantalonii uscați, dîndu-și seama, probabil, că e puțin riscant, că încordarea e prea mare, vreau să spun că ar fi trebuit să se încordeze prea mult — trebuia să-și retragă candidatura și totodată să se uite mereu peste umăr, fiindcă s-ar fi putut ca vreun ciine să-și amintească de mutra lui, indiferent că îmbrăcase alți pantaloni care nu mai miroseau a nimic interesant.

— Să mă ia dracu! exclamă unchiul lui Charles. Nu, e prea simplu, nici nu-mi vine să cred.

— Pe semne a înțeles că nici măcar alegătorii din Mississippi nu vor suporta să-l vadă convingînd oamenii să-l voteze și totodată dînd mereu din picior ca să alunge ciinii, zise Ratliff.

— Oricum, nu te cred, zise unchiul Gavin. Chiar dacă toți cei care au fost la picnic au văzut și au știut acest lucru nu este el omul care dintr-un astfel de motiv să-și retragă candidatura. Doar mi-ai spus chiar acum că cineva l-a urcat îndată în mașină și l-a dus acasă. Și deodată unchiul Gavin tăcu și se uită la Ratliff. Acesta stătea impasibil ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Gavin spuse: Sau poate asta...

— Așa e, zise Ratliff. Așa a fost condiția.

— Ce condiție? întrebă unchiul Gavin.

— Se vede că și aici a fost amestecat același șiret, același șmecher necunoscut, zise Ratliff. Într-un cuvînt, cineva a pus condiția că dacă senatorul Snopes își va retrage candidatura din alegerile pentru Congres, toți cei care au văzut cum a făcut ciinii agitație pentru Devries vor uita acest lucru, iar cei care n-au văzut nu vor afla niciodată.

— El ar fi trecut și peste asta, spuse unchiul Gavin. Crezi oare că pe Clarence Snopes îl poate opri faptul că niște ciini au ridicat piciorul lîngă el? Drace, pînă la urmă el ar fi socotit toate numerele de ciini drept buletine de vot depuse în lipsă.

— Aha, vorbești de Clarence, făcu Ratliff. Eu creadeam că de moș Will Varner.

— De Varner? întrebă unchiul Gavin.

— Tocmai, făcu Ratliff. Se vede că tipul acela nerușinat, mutra aia ticăloasă, s-a înțeles chiar cu moș Will. În orice caz, moș Will a fost acela care a anunțat în aceeași zi tuturor că senatorul Clarence Egglestone Snopes și-a retras candidatura pentru Congres. Și se pare că el nu s-a ostenit măcar să comunice acest lucru fostului senator. Da, îmi amintesc că unii i-au spus lui moș Will același lucru pe care l-ai pronunțat dumneata și anume că Clarence va trece peste orice, că nu-i pasă de nimic. Ei au vorbit chiar și despre ciini cu cuvintele dumitale, exprimîndu-se doar puțin mai tare... Dar moș Will a spus:

— Nu, nici un fel de Clarence Snopes nu va mai candida în circumscripția a doua.

— Da' ce, el candidează numai în circumscripția a doua? au întrebat unii. Acum, el candidează mai mult decît în districtul nostru

Yoknapatawpha. El își pune candidatura într-o optime din statul Mississippi.

Iar moș Will le-a răspuns:

— Să se ducă dracului toate cele o sută de optime ale statului Mississippi și tot districtul Yoknapatawpha. Nu voi permite ca sătucul să fie reprezentat de un om pe care orice javră îl ia drept par și-și varsă udul pe el.

Unchiul Gavin îl privi ținând pe Ratliff:

— Prin urmare intrigantul necunoscut de care mi-ai vorbit știa nu numai de gemeni — nepoții lui Devries — și de tufșurile cîinilor, dar știa totul și despre bătrînul Will Varner.

— Se pare că da, zise Ratliff.

— Prin urmare a funcționat, spuse unchiul Gavin.

— Se pare că da, repetă Ratliff.

Charles și unchiul său se uitau la Ratliff care ședea liniștit, clipind ușor, foarte blind și reținut. Purta cămașa lui albastră curățică, din cele pe care și le cosea singur și le purta întotdeauna fără cravată, deși Charles știa că avea acasă două cravate pentru care plătise Allanovnei cîte șaptezeci și cinci de dolari, atunci cînd fusese cu zece ani în urmă cu unchiul Gavin la New York, la nunta Lindei. Dar Ratliff nu le purta niciodată.

— O, Cincinat! exclamă unchiul Gavin.

— Ce anume? întrebă Ratliff.

— Nimic, zise unchiul lui Charles. Este interesant cine le-a putut povesti gemenilor de tufșurile cîinilor.

— Probabil chiar colonelul Devries, spuse Ratliff. A luptat în război, a primit ordine, a făcut trei ani practică pe spinarea nemților, italienilor și japonezilor. Ce conta la el să nascocoască o manevră strategică atît de simplă în politică?

— Bine, cei împotriva cărora a luptat sînt simpli asasini, niște sadici innăscuți. Cu cei cu care s-a luptat Devries e altceva, zise unchiul Gavin. Dar Clarence este un politician american innăscut și cu experiență.

— E posibil ca acești politicieni să nu fie chiar atît de dăunători, trebuie doar să-i urmărești cu atenție și să faci tot ce-ți stă în putință și cît mai bine, spuse Ratliff. Apoi adăugă: Prin urmare, așa — și se sculă, uscățiv, calm, de o politeță absolută, absolut ermetic. Se întoarse spre Charles și zise: Îți aduci aminte, maiorule, de cîmpul acela mare cu ovăz de la cotul rîului, dincolo de pășunea moșului Will? Se zice că acolo toată iarna se găsesc giște sălbatice. De ce nu ne-am duce la vinătoare? Cred că moș Will o să ne dea voie bucuos.

— Foarte mulțumesc, spuse Charles.

— Prin urmare ne-am înțeles, zise Ratliff. Toate cele bune, gentlemen.

Și Ratliff plecă.

Charles se uită la unchiul său. Acesta luă o foaie de hîrtie și începu să scrie fără grabă, dar cu un aer extrem de preocupat.

— Așadar, deschidem ghilimele, zise Charles. «Veți avea de lucru voi, tineretul», și acum închidem ghilimelele. Probabil că așa se spunea și atunci, în vara anului 1937 cînd noi, moraliștii, am încercat să-l facem pe Roosevelt să cadă la alegeri, numai din dragul de a-l avea pe Clarence Snopes al nostru.

— La revedere, Charles, spuse unchiul său.

— Pentru că, să deschidem ghilimele: « Noi nu putem să ne apucăm de treaba asta, zise Charles. Sintem prea bătrîni, am obosit ne-am pierdut încrederea în noi... »

— O, drace! făcu unchiul său. Doar ți-am spus clar: la revedere!

— Îndată, sir, zise Charles. Pot să mai rămîn un minut? Pentru că, deschidem ghilimele. « Statele Unite ale Americii sint cea mai mare țară din lume, cu condiția să ne putem menține tot timpul așa », închidem ghilimele. Dar, hai să citim în loc « să ne menținem », să citim: « să ne punem nădejdea în Dumnezeu ». Pentru că de data aceasta bunul Dumnezeu ne-a salvat pe toți cu toate că și-a ales, fără îndoială, drept instrument pe V. K. Ratliff. Dar data următoare s-ar putea să nu mai fie Ratliff, poate Ratliff va fi plecat să vîndă mașini de cusut sau aparate de radio (într-adevăr acum Ratliff avea reprezentanța unei firme de aparate de radio și un aparat de radio stătea în căsuța lui, pitică și drăguță ca o jucărie, iar alt aparat în autocamioneta lui unde înainte era un model de mașină de cusut; peste doi ani, pe căsuța lui, va apare cu siguranță o antenă micuță de televizor) și nici un Dumnezeu nu va izbui să-l găsească la timp. În fond cred că trebuie să aranjăm lucrurile în așa fel încît Dumnezeu la rîndul lui, să se poată bizui și el puțin pe noi. Atunci nu va trebui să-și piardă timpul de pomană și să facă totul pentru noi. În clipa aceea unchiul său se uită la el și Charles se gîndi deodată: Da, l-am iubit și pe tata întotdeauna, dar tata cînd vorbea cu mine vorbea numai el, pe cînd unchiul Gavin știe să asculte, chiar dacă torn prostii multe și gogonate încăt pînă la urmă încep să înțeleg eu singur că sint prostii. Orice-aș zice, el mă ascultă pînă la capăt, apoi spune: « Nu știu dacă o să iasă sau nu, dar cunosc un excelent mijloc de verificare. Hai să-l încercăm ». Chiar așa, zice: nu să-l încerci, — ci să-l încercăm.

— Da, spuse unchiul său. Și eu cred la fel.

14

Cu toate că Ratliff îl înălăturase pe Clarence, silindu-l să se întoarcă la viața pe care o dusesese odinioară în Ripa Francezului, un nou Snopes se instalase la Jefferson, de aproape doi ani — prin aceasta Jeffersonul rămăsese credincios lui însuși în ceea ce Gavin, unchiul lui Charles, numea problema Snopesilor.

Acest nou Snopes, burlac, se numea Orestes; mai pe scurt i se spunea Res. Nici măcar Gavin nu înțelegea de unde naiba apăruse. Unchiul îi povesti lui Charles că în 1943 se lăși deodată în oraș, vestea că Flem Snopes devenise stăpînul ultimilor petice din moșia familiei Compson. Se spunea că familia Compson vinduse, încă din 1909, o bucată bună de pămînt consiliului municipal care vroia să amenajeze acolo un teren de golf. Cu banii obținuți din vînzare, Quentin, fiul cel mai mare, fusese trimis să învețe la universitatea Harvard, unde la sfîrșitul primului an de studii, își puse capăt zilelor. Mai tîrziu, Benjy, al doilea dintre frați, idiot din naștere, a dat foc casei și s-a mistuit și el în flăcări odată cu ea. Lucrul acesta s-a întîmplat, însă, după ce Quentin s-a înecat în apropiere de Harvard și după ce Candace, sora lor, a stricat căsătoria, dispărînd fîră urme, iar

fata Candacei, care se numea tot Quentin, și era născută din flori, a coborât într-o noapte pe burlan și a șters-o cu un circ ambulant. Cu puțin mai înainte, Jason, cel mai mic dintre frați, izbutise să scape o vreme de Benjy, convingînd-o pe mama lor să-l bage într-o casă de nebuni. Dar, după cum spunea chiar Jason, maică-sa începu în curînd să se tinguie și să bocească după Benjy încît, în cele din urmă, el, Jason, se dădu bătut: îl aduse pe Benjy înapoi acasă. Și iată că, peste doi ani, Benjy se prăpădi în flăcările casei căreia-i pusese foc. Jason a încasat prima de asigurare, a mai împrumutat ceva bani, ipotecînd un teren viran și a construit pentru el și pentru maică-sa o casă nouă din cărămidă pe strada principală, lângă piață. Terenul său ajunsese la mare preț: orașul se apropiase de el și începuse să-l inconjore. Terenul de golf fusese mutat de mult, încă din 1929, lângă un grup din afara orașului; vechiul teren îl răsкупărase Jason Compson. Și nu e de mirare că izbutise s-o facă. Încă din timpul școlii, Jason învățase să cîștige bani. Zilnic, după terminarea orelor și sîmbăta de dimineața pînă seara, Jason venea și lucra ca vinzător în prăvălia unchiului său, Ike McCaslin. Iar în prăvălia aceea mai trebăluia pe atunci un oarecare Earl Triplett, pe care unchiul Ike îl găsisse pe undeva, pe semne pe vreun teren de vînătoare de cerbi sau pe malul vreunui lac din deltă, unde unchiul Ike își petrecea aproape tot timpul. Și cum era și firesc nimeni din oraș nu s-a mirat aflînd într-o bună zi că Triplett îl înlăturase de mult pe unchiul Ike din prăvălie, cu toate că acesta se mai învîrtea pe acolo cînd nu era la vînătoare sau la pescuit. Bineînțeles, Triplett continua să-i vîndă puști, cartușe și unelte de pescuit unchiului Ike la prețul de cost. Apoi nimeni nu s-a îndoit că Jason a procedat la fel cînd, la rîndul său, l-a înlăturat pe Triplett și acesta și-a luat în primire pușca și vîndișă.

Prin urmare, Jason Compson devenise proprietarul prăvăliei de fierărie a lui McCaslin. Și nimeni nu s-a mirat că el a răsкупărat — întregind în felul acesta vechea lui moșie — lotul pe care tatăl său îl vinduse pentru a-l trimite pe fiul cel mai mare la Harvard — universitate pe care Jason o disprețuia pentru simplul motiv că disprețuia în general orice instituție de învățămînt ce depășea clasa zecea, considerînd-o drept un refugiu pentru proști și pentru lași. Unchiul lui Charles spunea că rămăsese nespus de mirat atunci cînd, răsfoind în arhiva tribunalului o serie de acte de vinzare și cumpărare, a văzut că Jason care, fără îndoială, plătise bani peșin pentru fostul teren de golf, nu răsкупărase ipoteka pentru restul bunurilor — ipotecă în schimbul căreia căpătase banii cu care-și ridicase casa nouă. Rezulta că el plătește regulat dobînzile la banca lui Flem Snopes și probabil intenționa să plătească și pe mai departe. Asta a durat însă, pînă la atacul de la Pearl Harbour. S-ar fi putut crede că Jason avea un agent de nădejde în parlamentul japonez. Iar în primăvara anului 1942 ai fi putut crede că are un al doilea agent și în guvernul american. Unchiul i-a povestit lui Charles că dacă ședea să-l asculte pe Jason, te gîndeai imediat că el a căpătat, înaintea tuturor informația că la Jefferson se va construi un aerodrom de instrucție și promisiunea certă că acest aerodrom se va construi pe vechiul teren de golf, acolo și nicăieri în altă parte. Unchiul lui Charles spunea că pe atunci nimeni nu se pricepea la aerodroame și nu se gîndea la așa ceva, așa că toată lumea a luat de bune vorbele lui Jason care susținea că orice loc liber, bun pentru jocul cu mingea, este potrivit și pentru aterizarea avioanelor.

Important este că a crezut lucrul acesta omul de care el avea nevoie. Iar omul acesta era Flem Snopes, președintele băncii, care deținea ipoteca asupra restului de avere a lui Jason. Unchiul Gavin zicea că aceasta seamăna cu un joc de cărți unde fiecare jucător deschizind cu un as, acceptă de bună voie să declare bătutăți alți doi ași. El spunea că, în fond, nimeni nu înțelegea bine ce s-a petrecut. Știau atît cît știa toată lumea despre Jason Compson și despre Flem Snopes. Gavin spunea că venise, probabil, momentul în care Flem, convins întru totul că Jason se pricepe la aerodroame mai mult decît el, și-a zis, speriat, că poate Jason se pricepe și la bani mai mult decît el. Ca atare, Flem nu putea să riște și să-i dea lui Jason posibilitatea de a mai trage o carte. Și de aceea s-a văzut nevoit să joace banco.

Sau poate (asta era părerea lui Gavin) așa credea Jason, care agita într-una proiectul imaginar al aerodromului pe sub nasul lui mister Snopes, pentru a-l speria și a-l sili să joace primul. Pe semne că Flem Snopes a procedat așa: a dat la protest ipoteca pe care banca sa o deținea asupra moșiei lui Jason. Firește, acest lucru s-a făcut prietenește, liniștit și pașnic, exact în felul cum se aștepta Jason. Jason a fost invitat în micul birou de la bancă și Flem i-a vorbit cam așa: «Sînt mîhnit tot atît de mult ca și dumneata, mister Compson. Dar îți dai seama cum stau lucrurile. Țara noastră luptă acum în ambele emisfere pentru existență, liniștit și pașnic, și datoria de onoare a fiecărui cetățean este să-și aducă aportul la această luptă. În concluzie, conducerea băncii mele consideră că fiecare bănuț al băncii trebuie investit în ceea ce este direct legat de eforturile noastre militare.»

Jason se aștepta tocmai la acest lucru. «Desigur, mister Snopes. Orice patriot și cetățean va fi de acord cu dumneata din toată inima. Mai ales că la Jefferson se intenționează a se construi un obiectiv militar — un aerodrom, și după cite înțeleg eu, contractul se va încheia imediat după ce se vor întocmi actele de cumpărare a terenului». Și, pe loc, el a indicat prețul său pentru fostul teren de golf, atîtînd că, din suma realizată, urmează să fie achitată și ipoteca. Însă dacă mister Snopes și consiliul de administrație al băncii sale o doresc, el, Jason, va indica suma globală cu care este dispus să cedeze toată averea imobilă a familiei Compson, inclusiv ipoteca și, în felul acesta, direcția băncii sau o altă instituție patriotică din oraș se va putea înțelege direct cu guvernul în privința vânzării terenului destinat construirii unui aerodrom. Jason își rezervă doar dreptul de a spera că atunci cînd va fi gata aerodromul va purta numele Compson, nu în cinstea lui — oh, el nu era ros de ambiții deșarte — ci pentru a se immortaliza faptul că familia Compson a jucat în istoria Jeffersonului un rol de seamă — doar printre strămoșii lui se numără un guvernator și un general de brigadă, deși unii vor spune că nu merită să fie eternizați în memoria posterității, dar, poate, că merită. După cum a spus unchiul Gavin, Jason era destul de șiret, în orice caz el și-a dat seama dintr-o dată că un om ca Snopes care cheltuise o groază de bani pentru ca numele lui să figureze pe monumentul funerar al necredincioasei sale soții, poate cheltui și mai mult ca să obțină să se dea numele unui aerodrom

Așa gîndea Jason. Iar în ianuarie 1943 tot Jeffersonul află că mister Snopes — nu banca, ci Întreprinzătorul Particular mister Snopes — a devenit proprietarul întregului pămînt al familiei Compson. Și atunci, după cum i-a povestit unchiul Gavin lui Charles, Jason, îmbătat de triumf,

a început puțin cite puțin să-și dea cărțile pe față. Și nimeni nu l-ar fi putut condamna pentru asta, căci în afară de un sindicat italian pentru fabricarea monumentelor de marmoră, nimeni n-a putut să-i vîndă lui Snopes ceva atît de amorf și imprecis cum este prestigiul. Sindicatul italian îi vînduse, în fond, acru de onorabilitate, ceea ce pentru Flem Snopes nu reprezenta un lux, ci o nevoie imperioasă. Jason ajunsese să numească vechea sa moșie « aerodromul Snopes » și (după cum povestea unchiul Gavin) îl pîndea și-l oprea pe mister Snopes pe stradă de față cu mulți oameni, și-l întreba cum merg lucrările de construcție. Și făcea asta după ce toată lumea, chiar și cei care nu știau ce este un aerodrom, aflaseră că aici nu se va construi nici un fel de aerodrom, deoarece guvernul alesese de mult un teren neted la răsărit de Columbus și o vale în deltă la apus de Greenville, ca fiind singurele terenuri acceptabile pentru aerodroame de instrucție. Jason începu apoi să-și exprime compătimirea pentru mister Snopes în mod indirect, rostind în public, tirade lungi despre prostia și nepriceperea guvernului. El spunea că mister Snopes a pășit întotdeauna înaintea vremii sale și că cu timpul, sau, cel puțin atît cit va dura războiul și va trebui să stringem cu toții cureaua, părerea lui Flem Snopes potrivit căreia un aerodrom trebuie construit neapărat pe un teren accidentat, va fi recunoscută drept singura rațională și va deveni vestită în lumea întreagă sub numele de « Proiectul de aerodroame al lui Snopes », iar datorită acestui plau, piste de decolare, care înainte se întindeau pe o milă întreagă, vor fi reduse la jumătate, căci netezind cu buldozerul ambele pîrînișuri ale dealului, ele vor putea fi folosite atît pentru aterizare, cit și pentru decolare și avionul se va țîri pe ele ca o mîscă pe o carte de joc vîrită cu un capăt într-o scobitură.

Gavin mai zicea însă că e posibil ca Jason să fi jucat fără să vadă cartea și, de teama de a nu se trezi în fața unei descoperiri înfricoșătoare a spus « pas »; dar mai zicea Gavin că e posibil să fi spus mult mai tîrziu decît trebuia. Bineînțeles, Jason era șiret în felul său și se folosea de această șiretenie oriunde putea — altminteri i-ar fi fost imposibil să ajungă ceea ce ajunsese fără nici un ajutor din afară și începînd cu o miză infimă. Poate că în momentul semnării actului de vânzare-cumpărare — înainte de încasarea cecului — Jason și-a dat seama că și Flem e destul de șiret, căci, fără șiretenie, Flem, care începuse cu o miză și mai mică decît aceea a lui Jason — Jason avea măcar o casă și ceva pămînt, pe cînd Flem o avusese doar pe nevastă-sa — n-ar fi ajuns în vecii vecilor președinte de bancă. E de presupus că Jason a intuit deodată, a simțit datorită unui miros special, sau datorită unor cunoștințe oculte, moștenite de la strămoșul lor comun, Diavolul, că Flem Snopes nu intenționa și nu voia cituși de puțin ca pe moșia cumpărată să se construiască un aerodrom. Jason Compson era încredințat că un produs auxiliar al războiului va fi întotdeauna folosirea terenurilor pentru construcția de aerodroame, sau de cîmpuri de instrucție pentru tancuri și tunuri, pe cînd Flem Snopes vedea mult mai departe. Flem Snopes înțelegea de minune că avioanele, tancurile și tunurile se distrug singure datorită propriului lor nihilism și faptului că se învechesc; el știa că adevăratul produs auxiliar al războiului, care crește și se perpetuează veșnic și care nu va înceta niciodată să crească și să se perpetueze, îl constituie copiii, creșterea natalității. Și pentru aceasta e nevoie de terenuri unde să se poată înălța ziduri care să-i ferească pe oameni de vremea rea și la adăpostul cărora să-și păstreze vechiturile strînse.

Dar pentru Jason era prea tirziu. Acum Flem stăpînea pămîntul și nu-i mai rămînea decît să aștepte să se termine războiul. N-avea nici o importanță dacă America și împreună cu ea și Jeffersonul vor cîștiga sau vor pierde acest război; și într-un caz și-n altul, populația va continua să crească și statul sau altcineva va trebui să pună oamenii la dispoziție locuințe. Iar aceste locuințe trebuiau construite pe ceva și undeva, locul de la Jason era ideal — doar un colțisor lipsit de importanță aparținea unui bătrîn certăreț, pe nume Meadowfill pe care Flem Snopes, în momentul în care avea nevoie de petecul de pămînt de care orașul se apropiase și-i făcuse înconjurul cu mult înainte de Pearl Harbour, va putea să-l lichideze în zece-cincisprezece minute. Așa că minia care l-a cuprins dintr-o dată pe Jason n-a mirat pe nimeni. Gavin i-a povestit lui Charles că în afacerea aceasta, uimitor este faptul că Jason i s-a adresat lui propunîndu-i ca, în schimb unei sume frumoase, să caute să găsească vreo greșală în actul de vînzare-cumpărare, iar de n-o va găsi, s-o inventeze.

— Dumneavoastră sînteți, pare-mi-se, cel mai instruit jurist de pe meleagurile noastre. Ce dracu! Doar n-ați învățat numai la Harvard, ci și într-un oraș german, nu-i așa?

— Vrei să spui, cu alte cuvinte, că dacă Harvardul nu e în stare să-ți dea înapoi de la Flem Snopes, prin înșelăciune, moșia dumitale, atunci o să ajute Heidelbergul? spusese unchiul Gavin. Ieși afară, Jason!

— Te-ai însurat cu o femeie cu bani și-ți convine să-ți dai aere de om cinstit. Cred și eu! zisese Jason.

— Ți-am spus să ieși afară, Jason! repetase unchiul Gavin.

— Bine, bine, făcu Jason. O să se găsească un avocat care să nu aibă o groază de bani depuși la banca lui Snopes ca să se teamă de Snopes.

E limpede că Jason Compson înțelegea și singur că Flem Snopes n-ar fi semnat niciodată și cu nimeni un act de vînzare-cumpărare care să poată fi contestat din pricina unei greșeli. Jason se zbătea totuși din răspuțeri să găsească un subterfugiu și unchiul Gavin îi povesti despre asta lui Charles în felul următor: Jason căuta febril un mijloc, orice mijloc de a contesta sau măcar de a pune la îndoială dreptul lui Snopes asupra pămîntului său. În Jason clocotea o furie rece, nestăvilită — furia unui sectant care a descoperit deodată că un alt predicator i-a șterpelit un client sau un enoriaș cu care el se chinuise toată vremea ca să-l convertească; sau, și mai exact, era furia unui pungaș, a unui hoț, tras pe sfoară și jefuit de un alt hoț sau pungaș. Dar dînd greș în toate, dreptul lui Snopes asupra întregului pămînt al Compsonilor se dovedi a fi foarte trainic, și în cele din urmă Jason renunță de a mai întreprinde ceva împotriva lui Snopes. În săptămîna care urmă, Watt Snopes, același Watt Snopes, care cu douăzeci de ani în urmă transformase vechea casă a lui de Spain în fortăreața indestructibilă a lui Flem, sosi din nou și modifică vechea clădire în care Compsonii își țineau pe vremuri trăsurile (aceasta se afla la o distanță apreciabilă de casă și Benjy nu apucase să-i dea foc) într-o casuță cu etaj unde, după o lună, veni și se instală noul Snopes al Jeffersonului — Orestes. El se instală, în primul rînd ca agent al lui Flem Snopes, care trebuia să împiedice la fața locului orice mașinațiuni născocite de Jason. Pînă la vară Res îngrădise toate terenurile din jur, le împărțise în imașuri și începu să facă negoț de vite cornute și porci. Apoi el începu să hăituiască, să aibe conflicte cu bătrînul Meadowfill, a cărui grădină de zarzavat se învecina cu locul pentru pascutul porcilor, îngrădit de Res.

Bătrînul Meadowfill era bine cunoscut în tot Jeffersonul încă dinainte de război: era cumplit de zgîrcit, și-ar fi putut să înceteze orice activitate și să trăiască din economiile pe care le realizase exploatînd un mic gater. Chiar și după ce cumpărase de la Compson colțisorul acela de pămînt unde-și construise o colibă fără lumină electrică și fără canalizare, mai lucrase timp de un an de zile la gaterul său, făcînd negoț cu cherestea. Pe urmă îl vîndu și se mută în căsuța aceea prăpădită, cu nevasta, o femeie stearsă, sleită de puteri și cu singura lor fiică. Întrucît toată lumea înțelegea că un om care a scăpat viu și nevătămat din munca la gater nu poate avea nici un dolar de prisos, că nu poți să împrumuți de la el și nu poți să-i vinzi nimic, bătrînul Meadowfill trăia liniștit și-și câștigase renumele de cel mai înrăit zgîrcit din tot Jeffersonul și, poate, din tot districtul Yoknapatawpha.

După ce fata lui se plasase destul de bine și începu să contribuie bănește la întreținerea familiei, bătrînul Meadowfill atinse o culme a furicii pe care nici el singur nu și-o bănuia. Pînă atunci făcea singur toate cumpărăturile pentru casă. Se ducea în fiecare dimineață în oraș, cu o traistă de pinza grosolană, intra în prăvăliile murdare de la periferie de unde-și procurau de obicei alimentele numai negrii și se tocmea la nesfîrșit pentru lucruri la care chiar și negrii nu s-ar fi uitat. Apoi tot restul zilei îl petrecea stînd ascuns într-un colțisor al curții sale, urlînd la cîinii fără stăpîn, care nime-reau pe terenul lui neîngrădit și la băieții care din ștengărie rupeau fructele de pe pomii prăpădiți, neîngrijiți pe care el li numea «livadă». Acum toate acestea se isprăviseră. Șezu liniștit exact un an, ca și cum ar fi vrut să se convingă că Essie este într-adevăr angajată permanent. Apoi întîmplîndu-se să moară o vecină bătrînă și paralică, el cumpără de la rudele moartei fotoliul pe rotițe în care aceasta lîncezise ani de zile și înainte ca alaiul funebru să fi părăsit casa, luă fotoliul și-l tări pînă la el pe stradă, unde oamenii îl văzură pentru ultima oară. De atunci el nu se mai depărtă un metru de casă, stătea toată ziua în fotoliu. E adevărat că la început se mai plimba cîte puțin pe terenul său. Și cu toate că, după spusele unchiului Gavm, cumpărăturile le făcea acum Essie, bătrînul Meadowfill mai putea

fi văzut din cînd în cînd în curte, unde țipa la băieți sau arunca cu pietre (avea o grămadă de pietre la îndemină, ca ghiulele așezate lingă un tun de muzeu) în ciinii de pripas. Dar lotul său nu și-l mai părăsea. Cîrînd se retrase definitiv în fotoliul cu roțițe, așezîndu-l la fereastră de unde putea să vadă grădina de zarzavat lăsată în paragină și pomii amăriți, pe care din zgîrcenie sau, pur și simplu, din pricină caracterului său mirșav, nu-i stropise niciodată și nu-i îngrijise, deși ar fi putut obține o recoltă de fructe îndestulătoare — dacă nu pentru vînzare, măcar pentru masa familiei sale.

Cam în aceeași vreme, Jason Compson l-a lăsat pe Flem Snopes să pună stăpînire pe vechea lor moșie. Res Snopes a amenajat o pășune pentru porci alături de grădina de zarzavat a bătrînului Meadowfill și astfel l-a transformat pe bătrîn într-un om nou. Înainte el închidea ochii cînd băieții rupeau crengi din copaci sau vreun cîine fără stăpîn scormonea un strat de flori. Acum era altceva, căci un singur porc putea să murdărească și să strice tot pămîntul. Și iată că Meadowfill avea din nou un scop în viață. Pentru un timp își părăsi chiar fotoliul pe roțițe, care-l stingherea. Ore în șir se uita cum Res și un negru tocmît cu ziua construiau un gard de sîrmă de-a lungul terenului său, cum sapă gropile, cum bat stîlpii, și cum bătătorește pămîntul. Apucînd cîte un stîlp cu amîndouă mîinile, el îl scutura pînă ajungea să i se urce sîngele la cap și răcnea ca un nebun la Snopes și la ajutorul său, care întindeau sîrma:

— Mai strîng! Strînge mai tare! Ce dracu, veți să atîrnați un hamac aici?!

Res Snopes, un bărbat înalt și uscățiv, îi răspundea aruncîndu-i priviri batjocoritoare:

— Fiți fără grijă, mister Meadowfill. Nu merită să vă necăjiți. Credeți că voi îngădui ca un bătrîn atît de venerabil, un invalid ca dumneavoastră să se cațere peste gard? Nu, vă promit să pun niște scînduri, pe care veți putea să le scoateți, oricînd, sau, dacă vă face plăcere, vă veți strecura printre ele.

Meadowfill murmură furios:

— Porcii ăștia... numai porcii ăștia blestemați...

Iar Snopes îi răspundea:

— N-aveți decît să-i prindeți și să-i închideți în bucătărie sau în dormitor, unde vă vine mai la îndemină. Iar eu, potrivit legii o să fiu amendat cu un dolar. Cred că e o ocupație cît se poate de nimerită pentru un bătrîn, pentru un invalid.

Cuvintele acestea îl aduceau pe Meadowfill într-o stare de turbare și Res Snopes era nevoit să strige la nevasta bătrînului, care stătea la fereastră sau se învîrtea prin apropiere:

— Ar fi mai bine să-l luați de aici.

Femeia îl lua, dar în ziua următoare toată povestea începea de la capăt. În cele din urmă gardul fu terminat. Acum Snopes nu se mai apropia de locul unde ar fi putut să audă ocările lui Meadowfill. Doar porcii scormoneau pămîntul și se frecau de gardul cel nou care, măcar pentru o vreme, îi oprea să treacă mai departe.

Am zis « pentru o vreme », căci după ce se întuneca era imposibil să vezi ce se petrece în grădină. În schimb, bătrînul își găsise un scop în viață, avea de ce să se scoale devreme, să sară jos din pat și să alerge la fereastră de îndată ce mijeau zorile. Voia să știe dacă l-a trădat întunericul. Pe întuneric chiar să fi rămas ore întregi la pîndă, și era cu neputință

să vadă dacă a pătruns vreun porc pe lotul său. Îi făcea plăcere să se așeze pe fotoliu, la fereastră și să vadă că în noaptea ce-a trecut grădina a rămas neatinsă, că a fost cruțat încă o noapte. Îi părea rău și de fiecare clipă pe care și-o petrecea mîncînd, căci în timpul acesta grădina rămînea nesupravegheată. Și, după cum i-a spus unchiul Gavin lui Charles, bătrînul Meadowfill nici măcar nu se întreba ce ar face dacă într-o dimineață, scoțînd capul pe fereastră, ar vedea un porc în grădina lui. Charles, își amintea foarte bine că cu mult înainte de a se fi prefăcut că-i neputincios și de a se fi instalat în fotoliu, bătrînul acela dezgustător devenise profund anti-patic tuturor vecinilor, încît niciunul dintre ei n-ar fi mișcat nici un deget ca să alunge un porc din grădina lui de zarzavat și în general n-ar fi făcut nimic pentru el. Cu siguranță însă, că ar fi ajutat-o pe nevastă-sa să-i ascundă cadavrul, dacă ea ar fi făcut însfîrșit ceea ce se cuvenea de mult să facă, și anume să-l trimită într-un fel oarecare pe lumea cealaltă... Meadowfill, prin urmare, nici măcar nu se gîndea ce-ar face cu porcul care ar nimeri în grădină la el. Acest lucru nu-l interesa. Se simțea fericit, probabil pentru prima dată în viață, căci după spusele unchiului Gavin, un om este fericit cînd viața lui e plină, și orice viață devine plină atunci cînd fiecare minut cuprinde atîtea preocupări încît n-ai timp să-ți aduci aminte de ziua de ieri sau să te temi de cea de mâine. Firește, însă, după cum tot Gavin spunea, acest lucru nu poate dura o veșnicie. Cu timpul bătrînul Meadowfill va atinge un punct de încordare extremă și dacă, într-o dimineață, uitîndu-se pe fereastră, va vedea din nou că niciun porc n-a pătruns în grădină, va muri pe loc, pur și simplu din pricina sentimentului insuportabil al nădejzii veșnic înșelate; și va muri și dacă va descoperi un porc căci nu va mai avea pentru ce să trăiască.

L-a salvat bomba atomică. Charles socotea că în momentul capitulării japonezilor, soldații de pe toate fronturile porniseră spre casă, la femeile cu care unii se căsătoriseră înainte de a se fi stins ecoul primei explozii de la Pearl Harbour, iar alții în timpul războiului, de îndată ce obțineau o permisie de două-trei zile. Acum se întorceau cu toții acasă, fie la familiile lor, fie pentru a se însura cu femeile cu care nu apucaseră să se căsătorească, și bănuții lor, strînși cu chin și jertfă, erau înhățați de cei ce se ocupau cu fondul de locuințe pentru veteranii de război (unchiul Gavin spunea: «eroul care se țira cu grenade de mîini și benzi de mitralieră în gropile din prima linie duce acum la spălătorie coșuri cu rufe murdare scoase din ulicioarele și fundăturile unde locuiesc veteranii de război»). Iar Jason Compson trecea prin suferințe cumplite, suferințe pe care, susținea el, omul în general nu le merită și nu poate să le îndure. Spunea aceasta fiindcă, în septembrie 1945 (cînd s-a întors Charles acasă) moșia pe care i-o înhățase Flem Snopes fusese împărțită în parcele mici pe care se construiau niște cutii de chibrituri standard — case pentru veteranii de război. Peste o săptămînă, Ratiff se duse la birou la unchiul Gavin și îi comunică acestuia și lui Charles că parcelele au căpătat o denumire oficială: «Orășelul Eulei». Jason născocise cîndva, cu bucurie răutăcioasă, o denumire batjocoritoare pentru aceste parcele — «Aerodromul Snopes de pe lîngă punctul experimental de distrugere purtînd același nume». Dar, iată că parcelele au fost numite «orășelul Eulei» și cuiburile pentru familiile veteranilor urmau să poarte de acum înainte numele soției decedate a lui Flem Snopes. Charles nu știa cui i-a dat întîii ideea asta prin mînte — bătrînului Snopes sau altcuiva — dar n-o să uite niciodată expresia feței unchiului

Gavin din clipa cînd Ratliff a venit să-i anunțe vestea. Charles prefera să creadă că numele n-a fost găsit de Flem Snopes ci de Watt Snopes care se ocupase cu construcția caselor și care era (după cum se credea în oraș) un fel de asociat al lui Flem. Charles vroia să creadă că există totuși unele lucruri, sau măcar unul singur, pe care Flem nu este în stare să le săvîrșească; era pe deplin incredințat că Flem nu s-a gîndit vreodată să dea o denumire parcelelor, pur și simplu fiindcă-i era indiferent dacă parcelele au sau n-au un nume. Pînă la Crăciun, întregul teren se umplu de căsuțe noi, vopsite în culori vii; semănau leit una cu alta, ca niște pesmeți de turtă dulce și erau la fel de rezistente ca aceștia. Puteai să vezi aici un fost marinăr sau soldat în uniformă ferfenițită, împingînd cu o mină un cărucior cu un copil în el, ținînd în cealaltă mină un al doilea copil (sau un al treilea) și așteptînd nerăbdător în fața ușii ca zugravul să-și adune bidinelele. Pînă la anul nou a fost aprobat și trasat noul drum de-a lungul întregului teren al lui mister Snopes și de-a lungul colțișorului stăpînit de Meadowfill. Acum pentru Meadowfill se iviră noi prilejuri de agitație febrilă și bucurie nervoasă — pe lingă acestea, invazia porcilor în grădina fusese un fleac oarecare. S-a aflat că o mare companie petroliferă vrea să cumpere colțul unde terenul lui Meadowfill se întîlnește cu al Compsonilor (acum proprietatea Snopes), adică o fișie din grădina lui Meadowfill și pășunea pentru porci a lui Res Snopes, învecinată cu ea, pentru a construi acolo o stație de benzină.

Dar, nenorocire! S-a dovedit că fișia pe care își pusese ochii compania petroliferă, nu aparținea lui Meadowfill. De altfel — și asta o știa tot orașul — actul de vînzare-cumpărare pentru teren nici nu era întocmit pe numele lui Meadowfill. De mult, pe cînd Roosevelt fusese ales președinte pentru a doua oară, Meadowfill dăduse buluc, cu alți indivizi, să ceară un ajutor și constatare, cu revoltă și uimire că birocrații din guvernul federal refuză categoric să-l recunoască în același timp om sîrac și proprietar de pămînt. Minios s-a adresat lui Gavin — dintre toți avocații din Jefferson l-a ales pe Gavin din simplul motiv că știa foarte bine că după cinci minute Stevens se va infuria în așa hal pe el încît va refuza să primească onorariul pentru întocmirea actului prin care el, Meadowfill, își trecea întreaga avere pe numele fiicei sale în vîrstă de nouă ani (lucrurile se petreceau în 1934). Și nu greși decît în privința timpului, căci au fost de ajuns nu cinci, ci numai două minute ca Gavin Stevens să se infurie și să alerge la arhiva orașului unde descoperise că în actul de vînzare-cumpărare pe care tatăl lui Jason Compson îl dăduse lui Meadowfill scria lîmpede că Meadowfill stăpînește o fișie de loc situată «la miază zi de drumul cunoscut sub numele de Freedom Springs Road și mai departe, la răsărit de acest drum...» În momentul cînd Meadowfill își cumpăraseră terenul, Freedom Springs Road era doar un șanț năpădit de tufșuri, adînc de vreo zece picioare, de-a lungul căruia trecea o cărăruie. Po atunci, un nenorocit de șanț reprezenta o caracteristică geografică de care erai nevoit să ții seama, la fel de importantă ca Marele Caion, pentru că aceasta se întîmpla înainte de epoca noastră în care buldozerele sau alte mașini rutiere pot schimba ușor relieful, și pot face să dispară de pe fața pămîntului puncte geografice. Rezulta deci că granița lui Meadowfill se întindea cu treisprezece picioare mai aproape decît linia inițială de hotărnicie, în baza căreia Mohataha, conducătoarea tribului Chickasaw, își predase în 1821 pămîntul primului Quentin Compson. Unchiul Gavin îi povestise lui Charles că primul său

impuls moral a fost să-i comunice de îndată lui Meadowfill că stăpânește pe suprafața globului treisprezece picioare de loc mai mult decât crede el și că ar fi bine să declare acest lucru înainte de a face totul. Dacă proceda astfel, Stevens ar fi fost obligat din punct de vedere moral să primească de la Meadowfill zece dolari pentru cercetările întreprinse în arhive și de aceea a hotărât să înăbușe primul impuls moral și să lase dreptatea să se înfăptuiască de la sine.

Iată așadar cum stăteau lucrurile când a început marcajul noii șosele, care trebuia să treacă de-a lungul vechii granițe a tribului Chickasaw, și Meadowfill fu nevoit să constate că proprietatea lui se întinde numai până la șanț, că îi mai lipseau exact treisprezece picioare până la șosea. Furia este un cuvânt prea slab pentru a caracteriza starea ce-l cuprinsese pe bătrîn atunci când compania petroliferă i-a propus să-i cumpere terenul, iar el a aflat că dușmanul său de moarte, crescătorul de porci Snopes, stăpânește — nebazat pe vreun act, bineînțeles — cele treisprezece picioare de teren fără de care societatea respectivă refuză să cumpere de la el vreo bucată de loc. Curînd, furiei din sufletul său se adăugă un simțămînt de triumf. Mai mult, se trezi în el și setea de răzbunare. Voia să se răzbune pe familia Compson care îi strecurase un act de vînzare-cumpărare fals. Și voia să se răzbune pe întregul oraș unde, ani în șir, îl chinaseră băiețandrii puși pe ștrengării și cîinii rătăcitori. Se hotărî să nu lase societatea petroliferă să construiască o întreprindere avantajoasă pentru oraș (și în cazul c-ar fi fost posibil, să împiedice chiar construirea unei șosele). Vroia să se răzbune din plin și pe omul care, timp de un an, îi răpise somnul și pofta de mîncare prin aceea că amenajase o pășune pentru porci în coasta proprietății sale (doar se simțise în permanență amenințat de o invazie a porcilor). Ca urmare, el declară dintr-o dată că nu va vinde nimănui și în nici un fel de condiții măcar un petec de pămînt; și intrucît terenul lui era situat în fața terenului lui Snopes (minus fișa de treisprezece picioare) el izolă complet colțul unde societatea petroliferă proiectase construcția pompei de benzină. Pe scurt, o barieră vamală. Datorită acestui fapt, compania petroliferă renunță să cumpere și terenul lui Snopes.

Snopes (Charles se refera la Res Snopes), după cum află întreg orașul, se duse la Essie Meadowfill pe al cărui nume figura terenul. În oraș se află că ea îi răspunsese scurt: «Trebuie să vorbești cu tata». Abia acum înțelese Res Snopes că în fața lui se află o piedică cu adevărat de netrecut: din pricina porcilor pe care-i creștea pierduse pentru totdeauna posibilitatea de a sta de vorbă cu Meadowfill, de a stabili cu el, fie și pentru scurt timp, relații cît de cît omenești. În fața lui Snopes se mai afla o piedică de netrecut; această a doua piedică era iluzia, sau mai bine zis, convingerea lui că poți, cu ajutorul banilor, să influențezi un om să facă ce vrei tu. Dar, în decurs de ani și ani, Meadowfill, se obișnuise într-atît să nu simtă nevoia unui dolar în plus peste ceea ce avea ca să-și țină zilele, încît era imposibil să-l ispitești acum chiar și cu o mie de dolari. Scurt și precis, Snopes se îngelă în privința lui Meadowfill. Dar nu capitulă (un om străin de oraș s-ar fi putut întreba ce a făcut în acest timp Flem care, la urmușmelor, era proprietarul pămîntului de lîngă Meadowfill? ! Locuitorii Jeffersonului nu-și puneau asemenea întrebări, căci cunoșteau bine cum se petrec treburile orașului). Res se duse la agentul societății petrolifere care se ocupa cu achiziționarea de terenuri și îi spuse: «Transmite-i că dacă va semna actul de vînzare-cumpărare, o să-i dau zece la sută din ceea ce

imi veți plăti dumneavoastră pentru cele treisprezece picioare». Pe urmă supralicită: «Ei, bine. Îi dau cincizeci la sută. Jumătate». Mai târziu spuse: «Ei, bine. Cît vrea?» Iar în cele din urmă zise — și după cum susținea agentul societății petrolifere avea un glas mai mult decît politicos, prevenitor, insinuant: «Un bun cetățean nu poate să împiedice progresul, chiar dacă asta îl păgubește. Spune-i că dacă va semna actul de vînzare, îi cedez lui toate drepturile ce mi se cuvin pe fișia de treisprezece picioare».

De data aceasta Meadowfill nici măcar nu se obosi să deschidă gura și să spună «nu». Izbîndise. Ședea nemișcat în fotoliul de unde putea să vadă terenul pe care nu vroia să-l vîndă și terenul alăturat, pe care vecinul său nu putea să-l vîndă din pricina lui. Datorită încăpățînării lui, în oraș s-au găsit oameni care să-l simpatizeze pe Res Snopes cînd acesta a întreprins pasul următor. Lucrurile s-au petrecut cu puțin înainte ca Essie Meadowfill să arate, printr-o întîmplare, că, în ciuda înfățișării sale, nu e chiar așa de ștearsă cum pare și că deși se spune despre ea că este «modestă», trebuie să se adauge neapărat că este și «hotărîtă».

Într-o dimineață, cînd Meadowfill își împinsese fotoliul de la masă pînă la fereastră și se uită în grădină, văzu ceea ce așteptase mai bine de un an: un porc, care se băgase pe sub gard și scormonea la rădăcina pomilor lui neîngrijii. În timp ce el începu să urle cît îl ținea gura după soția sa, Snopes traversă curtea îngustă, cu un cocean de porumb și cu un arcan în mînă și momind porcul îl legă de un picior și-l tîrî afară din grădină. Bătrînul Meadowfill, aplecat pe fereastră, îi striga cele mai îngrozitoare ocări.

În dimineața următoare, bătrînul, văzu iarăși un porc plimbîndu-se liniștit pe o cărare din grădina lui. Tipase și înjurase aplecat pe fereastră, iar nevastă-sa speriată, legîndu-și basmaua din mers, fugise să bată la ușa încuiată a lui Snopes, pîuă cînd înjurăturile fără sfîrșit ale lui Meadowfill o siliseră să se întoarcă acasă. Aproape toți vecinii ieșiseră să vadă ce se petrece: bătrînul înjura de la fereastră, iar nevastă-sa încerca să alunge porcul din grădină. În clipa aceea apărură Snopes (toată lumea și-a dat seama că se ascunsese pe undeva și urmărise scena) și cu un aer nevinovat, ba chiar mirat, parcă cerîndu-și scuze, momi porcul cu un cocean de porumb, îl legă cu frînghia și-l scoase afară.

În ziua următoare Meadowfill își făcu rost de o pușcă veche de calibru mic. Toți își spuneau că o împrumutase de la cineva cu toate că nimeni nu-și putea închipui că se hotărîse să-și părăsească fotoliul și fereastră (fără a mai pune la socoteală porcul ce trebuia să apară dintr-o clipă intr-alta). Găsise, pe semne, vreun băiețandru care avea această pușcă și-l convinsese să-i dea jucăria. Nimeni nu putea să-și închipuie că bătrînul fusese cîndva un băiețandru, proprietar mîndru și emoționat al primei sale puști de calibru mic și o păzise cu grijă în toți anii care urmaseră, ca pe o amintire scumpă a copilăriei pure și nevinovate. Dar, nu avea gloanțe, avea niște alice mărunte din cele folosite de naturaliști. Cu o asemenea încălcătură și trăgînd de la distanță era imposibil măcar să rănești un porc, darmite să-l uci. De fapt, după cum îi povestise Gavin lui Charles, Meadowfill nu ținea să alunge porcul: pur și simplu vroia să tragă în el în fiecare zi, așa cum alți bătrîni joacă croquet sau loto.

Îndată ce-și lua micul dejun, se instala la fereastră, în fotoliul pe roțițe și aștepta ghemuit să apară porcul. În clipa aceea (era nevoit pentru asta să se scoale din fotoliu) se ridica, da cu grijă la o parte rețeaua de sîrmă

(unsesse balamalele pentru ca ramele să se ridice repede și fără zgomot și le fixase niște minere, pentru ca amindouă să se ridice dintr-o singură mișcare) și trăgea cu pușca; porcul sărea în sus, dar imediat, uitînd ce i se întîmplase, se apuca din nou să scormonească pămîntul. Bătrînul ochea și trăgea iarăși. În cele din urmă un reflex vag îl silea pe porc să pună în legătură durerea cu zgomotul împușcăturii, astfel că după următoarea împușcătură fugea acasă și se întorcea abia a doua zi de dimineață. Mai tîrziu, porcul puse în legătură piersicile care zăceau pe pămînt cu dușmănia care exista împotriva lui și nu mai veni o săptămînă întreagă. Printre vecini începu să umble vorba că Meadowfill îl tocmise pe băiețașul care aducea ziarele din Memphis și din Jackson (bătrînul nu cumpăra ziare și nu-l interesau noutățile cuprinse în ele, pur și simplu pentru că ar fi trebuit să plătească un dolar în fiecare lună) să scotocească prin lăzile de gunoi din vecinătate și să arunce, noaptea, în grădină, momeală pentru porc.

Acum orașul se întreba nedumerit ce planuri a mai pus la cale Res Snopes. Toată lumea se așteptase ca după prima împușcătură Snopes să nu mai lase porcul să intre în grădina bătrînului. Unii se gîndeau că poate o să-l vîndă — Snopes se îndeletnicea și cu vînzarea porcilor — deși era puțin probabil că se va găsi cineva care să plătească la prețul pieții un porc în carnea căruia se strînseseră, timp de 14—15 luni droaie de alice de plumb numărul 10.

În cele din urmă, după cum i-a povestit Gavin nepotului său Charles, oamenii au ghicit intențiile lui Res Snopes: el spera că într-o zi, din greșeală din prostie, sau, pur și simplu, cuprins de o furie turbată — sentiment ce înlătură respectul pentru interdicțiile morale și teama de consecințe cu aceeași ușurință cu care patima pentru joc și băutură le înlătură din sufletul jucătorilor și beșivilor — Meadowfill va încărea pușca cu un glonte adevărat. Atunci, el, Res Snopes, va merge frumos și-l va da în judecată pe Meadowfill pentruuciderea porcului și va face uz de dispoziția autorităților care interzice trasul cu arma pe teritoriul orașului — și, ajutîndu-se de aceste două mijloace, îl va sili pe Meadowfill să cadă repede la învoială cu societatea petroliferă. Dar interveni, din fericire, întîmplarea cu Essie.

El era caporal în infanteria marină. Cei din Jefferson oricît s-au zbatut, n-au reușit să aște cum și unde s-a întîlnit Essie cu el. Essie nu pleca nicăieri, rar de tot se ducea pentru o jumătate de zi la Memphis, așa cum făceau cel puțin o dată pe an toți locuitorii din Mississippi de Nord. Nu lipsise niciodată de la serviciu, iar concediul de vară, după cum știa toată lumea, și-l petrecea acasă, rîbdînd de la bătrînul instalat în fotoliu ceea ce se cuvenea să rabde. Totuși s-au întîlnit: e do presupus că au intrat în corespondență prin intermediul vreunei agenții de ajutorare a inimilor singuratic. Într-o zi, după ce și-a făcut, ca de obicei cumpărăturile zilnice pentru gospodărie, Essie s-a instalat în stația autobuzului cu sacoașă în mînă. Cînd a sosit autobuzul de Memphis, din el a coborît un om necunoscut în Jefferson, Essie i-a trecut sacoașă și, pentru prima dată, ea a străbătut strada cu o întîrziere de o oră (de obicei locatarii de pe această stradă își controlau ceasul după plecările și venirile ei. Atunci, întregul oraș a înțeles că Essie, în mod cu totul nepotrivit fusese calificată, ani de zile, o « fată ștearsă » — nici o « fată ștearsă » n-ar fi putut să înflorească și să devină atît de gingașă și de feminină doar în cîteva secunde de la sosirea autobuzului. Și nici timidă nu mai putea fi numită Essie, căci a dovedit

o stăpînire de sine și o putere uriașă — indiferent că marinarul știa bine unde se duce — ca să intre împreună cu el în casă și să se expună furiei bătrînului instalat în fotoliu. Meadowfill părea că înnebunise de-a binelea — blestemele adresate băieților ce rupeau crengile pomilor, aruncarea cu pietre după ciinii vagabonzi și ploaia de alice vîrîtă în porcul lui Snopes se produsese, dacă era să judecăm după starea bătrînului de acum, în clipe de blîndă seninătate — căci cei doi, aflați în fața lui, subminau sistemul de robie datorită căruia se menținea el în viață. Și Essie, nu numai că s-a apropiat de fotoliu, dar a și spus: « Tată, să-ți prezint pe Mister Mc Kinley Smith. Am hotărît să ne căsătorim ». Iar după cinci minute a ieșit în stradă și în văzul tuturor celor care vroiau să privească s-a sărutat cu marinarul. Poate nu-l săruta prima dată, dar cu siguranță că era prima dată cînd o făcea fără să se întrebe și fără să se sinchisească dacă săvîrșește sau nu un păcat. McKinley, fiu al unui fermier din Texas și care, mai mult ca sigur, nici măcar nu auzise de Mississippi pînă cînd, dumnezeu știe unde și cum o întîlnise pe Essie, era, pe semne, și el destul de hotărît. Dacă n-ar fi fost așa, din momentul cînd înțelese că Essie, datorită fotoliului de invalid și din pricina mamei năpăstuite nu se va căsători cu el, ar fi părăsit totul și s-ar fi întors acasă, în Texas, cu următorul autobuz.

Dar, se vede, hotărîrea lor era una și aceeași, o hotărîre comună și de nezdruccinat. Deveniră unul pentru celălalt destin și soartă ca și cum s-ar fi născut sub aceeași stea. Acționau în toate împreună și era clar că McKinley se legase pentru totdeauna de Jefferson. De multă vreme (era în ianuarie 1946, Charles se întorsese acasă și l'a asistat la desnodămînt) o mulțime de demobilizați din toată țara urmau diferite cursuri pentru care nu aveau nici o aptitudine și nici un chef să le facă. Cel mai simplu lucru din lume pentru McKinley ar fi fost să se înscrie și el la aceste cursuri speciale, înființate recent pe lângă Academia din Jefferson unde ar fi putut, pe socoteala statului, să o țină de mîna pe Essie, odată pe zi, și să aștepte liniștit pînă cînd bătrînul Meadowfill se va înăbuși în propria-i ticăloșie. Dar marinarul Essiei a renunțat la studiile superioare cu tot atîta hotărîre și fermitate ca și Essie. El explică acest lucru în felul următor: « Timp de doi ani am fost soldat. Cel mai de seamă lucru pe care-l am învățat este că unicul loc sigur îl constituie adăpostul tău individual, mai ales dacă are și un capac de fier pe care să-l poți închide. Dar acum nu mai sînt soldat și asta înseamnă că pot să-mi aleg adăpostul pe care-l vreau și să-l fac confortabil dacă am chef. Prin urmare, o să-mi clădesc o casă ».

Și a cumpărat o mică parcelă, în « Orașelul Eulci ». Firește parcela a fost aleasă de Essie. Era foarte aproape de casa unde își trăise toată viața. Așadar din clipa cînd casa va începe să se înalțe, Meadowfill va vedea de la fereastra sa, în orele cînd n-o să fie ocupat cu porcul lui Snopes, cum se ridică, birnă cu birnă, casa care constituie pentru el un avertisment permanent că acum, mai mult ca oricînd, nu trebuie să facă prostia să moară. Construcția casei îi servi de pretext ca să nu părăsească fotoliul, căci porcul lui Snopes dispăruse parcă pentru totdeauna. Capitulasă sau, în orice caz, se liniștise. Sau, poate, Res Snopes capitulasă pentru un timp. Fapt este că ultima vizită a porcului a avut loc în ziua cînd Essie și-a adus pentru prima oară marinarul acasă și de atunci nu s-a mai repetat. Snopes continua să fie stăpînul acestui porc și a multor altora, (judecînd după mirosul care venea dinspre curtea lui). Și chiar dacă porcul pe care-l

aștepta Meadowfill ar fi dispărut, Snopes, ca unul ce era de profesie crescător de porci, putea oricând să trimită în grădina vecinului alt porc. Deocamdată, însă, se abținea, mai mult, reparase gardul și, după cum credeau oamenii, pe perioada acestui, ca să zicem așa, armistițiu strategic, nu mai lăsa porțița deschisă. Iar bătrînului Meadowfill nu-i mai rămînea altceva decît să privească la construcția casei din «Orășelul Eulei».

McKinley își construia casa singur, făcea singur toată munca grea, fiind ajutat doar de un dulgher care marca scîndurile ce trebuiau tăiate. Bătrînul, instalat în fotoliu, era sufocat de o furie oarbă pe care, în lipsa porcului, nu avea asupra cui s-o verse. Din deprindere, sau, poate, dinadins, ținea la îndemînă pușca încărcată, căci nu putea ghici dinainte clipa cînd porcul lui Snopes se va întoarce, dacă va avea chef să se întoarcă. Acum, locuitorii orașului se întrebau cît timp va trece pînă cînd bătrînul va ridica arma și va trage în unul din cei doi constructori — McKinley sau în dulgherul care-l ajută. Pe urmă, oamenii și-au zis că dacă nu va instala un reflector, bătrînul va fi nevoit să tragă numai în dulgher căci într-o bună zi (incepuse primăvara) McKinley cumpără un catîr, arendă un lot de pămînt la două mîle de oraș și se apucă să semene acolo bumbac. Casa era aproape terminată, mai rămăseseră de făcut lucrările de timplărie — care cădeau exclusiv în grija meșterului, așa că McKinley pleca cu noaptea în cap, călare pe catîrul său, și se întorcea de la muncă tîrziu pe înserat. Din pricina aceasta, bătrînul Meadowfill ajunsese în culmea furiei. Pînă atunci, McKinley ar mai fi putut fi speriat sau silit să-și vîndă casa neterminată, fie și c-un oarecare cîștig — dar acum unde se va găsi dobitocul care să cumpere de la el recolta de bumbac, cînd bumbacul nici nu încolțise? Hotărît, doar moartea putea să-l mai salveze pe bătrîn — moartea lui sau a lui McKinley.

În momentul acela s-a întors porcul. A apărut din nou și gata. S-a întimplat, după toate probabilitățile, dimineața, cînd Meadowfill și-a împins fotoliul de la masă la fereastră, gîndindu-se că-și va petrece ziua ca totdeauna, fierbînd de furie. Și iată că deodată se pomeni cu porcul care scormenea pămîntul, căutînd fantomele piersicilor de anul trecut, ca și cum n-ar fi plecat niciodată din grădină. S-ar putea ca Meadowfill să fi fost tentat să creadă că porcul acela nu dispăruse nicicînd, că tot ce se petrecuse pînă atunci, tot ce îl adusese pînă la turbare nu fusese decît un vis, o închipuire și că acest vis poate fi spulberat, dacă trage imediat cu pușca. Ceea ce a și făcut, căci ținuse tot timpul la îndemînă pușca încărcată. Mulți vecini spuneau că se aflau încă în pat cînd au auzit pocnetul furios al puștii mici, ca o jucărie de copil.

Pînă la amiază ecoul acestei împușcături fu auzit în tot orașul. Cel mai mult îi simți șocul unchiul lui Charles. Gavin se pregătea să se ducă acasă la masă, cînd auzi pași pe scară. În sala de primire intră Res Snopes, ținînd în mînă o hîrtie de cinci dolari. Puse banii pe masă și zise:

— Bună ziua, domnule jurist. N-am să vă răpesc prea mult timp. Am nevoie doar de un mic sfat, ca de cinci dolari. — Fără să se atingă de bani, Stevens își mută privirea asupra lui Snopes. Știa prea bine că Snopes nu va investi în viața lui cinci dolari în ceva de care nu e convins dinainte că poate fi vîndut după aceea cu un cîștig de cel puțin douăzeci și cinci de cenți. — Am venit la dumneavoastră în legătură cu porcul meu în care îi place atît de mult să tragă cu alice domnului acela bătrîn — lui mister Meadowfill.

— Am auzit, spuse unchiul lui Charles. Și ce-ai vrea să afli pentru cei cinci dolari ai dumitale? — Gavin i-a povestit apoi lui Charles că Snopes rămăsese în picioare lângă birou și nu părea să ascundă ceva necurat, era doar rezervat și politicos. — Ce nevoie ai dumneata să-ți explic ceea ce știi singur de mult: dacă o să depui plângere împotriva lui pentru că ți-a rănit porcul, el va invoca legea care interzice ca vitele să fie lăsate să circule prin oraș. Poate vrei să-ți spun ceea ce știi încă de acum un an, când bătrînul a tras pentru prima oară în porc? Sau repari gardul, sau vinzi porcul.

— Costă scump să îngrași un porc — zise Snopes. Iar în ce privește vînzarea, situația e limpede: cred că bătrînul gentleman a băgat atîtea alice în nenorocitul meu de porc încît n-o să-l mai cumpere nimeni.

— Atunci mîncîncă-l dumneata, spuse Stevens.

— Un singur om să mînce un porc întreg?! Ca să nu mai vorbesc de alicele care s-au înfipt în el în acești doi ani.

— Atunci dăruiește-l cuiva, zise Stevens, și în aceeași clipă regretă că rostise aceste cuvinte, dar era prea tîrziu.

— Prin urmare, acesta este sfatul juridic pe care mi-l dai, spuse Snopes. Să dăruiesc porcul. Foarte mulțumesc — și o porni spre ușă.

— Stai puțin, spuse Stevens, și-i întinse banii.

— Am venit la dumneavoastră pentru un sfat juridic, zise Snopes. M-ați sfătuit să dăruiesc porcul. Pentru asta trebuie să vă plătesc. Dacă onorariul este prea mic, vă rog să-mi spuneți — și dus a fost.

Creierul lui Stevens lucra repede, dar nu în direcția: « Pentru ce m-a ales tocmai pe mine? » fiindcă acest lucru era lesne de înțeles. Stevens întocmise cîndva actul de donație pe numele Essiei Meadowfill pentru terenul în litigiu. Pe lângă asta, el era singurul om din Jefferson, în afară de rudele lui Meadowfill, cu care bătrînul întreținuse în ultimii douăzeci de ani raporturi cît de cît omeneste. Prin mintea lui nu trecu nici întrebarea: de ce n-a spus Snopes altcuiva, jurist sau nejurist, că are de gînd să dăruiască porcul? Și nici a treia întrebare, decurgînd logic din întîmplare, nu-i răsări prin minte: de ce m-a provocat Snopes să rostesc acele cuvinte, de ce a ținut el să reiasă clar că i-am dat un sfat juridic pentru care m-a plătit? Nu, singurul gînd al lui Stevens fu acesta: în ce fel, dăruind porcul, Snopes îl va sili pe bătrînul Meadowfill să-și vîndă terenul?

Unchiul Gavin i-a spus întotdeauna lui Charles că pe el îl interesează prea puțin adevărul sau chiar dreptatea. Principalul pentru el este să afle, să înțeleagă dacă trebuie sau nu să se amestece în toată afacerea și dacă mijloacele pentru realizarea scopului sînt pe deplin justificate — bineînțeles în cazul cînd nu rămîn martori ostili și probe materiale incriminatorii. Charles, însă, nu-l credea: multe din metodele lui Gavin erau prea complicate și pe deasupra cereau prea mult timp. Și există pe lume destule lucruri pe care nu le face numai pentru a găsi un răspuns. Dar unchiul Gavin îi spune lui Charles că greșete: curiozitatea este o iubită de dragul căreia sclavii ei sînt gata de orice sacrificiu.

În cazul de față nenorocirea era că unchiul Gavin nu știa nici el ce caută. Avea două metode — observația și întrebările și trei puncte de orientare — Snopes, porcul și bătrînul Meadowfill pentru a lămuri o afacere în care era greu să te descurci dintr-o dată. N-avea pe cine să întrebe, căci singurul om care cunoștea probabil răspunsul — Snopes — îi spusese tot ce socotise de cuvință să spună. Pe urmă, îi era imposibil să urmărească în permanență porcul pentru că acesta se mișca încoaace și în colo, la fel

ca și Snopes. Singurul punct de orientare imobil era bătrînul Meadowfill. Și în dimineața următoare, unchiul Gavin îl sculă pe Charles cu noaptea în cap și se așezară amîndoi la pîndă în mașina unchiului Gavin trasă într-un loc de unde se putea vedea casa lui Meadowfill, grădina lui și ulicioara care duce spre casa lui Snopes, iar în colțul mai îndepărtat al triunghiului căsuța nouă, aproape terminată a lui McKinley. Stătură acolo două ore. Îl văzură pe McKinley plecînd călare pe catîr spre ogorul său de bumbac. Apoi Snopes ieși și el în ulicioară îndreptîndu-se spre centrul orașului. Însfîrșit veni timpul ca și Essie Meadow să se ducă la slujbă. Rămase doar bătrînul Meadowfill, ascuns în dreptul ferestrei. Singur porcul nu se vedea nicăieri.

— Așadar, asta așteptăm, spuse Charles.

— Da! Chiar asta, spuse unchiul său.

— Vreau să spun că așteptăm ca bătrînul să fie preocupat de altceva și să nu se holbeze la noi — cred că de vreo două ore ne observă — și atunci o să putem pleca.

— Crezi că eu vreau să zac aici? spuse unchiul Gavin. Sint nevoit s-o fac, altfel va trebui să dau înapoi cei cinci dolari.

În dimineața următoare, lucrurile se repetară. Acum, însă, era prea tîrziu ca cei doi să abandoneze povestea. Fără să mai vorbim că Snopes plătise un sfat cu cinci dolari, atît Gavin cît și Charles pierduseră prea mult timp, se sculară două zile în șir cu noaptea în cap, nu băuseră măcar o ceașcă de cafea și stătuseră cite două ore încheiate în mașina ascunsă între tufișuri, așteptînd încordați să se petreacă ceva care, probabil, le-ar fi rămas de neînțeles pe moment. În a treia dimineață, McKinley a plecat călare pe catîrul său cu o exactitate de ceasornic, încît Charles și unchiul său, uimiți de punctualitatea lui, n-au băgat imediat de seamă că Snopes nu-și făcuse încă apariția. Apoi Essie Meadowfill ieși din casă și plecă spre bancă, la slujbă. Pentru Charles, Essie fu o surpriză. Tresări, așa cum tresari cînd te trezești, fără să fi băgat de seamă că ai ațipit. Deodată, văzură amîndoi porcul și unchiul Gavin sări din mașină și alergă spre el. Porcul făcea ceea ce se așteptau de altfel să facă: cu pași mărunți alerga de-a dreptul spre grădinița lui Meadowfill. Dar el apăruse din altă parte decît de acolo de unde trebuia să apară. E adevărat că alerga întins spre grădina unde era așteptat, dar nu din partea de unde ar fi trebui să vină. Venea nu dinspre casa lui Snopes ci dinspre casa lui McKinley Smith. Iar unchiul Gavin alerga, poate, după cum spunea Ratlif din instinct sau dintr-un simț innăscut, tocmai într-acolo unde trebuia să se întimple ceva, chit că se întimpla să nu ajungă întotdeauna la timp. Gavin fugea — și Charles fugea după el. Alergară pe stradă și prin curte spre casa bătrînului ca să ajungă acolo mai înainte ca bătrînul Meadowfill să vadă porcul pe fereastră și să tragă în el.

Fără să bată, unchiul Gavin năvăli pe ușa în spatele căreia, — și chibzuiise just — trebuia să se afle bătrînul Meadowfill. Acesta se ridicase din fotoliu și stătea aplecat pe fereastră. Cu o mîină ținea pușca, iar cu cealaltă mînerul plasei ca s-o ridice în sus. Dar, încremenise uitîndu-se la porc. Totă lumea eră obișnuită de mult să vadă pe chipul său o expresie de lăcomie, răzbunare și furie. Acum însă pe fața lui nu se citea nimic. În afară de o vădită bucurie răutăcioasă. Nici nu ne cînti cînd intrară Charles și unchiul său ci doar spuse:

— Intrați, aveți locuri în primul rînd.

Și auziră cum înjură, dar nu cinstit și grosolan cum se înjură pe stradă, ci cu niște cuvinte atât de murdare și de urite încât Charles își zise că dacă bătrînul a știut odinioară să înjure atât de urît, ar fi fost timpul să le uite de mult.

În clipa aceea se ridică din fotoliu și Charles văzu unde privește el. Un obiect mic, de mărimea unei cărămizi, învelit într-o bucată de pînă de sac era legat între crengile piersicului celui mai apropiat, cam la douăzeci de picioare de casă, și capătul lui era ațintit drept spre fereastră. Gavin strigă: «Stai! Stai! N-o ridica!» și întinse mîna să apuce plasa, dar era prea tîrziu. Sprijinind pușca de perete, bătrînul Meadowfill apucase minierul cu ambele mîini și ridicase plasa dintr-o smucitură. Piersicul scupă un cartuș cu alice drept în fereastră. Unchiul Gavin a povestit mai tîrziu că, literalmente, sub ochii lui, sîrma de la plasa ce se ridica în sus, s-a rupt acolo unde a pătruns-o cartușul. Iar Charles spunea că parcă auzise cum s-au izbit cu un șuierat ascuțit alicele mărunte în pîntecul și pieptul bătrînului Meadowfill. Bătrînul sări în sus și se răsturnă în fotoliu, dar acesta se rostogoli de sub el, și bătrînul se pomeni pe jos, unde rămase întins cu o expresie de nedumerire și indignare — nu durere, nici spaimă, nici emoție ci numai indignare. Se sculă în aceeași clipă și puse mîna pe pușcă.

— Cineva a tras în mine, spuse el.

— Sigur că da, zise unchiul Gavin, luîndu-i pușca. Porcul a tras. Dar nu-i de el vină. Stai liniștit. O să vedem acuș ce s-a întîmplat.

— Care porc, la dracu! urlă bătrînul. E ticălosul acela de McKinley Smith.

Nu fusese rănit, ci numai ars și bășici mici îi răsăriră pe piele, alicele mărunte au trebuit să străbată pantalonii și cămașa, plus rufăria groasă de iarnă, și de aceea pătrunseseră de-abia sub piele. El, însă, turbase cu totul, urla și injura, încerca să ia pușca din mîna unchiului Gavin (mistres Meadowfill venise și ea fuga din odaie, cu un șal pe cap, ca și cum în clipa cînd porcul trecuse în grădina lor neîmprejmuită, acest lucru i-a fost transmis printr-o disperată telepatie fatalistă, ceva asemănător cu semnalul unei celule fotoelectrice care deschide o ușă). Pe urmă bătrînul obosi și deveni relativ calm. Povesti totul: cu două zile în urmă. Snopes îi spusese Essiei că i-a dăruit un porc lui McKinley cu prilejul instalării în casa nouă sau poate că — așa spera Snopes — cu prilejul nunții apropiate. În clipa aceea unchiul Gavin îl întrerupse pe bătrîn:

— Stai puțin! Essie ți-a spus că mister Snopes a dăruit porcul lui McKinley sau ți-a spus că i l-a dăruit ei?

— Ce mai e și asta? făcu Meadowfill. Ce mai e și asta?

Și iar începu să înjure.

— Stai cumințe, spuse unchiul Gavin. Ai tras un an de zile în porcul ăsta și nu i s-a întîmplat nimic, așa că nici dumitale n-o să-ți faci rău o încărcătură de alice. Dar de dragul soției dumitale o să chemăm un doctor.

Unchiul Gavin scoase din copac o pușcă cu țeava tăiată. Era o capcană făcută cu foarte multă dibăcie: o pușcă ieftină de calibru mic, cu țeava tăiată, fusese fixată de o scîndură — totul era învelit în pînă de sac — și scîndura fusese legată între două crengi. Un șnur negru, tare și subțire, era întins de la trăgaci pînă la plasa de la fereastră și țeava era țintită cam cu un picior deasupra pervazului.

— Dacă nu s-ar fi sculat în picioare înainte de a ridica plasa, toată încărcătura i-ar fi nimerit drept în față, spuse Charles.

— Ei și ce? Crezi că celui care a aranjat toată chestia asta, nu-i era tot una dacă împușcătura nu-l va ucide pe bătrîn, ci doar îl va speria, îl va face să turbeze de furie și să se năpustească cu pușca în mînă asupra lui Smith—și de data aceasta în pușcă era un glonte adevărat, ceea ce denotă că bătrînul intenționa să tragă în mod serios — iar Smith, aflându-se în legitimă apărare, îi va zbura creierii?! Totul a fost calculat cu atenție: împușcătura îl va orbi pe bătrîn, sau îl va ucide pe loc în fotoliu, sau, dacă nu, îl va ucide Smith. Și într-un caz și-n altul, tatăl Essiei ar fi trecut în lumea dreptilor, iar iubitul ei ar fi infundat pușcăriia pentru crimă — și atunci el ar fi rezolvat totul, căci i-ar fi rămas în cale doar Essie.

— Destul de abil aranjat, spuse Charles.

— Nu, mai rău. Era o ticăloșie fără margini. Oricine s-ar fi gîndit neapărat că o capcană atît de bine făcută, numai un veteran de război, marinăr din Oceanul Pacific, putea s-o nascocoască, indiferent dacă marinarul ar fi tăgăduit la nesfîrșit.

— Și totuși povestea a fost pusă la cale cu abilitate, spuse Charles. Chiar și Smith va fi de acord cu asta.

— Așa e, zise unchiul Gavin. Tocmai de aceea te-am și adus cu mine. Și tu ești fost militar. Poate voi avea nevoie de un tîlmaci cînd va trebui să mă înțeleg cu el.

— Păi eu nu sînt decît maior, spuse Charles. Nu e un grad suficient de mare ca să mă asculte un sergent și încă unul din infanteria marină.

— A fost doar caporal, spuse unchiul său.

— Da, adevărat, dar în infanteria marină, repetă Charles.

Nu se duseră imediat la Smith, acesta se află pe ogorul său de bumbac. Charles se gîndi că dacă ar fi fost el în locul lui Snopes ar fi întins-o de-acasă. Dar Snopes era acolo. Le deschise ușa. Purta un șorț și în mînă ținea o tîgaie în care spărsese niște ouă. Era liniștit și calm.

— Intrați, domnilor, rosti el trăgănat.

— Mulțumesc, nu intrăm, zise unchiul Gavin. Nu vreau să-ți răpesc mult timp. Cred că asta îți aparține.

Unchiul lui Charles puse pe masă pachetul, desfăcu pînza de sac și pușca cu țeava tăiată se rostogoli pe masă. Dar nici atunci pe fața și în glasul lui Snopes nu se putu desluși nimic.

— Asta este, după cum spunei voi juriștii, o probă indirectă, nu-i așa?

— Firește, răspunse unchiul Gavin. Acum toată lumea știe despre amprente tot așa cum știe despre puștile cu țeava tăiată.

— Am înțeles, spuse Snopes. Am impresia că n-aveți de gînd să mi-o dăruiți?

— Sigur că nu, spuse unchiul lui Charles. Vreau să ți-o vînd. În schimbul actului de donație pe numele Essiei Meadowfill pentru acea porțiune din terenul dumitale pe care vrea s-o cumpere societatea petroliferă, plus cele treisprezece picioare de pămînt pe care mister Meadowfill le consideră că sînt ale sale. Snopes încrămeni, ținînd în mînă tîgaia cu ouăle reci. Da, m-ai înțeles bine, continuă unchiul Gavin. În caz contrar o să mă interesez dacă nu vrea McKinley Smith să cumpere de la mine toate astea.

Snopes se uită tîntă la unchiul Gavin. « Se vede dintr-o dată că e un șmecher », se gîndi Charles.

— Da, ar fi în stare s-o facă, spuse Snopes, Probabil că și eu aș fi procedat la fel.

— Așa m-am gîndit și eu, zise unchiul lui Charles.

— Cred că am să mă duc să vorbesc cu vărul meu Flem, spuse Snopes.
— Cred că nu, zise unchiul lui Charles. Viu chiar acum de la bancă.
— Cred că și în chestiunea asta aș fi procedat la fel, zise Snopes. La ce oră pot să vă găsesc la birou?

Ar fi putut să se vadă cu Smith acasă la el, pe seară. Dar chiar înainte de amiază stăteau lângă un gard și se uitau cum merge McKinley Smith călare pe catirul său de-a lungul unei fișii lungi și negre de pământ, răsturnat de brăzdarul plugului. Apoi se opri lângă gard, în fața lor, gol până la briu, în pantaloni de lucru și cu cizme militare. Unchiul lui Charles îi întinse actul de donație.

Smith citi hirtia și spuse:

— Dar asta nu-mi aparține mie, ci lui Essie.

— Însoară-te cu ea, spuse unchiul Gavin. Și atunci ai să poți să vinzi terenul și să-ți cumperi o fermă. Parcă asta doriți amândoi? Ai la dumneata o cămașă și un pulover? Îmbracă-te și-o să te duc cu mașina în oraș, iar maiorul o să-ți mine catirul acasă.

— De ce? spuse Smith, băgînd hirtia în buzunar. Îmi duc eu singur satirul. Trebuie să trec ma iintii pe acasă. Nu pot să mă duc să mă însoarăzbierit și fără cravată.

Apoi trebuiră să aștepte pe preotul baptist pînă cînd acesta se spălă pe mîini și-și puse haina și cravata. Mistress Meadowfîll purta o pălărie, cu care n-o mai văzuse nimeni vreodată și care semăna cu prima pălărie din lume pe care a încercat s-o meșterească cineva.

— Ce face tata? întrebă Essie.

— Aha, vorbești de fotoliu, spuse unchiul Gavin. Acum e al meu. Este onorariul pentru asistență juridică. O să vi-l dăruiesc la botezul primului vostru copil.

După vreo două zile erau cu toții la biroul lui Gavin.

— Vedeți? spuse unchiul Gavin. E o situație disperată. Ahea scapi de un Snopes, dar nici nu apuci să te dumirești bine că la spatele tău a și apărut un altul.

— Așa c, zise Ratliff, cu glas nepăsător. Te uiți în jur și vezi că nu s-a întîmplat nimic deosebit, doar că a apărut un nou Snopes.

15

Cînd s-a înapoiat Charles acasă, Linda Kohl se întorsese și ea. Participase la război, lucrînd la șantierele navale din Pascagoula. Lucrase ca nituitoare și muncise excelent, după cum îi spusese unchiul Gavin lui Charles. De altfel puteai să-ți dai seama de asta privind mîinile și unghiile ei. Mîinile-i erau roase, aspre, bătătorite și unghiile măcinate, distruse. Îi apăruse o șuviță frumoasă de păr cărunț, de la frunte spre ceafă care-i da un aer dramatic ca o pană de coif lăsată în jos. Charles se gîdea că poate îi sta căzută în păr chiar o pană de la un cavaler. Era în toamna anului 1945 și pentru cavaleri dispăruseră și turnirile și caii focoși. Războiul îi ucisese, îi nimicise și erau acum de domeniul legendei.

Do altminteri, Charles se gîdea adesea că astăzi toți cavalerii rătăcitori americani — liberali și reformiști — vor deveni șomeri, pentru că pînă și

în colțisoarele uitate de lume, ca districtul Yoknapatawpha din statul Mississippi o mulțime de lume strinsese bani — nu numai foștii soldați, care-i câștigaseră cu singele lor — dar și muncitorii din industria de război, sudori, constructori și mecanici, de felul Lindei Kohl-Snopes, sau mai bine zis Lindei Snopes-Kohl, cărora li se plătise pentru lucru doi sau trei sau chiar patru dolari pe oră. Câștigul lor creștea în ritm rapid și ei nu izbuteau să cheltuiască acești bani. Chiar și cei doi finlandezi comuniști, — și acela care nu învățase limba engleză, — făcuseră avere în timpul războiului și vrînd, nevrînd, ei deveniseră capitaliști și acționari — pînă acum nu-și înjghebaseră o întreprindere privată în care să investească toată cantitatea de metal pe care, odinioară, o disprețuiau, din simplul motiv că nu avea cu ce. În ce-i privea pe negri, noua lor școală din Jefferson era mult mai bună decît școala pentru albi. Și aproape fiecare locatar al unei cocioabe lipsită de lumină electrică și canalizare, avea un automobil cumpărat în rate, aparat de radio și frigider plin de sticle cu bere — iar ratele erau plătite cu banii cîștigați cu sudoarea frunții, bani, care, după cum se știe, nu sînt supuși nici unei discriminări rasiale; în afară de aceasta, legile noii revoluții sociale care lichidaseră foametea, inegalitatea și nedreptatea, lăsaseră pe mulți oameni fără lucru — aceștia căpătaseră o nouă vocație, sau, mai bine zis, o nouă profesie, care nu cerea nici un fel de pregătire: producția de copii. Prin urmare, acum, Linda nu mai avea cu cine să lupte la Jefferson. Dacă ne gîndeam bine, ea nu mai avea, în general, un cîmp de luptă pentru că rușii îi invinseseră singuri pe nemți și se puteau lipsi de ajutorul ei. În fond, ea nu avea ce să mai facă la Jefferson, întrucît unchiul Gavin se căsătorise — prin urmare, acum, Linda nu mai avea cu cine să se mărite cu el. Sau, poate, avea dreptate Ratliff cînd spunea că ea caută la Gavin cu totul altceva, că ea nu ține cituși de puțin ca el să-i devină soț. Cu alte cuvinte erai nevoit să-ți pui întrebarea: pentru ce continuă ea să stea la Jefferson unde e silită să-și omoare timpul cu te miri ce, să aștepte ora de culcare și să se învîrte fără rost prin mausoleul în stil colonial al familiei Snopes, alături de ticălosul acela bătrîn, care are nevoie de fiica lui, și de ceilalți oameni din preajmă, cum are nevoie de un al doilea papion sau de o pălărie nouă. E limpede că aveau dreptate cei care spuneau că pînă la urmă ea va pleca din oraș.

Deocamdată însă, locuia aici și, după cum a spus unchiul Gavin, unghiile ei nu fuseseră roase în secția de forjă, ci tăiate pînă la carne, pentru a li se reda puritatea de odinioară și — cu toate că unchiul Gavin n-a spus acest lucru niciodată — feminitatea. Acum, cînd încetase să bată nituri pe nave, pana albă, de cavalier îi stătea pleoștită tristă în păr, fiindcă dispăruseră de mult cavalerii și caii lor focoși. Munca în secția de forjă îi servise prea puțin sau de loc. Charles își zicea mereu că ea nu s-a schimbat, n-a îmbătrînit cituși de puțin. Mai precis. Charles își zicea că ea nu s-a maturizat. Cu el, de pildă, care trăise cîte ceva în ultimii trei ani, între decembrie 1941 și aprilie 1945, lucrurile ședeau altfel, spera că se schimbaseră și se maturizaseră. Era convins că tot ce răbdase și suferise el coincidea într-o asemenea măsură cu noțiunile unanim acceptate despre suferințe și încercări, încît trebuiau să-l îmbogățească din punct de vedere spiritual și moral, indiferent dacă acest lucru ar fi adus foloase omenirii sau nu. Iar dacă aceste frămîntări îi purificaseră întrucîtva sufletul, ele avuseseră influențe neapărat și asupra înfățișării lui. Cel puțin așa credea el. Dar Linda nu se schimbaseră de loc, iar meșă căruntă din părul ei părea vopsită, așa cum obișnuiesc să facă

femeile, dorind să atragă atenția. Și cînd el, însfirșit... dar, ce importanță are?! Ce contează dacă primele trei zile după întoarcerea acasă, el s-a învîrtit dintr-o parte în alta a pieții, avînd grijă să atragă atenția și așteptînd ca ea să treacă pe acolo?! Văzuse și cunoscuse multe orașe mai mari decît Jeffersonul dar acolo nu întîlnise o fată sau o femeie despre care să gîndească, așa cum făcuse cu opt ani în urmă, în clipa cînd Linda coborîse din avion: ar fi interesant să vîd cum arată fără rochie. Dar pe atunci, Linda era prea mare pentru el, sau, mai bine zis, el nu era destul de mare ca să se apropie de ea — această bucurie îi era rezervată doar unchiului său. În cele zece luni petrecute în lagăr, Charles se gîndise adesea: a văzut-o oare unchiul fără rochie înainte de a se fi însurat cu mătușa Melisandre, sau după aceea, — și dacă nu, ce i-a împiedicat? De sigur, unchiul lui nu i-ar fi povestit cu nici un preț dacă s-a întîmplat s-o desbrace, dar după trei ani de despărțire, privind-o, și-ar fi dat singur seama dacă unchiul izbutise s-o desbrace. Probabil, o femeie n-ar putea să ascundă acest lucru unui om care i-a fost... să zicem, *simpatico*¹. Însă, cînd a văzut-o pe stradă, a treia zi de la înapoierea din lagăr, nu a observat nimic. Ea rămăsese neschimbată (meșă căruntă nu marca o schimbare), rămăsese aceeași ca în urmă cu opt ani, cînd, împreună cu unchiul său, se dusesse s-o întîmpine pe aerodromul din Memphis, și de la prima vedere i se păruse prea înaltă, prea slabă pentru gustul lui. Își spusese: iată o femeie care nu va trebui să-și scoată rochia de dragul meu. În aceeași clipă îl fulgeră un gînd contrar: dobitocule, dar cine susține că o s-o facă vreodată? Și era adevărat — și nu din pricină că ea n-ar fi fost făcută pentru el, ci mai curînd fiindcă el nu era făcut pentru ea. Se mai puteau întîmpla multe în viața lui (el așa spera) dar niciodată nu-i va fi dat s-o desbrace, deși cînd desbraci o femeie prea înaltă și prea slabă, adesea încerci un sentiment de uimire. Cu siguranță că sufletul lui, sau altceva ce naiba există în om, în cei trei ani și jumătate de război, devenise mult mai sensibil și era convins că dacă soarta îi va oferi prilejul s-o desbrace, pentru sentimentul pe care-l va încerca atunci se vor putea găsi multe denumiri și, probabil, că le va găsi, dar printre ele nu va figura, în nici un caz, cuvîntul *nimire*.

Acum, ea nu mai trebuia să lucreze la nave, mai mult, construcția acelor nave ar fi fost lipsită de sens. Prin urmare, atît el, Charles, cît și întregul oraș, va trebui să vadă, mai devreme sau mai tîrziu — sau să audă de la alții — că ea umblă în vechiul costum de croială cazonă și culoare kaki în care lucrase la șantier, că bate singură, fără țel precis, străzile lăturalnice și ulicioarele orașului, sau drumurile și cărările de țară, că hoinărește pe cîmpii și prin păduri, la două-trei mii de oraș, călcînd agale ca după o noapte de insomnie sau o noapte de beție.

— Poate chiar așa se și întîmple, spuse Charles. Și, din nou, unchiul său, ridică nerăbdător capul din dosarul unui proces.

— Ce-ai spus? întrebă el.

— Zici că poate suferă de insomnie. Dar s-ar putea foarte bine să fie după o noapte de beție.

— Aha, făcu unchiul său. Tot ce se poate.

Și din nou își viră nasul în hîrtii, Charles se uită pîntă la el și-l întrebă:

— De ce nu mergi să te plimbi cu ea?

De data aceasta unchiul răspunse fără să-și ridice capul.

¹ *Simpatico* (în italiană în text).

— Dar tu de ce nu te duci? Sînteți amîndoi foști soldați și ați putea să vorbiți despre rîzboi.

— N-o să mă audă. Și n-am timp să scriu din mers în carnet.

— Știu din experiență că doi foști soldați, care n-au împlinit încă cincizeci de ani nu țin cituși de puțin să vorbească de război. De altfel s-ar putea să nu vă înțelegeți.

— Da, da,... asta e, făcu Charles. Poate ai dreptate, spuse el după un răstimp. Unchiul său continua să citească hîrtille. N-ai avea nimic împotriva dacă aș încerca s-o fac să-mi cedeze?

Unchiul său tăcu. Apoi închise dosarul și se lăsă pe speteaza scaunului.

— Încearcă, treaba ta, spuse el.

— Aha, crezi că n-o să reușesc? întrebă Charles.

— Da, n-o să reușești, zise unchiul său și se grăbi să adauge. Nu te necăji, nu-i vina ta. E un caz disperat, mă înțelege? Aici nimeni n-are vreo putere.

— Și tu știi de ce, spuse Charles.

— Da, răspunse unchiul său.

— Ar fi bine să-mi spui și mie.

— Vreau să te izbești și să înțelege singur această situație. Cred că niciodată nu vei mai avea prilejul să întâlnești un asemenea lucru. Citești despre asta în toate cărțile, vezi în filme, auzi în muzică, înveți la Harvard și la Heidelberg. Dar te temi să crezi acest lucru pînă nu te izbești tu însuși de el, te temi că ai putea greși și n-ai fi în stare să înduri greșcala cu seninătate. Și cel mai greu e că nu poți să înduri îndoiala.

— Pînă la urmă n-am reușit să ajung la Heidelberg, spuse Charles. Am fost la Harvard și în lagărul de prizonieri numărul nu știu cit. Atît și nimic mai mult.

— Ei bine, spuse unchiul său, să zicem atunci școala medie și Academia din Jefferson.

Charles crezu că a înțeles și spuse:

— Aha, asta este. În zilele noastre pînă și copiii mici cunosc lucrurile astea. Este o femeie frigidă.

— Mă rog, această expresie freudiană este la fel de bună ca oricare alta, cînd vrei să ascunzi castitatea sau rezerva, spuse unchiul său. Iar acum du-te. Sint ocupat. Mama ta m-a pofțit la masă, așa că o să ne vedem cîrînd.

Prin urmare, aici se ascundea o mică taină, ceva despre care unchiul său nu voia să vorbească. Cuvîntul « rezervă » îl spusese, pe semne, ca să ascundă ceea ce nu voia să spună. De altfel, Charles își dădea seama la ce se gîndește el, îl cunoștea suficient pe unchiul său ca să înțeleagă că acest cuvînt se referea nu la Linda, ci la el însuși. Dacă Charles n-ar fi fost niciodată soldat, nu și-ar fi bătut capul cum să procedeze și, cu atît mai puțin, nu i-ar fi cerut permisiunea unchiului său, ci ar fi pîndit-o, pe cînd ea se plimba, într-un colțisor de pădure, cu convingerea naivă a omului care n-a fost în război că ea, femeia care a făcut un război, se miră neîncetat ce drăcovenii se petrec la Jefferson, de ce naiba el și alți tineri la fel de prezentabili își pierd vremea de pomană. Însă el știa bine că tineretul a vrut cu atîta înfocare să meargă la război, convins că războiul reprezintă o posibilitate nelimitată, dinainte justificată, de a te deda la acte de violență și de a jefui nepedepsit; în realitate, tragedia războiului constă în faptul că de acolo nu aduci nimic, ci, dimpotrivă, lași ceva foarte scump, că în război

omul descoperă în el lucruri cu care ar fi putut trăi liniștit toată viața, fără să știe măcar că în el se ascund aceste lucruri.

Prin urmare nu va fi el. Căci și el a fost soldat, cu toate că n-ar putea să prezinte ca dovadă răni și infirmități. Și chiar dacă el ar fi cucerit-o fizicește ca să afle ceea ce, după spusele unchiului său, se ascundea în ea, tot n-ar fi aflat nimic. Ar fi devenit doar unul din cei care socoteau că ea încearcă pur și simplu să-și risipească fumurile beției, ca să înceapă să bea din nou, fapt ce se putea presupune după unele dovezi sau măcar după unele simptome. Aceste dovezi constau în aceea că o dată pe săptămână, miercurea sau joia după amiază (oamenii ar fi putut să-și controleze după ea ceasornicul și calendarul), ea aștepta la volanul mașinii tatălui său, în fața băncii, înainte de închidere, iar când tatăl său ieșea se duceau la Wyott's Crossing — în locul pe care Jakeleg Wattmann îl numea cu un eufemism «tabără de pescari» și-și făcea provizii de whisky de contrabandă pentru o săptămână. Mașina era a tatălui ei. Ea ar fi putut deveni proprietara unui întreg garaj de mașini, dacă ar fi pus în joc capitalul care se afla în păstrare la unchiul Gavin și care îi rămăsese de la bunicul său, bătrînul Will Varner, bogătașul din Ripa Francezului, sau poate și de la Varner și de la tatăl ei, cînd cu douăzeci de ani în urmă, izbucnise scandalul acela și mama ei se sinucisese, iar presupusul amant al mamei sale îi cedase lui Flem banca și casa strămoșilor săi. Ca să nu mai vorbim de faptul că sculptorul cu care se măritase la New York era evreu și deci (după convingerea întregului oraș) — un bogătaș. Ea conducea mașina, deși ar fi putut foarte bine să angajeze pe cineva care să stea alături de ea, și să asculte semnalele. Dar nu voia. În general, prefera plimbările lungi, ca, obosindu-se să-și alunge nesomnul sau mahamureala după chef sau, într-un cuvînt, ceea ce, în dispare, plătea pentru faptul că rămăsese nemăritată — în afară de cazul că juristul Gavin Stevens nu fusese în toți acești opt ani mai abil și mai șiret decît s-ar fi putut prespune, chit că acum era căsătorit.

Făcea provizii de whisky pentru ea, nu pentru tatăl său, deoarece în oraș și în tot districtul se știa că Snopes nu bea niciodată, nu pune gura pe whisky. Și totuși el n-ar fi îngăduit cu nici un preț fiicei sale să se ducă acolo singură. Unii se mulțumeau cu simpla explicație că Wattmann, ca și toată lumea în zilele noastre, cîștiga o groază de bani, iar o parte din ei trebuie plasați într-o bancă și cum Snopes era bancher, probabil că se gîndea, că e bine ca acești bani să ajungă în banca lui. Prin urmare Snopes îl vizita pe Jakeleg o dată pe săptămînă, ca pe oricare alt negustor, fermier sau cultivator de bumbac dintre clienții sau deponenții rentabili ai băncii sale. Alții — printre care unchiul Gavin și cel mai bun prieten al său. V. K. Ratliff, un fel de Cincinnati, agent pentru desfacerea mașinilor de cusut și filozof autodidact, gînditor bucolic-rural, — pătrundeau mai adînc în esența lucrurilor: ei spuneau că Snopes mergea cu Linda pentru a salva aparențele. În aceste zile el nu era numai bancher, ci, stîlp al societății și tată, și cu toate că unica lui fiică, rămasă văduvă, împlinise de mult treizeci de ani, iar în toți cei patru ani cît durase războiul, lucrase ca un bărbat pe un șantier naval militar, unde atmosfera nu era de loc potrivită pentru fetele bătrîne și se întîmplau tot felul de povești și cu fetele și cu văduvele, Snopes nu-i putea totuși îngădui să se ducă singură la o distanță de cincisprezece mile, la taverna unui contrabandist cunoscut de toată lumea și să cumpere acolo o sticlă de whisky sau poate o ladă întreagă. Dacă socotim cît se plimba ca să-și alunge mahamureala, însemna că ea

trebuie să bea sau să aibe la îndemână o sticlă plină în fiecare zi. De aceea, curind toată lumea din oraș înțelese că nu este vorba numai de mahmur-reală: oamenii care-și pot îngădui să se îmbete în fiecare zi nu vor cîtuși de puțin ca să le treacă beția, nici nu se gîndesc să scape de ea, chiar dacă au timp destul. Rămînea în picioare presupunerea că ea este frămîntată de gelozie și de furie și, de aceea umblă zilnic pe coclauri cite cinci-șase mile ca să învingă, sau, în orice caz, să stăvilească această furie fără rost, care îi răpește somnul — furie împotriva unchiului Gavin care o părăsise atunci cînd ea plecase să construiască nave ca să salveze Democrația și se căsătorise cu Melisandre Harriss, născută Backus, după cum ar fi scris Thackeray. În ce-l privește pe Charles, el mulțumea domnului că nu i-a fost dat să-i scoată rochia, dacă sub această rochie se ascundea, ceea ce îl silise pe unchiul său — cu condiția ca Gavin să fi scos cu adevărat rochia de pe Linda — să se însoare cu o văduvă cu doi copii mari. Slavă domnului, nu-i făcea plăcere să se afle în situația lui Gavin care ar fi putut să devină bunic înainte de a deveni tînăr înșurătel.

Curînd s-a văzut însă, că nu era vorba nici de gelozie sau de furie neiertătoare. A venit Crăciunul, a trecut iarna și a venit primăvara. Unchiul Gavin, devenit proprietar de moșie, se comporta ca atare. E adevărat, nu purta cizme de vînătoare și pantaloni bufanți — cu chica lui încărunită înainte de vreme, semăna mai mult cu un pianist de virtuoizitate sau cu un reprezentant al firmei Cadillac la Hollywood — totuși jucă rolul de proprietar pe moșie o dată pe lună, iar, uneori, și mai des, cînd se instala în capul mesei la Rose Hill, avînd în față pe Melisandre, iar de o parte și de alta pe Linda și pe Charles. Unchiul Gavin, cu ajutorul carnețelului, îi explica Lindei ceea ce se discuta. Mai bine zis repeta cu glas tare pentru Charles și proaspăta lui mătușă ceea ce scria în carnețel. Pentru că Linda, cu șuvița ei de păr alb ca pana de la coiful unui cavaler, vorbea puțin, dar minca zdra-văn, ca un bărbat. Charles nu voia să spună că Linda mănîncă grosolan, ci doar cu plăcere și înfățișarea ei, este... pe cuvînt de onoare, altfel, nu poți să spui — de om fericit. Fericit, mulțumit, așa cum e omul cînd realizează ceva, cînd săvîrșește ceva, cînd creează ceva, Uite, întîmpini greutăți serioase, faci sacrificii, te amesteci chiar împotriva voinței tale în treburile altora și, deodată — fir-ar a dracului de treabă! — totul iese bine, se împlinește exact așa cum ai dorit-o... și zău, poate nici n-ai îndrăznit să speri că totul va ieși atît de bine. Iar ți-ai dorit ceva pentru tine, dar n-ai reușit și începi să te întrebi: poate că ceea ce doresc eu nu există pe lume, poate că eu doresc imposibilul?! Și, iată, că deodată făurești singur acest lucru imposibil, îl făurești cu mîinile tale, cînd era, poate, prea tîrziu ca să-l mai dorești — dar e bine, cel puțin, că ai dovedit tuturor că poți să-l crezi.

În salon s-a servit doamnelor cafea și coniac, iar lui Charles un pahar de porto și o țigară de foi. Unchiul său rămîndesc credincios pipei care costa destul de puțin. Și aici Linda continua să aibe un aer fericit și mulțumit iar Charles a simțit și a înțeles dintr-odată acest lucru, că ea privea totul cu un aer de proprietar, ca și cum ea, Linda, i-ar fi născocit pe toți: pe unchiul Gavin, pe mătușă Melisandre, și Rose Hill — o casă străveche, cîndva mică și lipsită de pretenții, pe care bătrînul mister Backus, cel ce citea pe Horațiu sau Catul și bea whisky îndoit cu apă ar fi recunoscut-o cîtea pe Horațiu sau Catul și bea whisky îndoit cu apă ar fi recunoscut-o numai după locul unde se afla, într-atîta o transformaseră banii gangsterului din New Orleans. La fel încercase și Snopes să procedeze cu casa lui de Spain, folosînd banii adunați gangsterește din Yoknapatawpha,

dar nu izbutise, căci aici banii se cheltuiseră cu mai multă largheță și cu un gust atât de rafinat, încât nici nu-l băgai de seamă, ci doar îl simțeai, îl inspirai, așa cum inspiri aerul sau căldura. Și Linda era mulțumită, ca și cum ea ar fi creat casa și tot ce înconjură această casă — gardurile albe, nesfârșit de lungi, care înconjurau pământul cultivat cu grijă, grajdurile călduroase, scăldate în lumină electrică, hambarele și locuințele grăjdarilor și căsuța administratorului — acest întreg ansamblu ca un acord armonios pe fondul întunericului tot mai des. Și parcă tot ea îl născocise și pe el, pe Charles, pentru ca să asiste, să vadă opera minilor ei, indiferent dacă aproba sau nu ceea ce făcuse ea.

În sfârșit, veni timpul ca musafirii să plece, să spună « Mulțumesc » și « Noapte bună » și să se întoarcă în oraș cu mașina prin bezna nopții de aprilie sau mai. El trebuia s-o conducă pe Linda acasă, până la palatul creat de fantezia rurală a tatălui ei și să oprească mașina în fața intrării unde ea îi spunea de fiecare dată cu vocea ei cîrîitoare « intră să bem ceva » (iar Charles se gîndea de fiecare dată: poate pe întuneric, în șoaptă, cînd rochia în sfîrșit îi va cădea la pămînt, vocea ei nu va suna atât de tăios. Și adăuga: desigur, dacă vei avea norcul să fii tu cu ea.

Iar în mașină e atât de întuneric, încât ea n-ar putea descifra cuvintele scrise pe carnet, chiar dacă ți l-ar întinde să scrii. De aceea, Charles făcea de fiecare dată același lucru: ridea tare, dinadins și scutura din cap. Uneori, luna îi venea în ajutor, luminînd totul în jur. Iar Linda deschidea ușa să coboare și Charles trebuia să sară repede din mașină ca s-o ajute la timp. Dar oricît se grăbea el, Linda apuca să coboare singură și se îndrepta pe alee spre poartă. Se vede că plecase prea de tîrziu din Sud și nu-i intrase în sînge obiceiul femeilor de acolo de a avea pe lingă ei cavaleri întotdeauna galanți. Sau poate din pricina muncii pe șantierul naval trupul ei se dezobișnuise de vechile deprinderi și nu mai aștepta să fie servită. Într-un cuvînt, Charles trebuia s-o ajungă, ba chiar să i-o ia înainte la jumătatea drumului spre casă. Și atunci ea se oprea și se uita la el mirată — nu descumpănită, cum se spune la Hollywood cînd e vorba să arăți o femeie în prim plan. Dar nu era chiar atât de ruptă de tradițiile ereditare din Sud încît să nu-și aducă aminte că Charles n-o putea lăsa singură, fie măcar și din teama că mai tîrziu, vreun trecător întîmplător ar putea să-i povestească unchiului său că nepotul i-a îngăduit doamnei pe care o conducea acasă să străbată patruzeci de picioare pînă la ușa din față, fără a fi însoțită.

De aceea, se apropiiau împreună de ușa de intrare, o ușă uriașă, cu niște coloane stîngace, ivită din fantezia tatălui ei, din coșmarurile lui, din speranțele lui monstruoase, din temerile lui nepotolite — dracu știe de unde! — se apropiiau de mausoleul rece, pentru care bătrînul Snopes sacrificase o parte din banii săi, fără căldură, fără grație, și Linda se oprea din nou și spunea: « Intră să bem ceva », ca și cum n-ar fi rostit aceste cuvinte cu cîteva clipe înainte în mașină. Charles ridea și scutura capul, ca și cum abia acum și-ar fi dat seama că poate să-i răspundă altfel. Și mîna ei era viguroasă și fermă ca a unui bărbat, pentru că, în definitiv, era mîna unui nituitor de vase sau a unui fost nituitor. Apoi el îi deschidea ușa, ea se oprea o clipă în lumina tulbură a holului lung și ușa se închidea din nou.

Da, toate acestea ar fi putut fi numite în diferite feluri, dar în nici un caz nu puteai să le atribui cuvîntul « uimire » — și Charles se gîndea mereu la unchiul său — sancta simplicitas — dacă acesta într-adevăr i-a scos măcar odată rochia. Și în clipa aceea s-a mai gîndit că se putea întîmpla

ca unchiul lui să nu fi rezistat odată cu ea și să fi fugit cu doisprezece sau douăzeci de ani în urmă la vechea sa dragoste, la Melisandre Backus (mai bine zis născută Backus), unde nu-l amenința nici o primejdie. Și dacă «uimire» nu este cuvântul potrivit, înseamnă că nici «durere» nu este cuvântul potrivit. Cuvântul acesta este: ușurare. Poate că Gavin simțise și teamă, căci trecuse la un pas de prăpastie, dar principalul lui sentiment trebuie să fi fost probabil, ușurarea că a plecat, că a evitat primejdia. Pe atunci, Charles era încă prea mic. Nu știa nici el dacă într-adevăr o ține minte sau nu pe mama Lindei, așa cum o țin minte până acum unchiul său și V. K. Ratliff. Îi auzise, însă, atât de mult și atât de des pe amândoi vorbind despre ea, încât era convins că știe tot ce țin minte și ei, mai ales Ratliff. Îi mai răsuna încă în urechi glasul lui Ratliff: «Da, am avut noroc. La noi, la Jefferson, nu numai că a trăit frumoasa Elena, ceea ce nu se întâmplă în alte orașe, dar noi am și înțeles cine este ea, iar apoi am avut și un Paris al nostru, care ne-a salvat pe noi argonauții, chiar dacă pentru asta a trebuit să distrugă Troia. Nu este nevoie ca un om s-o aibă pe Elena, este destul să-și câștige dreptul și cinstea de a o privi. Dar lucrul cel mai înfricoșător ce ți se poate întâmpla este ca ea să te observe, să se oprească și să se întoarcă spre tine.»

De aici, presupunând că ceea ce a făcut-o pe Elena să fie Elena, se transmite prin moștenire, înseamnă că unchiul Gavin nu suferise o durere, ci o ușurare, o ușurare obișnuită, poate neașteptată pentru el. Și Charles credea că fericirea unchiului Gavin consta în aceea că soarta nu-l pedepsise cu atita înflăcărare ca pe Paris și pe Manfred de Spain; el încercase pur și simplu teama cea mai obișnuită în acea primă și unică oară (dacă unchiul Gavin trăise într-adevăr cu ea în acea primă și unică oară) și fugise, cit mai era teafăr. Doar știți și dumneavoastră: un păianjen îndrăgostit, pe care vîrsta l-a făcut înțelept sau care are destulă experiență sau, poate, e suficient de isteț să sezeze imediat, cu indiciul timid al instinctului, simte, prevede acea primă, gingașă și duioasă atingere a acului, o simte mai înainte ca iubita lui să-i sugă singele, o simte în clipa cînd crede că îi dă numai sămînța sa. Atunci el sare la o parte, se smulge de lingă ea, și, în ceea ce luase la început drept un pașnic contact, își pierde odată cu sămînța și bucăți din măruntaie, dar cel puțin își păstrează învelișul, pielea, viața. Ca de pildă un bob de strugure, copt, poate prea ars de soare, dar întreg, căruia după sărutarea pătrunzătoare a acului lacom al unei insecte i-a țîșnit suc, și, n-a mai rămas din el decît coaja pleoștită, aparența de bob de strugure. Charles își aminti ce spusese cîndva Ratliff: «Nu, nu se va mărita cu el, va fi mult mai rău». Și Charles se gîndi: ce nevoie au Elena și moștenitoarea ei de învelișul gol, de bobul de strugure fără suc, și pe urmă, ce dracu a vrut să spună Ratliff? Sau i s-a părut că a spus... Și de ce i-a fost teamă că a spus...

Charles se gîndi că lucrul cel mai rezonabil, cel mai logic este să se ducă la Ratliff și să-l întrebe ce a vrut să spună, sau ce i s-a părut, sau s-a temut că a vrut să spună? Și s-a dus. Era vară, în iunie. Lui McKinley i se copsese bumbacul, iar Essie aștepta un copil. O știa tot orașul. O declara în auzul tuturor într-o dimineață, îndată ce se deschisese ușile băncii și primii deponenți se așezaseră la coadă. Ca urmare, după două luni, ea și McKinley primiră un premiu — fotoliul pe roți în care șezuse bătrînul Meadowfill.

— Pentru Linda, asta e prea puțin, spuse Ratliff.

— Ce este prea puțin? întrebă Charles.
— E prea puțin ca să-și omoare timpul și să fie mulțumită. Nave nu are pentru ce să mai construiască, iar oamenii de culoare se descurcă acum și fără ea. Acum e pace, trăim bine, iar de dragul acestei păci, a acestei vieți bune, noi, bătrînii — ca mine și ca unchiul tău — am renunțat, timp de patru ani, la zahăr, la biftecuri și la țigări pentru ca voi, tinerii, să aveți de toate în timpul cît v-ați luptat ca să le avem cu toții. Trăim atît de bine că pînă și comuniștii asupriți — cizmarul și lăcătușul nostru, chiar și copiii negri se pot descurca fără Linda. Iar după părerea mea, dacă ea i-ar fi întrebat, ar fi văzut că nici odinioară nu prea aveau nevoie de dînsa. Le lipseau, e drept, dolarii și cenții, dar acum au destui. Îi făcu cu ochiul lui Charles. Acum ea nu mai are cu ce să mai lupte, căci nedreptatea a fost înlăturată.

— Nu știam că așa stau lucrurile, spuse Charles.

— Se întîmplă, zise Ratliff. Așa că ea va trebui acum să caute ceva, sau poate să invente ceva.

— Bine, zise Charles. Să presupunem că e așa cum spui. Dar vreau să te întreb: ea care a găsit putere să reziste la ceea ce am născocit noi, o să poată îndura ceea ce va născoci ea însăși?

— Nu-mi fac griji pentru ea, spuse Ratliff. Ea o duce bine. Doar că e periculoasă. Mă gîndesc însă la unchiul tău.

— Ce-i cu el? întrebă Charles.

— Dacă ea va născoci ceva și-l va ruga s-o ajute să împlinească acel ceva, el, sînt aproape sigur, îi va da ascultare.

16

În dimineața aceea se întîlniră la poștă așa cum se mai întîlniseră și altădată, fără să se fi înțeles dinainte. Era tocmai în ceasul cînd sosește poșta de dimineață. Ea purta hainele obișnuite cu care mergea în nesfîrșitele plimbări: niște pantofi englezești scumpi, cu talpă groasă, scîlciți și zgîriați, dar totdeauna lustruiți cu grijă, ciorapi sau șosete de lînă, niște pantaloni vechi de flanel sau o fustă, iar uneori un fel de salopetă kaki sub o manta de ploaie veche bărbătească. Așa se îmbrăca toamna, iarna și primăvara. Vara purta o rochie de pînză, fustă sau pantaloni. Oricît ar fi fost vremea de rea, nu-și acoperea niciodată capul cu unica meșă căruntă, ea o pană. După ce se salutau intrau de obicei împreună în cafeneaua de la hotelul Holston House să bea o cafea. De data aceasta, însă, Stevens luă de la ea carnetul pe care i-l dăruise cu opt ani în urmă — de fildeș cu colțuri de aur — și scrisese:

Pentru ce vrei să vii la mine la consultație?

— După cîte știu, clienții nu vin la juriști ca să-i consulte, nu-i așa? întrebă ea.

La asta el ar fi trebuit, desigur, să-i răspundă: « Prin urmare, ai nevoie de mine în calitate de jurist? » Și dacă ar fi putut discuta amîndoi în mod normal, e clar că așa i-ar fi spus, pentru că la vîrsta de peste cincizeci de ani nu e greu să vorbești. Să scrii, însă, e totdeauna greu, la orice vîrstă, de aceea pînă și un jurist nu irosește vorbe dacă trebuie să

le scrie cu tocul sau cu creionul. Și el scrie: Seara după cină la tine acasă.

— Nu, spuse ea.

El scrie: De ce?

— Soția ta o să fie geloasă. Nu vreau s-o mîhnesc pe Milly.

La asta el vru să răspundă: «Melisandre să fie geloasă?» Pe tine? După atîția ani?» Dar ar fi durat prea mult să scrie toate astea pe minuscula plăcută de fildeș. Și de aceea el dădu să scrie: fleacuri, dar imediat șterse cuvîntul cu degetul mare. Apoi îi întîlni privirea și înțelese totul. Scrie: «Vrei să fie geloasă pe tine?»

— E soția ta, zise Linda. Te iubește. Trebuie să fie geloasă. — Nu apucase să șteargă fraza și ar fi trebuit doar să ridice carnetul și să-l întoarcă spre ea, pentru ca dînsa s-o mai citească odată. — Da, urmă ea. Gelozia face parte din dragoste. Vreau să cunoști și tu acest sentiment. Vreau să aveți de toate. Vreau să vă văd fericiți.

— Sînt fericit, spuse el.

Luă un plic nedesfăcut, scos chiar atunci din cutia de abonamente și scris pe dosul lui: «Sînt fericit că am posibilitatea să mă amestec fără teamă în treburile altor oameni, și să știu că nu le pricinuiesc vreun rău. Prin vacanțe fac parte dintre cei cărora le sînt iertate dinainte toate păcatele, pentru că țin mai mult la dreptate decît la adevăr. Și nu mi-a fost dat ca prin atingerea mea să duc la pieire ceea ce am iubit. Acum spune-mi despre ce este vorba, sau, poate, totuși să vin la tine acasă după cină?»

— Bine, vino după cină, spuse ea.

La început, bogăția soției sale constituise o problemă complicată. Dacă n-ar fi fost încordarea nervoasă provocată de isteria războiului, probabil că încordarea determinată de puhoiul de bani venit pe neașteptate, e drept, mai puțin importantă, ar fi putut să constituie o dificultate serioasă. Chiar și acum, după patru ani, Melisandre îi era greu să se obișnuiască cu atitudinea lui Gavin: în serile călduroase de vară, cînd aveau musafiri și administratorul negru și o servitoare puneau masa pe veranda mică din spate, împodobită cu glicină, Melisandre le spunea musafirilor, cu toate că umii mai cinaseră și altădată aici: «În sufragerie e mai răcoare (după transformarea casei, sufrageria era puțin mai mică decît un teren de baschet) și nu sînt cărăbuși ca aici, dar pe Gavin, sufrageria noastră îl enervează.» Iar Gavin repeta și el de fiecare dată: «Prostii, Milly, nu mă enervează, e ceva înăscut.»

În seara aceasta cînau pe terasă: sandvișuri și ceai ținut la gheață. Melisandre întrebă:

— De ce n-ai pofțit-o aici? El continuă să mănînce și ea urmă: Înțeleg, desigur că ai pofțit-o. El continuă să mestece în tăcere și atunci ea spuse: Prin urmare, e ceva serios. Apoi adăugă: Dacă ar fi fost ceva foarte serios, n-ar fi așteptat, ci ți-ar fi povestit chiar acolo, la poștă. Și apoi mai zise: Despre ce crezi că e vorba?

El se șterse la gură, puse șervetul jos, se ridică, ocoli masa, se aplecă și o sărută.

— Te iubesc, zise el. Dar nu știu despre ce e vorba. Culcă-te și nu mă aștepta.

Melisandre îi dăruise la nuntă un «Cadillac» sport. Era în primul an de război și, numai Dumnezeu știe, unde putuse ea găsi un Cadillac nou, decapotabil și cît plătitese pentru el. «Poate că nici n-ai nevoie de mașina

asta» spusese ea. «Ba am nevoie, răspunsese el. Toată viața am visat un «Cadillac» sport, să pot face tot ce vreau cu el». «Acum poți, e al tău» spusese ea.

El s-a dus cu mașina în oraș și s-a înțeles cu proprietarul unui garaj să i-o țină pentru zece dolari pe lună. Apoi i-a scos acumulatorul, aparatul de radio, cauciucurile și roata de rezervă, le-a vândut, a dus cheile și chitanța de la vânzare la banca lui Snopes și a ipotecat acolo mașina, luind cel mai mare împrumut pe care l-a putut obține. În acel moment, progresul, avântul industrial și spiritul de renovare atinseseră chiar și băncile provinciale din statul Mississippi, astfel că la banca lui Snopes lucra acum un casier de profesie sau un vicepreședinte operativ, importat din Memphis cu șase luni în urmă, ca să dea băncii un aer modern, să aducă această bancă de provincie la nivelul celor care considerau automobilul o parte integrantă a civilizației și un factor economic. Înainte vreme, Snopes — și Stevens știa bine acest lucru — n-ar fi dat nici un cent cu împrumut nici măcar lui Dumnezeu, dacă acesta i-ar fi oferit ca garanție un automobil. E adevărat, Stevens ar fi putut obține împrumutul de la vicepreședintele de import pe o simplă chitanță nu numai din motivele menționate mai sus, ci și fiindcă vicepreședintele era străin de oraș, iar Stevens făcea parte din una din cele mai vechi familii ale statului, și vicepreședintelui i-ar fi fost imposibil să-l refuze. Dar Stevens a dat automobilul ca garanție. El voia, după cum spune zicătoarea, ca Snopes să dădăcească acest prunc. Stevens l-a pindit și l-a strâns cu ușa chiar pe Snopes și a făcut lucrul acesta în vâzul tuturor, în holul băncii unde, în acel moment, în afară de funcționarii băncii, se aflau și clienții permanenți. Stevens a explicat cu lux de amănunte că nu vrea să vîndă darul de nuntă primit de la soția sa, ci doar să-l transforme în împrumut de război, atîta timp cît țara luptă. Împrumutul i-a fost aprobat, cheile mașinii au fost predate băncii și s-au întocmit actele respective deși Stevens era hotărît să nu răsкупere mașina. Banca plătea și chiria garajului — zece dolari pe lună — iar dolarii aceștia trebuiau să se adune pînă ce Snopes își va da seama că banca lui este proprietara unui «Cadillac» nou-nouț, lipsit însă de cauciucuri, acumulator și radio.

Stevens rămăsese cu mașina lui veche (cu ea se dusesse și la nuntă). Ușițele acestei mașini i le deschidea administratorul, care-l aștepta la intrarea în alea lungă, străjuită de trandafiri agățători, crescuți pe gardul de scindură albă, al fostei pășuni, unde, altădată, păscuseră armăsari scumpi de rasă. Acum nu mai existau armăsari, pentru că pe moșie nu mai era un om plătit care să-i călărească. Stevens nu iubea caii, îi plăceau chiar mai puțin decît cîinii, el socotea că un cal merită, indiscutabil, mai mult dispreț decît un cîine, și chiar dacă și unul și celălalt sînt niște paraziți, cîinele are cel puțin tactul de a fi lingusitor — cîinele măcar se gudură pe lingă tine, făcîndu-te să-ți fie rușine pentru neamul omenesc. Își mai zicea că și calul și cîinele nu uită nimic, dar cîinele îți iartă totul, pe cînd calul nu. Stevens socotise întotdeauna că oamenilor le lipsește priceperea de a ierta. Dacă ești într-adevăr sensibil și ai capacitatea de a ierta sincer, atunci nu mai are importanță dacă posezi destule cunoștințe, dacă ești priceput sau nu.

Totuși, nu știa ce vrea Linda de la el. Se gîndea: femeile sînt niște ființe nimitoare; nu are importanță ce vor sau dacă știi măcar ce vor. Linda prezenta, însă, un avantaj. Cu ea nu se putea vorbi, ea era nevoită, prin urmare să expună clar și precis tot ce avea să-i comunice, în loc să

aștepta ca el, Stevens, să-i smulgă secretul prin cea mai fină cercetare juridică, cercetare care se aplică de obicei martorilor. El trebuia doar să-i scrie în carnet: « nu mă sili, te rog, să-ți scriu toate întrebările pe care vrei să ți le pun, ci pur și simplu, când ai să-ți dai seama că vreau să-ți pun o întrebare, pune-ți-o singură și răspunde la ea. » Încă înainte de a frîna mașina, el o zări stînd într-o rochie albă, între cele două coloane ale porticului, mult prea mare pentru casa aceea, pentru strada aceea, în general pentru Jefferson. Sub coloane doamna penumbra, era răcoare, ar fi fost mult mai plăcut să stea acolo. Dar din pricina nopții îi era greu să explice asta și se gîndea că toți oamenii ar trebui să fie obligați să poarte la ei o lanternă electrică; pe urmă vru să-i scrie pe tăbliță, s-o roage să-și aducă lanternă de acasă, ca să poată citi prima frază. Renunță, căci ea nu ar fi putut citi rugămintea lui înainte de a intra în casă.

— Mink? Mink? Și se gîdea febril: o, drace, măcar de n-ar fi asta. o mie nouă sute... Da, o mie nouă sute opt. Deci douăzeci de ani și apoi alți douăzeci de ani. Oricum, peste doi ani o să iasă. Noi am uitat de asta. Sau poate că n-am uitat? Între timp ea îi povestise totul și dacă ea ar fi auzit el ar fi putut s-o întrebe, ar fi întrebat-o neapărat în ce fel, datorită cărei asociații de idei (el nu începuse încă să se gîndească la coincidență, la soartă, la destin), și-a adus ea deodată aminte de un om pe care nu l-a văzut niciodată și despre care ar fi putut auzi numai în legătură cu un asasinat laș și crud. Dar asta nu mai avea importanță: în aceeași clipă el se gîndi la soartă, la destin.

— La început a fost condamnat pe douăzeci de ani, prin urmare, ar fi fost eliberat în 1928. Dar în 1923 el a încercat să evadeze. Unchiul Jody mi-a spus că s-a travestit în haine de femeie, cu un capod și cu o pălărie de paie. De unde a putut, la închisoare, să-și procure un capot și o pălărie de damă? Cu file imaculate, ea îi povestea lui Stevens.

— Că în chestia asta ar fi fost amestecat... un alt văr al meu, Montgomery Ward, cel la care s-au găsit niște poze pornografice. A fost trimis și el la Parchman, tot în 1923. Îți aduci aminte?

O da, ținea perfect de bine minte ce se întâmplase: el și șeriful de atunci, răposatul Hub Humpton înțeleseseră că Flem Snopes strecurase în atelierul fotografic al rudei sale sticlele cu whisky și aranjase ca acesta să fie condamnat la doi ani închisoare și să fie trimis la Parchman. Flem Snopes se văzuse cu Montgomery Ward de vreo câteva ori între patru ochi, în timpul cit Montgomery Ward stătuse în prevenție și în plus, depusese o cautiune, datorită căreia Montgomery putuse să lipsească două zile din închisoare și chiar să plece din Jefferson—asta, cum am spus, înainte de a fi condamnat și expediat la Parchman ca să-și ispășească pedeapsa. De atunci nu s-a mai auzit nimic despre Montgomery la Jefferson, pînă acum vreo opt sau nouă ani, cînd s-a aflat că el locuiește la Los Angeles, unde este tovarăș de afaceri la o filială foarte rentabilă a unui studiou cinematografic sau, mai bine zis a unei colonii de stele de cinema. Iată, așadar, de ce a trebuit Montgomery Ward să nimerească tocmai la Parchman și numai la Parchman, — se gîndi el — și nu la Atlanta sau la Leavenworth, unde, de drept, trebuia să fie trimis pentru comerțul de fotografii pornografice. O da, el își amintește și de procesul acela și de un altul mai vechi, cînd fusese judecat un jalnic asasin maniac, mic și pipiriu ca un adolescent; își amintește cum se aplecase președintele tribunalului spre el, pentru ca, potrivit constituției, să-i spună că are dreptul să-și recunoască sau nu vinovăția, iar el asasinul maniac răspunsese: « Lăsați-mă în pace, nu vedeți că am treabă ! » și în aceeași clipă, întorcîndu-se spre sala ticsită de lume, începuse din nou să strige: « Flem ! Flem Snopes ! Chemați-l careva aici pe Flem Snopes ». O, da, acum înțelegea de ce trebuia să fie expediat Montgomery Ward tocmai la Parchman. Flem Snopes își mai cumpăraseră douăzeci de ani de viață cu ajutorul a cinci butelii de whisky strecurate în « Atelierul Monty » pentru ca să constituie o probă materială.

El scrisese: Vrei să-l eliberez acum?

— Da, spuse ea. Cum se face asta?

El scrisese: Peste doi ani, oricum o să iasă. De ce nu vrei să aștepti pînă atunci? A stat treizeci și opt de ani în cușca aceea. În libertate n-o s-o mai ducă nici măcar o lună, ca un leu sau ca un tigru bătrîn. Lasă-l să mai trăiască măcar doi ani.

— Doi ani de viață nu sînt chiar atît de importanți, spuse ea. Dar doi ani de închisoare e cu totul altă treabă.

Dădu să scrie, dar se opri și îi vorbi cu glas tare. Apoi îi povesti lui Ratliff de ce a procedat astfel. « Știu de ce ai făcut-o, zise Ratliff. N-ai vrut să-ți minșești mințile. Iar ea știe să înțeleagă după mișcarea buzelor, și chiar dacă n-a înțeles, în orice caz dumneata ai scăpat de răspundere ». « Nu, răspunsese Stevens. Eu cred în soartă, în destin, sînt adeptul lor, le admir, și vreau totodată să devin un instrument în mîinile lor, oricît de modest. »

De aceea, n-a scris, ci i-a spus:

— Oare nu-ți dai seama ce va face el în clipa în care se va întoarce la Jefferson, adică în locul unde se află tatăl tău?

— Spune încă odată mai rar și voi încerca să înțeleg, zise ea.

Dar el îi scrisese: Te iubesc, — și între timp creierul lui lucra cu înfrigurare. Dacă îi voi spune « nu », va găsi pe altcineva, poate un escroc, care

o va șantaja: mai întâi îi va făgădui să-l elibereze pe Mink, apoi o va amenința cu neplăceri pentru buclucul pe care-l va face năpîrca aceea, de îndată ce va ieși din închisoare. Și scrisese: Da, el poate fi eliberat. Să mai lăsăm să treacă o săptămînă sau două. Apoi o să fac o cerere în numele tău, căci tu ești rudă cu el. Judecătorul și șefîrul de atunci — Long și bătrînul Hub Humptom — au murit, dar Hub-junior mă va ajuta, deși este pe dinafară, pînă la alegerile viitoare. O să-i duc chiar eu cererea guvernatorului.

O să-i spun lui Ratliff, se gîndi el. A doua zi, cererea se afla pe biroul său, iar Ratliff stătea în picioare cu tocul în mînă și se uita la hîrtie.

— Ei, ce mai stai, semnează, zise Stevens. O să mă ocup eu de treaba asta. După părerea dumitale sînt un asasin?

— Deocamdată nu, zise Ratliff. Și ce anume vrei să întreprinzi?

— O să facă mistress Kohl totul, spuse Stevens.

— Doar mi-ai spus chiar dumneata că nu i-ai pomenit niciodată ce va face Mink de îndată ce va ajunge în același oraș cu Flem, spuse Ratliff.

— N-a fost nevoie, zise Stevens. M-am înțeles cu Linda că n-are nici un rost ca el să se întoarcă aici. Au trecut patruzeci de ani, soția lui a murit, fetele au plecat, dumnezeu știe unde. Intr-un cuvînt, va fi mult mai bine ca el să nu se întoarcă aici. Pentru asta ea o să-i ofere bani. Voia să-i dea o mie de dolari, dar i-am explicat că a-i da dintr-o dată atîția bani, înseamnă a-l duce cu siguranță la pieire; voi merge și voi lăsa directorului închisorii două sute cincizeci de dolari care să-i fie înmînați exact cu un minut înainte de eliberare; voi stabili, în prealabil, că, luînd acești bani, el trebuie să jure că chiar în aceeași zi, pînă la apusul soarelui, va trece granița statului Mississippi. Pentru asta va primi la fiecare trei luni cîte două sute cincizeci de dolari la adresa pe care o va indica, cu condiția să nu mai părăsească niciodată, cît va trăi, granița statului Mississippi.

— Am înțeles, spuse Ratliff. Prin urmare, va putea primi banii numai cu condiția ca niciodată, cît va trăi să nu se apropie de Flem.

— Întocmai, spuse Stevens.

— Dar dacă nu vrea să ia banii? Întrebă Ratliff. Dacă nu vrea să-l cedeze pe Flem Snopes pentru două sute cincizeci de dolari?

— Nu uita un lucru, zise Stevens. Are în urma sa treizeci și opt de ani de închisoare și încă doi ani pe care ar trebui să-i petreacă în cușca aceea nenorocită. Așa că îl va vinde pe Flem Snopes ca să nu mai stea încă doi ani și ca să capete un ajutor de o mie de dolari pe au pentru tot restul vieții. Hai, semnează.

— Nu mă grăbi, zise Ratliff. Soartă și destin. De ele spunea că ești mîndru să le slujești?

— Ei și ce-i cu asta? făcu Stevens. Semnează.

— Nu crezi că ar fi cazul să legăm de ele și un dram de noroc? Întrebă Ratliff.

— Semnează, zise Stevens.

— Lui Flem i-ai spus ceva de chestia asta?

— Nu m-a întrebat.

— Dar dacă te întreabă?

— Semnează.

— Am și semnat, spuse Ratliff și puse tocul jos. Ai dreptate. N-am avut de ales. Dacă ai să spui «nu», o să găsească un alt jurist care n-o să spună «nu» și cu siguranță că nu-i va veni în minte șmecheria asta cu

banii, cu cei două sute cincizeci de dolari. Iar atunci lui Flem Snopes nu-i mai rămîne nici o speranță.

Toate celelalte acte au fost întocmite fără nici un fel de dificultăți. E adevărat că președintele tribunalului carc-l judecase pe Mink murise de mult, ca și șeriful de atunci, Hub Humpton. Dar fiul său, căruia i se spunea Hub-junior, moștenise de la tatăl său postul de șerif, în care era ales mereu, cu o întrerupere de patru ani, precum și talentul bătrînului de a rămîne în politică cel mai bun prieten al omului care îl înlocuia în cei patru ani cînd ședea pe dinafară, adică al lui Ephriam Bishop. Stevens luă semnături de la amîndoi. Stevens se duse și la decanul juraților, un bătrîn de vreo optzeci și cinci de ani care, atunci cînd nu pleca la pescuit cu moșul Ike McKaslin, și el în vîrstă de optzeci de ani, mînuia o mică moară electrică. La fel de simplu ca și pe Ratliff, și cu aceeași lipsă de milă, Stevens sili încă vreo cîteva persoane influente să semneze cererea. Dar atu-ul său principal era un vechi coleg de la Harvard, diletant în politică și care de mulți ani era un fel de prieten și consilier al tuturor guvernatorilor, căci fiecare clică politică știa că este înșuflețit de puternice sentimente patriotice pentru statul Mississippi și prea bogat pentru a cere ceva.

Stevens putea — și de altfel așa avea de gînd să procedeze — s-o anunțe pe clienta sa de succesul afacerii abea după ce toate actele vor fi trimise în capitala statului. Vara se apropia de sfîrșit, venea luna septembrie, cînd întregul stat Mississippi (inclusiv guvernatorul, senatul statului și comisia de grațieri) aveau să-și pună din nou cravatele și hainele și să se apuce de lucru. Stevens înțelegea că poate să facă tot ce vrea — poate să stabilească chiar ziua și ora în care să-l vadă pe deînnut în libertate. Alese sfîrșitul lui septembrie. Și îi scrisese clientei sale pe carnetul mare din salonul ei de ce a procedat astfel, îi explică totul pe larg, cu elocvență și putere de convingere, căci era pe deplin convins că procedase bine. În septembrie, culesul bumbacului e în toi, zicea el, și pentru acest om se va găsi oriunde de muncă: culesul bumbacului e o muncă obișnuită pentru el, mai mult, e o muncă spre care el va fi atras cu tot sufletul, deoarece timp de treizeci și opt de ani a făcut-o din constrîngere, sub amenințarea unei puști încărcate, iar acum i se va plăti pentru fiecare balot. Era mai bine septembrie decît în iunie, căci, vara n-ar fi găsit de lucru și fără să vrea s-ar fi simțit atras de meleagurile natale. Firește, Stevens nu-i explica Lindei de ce acest omuleț pîrpiriu și jalnic, care probabil că și înainte de a intra în închisoare nu fusese în toate mințile — și era puțin probabil să se fi vindecat în cei treizeci și opt de ani de detenție, — nu trebuia în nici un caz să apară la Jefferson. El îi ascundea acest lucru Lindei în numeroase rînduri convingătoare, scrise la iuteală cu creionul pe filele carnetului, pînă cînd un fîșnet neașteptat îl făcu să ridice capul (desigur, Linda nu auzise nimic). În ușa se afla Ratliff, politicos, imperturbabil, numai că acum avea un aer mai grav, părea mai preocupat ca de obicei. Dar Linda nu băgă de seamă nimic. Ridicîndu-se în picioare, Stevens îi atîngea brațul sau cotul (deși era de prisos, deoarece ea simțise singură că în odaie a intrat cineva) și spunea:

— Bună, V. K., intră. Oare e timpul?

— Se pare că da. Bună dimineața, Linda.

— Bună V. K. răspundea ea cu vocea ei surdă, dar repetînd exact intonația lui Stevens. Și doar nu putuse să audă cum îi dăduse el bună ziua lui Ratliff și nici Ratliff nu-și putea aminti cînd mai auzise ea asta.

Stevens scotea bricheta de aur cu monograma G.L.S. deși L. nu era inițiala lui și îi dădea Lindei să aprindă. Apoi Ratliff și cu el luau din dulăpiorul de deasupra lavoarului trei pahare groase, o zaharniță, o lingură și o lămâie tăiată, iar Ratliff scotea din fundul buzunarului o sticlură cu whisky. Bătrînul Calvin Bookwright mai fabrica cîte puțin whisky și-l aduna an de an, împărțind foarte rar rezervele sale și numai cu acei oameni plini de tact, puțin înțeleși, care știau să pîstreze cu el relații prietenești, suportîndu-i toate capriciile. Pe urmă, toți trei — Linda trăgînd din țigară, iar Stevens din nelipsita-i pipă — ședeau, beau punci și Stevens vorbea mereu sau scria ceva repede pe carnet ca Linda să-i răspundă. Apoi, ea lăsa paharul gol, se scula în picioare, își luă ramas bun de la el și pleca. Într-o zi Ratliff a întrebat:

— Așadar, nu i-ai spus încă nimic lui Flem? Stevens continua să fumeze. De altfel e prea tîrziu, căci acum tot districtul știe că Linda, verișoara lui Mink Snopes sau nepoata lui, sau ce îi vine ea ca rudenie, îl va elibera din închisoare. — Stevens fuma mai departe. Ratliff luă paharul gol. — Să-ți mai torn?

— Nu, mulțumesc, spuse Stevens.

— Aha, prin urmare nu ți-ai pierdut glasul. Desigur, s-ar putea ca Flem care stă acolo, în beciurile băncii, și-și numără banii să nu fi aflat nimic. Mă gîndesc, însă, că el va trebui să iasă de acolo și să facă un drum. — Stevens continua să fumeze. — Să se ducă, de pildă, peste drum, la șerif.

— Stevens continua să fumeze. — Și zi, chiar nu mai vrei un pahar?

— Ei hai, toarnă, zise Stevens. Ce se întîmplă?

— Păi tocmai asta te întreb și eu. Ar fi de presupus că Flem se va duce în primul rînd la șerif și îi va aminti ultimele cuvinte pe care le-a spus Mink judecătorului Long cînd acesta l-a invitat să meargă la Parchman. Dar după cît se pare Flem nu s-a dus. Poate i-a povestit chiar Linda de cei două sute cincizeci de dolari și pînă și Flem Snopes este gata să se agațe de un fir de pai dacă nu mai are altă scăpare. Bine înțeles, Flem nu poate să se ducă direct la ea și să-i scrie pe carnet: « În clipa cînd șobolanul ăsta nenorocit va fi eliberat, va veni de-a dreptul aici și-ți va plăti cu vîrf și îndesat și pentru mormîntul mamei tale, și pentru tot ce aș fi eu vinovat, lucru despre care cred că toți încurcă-lume din Jefferson și-au împuiat urechile ». Firește, însă, că el nu va îndrăzni să-i bage în cap o asemenea idee, căci atunci ea te-ar lua imediat, ar plecă fuga la Parchman, l-ar elibera și pînă a doua zi dimineată l-ar aduce la Jefferson. Deocîmdată lui Flem tot i-au mai rămas trei săptămîni iar în acest răstimp se poate întîmpla orice: poate moare Linda, sau Mink, sau guvernatorul, sau toți membrii comisiei de grațiere, sau poate sare în aer toată închisoarea Parchman. Și cînd zici că se va întîmpla asta?

— Ce anume? întrebă Stevens.

— Cînd va fi eliberat?

— A! Probabil după douăzeci. Prin douăzeci și șase.

— Douăzeci și șase, repetă Ratliff. Și dumneata te duci acolo înainte?

— Da, săptămîna viitoare. O să depun banii, și o să mă înțeleg cu directorul să nu-i fie înmînați pînă cînd nu va făgădui că va pleca în aceiași zi din Mississippi și nu se va mai întoarce niciodată.

— În cazul acesta totul e în ordine. Mai ales dacă eu... și Ratliff se întrerupse.

— Dacă dumneata ce? întrebă Stevens.

— Nimic. Destinul și soarta, norocul și speranța — toate acestea ne leagă pe toți, pe mine și pe dumneata, pe Linda, pe Flem, pe nenorocitul acela turbat din Parchman pe jumătate mort de foame — cu toții sintem legați de aceeași soartă, de același destin, de același noroc și de aceleași speranțe, pînă cînd nimeni nu va mai ști unde se termină toate acestea și unde începem noi. Mai cu seamă speranța. Pe vremuri, credeam că oamenii n-au nimic în afară de speranță, iar acum încep să mă gîndesc că nici nu le trebuie mai mult. Și ticălosul acela nenorocit șade în hruba băncii și-și numără banii, fiindcă acolo este singurul loc unde Mink Snopes nu-l poate ajunge. Și din moment ce tot trebuie să se ascundă undeva, stă și numără bani căci tot trebuie să facă ceva. Și cine știe, poate că i-ar fi dat chiar el Lindei cei două sute cincizeci de dolari, și încă fără dobîndă numai ca ea să nu intervină pentru reducerea cu doi ani a pedepsei lui Mink. Și poate că ar fi fost în stare să scoată munți de parale din hruba sa, numai ca la acești doi ani să se mai adauge încă douăzeci. Sau zece. Sau măcar un an.

După zece zile Stevens se afla în biroul directorului închisorii Parchman. Avea banii la el: douăzeci și cinci de bancnote nou-nouțe de cîte zece dolari.

— N-ai vrea să-l vedeți? întrebă directorul.

— Nu, spuse Stevens. Comunicați-i dumneavoastră. Sau însărcinați pe altcineva. Propuneți-i să aleagă: sau va obține libertatea și două sute cincizeci de dolari și va pleca cît mai degrabă din Mississippi, iar în afară de aceasta va primi toată viața, la fiecare trei luni cîte două sute cincizeci de dolari, dacă își va da cuvîntul că nu va mai crece niciodată granița statului, sau n-are decît să mai stea la Parchman doi ani, iar pe urmă poate să și crape.

— Cred c-o să accepte, zise directorul. Eu în locul lui aș accepta cu siguranță. Dar de ce persoana care-i trimite două sute cincizeci de dolari, nu vrea nici în ruptul capului ca el să se întoarcă acasă?

Stevens se grăbi să-i explice:

— N-are unde să se întoarcă. Familia lui s-a destrămat, nu mai are pe nimeni, soția lui a murit acum vreo douăzeci și cinci sau treizeci de ani și nimeni nu știe unde sînt ficele lui. Cu siguranță că și cocioaba pe care o închiria s-a dărimat sau a fost desfăcută pentru a fi folosită ca lemn de foc.

— Ciudat, spuse directorul. În Mississippi fiecare om are multe neamuri. E aproape imposibil să-ți închipui un om din Mississippi fără o droaie de rude.

— Probabil că și el are ceva rude îndepărtate, spuse Stevens. Se pare că familia lor este mare, risipită, știți un întreg clan de la țară.

— Aha, un membru al acestei familii mari și risipite, una din rudele lui dorește din tot sufletul ca el să nu se întoarcă pe acolo, din moment ce nu i-a părut rău de acești două sute cincizeci de dolari.

— Omul ăsta nu-i în toate mințile, spuse Stevens. Oare este posibil ca în acești treizeci și opt de ani nimeni să nu fi băgat de seamă acest lucru, este posibil ca nimeni să nu fi spus că e nebun, chiar dacă dumneavoastră n-ați observat?

— Aici, toți sintem nebuni, și paznicii și deținuții, răspunse directorul. Poate că de vină este clima. Eu, în locul dumneavoastră, nu m-aș teme. Cu toții rostim la început amenințări teribile, fie la adresa judecătorului, fie a procurorului, fie a unui martor care a luat cuvîntul la proces

și a povestit lucruri pe care nici un om cumsecade nu le-ar fi povestit. Am observat că nimeni nu asvirle amenințări atât de grave și de furibunde ca un om legat cu cătușe de către un polițist. Dar uneori, chiar și dacă stă numai un an aici înseamnă foarte mult. Iar asta a stat treizeci și opt de ani. Prin urmare să nu-i dau drumul până cînd nu va accepta să ia banii? Dar de unde știți că n-o să ia banii și o să vă tragă pe sfoară?

— Mă pricep puțin la oameni, zise Stevens. Pot să vă spun că există criminali care vor lucra de zece ori mai bine și vor face sacrificii de zece ori mai mari din dorința de a li se atribui măcar o calitate, fie ea cît de modestă; în același timp, un om cinstit nu se va strădui niciodată prea mult să scape de un viciu, dacă acesta îi produce plăcere. Iar tipul ăsta, Snopes, era cît pe aci să-și omoare avocatul care-l apăra în momentul cînd avocatul a încercat să-l declare nebun. El o să priceapă că singurul lucru cumințe pe care poate să-l facă este să accepte banii și grațierea; renunțînd la grațiere din pricina banilor ar însemna să nu mai primească cei două mii de dolari în decurs de doi ani și să-și găsească aici moartea sau — ceea ce este și mai rău — ar putea să rămînă în viață și să iasă din închisoare sărac lipit pămîntului, iar Fle... — și se întrerupse.

— Ce-ați zis? întrebă directorul. Cine este acest «Fleh» care s-ar putea ca în doi ani să nu mai fie în viață? Va să zică cei două sute cinci zeci de dolari sînt de la el? Ei, n-are nici o importanță, făcu directorul. Sînt de acord cu dumneavoastră. Dacă va accepta banii, nimeni nu va ști nimic. Cred că asta doriți?

— Chiar așa, zise Stevens. Iar dacă se ivește vreo încurcătură, vă rog să-mi telefonați la Jefferson în contul meu.

— O să vă telefonez în orice caz. Prea căutați să vă prefaceți că toate aceste lucruri nu sînt serioase.

— Nici nu sînt. Numai dacă se va întîmpla să refuze banii...

— Vreți să spuneți, grațierea?

— Nu văd care o diferență.

Și cînd în seara de douăzeci și șase a ridicat receptorul, și de la centrală i s-a spus: «Parchman, Mississippi cheamă pe mister Gavin Stevens. Vorbiți, Parchman» — și o voce nu prea clară rosti: Alo, domnul jurișt — se gîndi imediat: La urma urmelor sînt totuși un laș. Dacă s-ar fi întîmplat peste doi ani aș fi rămas nepătat. Acum pot să i-o spun pentru că există dovezi. Iar în receptor rosti:

— Prin urmare a refuzat banii?

— Aha, ai și aflat, îi răspunse vocea lui Ratliff.

— Ce dracu... făcu Stevens. Apoi după o clipă: Alo!

— Da, sînt eu, V.K., spuse Ratliff. Mă aflu la Parchman. Prin urmare ți s-a și telefonat.

— Ce să mi se telefoneze? Se mai află încă acolo? A refuzat să iasă din închisoare?

— Ba nu, a ieșit. Azi dimineață, pe la opt i s-a dat drumul și a plecat spre Nord cu un autocamion înțilnit pe drum...

— Păi mi-ai spus că n-a luat banii.

— Da, exact, asta încerc să ți-o spun încă odată. Acum vreo cincisprezece minute am aflat unde sînt banii. Sînt tot aici. El...

— Stai puțin! Ai zis că la opt dimineața. În ce direcție?

— Un negru l-a văzut stînd pe marginea șoselei. Apoi l-a luat un autocamion care ducea vite la Tutwiler. Din Tutwiler ar fi putut să se ducă

pină la Clarkdale, iar de acolo la Memphis. Sau tot din Tutwiler peuta să se ducă la Batesville, iar apoi la Memphis. Un individ care vrea să ajungă din Parchman la Jefferson, poate să meargă și prin Batesville; iar dacă îi trece prin minte să facă o plimbare, poate să se ducă prin Chicago sau New Orleans. Bagă de seamă, în curînd o să ajungă la Jefferson. Acum plec și eu, dar dumneata mai bine...

— Am înțeles, spuse Stevens.

— Și lui Flem, adăugă Ratliff.

— Drace, doar ți-am spus că am înțeles! exclamă Stevens.

— Bine. Dar Lindei să nu-i spui încă nimic, zise Ratliff. Nu trebuie să-i spui că acum ea poate să se considere ucigașa soțului mamei sale...

Stevens însă, nu mai auzi aceste cuvinte. Aruncase receptorul în furcă. Fugi, fără pălărie, jos în stradă. La un capăt al străzii se aflau banca și Snopes, iar la celălalt capăt — clădirea tribunalului și șeriful. N-avea nici o importanță cu cine va vorbi mai întâi. Se gîndea: Da, sînt un laș, și asta după toate discuțiile despre destin și soartă cărora nici măcar Ratliff nu le-a dat crezare

— Crezi că un om care a stat treizeci și opt de ani la Parchman va încerca să facă, în clipa cînd este eliberat, un lucru pentru care să fie din nou trimis acolo, dacă de data asta nu va fi mai întâi spînzurat? spuse șeriful. Vorbești prostii! Chiar și un om scrîntit la minte cum se spune că ar fi asta a învățat atîta lucru în treizeci și opt de ani.

— Ai definit situația destul de exact, răspunse Stevens fără chef. Dar cred că în 1908, dumneata umblai încă de-abușilea. N-ai fost la tribunal în ziua aceea, nu i-ai văzut fața și nu l-ai auzit strigînd. Eu însă, am fost.

— Mă rog, făcu șeriful. Și ce dorești de la mine?

— Să-l arestezi. Sau cum numiți voi asta? Să-l prinzi pe drum. În orice caz nu trebuie să-l lași să ajungă în districtul nostru.

— Pe ce bază?

— Dumneata pune mîna pe el, baza o să ți-o furnizez eu cînd o să ai nevoie. Eventual putem să-l arestăm pentru că a luat banii sub un pretext fals.

— Adineauri spunei că n-a luat banii.

— Nu știu cum stă povestea cu banii. În orice caz, o să găsesc eu ceva, să-l facem inofensiv măcar pentru un timp.

— Mda, cred că ai fi în stare să faci și asta, spuse șeriful. Hai să trecem pe la bancă, să stăm de vorbă cu mister Snopes, poate că în trei o să ne vină o idee mai ca lumea. Sau să mergem la mistress Kohl. Sînt de părere că ar trebui să-i spunem și ei.

La aceasta Stevens repetă aproape cuvînt cu cuvînt ceea ce rostise Ratliff la telefon, după ce el trîntise receptorul în furcă.

— Vrei să-i spui unei femei că azi dimineață la opt și-a ucis tatăl?

— Mă rog, atunci nu-i spunem, făcu șeriful. Vrei să merg cu dumneata la bancă?

— Nu, spuse Stevens. În orice caz, nu acum.

— Cred totuși că dumneata exagerezi lucrurile, zise șeriful. Chiar dacă o să se întoarcă, se va duce mai curînd acolo, la Ripa Francezului. Și atunci punem laba pe el îndată ce-l vom vedea pe aici, prin oraș, și stăm cu el de vorbă între patru ochi.

— Pe dracu o să-l vezi! se înfurie Stevens. Doar ți-am spus că este un om pe care nici nu-l bagi în seamă. Jack Houston a greșit tot în chestia

asta acum treizeci și opt de ani. Nu l-a băgat în seamă, pină cînd, într-o bună dimineață, Mink a ieșit din tufșuri cu pușca în mînă. De altfel, mă cam îndoiesc că a fost în stare să iasă din tufșuri înainte de a fi tras.

În timp ce traversa din nou piața, cu pași mari, se gîndea: Da, sint un laș, un laș. Dar eul lui, cu care se obișnuise să stea de vorbă, mai bine zis, pe care se obișnuise să-l asculte (poate era scheletul lui, menit să supraviețuiască ființei sale cîteva luni sau cîteva ani și, care, fîră îndoială, în acest răstimp îi va face morală, iar el va fi nevoit să tacă — i-a ripostat pe loc: Dar a spus cineva vreodată că nu ești laș? Iar el a răspuns: Nu sint laș. Sint un umanist. Și glasul interior: Vezi că nu ești nici măcar original. Cuvîntul umanist se folosește de obicei ca eufemism pentru cuvîntul laș).

Părea că banca se închisese. Totuși, cînd traversase piața, îndreptîndu-se spre biroul șerifului, nu văzuze în fața băncii mașina cu Linda la volan. Însemna că astăzi nu era ziua cînd Linda reînnoia rezerva săptămînală de whisky. Obloanele erau trase, dar apăsînd insistent pe clanța ușii laterale, atrase atenția unui funcționar, care se apropie să vadă cine e, îl recunoscu și-l lăsă să intre. Trecu prin odaia unde țacăneau mașinile de calculat, (se făcea bilanțul zilei). Țacăneau nepăsătoare ca și cum ar fi disprețuit sumele astronomice pe care le înșiruiau unele sub altele. Bătu la o ușă, pe care colonelul Sartoris pruncise cu patruzeci de ani în urmă, să fie scris de mînă: Biroul Directorului — și intră.

Snopes ședea cu spatele spre ușă, în fața căminului neîncîlzit, cu picioarele ridicate și sprijinite în adînciturile pe care le făcuseră cîndva tocurele colonelului Sartoris. Părea neclintit. Ședea cu pălăria sa neagră de plantator trasă pe ochi și-și mișca ritmic falca de jos, mestecînd, după cum știa toată lumea aceeași gură de aer din Ripa Francezului. Nu cobori picioarele. Stevens se apropie de birou (masa de lucru era neagră, netedă și hîrțile fuseseră rînduite cu grijă, parcă după o anumită metodă) și spuse aproape dintr-o răsufflare:

— Mink a plecat din Parchman azi dimineață la ora opt. Nu știu dacă ai aflat acest lucru, dar noi... eu, pregătisem niște bani, pe care el trebuia să-i primească la eliberare, cu condiția să jure că va pleca din statul Mississippi și nu se va mai întoarce niciodată la Jefferson și nici măcar nu va trece granița statului. N-a luat banii. Nu știu cum s-a întîmplat, căci n-ar fi trebuit să-l elibereze dacă nu accepta condiția asta. L-a cules pe șosea un autocamion și a dispărut. Autocamionul mergea spre Nord.

— Și cîți erau? întrebă Snopes.

— Ce anume? făcu Stevens.

— Banii, spuse Snopes.

— Două sute cincizeci de dolari, răspunse Stevens.

— Îți mulțumesc, făcu Snopes.

— Ce dracu! exclamă Stevens. Eu îți povestesc că un om a ieșit azi dimineață la opt din Parchman și că vine încoace să te omoare și dumneata nu găsești altceva să spui decît — «Îți mulțumesc».

Dar Flom rămase nemișcat, numai fălcile i se mișcau încet. Stevens se gîndi cu o furie stăpînită, clocotitoare: măcar de ar scuipa din cînd în cînd.

— Prin urmare, n-are la el decît cei zece dolari care li se dau la eliberare spuse Snopes.

— Da, pe cît știm noi... eu... Așa e, spuse Stevens. «Sau măcar de s-ar preface că scuipă» — se gîndi el.

— Dacă cineva ar avea un dinte împotriva dumatăle, zise Snopes, și ar fi în vîrstă de șaizeci și trei de ani, iar din acești șaizeci și trei de ani, treizeci și opt i-ar fi petrecut la închisoare, și pe deasupra ar mai fi și pîrpîriu și mic de statură ca un băiețandru de doisprezece ani...

«Și cînd era tînăr a tras din tușiș asupra unui om», se gîndi Stevens. — Da, înțeleg foarte bine ce-ți trece prin cap: vrei să spui că și pe atunci, înainte de a fi zăcut treizeci și opt de ani în închisoare, era un omuleț mult prea firav ca să se încumete să omoare un om cu un cuțit sau cu un ciomag. Și mai crezi că nu poate să se ducă la Ripa Francezului (singurul loc din lume unde, probabil, îl mai ține minte cineva și ar putea să-i împrumute un revolver) pentru că nimeni n-o să îndrăznească să-i împrumute un revolver să te împuște pe tine, cu toate că nici un om din Ripa Francezului n-ar da de o parte țeava unui revolver îndreptată spre pieptul tău. Nu-i rămîne, socotești, decît să-și cumpere un revolver cu zece dolari, sau să fure unul. Cu alte cuvinte n-ai nici un motiv de neliniște. Un revolver de zece dolari n-o să tragă și apoi se va găsi vreun polițist care să-l împiedice să fure. Se gîndea cu febrilitate: este clar: spre Nord. S-a dus la Memphis. Altundeva n-avea unde să se ducă. Nicăieri în altă parte n-ar putea să cumpere un revolver cu zece dolari.

Socoti repede: Mink are la el numai zece dolari, va trebui să facă tot drumul cu diferite mașini întîlnite în cale, mai întîi pînă la Memphis, dacă va apuca să ajungă acolo pînă la închiderea prăvăliilor ce amănetează obiecte, iar de acolo înapoi la Jefferson. Mai de vreme de mîine dimineață nu va putea fi aici, căci altfel soarta, destinul ar îngîrămădi o mulțime de coincidențe și speranțe exagerate cărora nici măcar Ratliff, cu tot optimismul său, nu le-ar da crezare.

— Da, spuse el cu glas tare, și eu cred la fel. Pînă mîine seară mai ai timp. Continuă să gîndească cu febrilitate: Cum aș putea să-l conving să nu-i spună ei nimic, dar să-l conving de asemenea manieră încît el să nu-și dea seama că-mi făgăduiește un lucru, pe care eu i l-am sugerat. Și deodată rosti cu glas tare: Ai să-i povestești de chestia asta Lindei?

— Pentru ce? întrebă Snopes.

— Da, firește, spuse Stevens. Și pe neașteptate își auzi propria-i voce: Îți mulțumesc. Apoi, cu totul surprinzător pentru el însuși: Sînt răspunzător pentru asta, deși în fond n-aș fi putut să împiedic nimic. Am vorbit chiar acum cu Eef Bishop. Ce aș mai putea să fac pentru dumneata? «Măcar de ar scuipa odată» se gîndi el.

— Nimic, zise Snopes.

— Cum? făcu Stevens.

— Așa cum ai auzit, spuse Snopes. Îți mulțumesc.

Acum cel puțin știa cu ce să înceapă. Știa cu ce, dar nu știa cum. Să presupunem că ar telefona la poliția din Memphis: Dar ce să spună, ce poate să spună? Poliția se află la o sută de mile de aici, n-a auzit niciodată de Mink și nici de Flem Snopes, iar Jack Houston nu mai e pe lume de patruzeci de ani. El abea izbutise să-l facă să se miște pe șeriful de aici, care știa de povestea asta măcar din auzite, din spusele bătrînilor. Cum să explice poliției din Memphis că un oarecare Mink e acolo în oraș, să cumpere un pistol, cum s-o convingă că Mink a fost sau va fi la Memphis? Și chiar dacă ar reuși să le trezească interesul celor de la poliție, cum să le descrie pe cel care trebuie prins: doar cu patruzeci de ani în urmă Houston căzuse victimă acestui om, tocmai pentru că asasinul era o ființă atît de ștersă

încît nimeni, nici măcar victima lui, nu i-a dat atenție la timp, nu și-a dat seama de ce este în stare să facă acest om.

Nimeni în afară de Ratliff. În tot districtul Yoknapatawpha singur Ratliff l-ar fi recunoscut pe Mink de cum l-ar fi văzut. Om fără prea multă cultură, care n-a călătorit și, în fond, nici n-a citit prea mult, Ratliff avea o capacitate uluitoare de a memora fapte, de a culege informații și de a face cunoștințe care întotdeauna îi veneau în ajutor în momentele critice din viața orașului. Stevens înțeluse imediat de ce târăgănează, de ce așteaptă să treacă timpul, de ce nu întreprinde nimic, înțeluse că-l așteaptă pe Ratliff să vie cu rabla lui din Parchman, pentru ca imediat, nelăsându-l nici să stingă motorul, să-l trimită la Memphis ca să ajute poliția de acolo să-l recunoască pe Mink și astfel, să-l salveze pe Flem Snopes de pedeapsa meritată. În adîncul sufletului, însă, Stevens știa că în primul rînd vrea să afle de la Ratliff în ce fel a reușit Mink să iasă pe poarta închisorii fără să fi îndeplinit principala condiție, aceea de a lua banii, treabă pe care o făcuse cu atita abilitate, încît dacă n-ar fi fost prezența cu totul întîmplătoare și neprevăzută a lui Ratliff în acel moment și în acel loc unde nu avea ce căuta, nimeni n-ar fi aflat că Mink n-a luat banii.

Ratliff telefonase înainte de ora trei. Prin urmare el nu putea să ajungă la Jefferson înainte de ora nouă. Întîi pentru că rabla lui nu ar fi putut să străbătă această distanță mai repede. (Orice mașină care îi aparținea lui Ratliff, orice mașină pe care o conducea el, nu mergea niciodată prea repede). Po urmă Stevens era convins că îndată după ora șase, Ratliff se va opri să mănînce undeva, într-un cîtun sărăcăcios, din acelea care seamănă leit unul cu altul și unde locuiesc cultivatori de bumbac, sau în vreun mic restaurant de pe marginea șoselei. Va frîna cu grijă, va parca mașina, și va minca fără grabă o carne fibroasă pe care cu greu poți s-o mesteci și atît de fiartă încît și-a pierdut și gustul, o porție de cartofi prăjiți, niște pine pe care o morfoleşti în gură ca pe un șervețel de hirtie, salată congelată, tăiată cu mașina și pătlăgele asemănătoare cu fosilele descoperite de paleontologi în tundră. La urmă va cere o plăcintă de restaurant, din produse conservate și ceea ce numesc ei cafea — într-un cuvînt, va înghiți toată această mîncare, absolut curată și absolut lipsită de gust, dacă nu e stropită din belșug cu sos de tomate conservat.

Stevens ar fi putut și ar fi trebuit — căci avea timp destul — să se ducă acasă, la Rose Hill, și să mănînce o masă bună și gustoasă. Dar în loc să facă asta, el îi telefonă soției sale că nu va veni.

— Atunci viu eu în oraș și cinăm împreună la Holston House, zise ea.

— Nu, draga mea. Trebuie să mă văd cu Ratliff îndată ce se întoarce de la Parchman.

— Bine. Cred că o să mă duc să iau masa la Maggie (Maggie era sora lui Stevens) mă duc cu ea la cinema și o să ne vedem miine. Pot să viu în oraș, dacă îți promit că n-o să-ți ies în cale pe stradă?

— Vezi că nu vrei să mă ajuti? Cum pot rezista să nu mă întîlnesc cu tine, din moment ce capitulezi atît de ușor?

— În cazul acesta ne vedem miine, încheie ea. La revedere!

Pînă la urmă luară masa împreună la Holston House. N-aveau chef să-și vadă nici sora, nici cumnatul și nici pe nepotul Charles în seara aceea. Holston House păstra încă vechile tradiții. Aceste tradiții erau respectate cu o stăruință încăpățînată de proprietarele hotelului, două surori nemăritate (una din ele, cea mai mică, fusese cîndva măritată, dar căsătoria ei

durase prea puțin și avusese loc cu prea mulți ani în urmă ca să-și mai amintească cineva de ea) ultimele ramuri ale lui Alexander Holston, unul dintre primii trei coloniști din Yoknapatawpha care construiește aici cea dintâi casă pe birne, de mult înghițită de construcțiile moderne. Acum mai bine de o sută de ani el dăduse ideea — sau fusese un fel de catalizator al acestei idei — ca orașul să se numească Jefferson. Și astăzi, restaurantul hotelului se numea simplu: sufragerie, și astăzi (nimeni nu înțelegea în ce fel) rămăseseră acolo servitori și chelneri numai de parte bărbătească — negri — iar unele funcții se transmiteau din tată în fiu. Clienții, ca și odinioară, mâncau à la carte, la două mese lungi, și în capul fiecărei mese ședea una din surori. Nici un bărbat n-ar fi îndrăznit să intre acolo fără haină și cravată și nici o femeie cu pălăria pe cap (pentru scoaterea pălăriilor exista o odaie specială, cu o servitoare) chiar dacă ar fi ținut în mîini un bilet pentru primul tren.

Sora lui Stevens veni la timp s-o ia pe Melisandre ca să meargă împreună la cinematograful. Iar Gavin se întoarse în biroul său și cînd, pe la opt jumătate, auzi pașii lui Ratliff pe scară spuse:

— Ce s-a întîmplat acolo? Dar în aceeași clipă se întrerupse: Adică nu, stai puțin. Ce-ai căutat la Parchman?

— Știi că eu sînt, cum se spune asta... da, un optimist, zise Ratliff. Și ca orice optimist adevărat, nu aștept să se întîmple lucrul cel mai rău care se poate întîmpla. Ca orice optimist care se respectă, îmi place să controlez dacă acest lucru s-a întîmplat sau nu. Mai ales dacă ceca oc se întîmplă — bun sau rău — influențează situația la noi, la Jefferson. Naiba să-i ia, a trebuit să mă învîrt puțin pe acolo! Era pe la zece, la două ore după eliberarea lui și cei de la închisoare m-au cam repezit. Mă înțelegi, ei își făcuseră treaba, îl ținuseră treizeci și opt de ani, potrivit legii, fără înșelăciune, așa cum li se poruncise și acum își ziceau că au tot dreptul să scape de el fără complicații. Pricepi și dumneata: o grație nou-nouță, curată, cei două sute cincizeci de dolari noi-nouți, curați, viriți cum se cuvine în îmbrăcăminte nou-nouță, curată. Poarta s-a închis în spatele lui, precum bine ai fost anunțat, dintr-o mapă s-a scos în mod oficial dosarul lui Mink Snopes, pe el s-a scris oficial: « Dosarul închis » și s-a predat la arhivă. Iată, însă, că deodată — netam nesam — apare un tip nepoftit, de undeva, de departe, care nu e nici măcar un avocat și spune: « Da, da, total e în regulă, numai să vedem dacă a luat sau n-a luat banii ăia cînd a plecat. »

Banii se aflau la director. Directorul l-a chemat pe Mink și pe birou se afla ordinul de grație, iar alături cei două sute cincizeci de dolari. Probabil că Mink nu mai văzuse în viața lui atîta bănet. Directorul i-a explicat cît se poate de clar că n-are de ales: dacă vrea să capete grațierea trebuie să ia banii, iar dacă ia banii, înseamnă că-și dă cuvîntul de onoare, că promite, că jură pe biblie că va pleca imediat cît mai departe de statul Mississippi și că nu-i va mai trece niciodată granița toată viața! « Așa dar, asta trebuie să fac ca să fiu eliberat » spune Mink. Să iau banii? « Chiar așa », spune directorul și Mink întinde mina, ia banii, iar directorul îl ajută să pună și ordinul de grație și banii în buzunarii dinăuntru al hainei și să se încheie bine la toți nasturii. Pe urmă directorul îi strînge mina și în clipa aceea intră starostele închisorii ca să-l ducă la poartă, unde portarul așteaptă cu cheia să-i deschidă. Și, dîncolo, libertatea...

— Stai puțin, zise Stevens. Starostele?

GINA HAGIU

Copii

EUGEN POPA

Seara

— Ai priceput? făcu aprobator Ratliff, foarte mulțumit, chiar mîndru de el. Ce poate fi mai simplu! Tocmai fiindcă e prea simplu, nu i-a trecut nimănu prin minte. Chiar și la Parchman, care este o închisoare model, e puțin probabil să se fi găsit un nebun, un tip antisocial, căruia să-i poată trece prin minte că mai are încă de ales, că mai e cazul să se gîndească, să facă mofturi, cînd i se oferă două sute cincizeci de dolari degeaba și nici măcar «mulțumesc» nu trebuie să spună. I-am zis directorului: «Aha, starostele. Pînă la poartă Mink avea banii în buzunar. Să vedem dacă i-a mai avut la el cînd a ieșit din închisoare». L-am întrebat: «Cine e la voi staroste?»

«Tot un ocaș, condamnat pe viață, mi-a spus directorul. Și-a ucis nevasta cu o cheie franceză, dar apoi s-a căit, și încă înainte de a fi judecat, a coborît asupra lui, ca să zicem așa, harul divin, și acum se poartă excelent, a devenit chiar predicator.»

— Da, am zis eu. Dacă i s-ar fi dat lui Mink să aleagă din lista tuturor oaspeților voștri, oricît și-ar fi bătut capul, n-ar fi găsit unul mai bun pentru scopurile sale. Mi-e milă, zău, de acest individ, alesul lui Dumnezeu, care n-a avut răbdare să găsească un răspuns mai bun la enigma căsătoriei, decît o cheie franceză. Vreau să spun că la voi există, probabil, anumite metode particulare de interogare a celor care nu sînt prea vorbăreți. Nu-i așa...

De fapt, de aceea am și întîrziat să-ți telefonez: a trebuit să aștept, cu toate că, e cazul s-o spun, el nu s-a trădat priu nimic. Pe cîntea mea, oamenii sînt amuzanți. Adică nu, nu sînt amuzanți, mai curînd sînt triști. Să-l luăm pe omul de care îți vorbesc: o condamnat pe viață și chiar dacă s-ar constata că e victima unei erori judiciare, sau, dacă din întîmplare, paznicii ar uita să închidă poarta, el n-ar îndrăzni să iasă, pentru că tatăl soției sale a jurat să-l ucidă, în ziua cînd va păși dincolo de pragul închisorii Parchman. Prin urmare, ce-ar fi putut să facă el cu cei două sute cincizeci de dolari, admițînd că ar fi putut să și-i însușească?

— Dar cum dracu a procedat? întrebă Stevens.

— Mink nu putea să dea banii decît în felul acesta și de aceea nimeni nu s-a gîndit. Pe drum, din biroul directorului pînă la poartă, el i-a spus starostelui că are nevoie să meargă la closet și acolo i-a dat cei două sute cincizeci de dolari și l-a rugat să-i restituie directorului, îndată ce va găsi un moment potrivit; i-a spus că e bine să aștepte pînă cînd el, Mink, o să se depărteze binișor de închisoare și abea apoi să raporteze directorului că Mink îi este foarte recunoscător, dar că s-a răzgîndit și că nu are nevoie de bani. Starostele a făcut așa cum îl rugase Mink; și-a spus, probabil, că peste două-trei ore, Mink va fi departe, pentru totdeauna și nimeni n-o să știe și de altfel nici n-o să întrebe unde s-a dus. În general, cred, îi era indiferent ce-o să se întîmple cu Mink — în clipa cînd un om a hotărît că nu va mai avea nevoie niciodată de două sute cincizeci de dolari, este ca un om care ar fi murit, care și-a descoperit deodată propria moarte. Asta e tot. Nu știu...

— Dar cu știi, zise Stevens. Mi-a sugerat Flem. Mink e la Memphis. E prea bătrîn, slab și firav ca să folosească un cuțit sau o bită. De aceea va trebui să caute prin apropiere un loc unde are speranța să cumpere un revolver cu zece dolari.

— Va să zică, i-ai spus totul lui Flem. Și el ce-a zis?

— A zis: «Îți mulțumesc», spuse Stevens. Și după o scurtă pauză adăugă: Auzi? Cînd i-am spus lui Flem că Mink a ieșit de la închisoarea

Parchman astăzi la ora opt dimineața și vine aici să-l omoare, el mi-a răspuns: «Îți mulțumesc».

— Am auzit, zise Ratliff. Și dumneata ce-ai fi spus? Probabil că și dumneata ai fi răspuns politicos, la fel ca și Flem. Pe semne că așa și trebuie. Bănuiesc că ai vorbit cu poliția din Memphis?

— Ce dracu pot să vorbesc cu poliștii din Memphis? întrebă Stevens. Cum să le descriu poliștilor un om pe care nici eu singur nu l-aș recunoaște și să-i conving că acest om se află într-adevăr la Memphis și că, după presunerile mele, face un anumit lucru? Spune-mi cum s-o fac, din moment ce nici eu singur nu știu ce să întreprind mai departe?

— Să fie chiar o astfel de situație la Memphis? întrebă Ratliff.

— Mă predau, spuse Stevens. Explică-mi.

— Uite, eu credeam că numai în orașele uitate de lume nu ai prieteni de la Harvard, dar nu-mi închipuiam că la Memphis...

— Ce dobitoc sînt! făcu Stevens.

Ceru centrala telefonică și peste un minut stătea de vorbă cu un fost coleg de-al său Cincinatus, diletant, care locuia pe o plantație în apropiere de Jackson. El îl ajutase pe Stevens să obțină grațierea lui Mink, așa că Stevens îi explică repede ce s-a întîmplat fără să-i dea amănunte.

— Probabil că nu știi dacă a ajuns la Memphis? îl întrebă prietenul său.

— Bineînțeles că nu, spuse Stevens. Dar din moment ce sîntem nevoiți să-l găsim cît mai repede, putem considera justă măcar această prespunere.

— Perfect, răspunse prietenul său. Îl cunosc și pe primarul orașului și pe șeful poliției. Cred că în primul rînd ai nevoie — și acesta este singurul lucru pe care pot ei să-l facă — să cerceteze toate locurile unde a încercat cineva astăzi după amiază să cumpere un revolver cu zece dolari. Așa e?

— Exact, răspunse Stevens. Și roagă-i să-mi telefoneze pe socoteala mea cînd... dacă vor afla ceva.

— O să-ți telefonez chiar eu, zise prietenul său. Să știi că mă interesez de soarta prietenului tău.

— Dacă îl vei spune lui Flem Snopes că sînt prietenul lui, măcar să simbești.

Era într-o joi. Vineri, centrala telefonică l-ar fi găsit în orice instituție din vecinătatea pieții. Se adunaseră însă multe treburi și el a hotărît să rămînă în biroul său. Dar abia apucă să se concentreze, că înăuntru intră Ratliff, cu un pachetel în mînă. Ratliff spuse: «Bună dimineața». Stevens însă, nu ridică ochii și continuă să scrie la fel de repede și concentrat pe blocnotesul său gălbui. Nu l-a tulburat nici faptul că Ratliff stătea în fața lui în picioare și i se uita în creștetul capului. Apoi Ratliff a făcut cîțiva pași și s-a așezat pe scaunul care era mai aproape de perete. Pe urmă s-a sculat, a pus cu grijă pachetelul pe fișier și s-a așezat din nou. Stevens continua să scrie, oprindu-se din cînd în cînd și uitîndu-se în cartea pe care o avea în stînga. În cele din urmă Ratliff luă ziarul de dimineață din Memphis, și-l desfăcu, foșnind ușor paginile; Stevens își ieși din sărite:

— Drace, sau plecti de aici, sau găsește-ți altă ocupație. Mă enervezi.

— N-am nici o treabă în dimineața asta, spuse Ratliff. Poate că dumneata trebuie să te duci undeva și atunci rămîn eu aici să răspund la telefon.

— Pot să lucrez și aici, dar nu mai foșni foile alea!... Și, deodată, aruncă creionul cît colo. — Cred că n-a ajuns încă la Memphis, sau n-a încercat încă să cumpere un revolver, altfel mi s-ar fi comunicat. Trebuie să facem ca toate prăvăliile din Memphis să fie înștiințate dinainte. «Ce zici, există

vreo prăvălie de încredere care amănetază lucruri, sau vreo armurerie care să-i mai vîndă un revolver după ce poliția îi...

— Dacă m-ar chema Mink Snopes, nu cred că m-aș duce la o prăvălie al cărui patron s-ar teme să-și piardă autorizația pentru vînzarea unei puști sau unui revolver.

— De pildă? făcu Stevens.

— La Rîpa Francezului, se zice că în tinerețe Mink putea să facă una boacăna, bineînțeles, în măsura în care îi permiteau mijloacele, iar mijloace avea cam puține. Și el, ca toți flăcăii din sat, se ducea la Memphis de două-trei ori pe an, adunîndu-se în ceată cu tovarășii de o vîrstă cu el, cu golanii de pe atunci, cu alde Quick, Turpin și Tull, într-un cuvînt, cu cine se nimerea. Prin urmare, avea posibilitatea să afle unde se vînd arme fără nici un fel de autorizație, și asta pentru ca poliția să nu-i scuture de fiecare dată cînd găsea o pușcă sau un revolver într-un loc unde nu ar trebui să le găsești.

— Crezi oare că poliția din Memphis își cunoaște orașul mai puțin decît un dement, un asasin, care a stat în închisoare aproape patruzeci de ani? Poliția din Memphis este mai bună decît poliția din zece state sau dintr-o sută de orașe pe care aș putea să ți le numesc la înțeleală.

— Bine, bine, făcu Ratliff.

— Nici măcar Dumnezeu nu e atît de ocupat încît să-i permită unui asasin maniac cu zece dolari în buzunar să străbată o sută de mile cu mașini întîlnite pe șosea, să cumpere un revolver cu acești zece dolari, să mai meargă încă o sută de mile tot cu diferite ocazii și să împuște un om!

— Asta depinde dacă Dumnezeu vrea sau nu ca un anumit om să fie omorît, zise Ratliff. Ai trecut pe la șerif azi de dimineață?

— Nu, zise Stevens.

— Eu am trecut. Fiem n-a fost încă pe la el și nici n-a părăsit orașul. Am controlat și asta. Este, cred, cel mai sigur semn că nu e neliniștit. Ce crezi, i-o fi povestit Lindei?

— Nu, zise Stevens.

— De unde știi?

— Mi-a spus el.

— Ți-a spus Fiem? Singur, sau l-ai întrebat dumneata?

— L-am întrebat eu, zise Stevens. L-am întrebat: «Ai de gînd să-i povestești de chestia asta Lindei?»

— Și ce ți-a răspuns?

— A zis: «Pentru ce?»

— Aha, făcu Ratliff.

Bătu ora douăsprezece. Ratliff scoase din pachetul lui un sandviș.

— Du-te acasă și mîncă — iar eu o să răspund la telefon, spuse el.

— Păi dacă zici că Fiem e liniștit, de ce dracu trebuie să ne frămîntăm noi?

— N-am de gînd să mă frămînt nici un pic. O să stau doar să răspund la telefon.

Cînd Stevens se întoarse, suna telefonul.

— Deocamdată nimic, îi spuse colegul său de universitate. N-a fost în niciuna din prăvăliile care amănetază lucruri sau unde ar fi putut să cumpere un revolver — și cu atît mai puțin un revolver de zece dolari. Poate nici n-a ajuns încă la Memphis cu toate că s-au scurs mai mult de douăzeci și patru de ore de cînd a fost eliberat.

— Tot ce se poate, zise Stevens.

— Sau poate nici n-a avut de gând să vină la Memphis.
— Nu-i nimic de făcut, spuse Stevens. Să-i trimit șefului poliției o scrisoare de mulțumire sau...

— Neapărat. Dar mai întâi s-o merite. A înțeles repede că nu este de loc greu, ba chiar util, ca în următoarele două-trei zile să controleze, în fiecare dimineață, toate prăvăliile. I-am și mulțumit în numele tău. Am mers chiar mai departe și i-am spus că dacă veți nimeri vreodată amândoi în aceeași circumscripție electorală și el va hotărî să-și pună candidatura fără să aștepte avansarea ca tine... Dar în clipa aceea Stevens puse receptorul jos, se întoarse spre Ratliff și fără să se uite la el, zise:

— Poate că nici n-o să vină.

— Dar ce ți-a zis? întrebă Ratliff.

Stevens îi povesti totul.

— Cred că mai mult decât atît nu putem face, spuse Ratliff.

— Da, răspunse Stevens și se gîndi: Mîine o să se lămurească totul. Am să aștept încă o zi. Poate pînă luni.

Dar era scris să aștepte mai puțin. Simbătă, ca întotdeauna, se adunase în biroul său multă lume, unii cu treburi (treburi pentru care el primea leaful de la stat) alții, concetățeni care îl aleseseră în acest post, în vizită. Ratliff, care îi cunoștea foarte bine pe toți cei prezenți, poate chiar mai bine decît Stevens, ședea de o parte lingă perete, pe locul său, de unde putea să ridice receptorul la primul semnal. Cu toate că își adusese din nou un sandviș, Stevens îi spuse la amiază:

— Ar fi bine să te duci acasă să mănînci ca lumea, sau și mai bine, hai la mine. Astăzi n-o să telefoneze nimeni.

— Probabil că dumneata știi mai bine, zise Ratliff.

— Da. O să-ți explic luni. Ba nu, îți explic mîine: duminica e ziua cea mai potrivită.

— Cum s-ar zice, după părerea dumitale, totul e în ordine. Și indiferent dacă Flem știe acest lucru sau nu, de acum încolo poate să doarmă liniștit.

— Deocamdată nu-mi pune întrebări, spuse Stevens. E ca un fir: se ține pînă cînd eu... pînă cînd cineva îl rupe.

— Înseamnă că ai avut dreptate. Nu trebuia să i se spună Lindei.

— Nu trebuie și nu va trebui niciodată, zise Stevens.

— Și eu sînt de părere că acum nu trebuie să i se spună, făcu Ratliff.

— Iar eu zic că n-a trebuit niciodată și nu va trebui niciodată, orice s-ar întîmpla.

— Chiar dacă este o chestiune de morală? întrebă Ratliff.

— La dracu cu morală, spuse Stevens. Aici nu există nici un fel de chestiune de morală: există un fapt și anume că nici dumneata și nici un altul care are cît de cît chip de om nu-i va spune că prin felul cum a procedat, determinată de milă, compătimire, mîrînimie, a ucis un om care este considerat tatăl ei — și puțin contează dacă tatăl este sau nu o canalie.

— Bine, bine, făcu Ratliff. Ai vorbit chiar acum de un fir. Poate că e o metodă bună să nu-l lași să se rupă înainte de vreme și să pui pe cineva aici să răspundă la telefon la ora trei după amiază, căci, cine știe...

Se aflau amîndoi în birou cînd a bătut ora trei; se aflau și cînd a bătut ora patru.

— Cred că puteam să plecăm, zise Ratliff.

— Da.

— Pînă acum, însă, nu mi-ai explicat nimic.

— Miine, zise Stevens. Pină atunci o să telefoneze neapărat.
— Aha, prin urmare pe firul acela trece totuși conducta telefonică, spuse Ratliff.

— La revedere, zise Stevens. Ne vedem miine.

Da, centrala telefonică îl va putea găsi oricând, chiar și duminică. Pină aproape de ora două și jumătate fusese convins că-și va petrece ziua acasă, la Rose Hill. Mai cunoscuse astfel de perioade de neliniște, de griji și nesigurantă, cu toate că fusese ani îndelungați burlac. Își aminti de două sau trei cazuri în care neliniștea apăruse tocmai datorită faptului că era burlac, că evenimentele, împrejurările îl sileau să rămână burlac, oricât ar fi vrut el să schimbe lucrurile. Pe atunci putea să se retragă în uitare, în munca pe care și-o născocise singur încă din vremea cînd se afla la Harvard; ținea să retraducă Vechiul testament în limba greacă clasică; mai mult, studia și ebraica, încercînd să reconstituie textul autentic. Se gîndise și aseară că ar fi bine să se apuce din nou de traducerea pe care o cam neglijase. Dimineața, însă, înțelese că lucrul acesta niciodată nu-l va liniști. Se gîndea la efortul propriu zis și la capacitatea de a te concentra, cît și la tăria de a crede cu tot sufletul în această capacitate de concentrare. Îmbătrînise și adevărata tragedie a bătrîneții constă în faptul că nu mai există o frămîntare atît de chinuitoare care să ceară și să justifice vreun sacrificiu.

Încă nu bătuse două și jumătate cînd se urcă în mașina lui, ca și cum ar fi săvîrșit un fapt obișnuit, o corvoadă zilnică. Ajunse în piață, care, ca în fiecare duminică după amiază, era goală și nu se miră cîtuși de puțin cînd îl văzu pe Ratliff așteptîndu-l în fața intrării la birou. Intrară și se așezară, uitîndu-se cum se mișcă acele ceasului spre ora trei; ședeau într-o atitudine firească, fără a mai căuta să se ascundă unul față de celălalt.

— De ce socotim noi că ora trei este un fel de linie magică în toată această poveste? întrebă Ratliff.

— Parcă are vreo importanță?

— Ai dreptate. Principalul este să nu rupem, să nu deranjăm firul despre care vorbeai.

Brusc, în liniștea somnoroasă de duminică, orologiul din clădirea tribunalului, bătut răspicat de trei ori. Și pentru prima oară, Stevens înțelese un lucru: că nu aștepta, că știuse cu siguranță că telefonul nu va suna mai înainte de ora trei. Pe urmă mai pricepu și o altă latură — faptul că nu fusese chemat spunea mai limpede și mai clar ce știrea ar fi putut să i se transmită, mai limpede decît dacă această știre i-ar fi fost transmisă.

— Da, Mink a murit, spuse el.

— Ce? făcu Ratliff.

— Nu știu unde și n-are absolut nici o importanță. Ar fi trebuit să ne dăm seama de la început că și trei oro petrecute în libertate îl vor ucide, darmite trei zile — Vorbea repede dar fără să se bilbîie. — Oare nu pricepi? O ființă jalnică, fără rude, fără relații, străină pentru toată lumea, inutilă, lipsită în fond chiar și de trăsături omenești și de dreptul de a se numi om. Într-o bună zi a fost închis în cușcă pe treizeci și opt de ani, iar acum, la vîrsta de șizeci și trei de ani i s-a dat deodată drumul, a fost azvîrlit afară dintr-un loc liniștit, apărut, a fost zvîrlit în libertate. O cobra sau un șarpe orb sînt pline de vitalitate și teribil de primejdioase, atîta timp cît sînt ținute în lăzi de sticlă izolate, într-un climat tropical artificial,

creat de om. Și cobra și șarpele orb n-ar mai trăi măcar o oră dacă ar fi lăsați liberi și azvîrliți pe o stradă a orașului.

— Stai puțin, stai puțin, făcu Ratliff.

Dar Stevens nu se opri.

— E adevărat nu mi s-a comunicat încă unde a fost găsit, cum și cine l-a recunoscut, pentru că nimănui nu-i pasă de el, poate că nici măcar nu l-au ridicat de pe unde a căzut. Doar acum e liber. Poate să moară unde poștește. Timp de treizeci și opt de ani în șir, pînă joia trecută, nu putea să-i apară un buboi sau să i se rupă o unghie pentru ca acest lucru să nu se observe după cinci minute. Dar acum e liber. Nimănui nu-i pasă cînd, unde sau cum va muri; important este să nu stea hoitul lui în drumul oamenilor. Așa că putem să mergem acasă, iar apoi cînd o să se telefoneze o să poți să te duci cu Flem ca să-l recunoașteți.

— Da, zise Ratliff. Și totuși.

— Lasă, făcu Stevens. Hai la mine să bem ceva.

— Ce-ar fi să trecem și pe la Flem să-i povestim cum stau lucrurile, propuse Ratliff. Poate c-o să bea și el un păhărel.

— În fond, nu sînt un om rău, zise Stevens. Nu i-aș fi împrumutat lui Mink un revolver ca să-l împuste pe Flem. Poate că nici n-aș fi putut să privesc liniștit cum îndreaptă Mink revolverul spre el. În chestia asta însă nu mișc nici un deget. Lasă-l pe Flem să mai aștepte o zi-două, ros de teama că va fi ucis de Mink.

Stevens nu-i comunică nici șerifului concluzia la care ajungese. Dimpotrivă, șeriful îi împărtăși această presupunere. Stevens îl găsi pe șerif, în biroul lui la tribunal, și îi spuse ce anume are Mink de gînd să facă, după părerea sa și a lui Ratliff, și pentru ce poliția din Memphis va continua să controleze zilnic prăvăliile de unde Mink și-ar putea procura o armă.

— Înseamnă că nu-i la Memphis, spuse șeriful. Cîte zile au trecut de la eliberarea lui?

— I-au dat drumul joi.

— Nu e nici la Rîpa Francezului.

— De unde știi?

— Am fost ieri acolo și am cercetat.

— Pînă la urmă totuși m-ai crezut.

— Cînd plec undeva, capăt bani de deplasare, zise șeriful. Ieri a fost vreme bună, tocmai potrivită pentru o plimbare cu mașina în afara orașului. Să socotim, a avut pînă acum la dispoziție patru zile, timp în care nu avea de parcurs decît o sută de mile. Și se pare că nu e la Memphis, iar la Rîpa Francezului, știu cu precizie că n-a fost. Și, după cum spui dumneata, mister Snopes știe că nu este nici la Jefferson. Poate a murit. — Și, iată că în clipa cînd alt om a formulat această idee și a exprimat-o cu glas tare, Stevens și-a dat seama că nu crezuse niciodată acest lucru și nu mai ascultă ce spuse în continuare șeriful: E o năpîrcă mărunță, un fel de șarpe cu clopoței. N-a avut niciodată prieteni și în sat nimeni nu știe ce s-a întîmplat cu nevastă-sa, cu cele două fete, unde au dispărut. A stat închis treizeci și opt de ani, iar apoi a fost azvîrlit afară ca o pisică noaptea în stradă. N-are unde să se ducă, nimeni n-are nevoie de el. Poate n-a rezistat în libertate. Poate chiar libertatea l-a ucis. Lucruri din astea se întîmplă, am mai văzut eu.

— Da, probabil că ai dreptate, spuse Stevens, iar în sinea lui se gîndea liniștit: N-avem cum să-l oprim. Nu-l putem opri chiar dacă ne-am aduna

toți la un loc, împreună cu poliția din Memphis. Chiar și un șarpe cu clopoței nu are nevoie de noroc, dacă soarta e de partea lui, — și cu atât mai puțin de prieten. Rosti cu glas tare: Deocamdată nu știm nimic precis. Nu putem conta pe asta.

— Înțeleg, zise șeriful. Ieri am lăsat doi oameni la prăvălia lui Varner, care spun că îl țin minte și că l-ar recunoaște imediat. Aș putea să-i dau o pază lui mister Snopes ca să-l însoțească la bancă și acasă. Dar să fiu bleștemat, nu știm pe cine să urmărim, când și unde. Doar nu pot să țin un om închis în propria lui casă, atita vreme cât el nu cere acest lucru. Și ce zice fiica lui, mistress Kohl? Poate că va întreprinde ea ceva? Sau tot mai vrei să nu știe nimic?

— Da. Dă-mi cuvîntul că n-ai să-i spui, zise Stevens.

— Bine, spuse șeriful. Presupun că prietenul dumitale din Jackson îți va comunica de îndată ce poliția din Memphis va afla.

— Da, spuse Stevens.

Dar pînă miercuri nu primi nici un telefon din Memphis. Ratliff, i-a telefonat marți seara, după ora zece și i-a comunicat ce s-a întîmplat. Iar dimineața, în drum spre slujbă, a trecut pe lângă bancă, unde storiurile nu fuseseră ridicate, iar mai tîrziu, stînd la biroul său, cu receptorul în mînă, văzu pe fereastră faldurile negre ale tului negru, alb și violet, panglicile și florile de ceară prinse deasupra ușii de la intrare închise.

— A găsit totuși un revolver cu zece dolari, îi spuse prietenul său. Luni de dimineață. Prăvălioara vindea fîră autorizație și din pricina asta poliția era cît p-aci s-o scape din vedere. Dar la o... mda... mică presiune, proprietarul și-a amintit de această vînzare. A spus că nu sînt motive de neliniște, că revolverul poate fi socotit revolver doar după aspect și că cele trei cartușe care i s-au dat nu vor fi suficiente ca revolverul să tragă.

— Ha, ha, făcu Stevens, fîră veselie însă. Transmite-i proprietarului prăvăliei că își subestimează marfa. Revolverul a fost ieri aici și a funcționat.

17

Luni, pe la unsprezece dimineața, ajunse la baricră în cabina unui autocamion care transporta vite. Autocamionul mergea spre răsărit, către Alabama, dar chiar dacă ar fi cotit spre sud și ar fi trecut prin Jefferson, Mink ar fi coborît la barieră, iar dacă mașina ar fi fost din districtul Yoknapatawpha și ar fi fost condusă de vreun locuitor din district sau din Jefferson, Mink nu s-ar fi urcat în ea pentru nimic în lume.

Pînă în clipa cînd ieșise din prăvălie cu revolverul în buzunar total i se păruse simplu. Avea de rezolvat o singură problemă: să-și procure un revolver. După aceea, singură distanța îl va despărți de clipa cînd se va apropia de omul care a știut că el este trimis la ocnă și n-a mișcat un deget să-l scape, nici măcar n-a avut curajul să spună cînstit «Nu», ca răspuns la strigătul său desnădăjduit de ajutor, care era chemarea unei rude de sînge. Se va apropia și îi va spune: «Uită-te la mine, Flem» — și îl va uide.

Acum însă trebuia, după cum se spune, «să-și pună creierii în funcțiune». I se părea că se izbește de piedici de neîntrecut. Se afla la treizeci de

mile de Jefferson, la el acasă, printre oamenii care trăiesc pe dealurile din Mississippi de Nord — mai avea de trecut o linie de demarcație, lipsită de importanță — și i se părea că din această clipă, fiecare om întâlnit în cale, chiar fără să-l recunoască, fără să-și aducă aminte de fața lui, de numele lui, va înțelege dintr-o dată cine este, încotro se duce și ce vrea să facă. Imediat i-a venit un alt gând, aproape simultan cu cel dintâi: că din punct de vedere fizic este imposibil ca cineva să-și dea seama ce e cu el. Totuși nu se putea hotări să riște. În cei treizeci și opt de ani cit fusese închis la Parchman murise în el o facultate, vădit pregnantă la oamenii care trăiesc în libertate, aceea de a-ți învinge teama. Din acest motiv era convins că oamenii îl vor recunoaște, că vor ghici, vor înțelege cine este, mai înainte ca să-și dea seama cum s-a întâmplat asta. — Pe semne, că am lipsit prea mult de aici și nu-mi dau seama de nimic, se gândi el. Probabil că acum trebuie să învăț chiar să vorbească din nou.

Prin aceasta vroia să spună nu « să vorbesc » ci « să gîndesc ». Mergea pe șosea. Acum ea era acoperită cu asfalt și despărțită prin linii drepte de-a lungul cărora goneau mașini. El iusă își amintea de timpul cînd pe aici se întindea un drum sinuos, murdar, desfundat, pe care catirii înhămați la căruțe sau caii, îl străbăteau călcînd încet, dînd dintr-o groapă în alta. Știa că nu poate să se deghizeze, nu poate să-și schimbe trăsăturile feței, expresia, să-și modifice hainele sau mersul; o clipă îi veni în minte un gând disperat și bizar, dar renunță imediat la el: ce-ar fi dacă atunci cînd întâlnește un turism sau un camion să se întoarcă pentru a crea impresia că merge în direcția cealaltă?! Acum trebuie să-și schimbe întregul fel de a gîndi, așa cum s-a schimbat culoarea becului dintr-un felinar, și felinarul rămîne același felinar de mai înainte. În timp ce mergea trebuia să se gîndească ferm și invariabil că el este un om care n-a auzit niciodată de numele Snopes și de orașul Jefferson și nici nu bănuiește măcar că, mergînd pe acest drum, el va ajunge acolo. Trebuia să se gîndească că merge cu totul în altă parte, cu un alt scop, undeva la peste o sută de mile și că în gînd se și află acolo, și doar trupul lui, picioarele lui care pășesc mereu înainte se află întimplător tocmai pe această porțiune de șosea.

Pe urmă trebuia să găsească pe cineva cu care să poată sta de vorbă fără a stîrni bănuieli — și asta pentru a verifica informațiile pe care le deținea. Pînă în clipa cînd ieșise din Parchman — clipa cînd s-a văzut însfîrșit liber și a simțit că scopul spre care năzuisese cu răbdare, timp de treizeci și opt de ani, se afla în mîinile lui — strînsese, din zvonurile care pătrundeau la Parchman, dacă nu zi de zi, sau an de an, măcar odată la zece ani, toate informațiile care-i erau absolut necesare: cum și unde locuiește vărul său, în ce fel își petrece timpul, ce obiceiuri are, cum și unde pleacă și de unde vine, cine locuiește cu el în casă, cine se învîrte în jurul lui. Dar acum, cînd clipa mult așteptată aproape că venise, toate acestea se puteau dovedi insuficiente. Mai mult, ele puteau fi complet gresite. Și se gîndi din nou că toate acestea sînt posibile fiindcă a lipsit de nici multă vreme — « fiindcă am fost nevoit să stau într-un loc ca Parchman ». I se părea că petrecuse treizeci și opt de ani, nu în afara lumii, ci în afara vieții — și din această cauză faptele puteau fi complet goale de adevăr atunci cînd ajunseseră la urechile lui. Înapoia zidurilor închisorii ele deveneau *per se*¹ ostile, trădătoare și fatale — și îi era greu să se folosească, să-și pună spe-

¹ În sine (în limba latină în text).

ranțele în ele, să se încreadă în ele. Și apoi, revolverul. Se uită: drumul era pustiu, străjuit de o parte și de alta de un zid de pădure; nici un zgomot, nici o casă, nici un suflet de om în jur. Scoase revolverul și-l privi aproape cu disperare. Și de dimineață, în prăvălia din Memphis nu prea semăna el a revolver, darmita aici în liniștea și tăcerea însoțită a după amiezii de la țară! Aici nu mai semăna cu nimic. Ba nu, arăta ca o broască țestoasă fosilizată despre care auzeai el vorbindu-se, pe vremuri. Trebuia să-l încarce. Și totuși îi venea greu să consume unul din cele trei cartușe pentru a vedea dacă e în stare să tragă. Pentru o clipă o vagă amintire îi răsări în minte: trebuie să tragă, se gândi el. Trebuie neapărat, ce altceva ar putea să facă?! Stăpinul Bătrîn pedepsește, de glumit nu glumește niciodată.

I se făcu foame. În afară de cele două prăjituri nu mai mâncase nimic de dimineață. Îi mai rămăseseră ceva bani și trecuse de două stații de benzină unde erau căvălui. Dar aici se afla pe meleagurile natale și îi era cu neputință să intre într-o prăvălie ca să cumpere brânză și pesmeți cu toate că banii i-ar fi ajuns. Atunci își aminti că trebuie să-și petreacă și noaptea pe undeva. Privi soarele și se gândi că e abia ora trei după amiază. Până a doua zi n-avea cum să ajungă la Jefferson. Prin urmare va trebui să amine totul pe mâine seară. Coti de pe șosea pe un drum murdar de țară, aproape instinctiv, căci vrea să-și amintească, dar nu putea, când observase întii smocuri de bumbac pe buruienile și spinii din marginea drumului, smocuri smulse din căruțele care transportau bumbacul spre mașină. Imaginea unui astfel de drum îi era cunoscută din anii de demult, când era liber și lucra la ferma luată în arendă; era un drum făcut de negri, brăzdat de roți, murdar, nepietruit, pentru că oamenii care trăiau de-a lungul acestui drum nu aveau nici drept de vot și nici bani cu care să-l silească pe inspector să îngrijească după cuviință drumul și nu doar să-l marcheze de două ori pe an.

Găsi ceea ce căuta, și ceea ce se aștepta dinainte să vadă: o colibă săracăcioasă, nevopsită, culcată pe o rină, înconjurată din toate părțile de șoproane, hambare și garduri dărăpănate. Era clădită pe o ridicătură de pământ de unde se zărea în vale, pe malul pîrului, lotul cultivat cu bumbac; văzu cum întreaga familie de negri, împreună cu cîțiva vecini, căra printre brazde saci lungi și murdari. Erau de-o ciorbă bună — tatăl, mama, cinci copii între cinci și doisprezece ani și patru fîcăi și fete, probabil vecini, veniți să dea o mîină de ajutor la culesul bumbacului. Mink se opri așteptînd pînă cînd tatăl, după toate aparențele stăpinul locului, se apropie de el.

— Bună ziua, spuse el. V-ar strica două brațe în plus?

— Vrei să ajuți la cules? întrebă negrul.

— Cît plătiți?

— Șase monezi.

— Bine, vă ajut, zise Mink.

Negrul se adresă unei fete de doisprezece ani care mergea alături.

— Dă-i sacul! Iar tu du-te acasă și pregătește cina.

Mink luă sacul. Cunoștea bine munca. Toată viața culesese bumbac, în această perioadă a anului. Cu singura deosebire că, în ultimii treizeci și opt de ani, la capătul brazdei se afla o pușcă sau un bici cu noduri care te plesneau numai de cînd dacă lucrai încet, în timp ce aici, ca și în anii de dinainte de închisoare, la capătul brazdei se aflau cîntarul și banii, drept

răsplată pentru hărnicie. Cum era și de așteptat, negrul trecu să lucreze alături de brazda pe care lucra Mink.

— Pe semne că nu ești din partea locului, spuse negrul.

— Adevărat. Sint în trecere. Mă duc la fiica mea, care locuiește în deltă.

— În deltă? Unde anume? întrebă negrul. Cindva am lucrat și eu în deltă.

Nu avea importanță că fusese întrebat, important era să ocolească întrebarea. Și iarăși nu avea nici un fel de importanță ce va mai fi întrebat în continuare; important era să nu uite că acum el se dă drept altcineva. Răspunse fără să stea o clipă pe ginduri:

— Locuiește la Doddsville, în apropiere de Parchman. Și cunoscînd care trebuia să fie întrebarea următoare, răspunsesese și la aceasta, cu toate că negrul nu i-o pusese: Am zăcut un an încheiat la spitalul din Memphis. Doctorul mi-a spus că mi-ar face bine să merg pe jos. De aceea n-am luat trenul.

— Într-un spital de invalizi? întrebă negrul.

— Cum ai zis? făcu Mink.

— Într-un spital al statului, pentru invalizi?

— Chiar așa. M-au ținut pe socoteala statului. Mai bine de un an.

Soarele apunea. Nevasta negrului plecase de mult acasă.

— Vrei să cîntărim acum bumbacul cules? întrebă negrul.

— N-am nici o grabă. Aș putea să lucrez și mine aici, o jumătate de zi, iar pe la amiază să plec. Dacă nevasta dumitale îmi dă un blid de mîncare și un locșor unde să-mi pun capul, poți să-mi scazi astea din plată.

— La mine mîncarea nu intră în socoteală, spuse negrul.

I se dădu să mănînce pe o masă acoperită cu o mușama, la lumina unei lămpi de gaz. Masa se afla într-o cămăruță de lingă casă, unde mai mocneau tăciunii într-o mașină de gătit încălzită cu lemne. Mîncă singur. Toată familia negrului dispăruse undeva și casa părea goală. Cînd negrul îl chemă să mănînce, pe masă se afla o farfurie cu carne de porc afumată, cu porumb și pătlăgele roșii conservate, niște lipii palide, abea perpelite și o ceașcă de cafea. După ce mîncă, trecu în odaia din față. În vatră ardeau mocnit cîteva vreascuri. Era o noapte de toamnă, răcoroasă. Imediat fata mai mare și mama se sculară și se duseră la bucătărie să pregătească cina pentru întreaga familie. El se așeză aproape de foc și-și întinse picioarele. La vîrsta lui răcoarea nopții se cam simțea. Deschise vorba nepăsător, parcă numai din politețe. La început ai fi putut crede că nici nu ascultă răspun-

surile.

— Probabil că dai bumbacul la mașina de egrenat din Jefferson. Am cunoscut pe vremuri cîteva oameni de acolo. Un bancher, de pildă. Parcă-i zicea de Spain. Dar e mult de atunci.

— Nu cunosc niciunul cu numele ăsta, zise negrul. Acum cel mai de vază bancher din Jefferson este mister Snopes.

— Ahn. Am auzit și de ăsta. Om de vază. Mare bogătaș. Locuiește în cea mai mare casă din oraș și ține o bucătărească și încă un om care îi servește la masă pe el și pe fiica lui, care se preface surdă.

— Ba e surdă de-a binelea. A fost la război. Un tun i-a spart timpanele.

— Așa zice ea.

Negrul nu răspunse nimic. Ședea liniștit în singurul balansor pe care-l aveau în cameră și poate în toată casa, fără să se miște. În el pe lingă liniște, se simțea și un fel de nemișcare încordată, ca și cum și-ar fi ținut

respirația. Mink ședea cu spatele spre foc, spre lumină, astfel încît fața lui nu se vedea. Zise cu voce neschimbată:

— O muiere să se ducă la război! Bine i-a mai prostit pe toți. Am mai văzut eu de astea. Născocoște cine știe ce, iar oamenii nu îndrăznesc să-i spună în față că minte. Cu siguranță că aude la fel de bine ca și noi doi.

De data aceasta, negrul vorbi cu asprime:

— Cine ți-a spus că se preface e un mincinos. Nu numai oamenii din Jefferson dar și mulți alții din alte locuri, știu tot adevărul despre ea, deși poate la spitalul ăla unde preținzi că ai fost lucrurile astea n-au ajuns. Dacă aș fi în locul dumitale n-aș contrazice. Și în general aș fi cu mai multă băgare de seamă, căci nu se știe peste cine dai.

— Sigur, făcu Mink. Voi cei din Jefferson știți mai bine. Adică vrei să spui că nu aude nimic? Poți să te apropii de ea pe la spate, să fii în aceeași odaie cu ea și ea să nu te simtă?

— Chiar așa, spuse negrul. E surdă. Și nu mai contrazice lumea. Dumnezeu a pedepsit-o așa cum pedepsește el pe mulți care sînt mai buni ca dumneata sau ca mine. Nu-ți face griji în legătură cu asta.

Fetița de doisprezece ani stătea în pragul ușii de la bucătărie.

— Bine, bine, spuse Mink. Văd că te cheamă la masă.

— Ce ai să faci la noapte? îl întrebă negrul, ridicîndu-se în picioare. Aici n-avem loc.

— Nici-o nenorocire, zise Mink. Doctorul m-a sfătuit să stau cît mai mult în aer curat. Dacă aveți cumva o pătură în plus mă culc în camionul cu bumbac ca să mă scol miune în zori la lucru.

Camionul, plin pînă la jumătate cu bumbac, fusese acoperit peste noapte cu o foaie de cort, putea să nu mai ceară pătura. Se simțea bine acolo. Dar mai presus de orice, nu se afla în atingere cu pămîntul. Acesta e pericolul de care omul trebuie să se ferească: dacă te culci de-a dreptul pe pămînt, el începe să te tragă spre el și în el. Din clipa în care te naști și ieși din pîntecul mamei, forța pămîntului, atracția lui începe să aibă efect asupra ta. Și dacă n-ar fi celelalte femei din familie, vecine sau dădace, care să te țină, să te sprijine, să nu te lase să atingi pămîntul, n-ai trăi nici măcar un ceas. Iar tu știi acest lucru, căci de îndată ce începi să te miști, să ridici capul — cu toate că nu poți încă să umbli — începi să te împotrivești din răspuțeri acestei atracții, căutînd să te agăți de scaune și de tot ce se nimereste; nu poți încă să stai în picioare, dar vrei să te desprinzi de pămînt, să te salvezi. Mai apoi înveți să te ții pe picioare, fără ajutorul nimănui, dar în primii ani de viață, jumătate din timp ți-l petreci pe pămînt și pămîntul cel vechi, răbdător, rezistent îți spune: «Nu-i nimic, te-ai împiedicat, nu te doare, nu-ți fie teamă». Apoi ai devenit bărbat viguros, în floarea vîrstei și, cîteodată, te încumeți cu bună știință să te culci pe pămînt, în pădurile care așteaptă să se cufunde în noapte; ești prea departe de casă și e prea tirziu ca să te mai întorci acolo, și poți să te încumeți să dormi o noapte pe pămîntul gol. Desigur, vei căuta să găsești ceva — o scîndură, o birnă, sau chiar un morman de vreascuri, orice ar putea să te despartă, în mod inconștient, de pămîntul bătrîn și răbdător, care are timp să aștepte pentru că știe că tot o să te înhațe într-o bună zi. Și dacă unul a fost odată îndrăzneț, nu înseamnă că pămîntul i-o va ierta întotdeauna. Iar tu știi că atîta timp cît ești tînăr, puternic, poți risca să dormi o noapte de-a dreptul pe pămînt, dar în nici un caz două nopți în șir. Se întîmplă cînd lucrezi la cîmp să vrei să-ți tragi

puțin sufletul, să te așezi sub un copac, unde să-ți măninci prinzul, iar apoi să te culci pentru scurtă vreme. Cînd te trezești, în prima clipă nici nu-ți dai seama unde te afli din simplul motiv că nu ești în întregime acolo. În scurtul timp cît ai dormit, pămîntul bătrîn și răbdător a și început fără grabă să te ia sub puterea lui doar că — spre norocul tău — te-ai trezit la timp. Prin urmare, dacă ar fi fost cazul, ar fi putut risca să doarmă pe pămîntul gol în această ultimă noapte. Dar nu avea nevoie să încerce acest lucru. Era ca și cum Stăpînul cel Bătrîn i-ar fi zis: «N-o să te ajut dar nici n-o să mă pun în calea ta.»

Se lumină de ziuă. Mîncă iarăși singur, iar cînd răsări soarele se apucară din nou cu toții să culegă bumbacul. În aceste zile frumoase ale culesului, între roua de vară și primul îngheț de toamnă, bumbacul este uscat și poate fi cules de cum mijește de ziuă. Lucrură pînă la amiază.

— Chiar dacă n-a fost prea mare lucru, v-am dat un pic de ajutor, zise Mink, negrului. Acum s-a strîns un balot, așa că puteți să-l duceți la Jefferson, la mașină, iar eu o să merg cu voi în camion dacă tot s-a ivit ocazia.

Însfîrșit era acum aproape de țință. Trecuseră treizeci și opt de ani, fusese nevoit să facă un mare ocol prin deltă și înapoi, dar acum era aproape. Descoperi că drumul spre Jefferson era altul, nu drumul acela vechi care trecea pe lîngă prăvălia lui Varner și pe care îl ținea bine minte. Noii stilpi cu fire de-a lungul șoselelor nu semănau cu vechile indicatoare scrise de mînă, care îi rămăseseră în amintire și cu toate că știa să citească cifrele, înțelese că multe din ele nu însemnau mile pentru că nu se micșorau. Dar chiar dacă erau mile trebuia să controleze:

- Îmi pare că drumul ăsta merge drept, prin Jefferson?
- Da, spuse negrul. Iar de acolo poți să cotești spre deltă.
- Știu. Și mai e departe pînă în oraș?
- Opt mile, zise negrul.

O milă știa s-o măsoare și fără ajutorul vreunui stilp. Iată că sînt șapte, apoi șase, apoi cinci și după soare nu putea să fie decît ora unu. Au mai rămas patru mile; un coboriș lung, în vale un pîrîu secat — și atunci el spuse:

— Lasă-mă aici lîngă podeț, că am nevoie. N-am apucat să mă duc dimineața. Negrul frînă. Mulțumesc, urmă Mink. Mai departe mă duc pe jos. La drept vorbind n-am chef să dau ochi cu doctorul ăla care dacă m-ar vedea într-un camion cu bumbac mi-ar mai storce un dolar.

— Te aștept, spuse negrul.

— Nu, nu, zise Mink. Trebuie să apuci să duci bumbacul la mașină și să te mai întorci și acasă pe lumină. Nu ai timp.

Cobori din cabină și, în loc de «mulțumesc» întrebă după vechiul obicei de la țară: Cît îți datorez?

Iar negrul răspunse după același obicei:

— Nimic. Oricum tot aveam drum pe aici.

— Îți rămîn îndatorat, spuse Mink. Te rog însă să nu-i spui doctorului nici o vorbă, dacă cumva dai cu ochii de el. Sper să ne mai întîlnim în deltă.

Camionul porni. Drumul rămase pustiu. Mink se gîndi că sînt suficienți cinci pași spre dreapta sau spre stînga ca să nu mai fie văzut de nimeni; socotea că e bine ca nici o ureche de om să nu audă împușcătura de probă. De ce, nici el singur nu știa. Îi era greu să exprime în cuvînte că, după treizeci și opt de ani trăiți acolo, în văzul tuturor, dorește acum

să guste fiecare crimpei de singurătate pe care i-l oferă libertatea. Se afla cam la cinci mile de Jefferson și pînă la căderea întinericului, după părerea lui, mai erau vreo cinci-șase ore.

Mergea prin desiș — printre măcieși, chiparoși și sălcii — pe albia secată a pîrîului. Străbătu cam un sfert de milă și se opri, cuprins de uimire, de bucurie și de un soi de veselie ciudată. În fața lui, deasupra unei vilcele, un pod de cale ferată. Știa acum că poate ajunge la Jefferson fără a risca să întilnească vreun om — cei din districtul Yoknapatawpha, cu deosebitul lor simț de pătrundere ar fi ghicit imediat cine este el și ce intenționează să facă. Pe deasupra mai știa și cum o să-și petreacă timpul pînă la căderea întinericului.

Deodată îl trecu gîndul că în ultimii treizeci și opt de ani nu mai văzuse cale ferată. E drept, dincolo de gardul de sîrmă al închisorii Parchman, treceau trenuri după cît ținea el mînte, treceau în fiecare zi. Uneori, echipe de ocași, bine păzite, erau trimise să execute lucrări simple de construcție sau reparație în apropiere de calea ferată. Din punctul unde lucrau se vedeau de asemenea trenuri străbătînd delta. Dar el, chiar dacă se afla în afara împrejmuirii de sîrmă ghimpată, le privea tot cu ochii unui deținut — se uita la ele pînă se mistuiau în zare, libere și de aceea străine. Trenurile goneau în viteză, existau în libertate și de aceea erau niște apariții ireale, himere lipsite de trecut și viitor, care goneau în toate părțile și nu se opreau nicăieri, fiindcă locurile spre care zburau nu existau pentru el. Ele durau numai o secundă, apoi clipa de mișcare dispărea în neant. Acum lucrurile se schimbaseră. Fiind el însuși liber, putea să se uite la ele cum goneau în libertate; mai mult, simțea că trenurile trebuie să zboare, să gonească învăluite în fum și zgomote, să străbată, săgetînd spațiul, iar el să stea să le observe. Își aduse aminte că în urmă cu treizeci și opt sau patruzeci de ani, înainte de a fi închis la Parchman, avusese o supărare — ce anume, nu-și aducea bine aminte, căci toată viața lui îl urmărise un insucces, o jignire, o nedreptate, veșnic fusese nevoit să abandoneze lucrul ca să facă față unei nenorociri, să caute s-o înlătore, deși nu avea cu ce să lupte, n-avea niciun fel de mijloace și niciun fel de avut și n-avea nici timp să lupte din pricina muncii neîncetate și neobosite. O asemenea clipă grea sau, cine știe, simpla dorință de a vedea un tren îl aduseseră atunci la douăzeci și două de mile de Ripa Francezului. Dintr-un motiv oarecare, iarăși nu-și mai aduce aminte de ce, a trebuit să petreacă o noapte în oraș și s-a dus la gară să vadă cum trece trenul de pasageri spre New Orleans — locomotiva șuierătoare și vagoanele luminate avînd la fiecare ușă cite un conductor negru, obraznic și infumurat. Într-un vagon, călătorii mînîncă, servii tot de niște negri, apoi se duc în vagoanele de dormit unde îi așteaptă paturi adevărate. Trenul staționează citeva minute, apoi dispăre. O bucată lungă și închisă, din altă lume, gonește pe pămîntul întunecat, iar săracii în salopete, la fel de întunecați ca pămîntul, avînd o clipă liberă, stau și holbează ochii. Dar trenul, și cu atît mai puțin oamenii din el, nu știu și nu-i interesează că el stă acolo și-i privește.

Atunci stătuse și privise liber, cum fac toți oamenii, indiferent că purta o salopetă veche. Și iată, după treizeci și opt sau patruzeci de ani, era din nou în libertate. Deodată, însă, își aduse aminte că la Parchman, în anii aceia lungi și monotoni cînd, pregătindu-se să iasă din închisoare, aduna tot felul de informații mărunte spre a nu se pomeni, în ziua eliberării, că nu știe ceva din ceea ce îl interesează, mai aflate un lucru și anume

că din 1935, prin Jefferson nu mai treceau trenuri de pasageri. Linia ferată pe care bătrînul colonel Sartoris (nu bancherul căruia i se mai spunea și colonel, ci tatăl bancherului care fusese un colonel adevărat și comandase un detașament în războiul de secesiune) o construise — și acesta, pe cît auzise Mink din bătrîni fusese cel mai mare eveniment din districtul Yoknapatawpha — ca să lege Jeffersonul și întregul district de Golful Mexic și de Marile Lacuri, se transformase acum într-o linie locală lăsată în paragină, năpădită de buruieni pe care circulau, cînd și cînd, două mărfare.

În cazul de față, tocmai această linie părăsită putea să-l ducă în oraș, fără nici un fel de greutate. Aici, era imposibil să vină cineva să-i tulbure libertatea, dobîndită cu atîta trudă după treizeci și opt de ani. Mink se întoarse, străbătu vreo sută de pași și se opri. În jur nu se vedea țipenie de om. Desișul era cufundat în liniștea după amiezii de septembrie. Scoase revolverul. Tare mai semăna cu o broască țestoasă — se gîndi el și la început i se păru că acest lucru îl distrează, apoi, brusc, își dădu seama că în el vorbește disperarea. Înțelegea că revolverul asta nu poate să tragă, că nu va trage. Întoarse toba pentru ca primul din cele trei cartușe să vină în dreptul trăgaciului, ridică trăgaciul și ținti în trunchiul unui chiparos aflat la patru-cinci picioare depărtare, apăsă pe trăgaci și auzi o pocnitură slabă în gol și singurul sentiment care-l cuprinsese fu unul de justă calmă, aproape de superioritate, fiindcă se dovedise că a văzut bine, că avea dreptul incontestabil de a spune: « Am știut c-o să fie așa »; deodată, cu toate că nu observase că a ridicat din nou trăgaciul și că țintise, revolverul se scutură și bubui, iar flacăra țigii pe neașteptate din țeava prea scurtă. Abia atunci, printr-o mișcare convulsivă, disperată își opri mîna, să nu irosească și al treilea cartuș, ultimul. Din fericire își venise în fire la timp. Descleștă degetul mare și arătătorul și, apucînd cu mîna stîngă revolverul, îl luă din cea dreaptă, care printr-o mișcare de o secundă, ar fi putut, după atîta străduință, atîta drum și atîta pierdere de timp, să-l lase cu o armă goală și inutilă. Poate că nici ultimul cartuș n-o să ia foc — se gîndi el, dar numai pentru o clipă, fiindcă imediat după aceea își spuse: Nu, frate. Trebuie să tragă. Trebuie și basta. Altă ieșire nu este. Degeaba mă frămînt. Stăpînul Bătrîn pedecșește, de glumit nu glumește niciodată.

Se uită la soare și-și zise că e ora două, iar pînă la apusul soarelui mai sînt cel puțin patru ore. Și-și mai spuse că acum putea să se încumete, încă odată, să se întindă pe pămînt, mai ales că era pentru ultima oară și că noaptea trecută o petrecuse în camionul cu bumbac. Avea un punct cîștigat. Cîți spre podeș și trecu pe sub el, ca să nu fie văzut de cineva care, auzind împușcătura, ar fi dat fuga să vadă ce s-a întîmplat. Găsi un loc neted în dosul unui trunchi de copac și se culcă. Simți imediat atîngerea lentă, tainică și căutătoare a pămîntului, exact în clipa cînd bătrînul pămînt, răbdător, îi spuse fără grabă: « Să fiu al dracului dacă nu s-a culcat cineva, după cum se spune, în pragul meu ». Lui, însă, îi era tot una, căci, pentru o scurtă vreme putea să riște. S-ar fi putut crede că are un ceas deșteptător, căci se trezi cînd se vedea cum printre frunze dispar ultimile raze ale soarelui, destrămintu-se treptat. Înaintînd prin ușoarele pîlpîiri ale amurgului își croi drum prin desiș către calea ferată. Aici era mai multă lumină. Pe ultima milă pînă în oraș privi calm asfințitul — se lăsă întunericul. Iată luminile rare ale periferiei și prima ulicioară liniștită din oraș, dominată la intrare de brațul nemișcat al semaforului de la barieră.

La o răscruce, un felinar stingher. Văzându-l pe Mink, un băiețuș negru, călare pe o bicicletă, opri.

— Să trăiești, prietene, îi spuse Mink, și îl întrebă, așa cum întreabă bătrînii negri, nu «unde locuiește» ci «unde stă pe-aici mister Flem Snopes și pe unde trebuie s-o apuce ca să ajungă acolo?»

În zilele acelea, mai precis de joia trecută, pe lingă Flem Snopes ședea cineva de pază în fiecare noapte. În afară de soția omului de pază nici un alb din Jefferson, inclusiv Flem Snopes, nu știa de acest lucru. Omul de pază se numea Luther Biglin. Pînă la ultimile alegeri de șerif el locuise la țară, dresase ciini de vînătoare, fusese vînător și fermier. Nevasta-sa era nepoata șerifului, iar maică-sa era sora șefului poliției locale care conducea cu mînă de fier un sector de circumscripție (așa cum bătrînul Will Varner conducea sectorul de la Ripa Francezului) unde Bishop fusese ales șerif. Datorită acestui fapt Buglin a fost numit gardian la închisoare pe timpul cît Bishop deținea funcția de șerif. Numirea lui Biglin se deosebea categoric de numirile obișnuite, prin nepotism. În timp ce deținătorii unor asemenea posturi mărunte, lipsite de importanță, nu manifestau pentru munca lor nici un pic de interes — cei mai mulți nu doreau asemenea funcții, le acceptau exclusiv sub presiunea familiei ca să înlăture pe reprezentantul partidului advers — Biglin depunea un devotament entuziast și credea orbește în infailibilitatea, onoarea și puterea rudei sale prin alianță, a șerifului; avea pentru Bishop sentimentele pe care, se zice, le avea, un caporal din armata lui Murat față de simbolul baston de mareșal din mîna comandantului său. Era un om cinstit (și mai înainte, cînd făcuse braconaj, vînînd cerbi, rațe și prepelițe, el putea foarte bine să încalce legea, dar niciodată nu și-a călcat cuvîntul) și viteaz. După Pearl Harbour, cu toate că unchiul său ar fi putut găsi — și-ar fi găsit cu siguranță — un pretext pentru a-l scuti de serviciul militar, Biglin se duse voluntar în infanteria marină unde, spre marea lui mirare, află că potrivit regulamentului militar nu vede aproape de loc cu ochiul drept. Nu băgase niciodată de seamă acest lucru. Cîtea puțin, asculta radio, iar la tir era unul dintre cei mai buni din tot districtul, deși trăgea neglijent și fără economie. Era stîngaci și țintea de pe umărul sting. Se spunea despre el că-n viața lui consumase mai multe cartușe decît oricare alt locuitor al districtului. Pînă la vîrsta de treizeci de ani schimbase două garnituri de paturi de pușcă. Defectul descoperit tîrziu îi era de folos fiindcă nu trebuia să mai învețe să vadă cătarea și ținta, fără să clipească, sau să închidă ochiul drept pentru a ținti exact. Biglin află, datorită relațiilor birocratice și de rudenie, nu din curiozitate — și, aflînd, el crezu totul imediat — că Mink Snopes fusese, în sfîrșit eliberat și că amenințările lui Mink, cu privire la Flem Snopes cu toate că datau de patruzeci de ani, nu trebuiau ignorate și nici disprețuite, așa cum înclina s-o facă patronul și șeful său.

Scopul, intenția lui erau să păstreze nepătată onoarea în serviciu a rudei sale prin alianță, în îndatoririle căreia intrau apărarea liniștii cetățenilor, a vieții și a bunăstării lor — muncă la care era chemat să-și aducă și el o modestă contribuție. Dar Biglin mai avea un scop, pe care-l cunoștea numai soția sa, căci numai ei îi împărtășise planul: «Poate că povestea n-are nici o importanță, cum spune vărul Bef. O născocire a juristului Stevens și nimic mai mult. Închipuie-ți, însă, te rog o singură clipă, închipuie-ți că nu vărul Bef, ci Stevens are dreptate. Închipuie-ți...» El îl vedea aveau pe mister Snopes, în acea clipă groaznică, stînd lungit în patul

său, sub amenințarea destinului, strigînd și cerînd zadarnic ajutor, în timp ce cuțitul, toporul, ciocanul sau birna (sau cu ce-o fi înarmat asasinul setos de răzbunare) o gata-gata să-l izbească în cap. Și atunci, cînd se pare că nu mai există scăpare, el, Biglin, năvălește în odaie, într-o mină cu lanterna, iar în cealaltă cu revolverul. O impușcătură și asasinul se prăbușește peste victima sa. Pe chipul lui expresia de bucurie și triumf diabolic se transformă într-una de mirare... «Nu-ți dai seama că mister Snopes ne va umple de bani! Va trebui s-o faci! Cum ar putea să fie altfel!»

Dar cum mister Snopes nu trebuie să știe că-i păzit (șeriful i-a explicat lui Biglin că în America nu poți păzi un om liber dacă el nu o cere sau dacă, cel puțin nu acceptă cu bună știință să fie păzit), lui Biglin îi era imposibil să se instaleze în dormitorul lui mister Snopes, cum s-ar fi cuvenit, ci trebuia să caute un loc mai potrivit lingă o fereastră din apropiere de unde ar fi putut să pătrundă imediat în dormitor, sau cel puțin să țintească spre asasin. Însemna că e nevoit de împrejurări să stea toată noaptea. Era un bun paznic de închisoare, un slujbaș conștiincios, menținea curățenia în închisoare și-i hrănea bine pe deținuți. În afară de asta avea de îndeplinit diverse însărcinări mărunte ale șerifului. Din această cauză îi mai rămînea pentru somn puținul timp dintre cină și clipa cînd trebuia să-și ocupe postul sub ferestrele dormitorului lui Snopes. Ca atare, în fiecare seară, îndată după cină, se culca, iar soția lui se ducea la cinematograf și cînd se întorcea acasă pe la nouă jumătate îl scula. Cu lanterna și cu revolverul în buzunar, cu un scăunel pliant și cu un pachetel de sandvișuri, îmbrăcat cu un pulover gros (pe la sfîrșitul lui septembrie, nopțile sînt destul de reci) ședea tăcut, nemișcat, sub gard, în fața ferestrelor odăii în care, așa cum știa toată lumea din Jefferson, Snopes își petrecea timpul liber. Aștepta să se stingă lumina și să plece cei doi servitori negri. Atunci, Biglin traversa ușurel grădina, așeza scăunelul pliant sub fereastră și încremenea pe scăunel; părea atît de imobil încît cîinii vagabonzi, care cutreierau noaptea orașul, erau în stare să treacă peste el ca peste oricare alt obiect întîlnit în cale. Totuși, cu mirosul lor ascuțit, cîinii simțeau că Biglin nu doarme și atunci se lăsau în coadă, se răsturnau tăcuți peste cap și o rupeau la fugă. Dacă Flem Snopes n-ar fi dormit tun și fiica lui n-ar fi fost surdă ca un perete l-ar fi auzit încă de duminică noaptea cum sforăie. Duminică unul din cîinii vagabonzi, simțind, mirosind că el doarme și că, prin urmare, nu este periculos, l-a atins cu botul său rece.

Mink nu știa nimic din toate astea. Dar chiar dacă ar fi știut, hotărîrea lui ar fi rămas aceeași. Ar fi considerat pur și simplu toată această situație — faptul că Biglin îl păzea pe Snopes — drept încă o manifestare a capacității nelimitate a forțelor dușmane care îl prigoniseră toată viața. Chiar dacă ar fi știut că Biglin și-a ocupat postul de observație sub fereastră odăii lui Flem, s-ar fi purtat la fel. El nu se grăbea, dimpotrivă, după ce băiețașul negru cu bicicletă îi arătase drumul, se gîndise: am venit cam de vreme, lasă-i mai întîi să cîneze și să dea drumul negrilor. El nu se ascundea, nu se furișa, ci pur și simplu era invizibil și era și neauzit, complet străin, ca un pui de lăp; nu stătea ghemuit, nu se ascundea sub gard ca Biglin, ci ședea pur și simplu pe vine, în poziția în care un om de la țară poate să stea ore întregi, fără să obosească. Sta sprijinit de gard și examina casa. Își închipuise și înainte cum arată, după unele zvonuri care răzbăteau încet la Parchman. Fusese nevoit să adune aceste informații, să le stoarcă de la oameni străini, ascunzînd de fiecare dată cît de important este pentru

el să știe totul. Acum privea clădirea albă și impunătoare, cu coloane, și simțea un fel de mândrie că un membru al familiei Snopes stăpânește asemenea casă. Nu simțea nici un pic de invidie. În altă zi, mîine, de pildă, cu toate că nici nu visa și nici nu voia să fie primit în această casă, ar fi oprit vreun om străin și i-ar fi spus mîndru: « Uite, aici locuiește vărul meu. E casa lui proprie. »

Casa avea exact înfățișarea pe care și-o închipuise el. Iată ferestrele luminate ale odăii de după colț unde, după cum știa, ședea vărul său (probabil că au terminat cina, căci le-a lăsat destul timp), cu picioarele sprijinite în scindurica specială pe care, după cum auzise la Parchman, o altă rudă a lor — Mink nu-l văzuse niciodată, pe Wat Snopes pentru că Wat Snopes se născuse după ce fusese el închis — o fixase special în plăcile căminului. Erau luminate și ferestrele camerei de alături, lucru la care nu se așteptase, căci știa că fiica surdă a lui Flem își aranjase o odaie la etaj. Dar sus nu se vedea lumină. Probabil că și fata ședea jos. Mai era lumină și la bucătărie ceea ce arăta că servitorii negri nu plecaseră încă. În ciuda oricăror precauții el se simți atît de puternic atras de casă, încît se ridică și dădu să se apropie de fereastră ca să privească, iar în caz de nevoie să se apuce imediat de treabă. În cei treizeci și opt de ani, învățase să aibă răbdare și trebuia să ajungă la perfecțiune. Însă dacă ar fi așteptat multă vreme, Flem ar fi putut să se culce și chiar să doarmă. Iar acest lucru era insuportabil, nu-l putea admite. Trebuia să vină clipa, măcar fracțiunea de secundă în care să spună: « Uită-te la mine, Flem », și acesta să se uite. Izbute să se stăpînească. Nu degeaba învățase timp de treizeci și opt de ani să aștepte. Se lăsă din nou pe vine și pipăi revolverul greu, ascuns la piept, sub salopetă. Camera fetei, probabil, e în partea cealaltă a casei, și faptul că jos mai e lumină într-o a doua odaie nu are nici o importanță; dacă el, Mink, ar fi fost un om de vază și bogat ca vărul său Flem și ar fi locuit într-o casă atît de arătoasă, ar fi aprins și el lumina în toate odăile de la parter.

Lumina de la bucătărie se stinse. Curînd auzi vocile negrilor — ale bucătăresei și portarului. Trecură la cîțiva pași de el (Mink nici nu-și reținu măcar respirația) și ieșiră pe porțiță. Vocile lor se pierdură încet, în jos pe stradă, pînă cînd nu se mai auziră de loc. Atunci se sculă calm, fără grabă, fără să se furișeze și fără să se ascundă: era însă atît de mic și de șters încît nici nu-l puteai băga de seamă. Străbătu gazonul din fața casei pînă la fereastră (aici fu nevoit să se ridice pe vîrfurile picioarelor), se uită înăuntru și-l văzu pe vărul său care ședea în fotoliu turnant, la fel ca la bancă, cu picioarele sprijinite în scindurica de la cămin, cu pălăria pe cap, așa cum se așteptase Mink să-l vadă, mereu același, deși Mink nu-l mai văzuse de patruzeci de ani; puțin totuși, se schimbase: pălăria neagră de plantator, de care Mink auzise la Parchman, era nouă, dar micul papion putea să fie același pe care-l purtase cu patruzeci de ani în urmă, în prăvălia lui Varner; purta și o cămașă nouă, albă, pantaloni de culoare închisă, și, în locul cizmelor grele, de fermier, pantofi lustruiți ca la oraș. În general, însă, nu se schimbase: ședea fără să citească, cu picioarele ridicate în sus, cu pălăria pe cap, iar fălcile i se mișcau încet, ritmic, de parcă ar fi amestecat ceva.

Ca să fie mai sigur trebuia să ocolească toată casa, să vadă dacă sînt luminate ferestrele etajului pe partea ce da în curte. Porni în jurul casei, apoi deodată se opri gîndindu-se dacă nu era bine să se uite mai întîi în a

două odaie de jos unde se zărea lumină, din moment ce era atât de aproape. O lăcă de-a lungul peretelui, neauzit, ușor și întunecat, ca o umbră, se ridică din nou pe vîrfuri și aruncă o privire în odaia vecină. O văzu imediat și o recunoscuse: o odaie cu pereții plini de cărți pînă aproape de tavan (nici nu-și închipuise că pot exista atât de multe cărți) iar la masa din mijlocul odăii, sub o lampă, o femeie citea una din aceste cărți; purta ochelari cu ramă de os, în părul ei de culoare închisă era o singură meșă căruntă — auzise și de asta la Parchman. O clipă vechea furie și jignirea neputincioasă îl cuprinseseră din nou, și de data aceasta aproape că-l duseră la pierire. Era aceeași furie care îl năpădise în primii doi sau trei ani după ce a aflat că ea s-a întors acasă și că locuia cu Flem. Atunci, se gîndise: dacă ea nu este cituși de puțin surdă? Dacă ea prosteste pur și simplu pe toată lumea și dracu știe la ce ticăloșii se gîndește?! În privința ei nu putea să afle adevărul — decît bîzuindu-se pe alți oameni și avînd la dispoziție doar informații îndoielnice, nesigure, zvonuri parvenite prin a treia sau a patra mînă. În cele din urmă a recurs la un șiretlic, a mințit și a obținut să fie primit de medicul închisorii. Dar și atunci s-a ivit o piedică: el n-a îndrăznit să întrebe direct ceea ce voia să știe, ceea ce trebuia neapărat să știe. A aflat numai că pînă și oamenii complet surzi simt, pot să simtă vibrația aerului, dacă sunetul este destul de tare, sau destul de aproape.

« Ca o... » — făcu Mink, nereușind să se stăpînească. Dar era prea tîrziu, medicul completă în locul lui: « Chiar așa. O împușcătură. Dar să zicem că ai izbutit să ne convingi că ești surd, cu ce ți-ar ajuta asta ca să ieși de aici? » « Așa e, spusese Mink. Ce nevoie am să aud biciul cu noduri, de vreme ce tot îl simt pe spinarea mea. »

Toate acestea însă, n-aveau nici o importanță. Știa că ea își aranjase odaia de sus, iar după zvonurile care pătrunseseră pînă la el, la Parchman — în această privință trebuia să-i creadă pe oameni, nu putea să nu-i creadă, n-avea încotro — știa de asemenea că vărul său își petrece tot timpul în cămăruța de jos, deși casa lui — după cum se spunea — este aproape mai mare decît întreaga închisoare. Și, deodată, privind pe fereastră, văzu că ea nu stă sus, în celălalt capăt al casei, unde ar fi trebuit să fie, unde, după cum se încredințase pe sine însuși, ar fi trebuit să fie neapărat ci în camera vecină cu a lui Flem. În acest caz, toate lucrurile în care crezuse pînă acum, în care sperase, puteau să se dovedească la fel de bine lipsite de temei. Da, nu e nevoie ca ușa dintre cele două camere să fie deschisă, căci ea va simți, cu siguranță, ceea ce medicul închisorii numise vibrația aerului, pentru că ea nu e nicidecum surdă. Era limpede că se înșelase în toate. Se gîndi calm: și nu mi-a mai rămas decît un singur glonte, indiferent dacă ar fi avut timp să trag de două ori pînă să năvălească cineva din stradă. Trebuie să găsesc un lemn sau un drug de fier. Simțea că pierrea, sfîrșitul lui era aproape. Dar își reveni brusc, se opri pe marginea prăpăstiei, murmurînd, șoptindu-și lui însuși: « Stai, stai puțin. Ți-am spus de-atîtea ori că Stăpînul Bătrîn pedepsește, dar de glumit nu glumește niciodată. Bineînțeles că ea e surdă. Doar ți s-a spus asta și o știe tot Mississippi. Nu mă gîndesc la blestematul ăla de doctor de la Parchman și nici la temnicerul acela ticălos — singurii oameni de la care puteam să aflăm ceea ce vroiam să știu — ci la negrul de ieri care aproape a avut obrăznicia să mă facă mincinos, pe mine, un om alb, cu toate că nu spuseseam decît că s-ar putea ca ea să păcălească toată lumea. Negrii ăștia știu totul, cunosc toate dedesubturile despre oamenii albi, cu atât mai mult despre

un om alb, carc, se spune, îi iubeşte pe negri şi e cunoscut... da, ea e cunoscută drept comunistă. Cu siguranţă nu numai negrii din Yoknapatawpha, ci şi negrii din Memphis sau din Chicago ştiu despre ea dacă e surdă sau nu. Desigur, e surdă, iar pe deasupra stă şi cu spatele la uşă. Trebuie să trec tiptil pe lângă ea. Acolo, probabil, mai există şi o a doua uşă care dă în spatele casei — nu-mi rămîne decît s-o găsesc şi să ies.» Şi el porni fără grabă şi fără să se furişeze, mic, firav, cu pas uşor, aproape imposibil de observat. Ocoli casa şi urcă treptele, între coloanele avîntate ale porticului, iar după ce deschise uşa cu gratii de la antreu, ca orice oaspete, ca orice invitat, străbătu holul, trecu prin faţa uşii deschise de la odaia unde şedea femeia aceea şi, fără să se uite măcar la ea, se apropie de a doua uşă, scoase revolverul din buzunarul salopetei şi, gîndindu-se grăbit, precipitat, confuz, ca şi cum ar fi gîfîit: « N-am decît un glonte, aşa că trebuie să trag drept în cap, în faţă — în corp ar fi riscant cu un singur glonte », — intră în camera unde şedea vărul său şi străbătu în grabă cei cîţiva paşi care-l despărteau de Flem.

Nu trebuî să-i spună: « Uită-te la mine. Flem ». Acesta se şi uita la el, cu capul întors peste umăr. Nu se urni din loc, doar fălcile i se opriră din mestecat. Apoi se mişcă, se aplecă uşor în fotoliu şi dădu să lase jos picioarele de pe scindura fixată de cămin. Şi fotoliul începu să se rotească, dar Mink, oprindu-se la vreo cinci paşi, ridică cu amîndouă mîinile revolverul ruginit, ce semăna cu o boască, ridică trăgaciul şi ţinti gîndindu-se: El trebuie să-l nimerescă în faţă. Nu « eu trebuie », ci « el trebuie ». Apăsă pe trăgaci şi mai mult simţi decît auzi ţăcănitura surdă, stupidă, în gol. Acum vărul său, care lăsase picioarele jos şi se întorsese pe jumătate cu faţa spre el, urmîrea nemişcat şi parcă chiar nepăsător, cum mîinile murdare, tremurătoare şi slabe ale lui Mink, semănînd cu labele unei maimuţe domesticite, ridică trăgaciul, întorc toba înapoi cu un cuib, silind cartuşul să nimerescă din nou sub trăgaci. Şi iarăşi pe Mink îl înboldi ceva confuz, dinăuntru, din trecut: nu era un avertisment sau o amintire, ci un sentiment vag, cunoscut, dar neimportant, fiindcă şi înainte fusese destul de neînsemnat ca să schimbe în el vreo hotărîre sau să-i trezească o amintire clară. Îl înlătură imediat. E în ordine, de data asta va merge bine — îşi spuse el. — Stăpînul cel Bătrîn nu glumeşte şi, ridicînd trăgaciul, ţinti din nou, cu ambele mîini, iar vărul său nu se mişcă, începu doar să mestece încet, urmărind parcă şi el punctul de lumină ce ţîşnise de sub trăgaci.

Arma dudui cu o forţă înfricoşătoare, dar Mink nu mai auzi nimic. Trupul vărului său începu să se prăbuşească înainte într-un fel de mişcare convulsivă, ciudată, pe jumătate înăbuşită, gata să tragă după el şi fotoliul. Lui Mink i se păru că zgomotul împuşcăturii fusese un fleac, dar că acum, cînd fotoliul se va izbi de podea, se va trezi tot Jeffersonul. Sări un pas înapoi. La un moment dat simţi nevoia să strige: « Stail Stail Vezi dacă e mort sau nu, căci altfel totul e pierdut! » Dar nu se mai putea opri. Apoi văzu o altă uşă, în peretele din spatele fotoliului şi se repezi la ea. Îi era indiferent încotro ducea: voia doar să se vadă afară, să nu mai fie în odaie cu Flem. Se repezi la uşa aceea şi începu s-o zgîlîie, să tragă de clanţă, şi continuă să o zgîlîie chiar după ce înţelese că uşa era închisă. Urmă s-o zgîlîie ca un orb, chiar şi după ce auzi un glas în spatele lui. După o secundă sări într-o parte şi văzu femeia aceea carc şedea în uşa dinspre hol. O clipă îşi spuse: prin urmare a auzit tot, apoi brusc înţelese că nu

trebuia să audă nimic, că o adusese aici spre pieirea lui aceeași forță care arătându-l tuturor, putea într-o clipă să-l sfîșie, să-l transforme în pulbere, să-l distrugă pe loc. Nu mai era timp să ridice trăgaciul, să țintească în ea, chiar dacă ar mai fi avut vreun glonte. Făcu un salt de la ușa pe care încerca s-o forțeze și aruncă în ea revolverul. Dar nu apucă să-și revină, pînă să vadă că revolverul se află în mîna ei. Femeia i-l întinse și spuse cu o voce ciuioară, ca de rață, așa cum vorbesc surzii:

— Iată. Ia-l. Acolo e un dulap. Ieșirea e pe dincoace.

18

— Oprește mașina, spuse Stevens.

Ratliff înrîmă. Ședea la volan, cu toate că mașina îi aparținea lui Stevens. Cotiseră de pe șosea la răscruce, lăsînd în urmă prăvălia lui Varner, moara, fierăria și biserica — toate astea împreună cu cîteva case de locuit alcătuiau sîtucul. Era întuneric, deși ceasul arăta doar nouă și jumătate. În spate rămăsese o vale largă, netedă și fertilă, pentru care bătrînul Varner (bătrînul avea optzeci de ani, părul îi încărunțise de tot; stătuse văduv doisprezece ani, iar în urmă cu doi ani se căsătorise pe neașteptate cu o femeie tinerică, de vreo douăzeci și cinci de ani, care fusese logodită sau, în orice caz, în dragoste cu unul din nepoții lui) avea ipotecă. Dar majoritatea loturilor erau, de fapt, în deplina lui proprietate. Pămîntul lui se întindea pînă aproape de colinele de la poalele munților unde se vedeau cîsuțe de fermieri, pe jumătate dărăpănate, aplecate pe-o rină și nesigure, în cutele roase de vînt ale dealurilor, ca niște petece de hîrtie. Drumul era prost, nepietruit și, pe semne, cît mai departe de acele cîsuțe, circulația mașinilor era imposibilă. În lumina nemișcată a farurilor (Ratliff oprise mașina) drumul semăna cu un fel de ripă spălată de ploii care avea, șerpuind, un deal abrupt, umbrît din loc în loc de pini zburliți, golași și de rotocoale sărăcăcioase de stof. Soarele trecuse de ecuator, se afla acum în constelația Balanței. Stînd pe loc simțeau mai puternic toamna care se înstăpînise peste tot după ploaia mărunță de duminică și după răcoarea pătrunzătoare ce ținuse toată ziua de luni. Pilcul inegal de pini și de stejari mărunți nu apăra prea bine de iarnă, de ploaie și de frig. Pămîntul sărăcăcios, năpădit de sumac, sofran și pruni sălbatici, se înroșise de frig. Crengile galbene de roadele care dăduseră în pîrg, așteptau numai înghețul și lătratul ciinilor flămînzi de vînătoare.

— De ce crezi c-o să-l găsim acolo, în cazul cînd o să ajungem? întrebă Stevens.

— N-are unde să fie în altă parte, zise Ratliff. Unde să se ducă? Să se întoarcă la Parchman, cînd abia a izbutit să scape de acolo după atîta bătaie de cap și atîția ani de chin? Unde să se ducă, dacă nu acasă?

— Păi acum nu mai are nici un fel de casă, spuse Stevens. Ții minte, în urmă cu vreo doi sau trei ani cînd am fost aici ca să-l căutăm pe flăcăul ăla?...

— Turpin, spuse Ratliff.

— ... care nu s-a prezentat la centrul de recrutare. De pe atunci din casa lui nu mai rămăsese aproape nimic — o bucată de acoperiș și niște

resturi de pereți care nu fuseseră folosiți încă drept lemn de foc. Și dramul era mai bun pe atunci.

— Da, zise Ratliff. Oamenii cărau birne pe acest drum și de aceea el era mai neted, mai îngrijit.

— Acum probabil că n-au mai rămas nici zidurile.

— Avea un beci, zise Ratliff.

— O groapă în pământ? făcu Stevens. Ca un birlog de fiară.

— Probabil a obosit, zise Ratliff. Are șizeci și trei sau șizeci și patru de ani. Timp de treizeci și opt de ani a trăit în încordare, fără să mai vorbesc de ultimile — ce-i astăzi, joi? de ultimile șapte zile. Acum însă încordarea a dispărut și nu-l mai susține nimic. Închipuie-ți că ai fi așteptat treizeci și opt de ani ca să-ți realizezi un gând și că însfirșit l-ai realizat. Nici dumitale nu ți-ar mai fi rămas nimic. Prin urmare, acum el nu mai simte nevoia decît să se culce, să zacă măcar citva timp undeva, în întuneric, în liniște.

— Ar fi trebuit să se gîndească la asta joia trecută. Acum e prea tîrziu.

— Doar pentru asta am și venit aici, nu-i așa?

— Bine. Dă-i drumul înainte.

Dar Ratliff, în loc să pornească, stinse complet motorul. Deodată simțiră și mai puternic schimbarea de vreme, sfîrșitul verii. Unele păsări mai rămăseseră, dar în aerul serii nu mai răsuna țîrîitul metalic, sec, al insectelor de noapte. Doar greierii mai țîrîiau prin tufișul des și pe pășunea cosită unde la amiază lăcustele pline de praf, fac salturi frenetice, la întimplare, fără nici un fel de țel. În clipa aceea, Stevens simți c-o-l așteaptă, își dădu seama de întrebarea care se pregătea să i-o pună Ratliff.

— Ia spune, după părerea dumitale, ca nu știa adică ce va face această năpîrcă mică, îndată ce i se va da drumul din închisoare? întrebă Ratliff.

— Firește că nu! zise Stevens grăbit, prea grăbit, și totuși parcă prea tîrziu. Dă-i drumul înainte!

Dar Ratliff nu se mișcă. Stevens observă că el nu a luat mîna de pe cheia de contact.

— Bănuiesc că astă seară ea va rămîne la Memphis, zise Ratliff. Acum are un automobil luxos și nou-nouț.

Stevens nu uitase nimic, deși ar fi vrut să uite. Îi povestise chiar ea totul — sau așa i s-a părut — în dimineața acelei zile, după ce îi explicase pe numele cui trebuie să facă actul de donație. Îi spusese că nu vrea să ia automobilul așa-zisului ei tată și că și-a comandat la Memphis o mașină nouă, care îi va fi adusă din vreme, ca să poată pleca îndată după înmormîntare. Iar actul de donație poate să i-l aducă acasă să-l semneze, atunci cînd își vor lua rămas bun.

Înmormîntarea a fost pompoasă. Un bancher, un om de finanțe, cu destulă vază, a murit — nu în floarea vîrstei, ci în floarea bogăției — de pe urma unui glonte de revolver, a unui glonte care nu se potrivește de loc unui bancher, fiindcă bancherul care e ucis cu un glonte de revolver, la ora nouă seara, în dormitorul său, trebuia, înainte de aceasta, să ureze noapte bună unuia sau la doi revizori trimiși de la centru. El, bancherul, nu reprezenta nici un fel de organizații — nici obștești, nici militare, nici civile, ci doar financiară, și nu avea nici un fel de legături cu economia — creșterea vitelor sau bumbacul — care dusesse la dezastrul statului Mississippi și a districtului Yoknapatawpha, ci exclusiv cu capitalul. Adevărat, era enoriaș al bisericii din Jefferson, fapt atestat de diferitele podoabe

și adăugiri la clădirea bisericii, dar nici faptul acesta nu însemna un ajutor dat bisericii sau cel puțin o aspirație a bancherului, o nădejde într-o iertare a păcatelor, ci reprezenta doar un armistițiu temporar între două puteri iremediabil ostile.

Și cu toate acestea, la înmormântarea lui au luat parte oameni din tot districtul și aproape din întreg statul. El, Stevens, se afla acolo ca un membru al castei, la stăruința așa zisei fiice a răposatului. Ședea în primul rând, ca la o reprezentare, el, Gavin Stevens, Linda, și unchiul Lindei, Jody, pe al cărui schelet, lung cât al tatălui lui, crescuseră o sută de funzi de burți și bărbii. Și tot acolo se afla Wall-Street Snopes. Wall-Street Panica Snopes, care pe lângă că nu se purtase niciodată ca un Snopes, nici măcar nu semăna cu vreun membru al acestei familii. Era un bărbat înalt, cu părul de culoare închisă, cu ochii albaștri, neverosimil de blinzi, ca de copil, care își începuse cariera ca băiat de alergături la o băcănioară, pentru a-și câștiga existența și pentru a-l ajuta pe fratele său mai mic, amiralul Dewey, să-și termine școala, iar apoi își deschisese la Jefferson un magazin de coloniale en-gros, ce aprovizionau tot districtul iar astăzi după ce se mutase cu familia la Memphis, devenise proprietarul unei rețele întregi de depozite de coloniale en-gros, care aprovizionau jumătate din statul Mississippi precum și statele Tennessee și Arkansas. Stăteau cu toții în fața gropii discret camuflate, alături de un alt mormint, deasupra căruia Stevens însuși (Flem Snopes nu făcuse altceva decât să comande monumentul și să-l plătească) înălțase revoltătoarea minciună de marmoră, cu prețul căreia fusese cumpărată libertatea Lindei, cu nouăsprezece ani în urmă. Și acum tot el trebuia să înalțe cea de a doua minciună, rezultând, firește, din prima. Linda și cu Stevens discutaseră acest lucru încă de dimineață.

— Nu. Nu trebuie nimic, zise ea.

— Ba trebuie, scrise el.

— Nu, zise ea.

El ridică tăblița și îi arătă cuvântul scris. Căci nu putea să scrie mai mult: «Trebuie, pentru tine. De altfel nici n-a mai fost nevoie.»

— Ai dreptate, spuse ea. Va trebui să pui și al doilea monument.

El scrisese: «Noi doi va trebui să-l comandăm.»

— Nu, spuse ea. Numai dumneata. Dumneata ai făcut întotdeauna totul pentru mine. Și vei face mereu totul pentru mine. Acum știu că în afară de dumneata, n-am avut pe nimeni. La drept vorbind nici n-am avut nevoie de altcineva în afară de dumneata.

Stînd lângă coșciug și ascultînd cum preotul baptist dădea zor să termine slujba, Stevens se uita la fețele oamenilor din oraș și de la țară, la fețele cetățenilor care reprezentau opinia publică din oraș (pentru că orașul trebuia să fie reprezentat la această înmormîntare) la fețele celor care se gîndeau că și ei vor ajunge cîndva acolo unde se află acum Flem Snopes, — morți, singuri, fără prieteni. Se uita la chipurile sfioase, anonime, pline de speranță ale celor care îi datorau bani lui Flem sau băncii sale și, cum se întîmplă adesea, unii își închipuiau sau poate erau ferm convinși că odată ce Flem a murit, datoria va fi într-un fel uitată sau se vor pierde actele, sau nu li se vor mai cere banii. Și deodată mai văzu ceva. Descoperi trei inși care aveau de asemenea fețe de oameni simpli de la țară și care se ascundeau sfioase, șterse, undeva în spate, prin mulțime. Dar cînd se întîmplă ca cei trei inși să iasă mai la iveală, el înțelese imediat că aceste trei fețe, erau alți trei membri ai familiei Snopes; nu-i văzuse niciodată pînă atunci,

dar erau, incontestabil, niște adevărați Snopes, semănând între ei nu atât prin expresia feței, cât prin încordarea aceea specifică unui Snopes. Îi trecu fulgerător prin minte un gând, așa cum se întâmplă cînd te sperii trezit brusc din somn. Semănau cu niște lupi, care veniseră să privească, să studieze, capeana undă pierise un lup mai mare, un lup conducător, un lup căpetenie sau, după cum ar fi spus Ratliff, un lup-stăpîn. Și totodată erau atenți să vadă dacă nu le pică și lor vreo bucată din momeală.

Apoi această senzație dispăru. Nu putea să se întoarcă tot timpul și să-i privească. De altfel și preotul isprăvisese slujba, iar cioculul făcu semn celor aleși, rudele oficiale, să-l urmeze. Cînd Stevens izbuti să se uite îndărăt, fețele acelea dispăruseră. O lăsă pe Linda la cimitir. Mai bine zis, unchiul ei trebuia s-o ducă acasă, unde o aștepta mașina nouă. Comandase această mașină telefonic la Memphis, deoarece hotărîse încă din ajun ca imediat după înmormîntare să plece la New York. Probabil că pînă în momentul cînd el va veni la ea să semneze actul de donație bagajul va fi făcut și îngmădit în noua mașină.

Stevens trecu pe la el pe la birou și luă hirtia — actul de donație (cu timbrul obișnuit de un dolar) prin care conacul și terenul din jur erau restituite familiei de Spain. Linda întocmise singură actul de donație, fără să-i spună și fără să se consulte cu el. Nu izbutise să-l găsească pe Manfred, căruia Snopes îi luase și casa, și banca, și tot ce mai rămăsese din bunul renume al lui Manfred la Jefferson, dar găsise pe singurele lui rude aflate în viață — sora bătrînului maior de Spain, tatăl lui Manfred și pe fiica ei. Bătrîna, care nu se mai putea ridica din pat, locuia la Los Angeles cu fiica ei necăsătorită, în vîrstă de șaiszeci de ani, fostă directoare a unui liceu de la periferia orașului Los Angeles. Linda le descoperise fără ajutorul lui Stevens. E revoltător cînd un bun samaritean, un filantrop găsește singur, ba și mai mult, inventează propriile sale binefaceri, fără să consulte juristi, secretari și consilieri ai societăților filantropice. Este pur și simplu revoltător, ca să fim sinceri, chiar antisocial, să iei pîinea de la gura altor inși care abia așteaptă s-o înhațe.

Pe act nu lipsa decît semnătura Lindei. După un sfert de oră, Stevens frînă mașina lîngă casa ei, fără să dea atenție micului grup de oameni de la intrare — cîțiva bărbați, cîțiva băieți și doi-trei negri. Rosti cu glas tare: «Comitetul local își spune părerea asupra noului ei automobil». Apoi își parcă mașina și, cu servieta sub braț, se îndreptă spre intrarea principală. Privirea îi lunecă peste grupul de oameni, pur și simplu pentru că grupul se nimerise în drumul lui. Pe urmă, brusc privirea lui coborî asupra mașinii și el își spuse cu mirare: «Dar este un *Jaguar* englezesc. Și absolut nou». Porni mai departe și, deodată, i se păru că merge pe o scară care, pe neașteptate începe să se clatine, să se învîrte sub picioarele lui, iar el continuă să meargă, urcă, își consumă forțele, dar nu înaintează măcar cu un pas. Totul se petrecu atât de ciudat și atât de repede încît avu impresia că spiritul lui e aici, pe cînd învelișul său, a urcat prin forța inerției o treaptă mai sus. Se gîndi: «nu există un loc în toată lumea asta de unde să fi putut fi adus la Jefferson în Mississippi, într-o singură noapte, un *Jaguar* absolut nou.» Continuă să gîndească acum cu disperare: «Nul Nul Este absolut posibil! S-ar fi putut ca o asemenea mașină să se afle în vînzare, să poată fi găsită la Memphis ieri s-enă sau azi dimineață. Tot universul nostru șubred se ține doar pe coincidențe.» Se apropie cu pas hotărît de mașină și se opri lîngă ea, gîndindu-se: «Prin urmare, ea știa încă de joia trecută

că va pleca; pînă marți seara nu știuse doar în ce zi anume. « Mașina era orbitoare, ireproșabil de nouă și un agent sau un tehnician tinerel, cu un aer foarte cuviincios, stătea alături. Portarul negru ieși pe ușa principală, aducînd niște lucruri ale Lindei.

— Bună ziua, spuse Stevens. Splendidă mașină. E absolut nouă, nu-i așa?

— Firește, răspunse agentul. Nici n-a atins pămîntul pînă cînd ne-a telefonat ieri mistress Kohl.

— A fost o șansă că ați găsit imediat o mașină pentru ea, spuse Stevens.

— O aveam încă din ziua de zece. O comandase în iulie anul trecut, dar a dat dispoziția s-o ținem la noi pînă cînd va avea nevoie de ea. Probabil cînd tatăl ei... a decedat, și-a schimbat planurile.

— Da, astfel de evenimente schimbă multe lucruri, spuse Stevens. Prin urmare, a făcut comanda încă în iulie?

— Întocmai. Se spune că tipul acela n-a fost încă prins.

— Deocamdată nu, zise Stevens. E o mașină minunată. Una ca asta n-aș refuza-o nici eu.

Și porni mai departe, spre ușa deschisă, pe treptele obișnuite cu pașii, către odaia obișnuită de asemenea cu el. Linda stătea în picioare și se uita la el cum se apropie. Era îmbrăcată de drum, într-o salopetă kaki decolorată dar proaspăt călcată, cu buzele vopsite și cu fața unsă cu un strat gros de cremă, care s-o aperse de vînt. Pe un scaun se aflau o manta de ploaie uzată, o poșetă, mănuși groase și un fular. Ea spuse:

— Cel puțin n-am mințit. Aș fi putut să țin mașina în garaj pînă ai să pleci dumneata, dar n-am ascuns-o. Însă aceste cuvinte de fapt nu le rostise. Cu glas tare ea spuse doar: « Sărută-mă, Gavin » — și, apropiindu-se de el, îl cuprinse strîns în brațe, fără grabă și își lipi gura de buzele lui puternic și cu curaj, desfăcînd buzele. El o îmbrățișă la fel ca și înainte și mina lui îi alunecă în jos, spre spate, unde formele rotunde și tari se ridicau sub stofa cenușie, aspră. Dar mina lui nu simți o mișcare de răspuns. Nu fusese și nu va fi niciodată un răspuns, pentru fidelitate nu există primejdie, chiar atunci cînd între mina ta și formele rotunjite ale femeii nu se află niciun fel de stofă. Chiar și goală, el ar fi atins-o, înțelegînd și acceptînd totul, fără disperare sau amărăciune, ci doar cu tristețe. El o ținea de spate, așa cum ții trupul nevinovat și neformat al unui copil. Totuși de data aceasta, simțea teamă și înspăimîntat, se gîdea: Cum s-a spus despre acest lucru? « Un om, al cărui farmec irezistibil pentru femei constă în faptul că prin simpla lui prezență le sădește încrederea că el e gata oricînd să facă orice sacrificiu pentru ele »... Asta era atunci, dar acum totul e pe dos, absolut pe dos: omul al cărui farmec etc., e un prost, un dobitoc, care nu știe încotro trebuie aruncată mingea la baseball, și habar n-are măcar că participă la joc. Pe ele nu trebuie să le ispitești, pentru că te-au ales de mult și te-au ales numai fiindcă au crezut că prin simplul fapt că ești alesul lor vei fi oricînd de acord, și vei dori din tot sufletul să faci pentru ele orice sacrificiu. Apoi se gîdi: Acum ea va înțelege că nu poate să aibă încredere în mine, ci doar a sperat acest lucru, și de aceea s-a și lipit de mine cu tot trupul, de aceea m-a strîns atît de tare de umeri, ca și cum ar fi vrut să mă tragă după ea, deși aici nu există nici un pat. Însă greșea teribil. Se gîdea: De ce să-și piardă timpul de pomană, să mă verifice, dacă toată viața a știut că nu trebuie să facă altceva decît să se bazeze pe mine. Ea stătea, cu brațele împreunate după gîtul lui și-l săruta. Continua să-l sărute, pînă

cind el încercă să se desprindă și atunci ea îl lăsă din brațe și i se uită drept în față, cu ochii ei de un albastru închis, fără taină, fără mîngiere, poate chiar fără duiogie. — Ți-e gura plină de ruj, zise ea. Ar trebui să te speli. Da, ai dreptate, ai întotdeauna dreptate în ceea ce ne privește pe noi doi. — În ochii ei nu se citea nici o taină; îndărătnicie, da, dar nici o umbră de taină; cîndva el își va aminti, poate, că în ochii ei nu se citea nici măcar duiogie adevărată. — Te iubesc, zise ea. Dar te-ai ales cu prea puțin. Greșit spus. Nu te-ai ales cu nimic. N-ai avut nimic.

El știa bine ce voia ea să spună: mai întii mama ei, apoi ea. De două ori le-a pus la picioare devotamentul său și n-a primit nimic în schimb, în afară de dreptul de a fi posedat, fermecat, dacă vrei — prostit. Ratliff ar fi spus neapărat «prostit». Și ea știa că el înțelege acest lucru. În aceasta consta, pe semne, blestemul lor: amîndoi, dintr-odată aflau imediat totul unul despre altul. Și nu din cauză că ar fi fost cinstiți sau, cum credea ea, că ar fi fost toată viața îndrăgostiți de el, i-a permis să vadă noul *Jaguar* și să înțeleagă ce semnificație se putea da acestui lucru, în împrejurările care au însoțit moartea așa-zisului ei tată. Nu. Ea a făcut toate acestea fiindcă pînă la urmă tot nu i-ar fi putut ascunde că a comandat mașina la New York sau la Londra, sau, naiba știe unde, îndată ce a aflat că a reușit să obțină grațierea lui Mink.

Fiecare haină a ei avea un buzunărel făcut exact după dimensiunile micului carnet din fildeș cu creionul scurt. El știa unde e buzunărelul acesta la salopetă și, întinzînd mîna, scoase creionul. Ar fi putut scrie: Am totul. Ai avut încredere în mine. Ai preferat să-mi dau seama că l-ai omorît pe așa-zisul tău tată decît să mă minți. Ar fi putut și, poate, ar fi trebuit să scrie: Am totul. Oare eu n-am fost complice la pregătirea asasinatului? Dar în loc de asta scrisese: Noi am avut totul.

— Nu, spuse ea.

El scrisese: Da.

— Nu, spuse ea.

El scrisese «da» cu litere atît de mari încît umplu întreaga tăbliță. Apoi o șterse cu palma și scrisese din nou: Mai ia pe cineva cu tine în mașină. Să n-ai un accident.

Ea aruncă asupra acestor vorbe o privire atît de fugară, încît oricine ar fi spus că nici nu a apucat să le citească. Din nou s-a uitat la el cu ochii de un albastru închis și fie că era în ei mîngiere, fie că era duiogie, fie că era sinceritate adevărată, fie că nu era nimic din toate astea — nu mai avea nici o importanță. Gura ei care schița un zîmbet vag era minjită de ruj și zîmbetul acesta părea o tușă moale, o pată confuză.

— Te iubesc, spuse ea. N-am iubit niciodată pe nimeni în afară de tine.

El scrisese: Nu.

— Da, spuse ea.

El scrisese «nu» și cînd ea repetă «da», el scrisese din nou: Nu, nu, nu, pînă cînd acoperi întreaga tăbliță, apoi șterse și scrisese: Actul de donație. Stînd alături de ea, lingă cămin, unde rezolvau toate problemele de afaceri, el desfăcu actul, scoase capacul stiloului ca ea să semneze, apoi împături hîrtia și dădu s-o pună în servietă. Ea spuse:

— Și asta. El băgase de seamă dinainte că pe tăblia căminului era un plic simplu, lung. Luîndu-l în mînă, pipăi prin hîrtie un pachet gros de bancnote, prea gros: o mie de dolari îl vor uide în cîteva săptămîni sau, poate, în cîteva zile, mai sigur decît o mie de gloanțe. Încă de așară voise

să-i spună: «O mie de dolari îl vor ucide. Atunci vei fi mulțumită?» deși așară încă nu știa cit adevăr cuprindeau aceste vorbe. Dar tăcuse. Se va ocupa el de aceasta cînd va veni timpul. Dar știi unde să-l găsești? întrebă ea.

Știe Ratliff, scrisese el și apoi adăugă: Du-te pentru două minute la baie. Și buzele tale sînt mînjite — și așteptă ca ea să citească. Ea mai stătuse puțin cu capul plecat, de parcă el ar fi scris acolo o criptogramă.

— Aha, spuse ea. Apoi adăugă: Da, e timpul să plec — și, întorcîndu-se porni spre ușă, după aceea se opri, se întoarse iar pe jumătate și abia atunci se uită la el: nici o umbră de zîmbet, nimic, numai ochii care nici măcar la distanța asta nu păreau negri. Apoi ieși.

El ținea servieta în mînă. Pălăria lui se afla pe masă. Puse plicul în buzunar, își șterse gura cu batista, își luă în treacăt pălăria și începu să coboare scara, după ce udase batista cu salivă ca să-și șteargă buzele cum trebuia. În hol era o oglindă, dar se gîndi că are una și la birou. Pe semne că aici trebuie să existe și o ieșire de serviciu, dar undeva în casă, era portarul, și poate și bucătăreasa. De altfel nimeni nu-i interzicea să traverseze gazonul din fața casei și să iasă pe porțița laterală, în stradă, astfel încît să nu fie nevoit să întoarcă capul și să se uite iar la mașina nouă. Și Ratliff, care dintr-o întîmplare sau dintr-o coincidență fericită se afla pe scară lîngă ușa biroului său, îi spuse:

— Dar mașina unde ai lăsat-o? Bine, o aduc eu. Iar între timp ar fi bine să te speli cînd ajungi sus.

Se spală, aruncă batista murdară de ruj într-un sertar, o încuie, și se așază la birou. După un timp îl auzi pe Ratliff coborînd scara, deși acesta izbise foarte ușor ușa cînd o închisese. Acum putea să-și realizeze în voie visele din tinerețe — să redea Vechiului Testament, puritatea lui inițială. Dar nu, acum era prea bătrîn. Pe semne că nu-i destul să ai inima grea ca să fii atît de trist. După un timp sună telefonul.

— Linda a plecat, se auzi glasul lui Ratliff. Am adus mașina dumitale. Vrei să vii să iei masa cu mine?

— Nu, spuse el.

— Vrei să-i telefonez soțici dumitale că vii la mine?

— Dace, doar ți-am spus că nu — zise el. Dar în aceeași clipă adăugă: Foarte mulțumesc.

— Trec să te iau pe la opt, spuse Ratliff.

Gavin îl aștepta la răsruce. Mașina — mașina lui — porni imediat ce se urcă.

— E o chestie periculoasă, spuse el.

— Îmi închipui. Dar acum s-a isprăvit, trebuie numai să ne obișnuim.

— Vreau să spun că pentru dumneata e o chestie periculoasă. Cu mine, nimeni nu se află în siguranță. Sînt un om periculos. Oare nu-ți dai seama că am săvîrșit chiar acum o crimă?

— Aha, despre asta vorbeai, făcu Ratliff. Înainte am crezut că un singur lucru te poate face nepericulos, și anume, ca o femeie să se mîrte cu dumneata. N-a ieșit nimic bun din asta, dar cel puțin dumneata ești acum liniștit. Așa cum mi-ai spus singur, ai comis în sfîrșit o crimă. Ce-aș mai putea născoci pentru dumneata? — Ieșiseră pe șosea. Acum puteau să mărească viteza pentru a străbate mai repede cele douăzeci de mile pînă la prăvălia lui Varner. — Știi de cine îmi pare cel mai rău în toată povestea asta? întrebă Ratliff. De Luther Biglin. Poate n-ai auzit de acest lucru și de altfel nimeni

n-ar fi aflat, dacă astăzi n-ar fi ieșit totul la iveală într-o convorbire particulară dintre Luther și Eef Bishop. S-a aflat că în fiecare seară, începînd de joia trecută și pînă marța asta, Luther stătuse, sau mai bine zis făcuse de gardă, cît mai aproape de fereastra aceea. Ședea acolo din clipa cînd mistress Biglin se întorcea de la cinematograf și-l trezea, pînă dimineața în zori. Mă înțelegi, toată ziua trebăluia la el în închisoare, făcea curat, dădea de mincare deținuților și apoi mai trebuia să fie tot timpul pregătit dacă șeriful avea să-i dea vreo însărcinare. Cum să nu-i fie și lui somn? Iar timp pentru somn îi rămînea numai după cină, pînă în clipa cînd mistress Biglin se întorcea de la cinematograf și îl trezea — ea îi servea drept deșteptător. Prin urmare, el dormea aproximativ de la șapte pînă la nouă jumătate sau zece, în funcție de lungimea filmului la care se ducea soția sa, iar apoi toată noaptea stătea în picioare sau ședea pe un scăunel pliant sub fereastra lui Flem, și toate astea pentru o răsplată, nu pentru glorie, căci în afară de mistress Biglin nu știa nimeni de acest lucru, ci exclusiv din credință pentru Eef Bishop, din respectul pentru jurămintul lui de a apăra viața tuturor cetățenilor din Jefferson, chiar și viața unora ca Flem Snopes. Și a trebuit ca Mink să aleagă din toate cele douăzeci și patru de ore ale zilei tocmai o oră între șapte și nouă și jumătate, ca să vină la Flem cu chestia aia care-i fusese vîndută drept revolver. Era ca și cum Mink ar fi făcut-o dinadins și, cum se zice, nici unui cîine nu i-ai dori un asemenea ghinion.

— Mergi mai repede, spuse Stevens.

— Așadar, asta e, făcu Ratliff, lată cum s-a terminat toată povestea. Cit a strîns, cît și-a urmărit datornicii, cît a jefuit, cît a luat — cînd a putut mai mult pe furii, pe tăcute, dar cînd a fost nevoie — și deschis, călcînd totul în picioare deși unii dintre noi am încercat să-i punem piedică, iar unii au apucat să sară într-o parte, ca să nu-i nimerească în drum. Pe cei care nu au reușit să fugă, i-a strivit definitiv. Și ce a mai rămas din toate astea? O bătrînă care nici nu se poate scula din pat și fica ei, fată bătrînă, profesoară. Ar fi putut să trăiască liniștit și pașnic în California lor însorită. Dar nu, acum trebuie să vină aici, în Mississippi, să locuiască în această casă imensă — ca un elefant alb și poate că miss Allison va trebui să intre din nou în serviciu sau poate va trebui să se restrîngă și să facă economii, ca să întrețină hardughia asta. Căci nu poți suporta ca toți prietenii și toate rudele. fără a mai vorbi de oamenii străini, să spună despre tine că deși ești o adevărată lady și te-ai născut în Mississippi, refuzi să accepți o casă întreagă care ți-a fost dăruită în mod gratuit și pentru care, la urma urmelor, nici «mulțumesc» nu ești obligat să spui deoarece, chiar de la bun început, a fost a ta. Într-un cuvînt, poate că în asta există vreo morală, dacă știi s-o găsești.

— Nu există nici un fel de morală, spuse Stevens. Oamenii încearcă să facă cum cred ei că e mai bine și nimic mai mult.

— Niște bieți ticăloși, făcu Ratliff.

— Da, niște bieți ticăloși, zise Stevens. Dă-i drumul mai repede.

În jurul orei zece oprîră pe drumul plin de hîrtoape, care încetase să mai fie drum, și pe care în curînd nu se mai putea circula. Ratliff întrebă:

— Ia spune, crezi într-adevăr că ea n-a știut ce-o să facă Mink îndată ce i se va da drumul?

— Sigur că n-a știut, spuse Stevens. Dă-i drumul mai departe.

— Avem timp destul, zise Ratliff. Mink n-o să fugă nicăieri. Dar fiindcă veni vorba de chestia aia care i-a servit drept revolver pe care a scăpat-o

sau a aruncat-o cînd a fugit prin curtea din dos. Eef Bishop mi-a arătat-o. Negustorul ăla din Memphis avea dreptate. Nu seamănă a revolver. Parcă ar fi mai curînd o broască țestoasă bătrînă, plină de murdărie și rugină. Și mai rămăsese în el două cartușe — o cămașă și unul netras. Pe cămașă, capsă era spartă cum trebuie, dar și pe ea și pe cartuș, chiar alături de capsă, se află cite-o mică creștătură. Ambele creștături sînt la fel, chiar în același loc, astfel că atunci cînd Eef scoase cartușul și răsuci puțin cămașa goală, punînd-o sub percutor, iar apoi ridică și cobori trăgaciul, pe cămașă, alături de capsă, apăru o nouă creștătură, asemănătoare cu cele dintîi. Prin urmare percursorul acela ruginit, uneori nimerea în capsă, iar alteori nu. Se pare că Mink încercase înainte ambele cartușe, și nici unul nu a luat foc, și totuși el s-a dus să-l omoare pe Flem, sperînd că unicul cartuș va lua foc neapărat; dar această ipoteză este puțin probabilă. Mai sigur este că el s-a apropiat de Flem, a tras de două ori în gol, iar apoi a răsucit toba înapoi ca s-o mai încerce odată — doar nu-i mai rămînea nimic de făcut — și atunci revolverul a luat foc. Dacă este așa, atunci pentru ce a stat Flem în fotoliu, așteptînd ca Mink să tragă de două ori în gol. Căci abia după aceea revolverul a luat foc și l-a ucis pe loc.

— De unde vrei să știu eu? spuse Stevens. Dă-i drumul mai departe.

— Dar poate că se plictisise și el, zise Ratliff. Ca și Eula. Poate că amîndoi se plictisiseră. Un biet ticălos.

— Era impotent, spuse Stevens.

— Ce? făcu Ratliff, îndreptîndu-se spre el.

— Era impotent. Nu putea decît să doarmă alături de o femeie, zise Stevens. Bieții ticăloși! Cîtă durere pricinuiesc ei oamenilor, cîtă suferință! Hai, dă-i drumul!

— Dar poate că a mai fost și altceva, spuse Ratliff. Dumneata ai crescut de băiețandru la oraș și pe semne că n-ai auzit niciodată despre « dreptul lor ». Este un joc. Alegi un băiețas cam de o vîrstă cu tine, te apropii de el cu o nuiă sau cu un bețșor, cu un măr verde tare sau poate cu o piatră, — depinde de cît vrei să riști — și îi spui: « Dreptul meu! » Dacă el acceptă, stă cumințe și tu îl lovești cu nuiăua sau cu bățul, cu toată puterea sau te dai înapoi cu un pas și arunci în el cu mărul sau cu piatra. Apoi tu stai pe loc, iar el te lovește cu nuiăua sau cu bățul, ori aruncă mărul sau piatra. Așa era regula. Și acum să presupunem că...

— Dă-i drumul odată! strigă Stevens.

— ... că Flem și-a folosit dreptul după toate regulile jocului, așa cum se cuvenea. Acum nu-i mai rămînea decît să șadă și să aștepte, pentru că el a înțeles, probabil, de mult, imediat ce ea s-a întors iarăși aici și încă de la un război comunist, că el a pierdut...

— Taci! spuse Stevens. Nu trebuie!

... și acum o dreptul ei, rîndul ei și apoi dacă ea...

— Nu! exclamă Stevens. Nu! Ratliff ședea la volan, dar își acoperea cu o mîină cheia de contact.

... — a știut tot timpul ce-o să se întîmple, cînd acela va fi eliberat și n-a știut numai ea, a știut și Flem...

— Nu cred! spuse Stevens. Nu voi crede niciodată! Nu pot să cred. Nu înțelegi că nu pot?

— Și atunci reiese încă un lucru, spuse Ratliff. Reiese că ea trebuia să se hotărască, să ia o decizie odată pentru totdeauna, căci altfel ar fi fost prea tîrziu. Desigur, ar mai fi putut să aștepte doi ani, căci peste doi ani

dumnezeu în persoană n-ar fi fost în stare să-l mai rețină la Parchman pe Mink, în afară de cazul că nu l-ar fi omorît. Atunci ea n-ar mai fi trebuit să se agite, să intervină și apoi ar fi scăpat de orice răspundere morală, cu toate că dumneata spui că un există nici o morală. Dar ea n-a vrut să aștepte. Te întrebi: de ce? Dacă în rai n-ar fi oameni, nu s-ar mai chema rai, dacă nu te-ai aștepta să întâlnești acolo oameni pe care i-ai cunoscut pe pământ, nu ți-ai mai dori să ajungi acolo. Dar, poate, că se temea că odată mama ei îi va spune: « De ce nu m-ai răzbunat, de ce n-ai răzbunat dragostea mea găsită tirziu, de ce ai stat deoparte și ai așteptat cu ochii închiși să se întâmple ce s-a întâmplat? Oare tu n-ai iubit niciodată, n-ai știut ce-i dragostea? . . . » Ține! spuse el. Scoase o batistă albă ca zăpada, spălată și călcată ireproșabil — toată lumea știa că el singur își face batistele, le spală și le calcă — o puse în mîna oarbă a lui Stevens, apoi răsuci cheia de contact și aprinse farurile. Acum totul e lămurit, spuse el.

Cele două urme de roți de căruță dispăruseră de pe drum. Doar o ripă năpădită de măcieș urca dealul.

— O iau eu înainte, spuse Ratliff. Dumneata ai crescut la oraș. Eu însă n-am văzut un bec electric pînă cînd am început să țin briciul în mînă. Apoi adăugă:

— Asta e. Un acoperiș povîrnit, complet dărîmat la un colț, (Stevens n-ar fi crezut niciodată că aici s-a aflat înainte o casă; îl crezu pe Ratliff pe cuvînt) iar deasupra acoperișului, un cedru bătrîn și noduros. Stevens fu cît p-aci să cadă, împiedicîndu-se de rămășițele unui gard de asemenea dărîmat și năpădit de trandafiri agățători, de mult sălbăticiți. Vino după mine, zise Ratliff. Po aici e un puț vechi. Parcă știu unde e. Ar fi trebuit să luăm o lanternă.

Și iată că într-o groapă, în ceca ce fusese odinioară temeliea casei, se ivi o deschidere, o gaură neagră, pe jumătate astupată, care se căsca la picioarele lor, de parcă însăși casa dărîmată s-ar fi rînjit la ei. Ratliff se opri și spuse cu glas scăzut:

— Dumneata n-ai văzut revolverul acela. Eu însă l-am văzut. Se pare că nici nu făcea zece dolari. Astfel de revolve se vînd cu nouă dolari și jumătate perechea. Poate i-a mai rămas celălalt — dar Stevens, fără să se oprească, își croi drum pe lîngă el și pipăi grijuliu cu piciorul ceea ce pe vremuri fusese o treaptă; scoțînd din buzunar bricheta de aur cu monogramă o aprinse și, la lumina slabă, șovăitoare începu să coboare, iar Ratliff, urmîndu-l, spuse:

— Bine înțeles, acum e liber. Și niciodată, cît va mai trăi nu va mai fi nevoie să omoare un om.

Pătrunseră în fosta pivniță — o peșteră, un birlog, unde pe o grămadă de scinduri adunate în pripă ședea omul pe care-l căutau. Parcă ședea pe vine, parcă în genunchi și, clipind, se uita la ei ca un copil care a fost împiedicat să-și spună pînă la sfîrșit rugăciunea de seară; nu l-au gîsit spunînd-o, ci îl împiedicaseră s-o ducă pînă la sfîrșit. Și, stînd acolo, în genunchi, în salopeta nouă, acum murdară și rău mirositoare, ținînd pumnii pe jumătate strînși adunați pe piept el se uita, clipind, la flăcăriua din mîna lui Stevens.

— Bună seara, spuse Mink.

— Nu poți să rămii aici, zise Stevens. Din moment ce te-am descoperit noi, crezi că n-o să-i dea prin cap și șerifului să te caute aici?

— Nici n-am de gînd să rămîn aici, spuse Mink. Am intrat numai să mă odihnesc puțin. Apoi voi porni mai departe la drum. Dar voi cine sînteți?

— N-are importanță, răspunse Stevens. — Scoase plicul cu banii. — Iată, zise el. În plic se aflau două sute cinci zeci de dolari, pe care-i luase din mîia de dolari pregătită de Linda. Stevens nu știa nici el de ce scosese două sute cincizeci de dolari. Omul se uită liniștit la bani, fără să se ridice din genunchi.

— Păi, banii ăștia i-am lăsat la Parchman. Nu i-am avut cu mine cînd am ieșit pe poartă. Prin urmare, i-a furat vreun ticălos?

— Nu sînt banii aceia, zise Stevens. Aceia au fost dați înapoi. Țștia sînt alți bani, mi i-a lăsat ea azi dimineață pentru dumneata. E cu totul altceva.

— Adică, dacă îi iau, nu trebuie să promit nimănui nimic?

— Nu, spuse Stevens. Ia-i.

El luă banii și rosti:

— Foarte mulțumesc. Atunci mi s-a spus că mi se vor trimite peste trei luni încă două sute cincizeci de dolari, dacă o să promit că plec imediat din Mississippi și nu mă mai întorc niciodată aici. Probabil că acest lucru nu mai rămîne în picioare.

— Ba da, spuse Stevens. În privința asta a rămas ca înainte. Să mă înștiințezi peste trei luni unde vei fi și îți trimit banii.

— Foarte mulțumesc, spuse Mink. Trimiteți-mi pe numele M.C. Snopes.

— Cum ai zis? făcu Stevens.

— M.C. Snopes. Așa mă cheamă pe mine: M.C.

— Să mergem! spuse Ratliff aproape cu grosolănie. Să ieșim de aici!

Și cînd Stevens se întoarse, îl luă de braț, apucă bricheta aprinsă și o ținu deasupra capului, pînă cînd Stevens găsi pe pipăite treptele de pămînt tocite și ieșiră din nou la aer, în noaptea în bezna fără lună, unde cîmpiile istovite, bătute de vînt, se întindeau sub suflarea slabă a toamnei, în așteptarea iernii. Sus, după rangurile ierarhiei cerești, pluteau constelațiile pe paștile Zodiacului: Scorpionul, Ursă mare și Balanța, iar și mai sus, dincolo de Orionul cel rece și de Pleiade, se tînguiau amarnic mulțimile de îngeri decăzuți. Ratliff deschise cu blindețe, ca o femeie, ușa mașinii și-l ajută pe Stevens să urce.

— Ți-e mai bine acum? întrebă el.

— Mai bine, dracu s-o ia de treabă! exclamă Stevens.

Ratliff închise ușa, ocoli mașina, deschise cealaltă ușa, se urcă, o triuți, răsuci cheia de contact, aprinse farurile și porni. Erau și ei amîndoi bătrîni, aproape de șaizeci de ani.

— Nu știu, poate că a și ascuns pe undeva pe fică-sa, sau poate abea are de gînd să facă una. Dar dacă o să facă, să dea Dumnezeu să n-o aducă niciodată la Jefferson. Pînă acum ai întîlnit în cale două Eula Varner și nu cred să mai poți suporta și o a treia.

După ce necunoscuții aceia plecară ducînd lumina cu ei, Mink nu se mai lungi. Se odihni și se apropia momentul cînd trebuia s-o pornească din nou la drum. Rămase să stea în genunchi pe mormanul de scînduri vechi, pe care le adunase ca să se apere de pămînt, dacă l-ar fi furat somnul. Din fericire, omul care-i șterpelise joia trecută zece dolari nu luase și acul de siguranță, astfel că el împături bancnotele după mărimea buzunarului de la piept și le prinse cu acul. De data aceasta nu va mai avea ne cazuri cu banii: teancul e atît de gros, încît pînă și în somn va simți dacă cineva va încerca să pună mîna pe el.

Și apoi veni timpul să plece. Într-un fel era chiar bucuros: omul poate să obosească și de odihnă, cum obosești și de muncă. Afară era întuneric,

răcoare. Mergea fără greutate. În jur pustiu, numai bătrînul pămînt. Dar la vîrsta de şaizeci şi trei de ani omul nu trebuie să se gîndească tot timpul la pămînt. E drept, pămîntul amintea cî singur de existenţa sa, de faptul că e aici, aproape şi aşteaptă. Încetişor, fără grabă, îl trăgea la fiecare pas spre el, spunîndu-i: «Nu te teme, culcă-te, n-o să-ţi fac rău. Culcă-te numai.» El se gîndea: «Acum sînt liber. Pot să mă duc unde vreau.» Trebuia să meargă spre apus, căci oamenii merg totdeauna înspre apus. Cînd îşi părăsesc meleagurile natale, cînd pornesc spre ţinuturi noi, merg neapărat spre apus, ca şi cum însuşi Stăpînul cel Bătrîn ar fi sădit asta în singele şi în carnea pe care ţi le-a dat tatăl tău, în clipa cînd te-a aruncat în pîntecele mamei.

Acum era liber. Iar ceva mai tîrziu, către zori, cînd va avea poftă, va putea să se culce puţin. Şi cînd i-a venit pofta, s-a culcat cum a vrut, întinzîndu-şi spinarea, picioarele şi braţele. Simţea cum pămîntul începe să-l tragă uşor în jos, ca şi cum acest blestemat pămînt bătrîn ar fi vrut să-l lase să creadă că nici nu bagă de seamă ce face. Dar în clipa aceea a văzut stele necunoscute, a văzut că nu s-a culcat cum trebuie, pentru că trebuie să te culci cu faţa spre răsărit; trebuie să mergi spre apus, dar în clipa cînd te culci, trebuie să te aşezi cu faţa la răsărit. El se mută, se întoarce puţin şi se instalează aşu cum trebuia, cum se cuvenea. Acum era liber, acum putea să-şi îngăduie să rişte. Şi ca să arate cît de îndrăzneţ a devenit, hotărî chiar să închidă ochii ca să lase pămîntul să facă ce vrea. Şi în clipa aceea, crezîndu-l poate adormit cu adevărat, pămîntul începu să-l tragă treptat în jos, tot mai tare, dar cu grijă ca să nu-l trezească. Omului nu-i este destul ca să se apere toată viaţa numai de el însuşi; e nevoie ca oamenii să fie mereu cu ochii în patru. Chiar şi atunci cînd omul trăia în peşteri, el îşi aşternea nisip sub dînsul, ca să fie cît mai departe de pămînt în timpul somnului. Apoi a născocit, ca să se apere, podele de lemn, iar mai tîrziu paturi şi a început să ridice podelele în sus, etaj, cu etaj, pînă cînd s-a ridicat la o sută, la o mie de picioare în aer, ca să se apere de pămînt.

Acum Mink putea să rişte, simţi chiar dorinţa de a-i da pămîntului deplină libertate ca să-i arate, să-i dovedească de ce este capabil, atunci cînd se străduieşte cum trebuie. Se gîndea la acest lucru, cînd deodată simţi că acel Mink Snopes, care toată viaţa s-a chinuit şi s-a frămîntat degeaba, se destramă, se dizolvă uşor, ca în vis; vedea parcă a avea cum se duce acolo, spre firele subţiri de iarbă, spre rădăcinile mărunte, în galeriile săpate de viermi, tot mai adînc, în pămîntul unde sînt atîţia oameni care toată viaţa s-au frămîntat şi s-au istovit iar acum sînt liberi. De acum încolo, pămîntul, pulberea să se chinuiască, să sufere, să se întristeze din pricina pasiunilor, speranţelor şi temerilor, a dreptăţii şi a nedreptăţii, a suferinţei — iar oamenii să zacă liniştiţi, toţi la un loc, paşnic — să nu poţi să vezi unde şi cine este căci nici nu merită să vezi. El a pătruns, se află printre ei, egal cu toţi, şi e cel mai bun, cel mai viteaz, dar inseparabil de ei, anonim, ca şi ei, în rînd cu ei, cei minunaţi, strălucitori, mîndri şi îndrăzneţi, cei care acolo, pe culme, printre viziunile şi visele strălucitoare au devenit pietre de hotar în lunga cronică a omenirii: Elena şi episcopul, regii şi îngerii izgozniţi, serafimii trufaşi şi nesupuşi.

CHARLOTESVILLE, VIRGINIA

9 martie, 1959

În rouineşte de Fănuş Neagu şi Aurora Leicand
Ilustraţii de I. OROVEANU

ANTOLOGIE BULGARĂ

Încercînd să dăm grai românesc acestor versuri ale unui mînunchi de poeți bulgari, nu facem altceva decît să aducem încă un prinos prieteniei ce ne leagă de poporul vecin.

E pentru noi un prilej fericit de a ne aminti de zilele cu adevărat memorabile ale peregrinărilor noastre pe pămîntul ospitalier al Bulgariei, de întîlnirile frățești și însușește cu cei mai mulți dintre autorii versurilor de mai jos.

Vrem să aducem prin aceasta o modestă contribuție la cunoașterea poeziei bulgare noi, aflate în acești ani în plină înflorire. Mărturia acestei înfloriri o constituie ploada de poeți tineri care, alături de poezii aparținînd generației mai vechi, începe să aibă un prestigiu tot mai mare, să-și cîștige dragostea întregului popor. Sînt concludente în acest sens premiile Dimitrov care le-au fost decernate lui Veselin Hancev și, post-mortem, lui Penko Penev, ca și succesiunea de care se bucură unanim versurile celor mai tineri dintre poeții prezenți în acest grupaj, Liubomir Levcev, Vladimir Bagev și Petăr Karaangov.

Așa cum spunsam și la început, sînt adunate aici numai cîteva din mulțimea de flori ale poeziei bulgare, dar și acest mînunchi, credem, constituie o mărturie că pămîntul de pe care au fost culese o un pămînt fertil pentru poezie.

CÎNTECE

*Cînturi, cînturi, oare-aş fi trăit,
dacă nu mergeaşi în rînd cu mine ?
Ca o baionetă mai revine
gîndul morţii — astăzi biruit.*

*Niciodată-n silă nu v-am strîns,
mi-aşi fost oaspeţi în dureri profunde.
La mormintele cu stele-n frunte
versu-mi pentru cei căzuţi a plîns.*

*Prin livezi şi prin păduri de brazi
v-am purtat sub cer de primăvară —
fiindcă inima îmi inundară
bucurii trecute şi de azi.*

*Potopit de fericire cînt
pe şosele şi pe blocuri-stele.
Unde nu am fost ? De drumuri grele
prăfuite bainele îmi sînt.*

*Nu-mi mai sună glasul tineresc,
mîinile mi-s mari şi se umflară.
Zilele sînt clipe care zboară,
dar nimic zadarnic nu trăiesc.*

*Cîte dragi cîntări am mai cîntat !
Oare pieptul să adune poate
bucurii, nădejdi şi visuri, toate
cîte le-am trăit înflăcărat !*

VESELIN HANCEV

BRONZ

*Îşi pierde vîntul prin castani şoptitul.
Din zori se-aprinde ziua ca flama din scînteie.
Sub cerul clar stau, una cu granitul,
Un ostaş, un muncitor şi o femeie.*

În mîini, ostaşul ţine arma-n cleşte.
El tace, fiind în post mereu de pază.
Dar gura lui de bronz din nou vorbeşte
şi ochii ard din bronz şi săgetează.

Răsună vocea-n larguri neştiută,
deşi ostaşu-n post de-a pururi tace :
— Trăiţi în pace ! spune gura mută.
Voi fi în rînd cu voi — Trăiţi în pace !

Vuieşte-oraşul. Cîntă păsări multe.
Se-aude prin castani, în joacă, vîntul.
Şi vin copii pe străzi şi stau s-asculte
şi de lumini se-ncinge tot pămîntul.

Pe soclul lui ostaşul fericit e.
Da, va fi pace ! Pace totdeauna !
Din razele-i de flăcări aurite
aşează soarele pe bronz cununa.

BOŢIDAR BOŢILOV

TAINЕ

Dragostea îţi cere-adesea taine,
mici nimicuri, şiretenii poate
ca să-ţi pară fie fără margini
şi să treacă biruind prin toate

vămile de clipe şi de ore,
vămile de ani şi de vecii . . .
Astfel au cîntat-o toţi poezii,
deci e adevăr din poezii . . .

Tu voiai să fie mult prea clară
şi de toate zilele, banală.
Iar pentru iubire — asta-i moartea.
Cunoşti totul — sfîntă plictiseală.

Dragostea ca floarea se usucă
între file de vechi cărţi uitată

*cum începi să tot repeși povestea
«lumea spune...», «... lumea țice, iată!...»*

*Să primești iubirea ca mireasma
florii neștiute, anonime.
Puritatea ei să izvorască
din a tainelor întunecime.*

STANKA PENCEVA

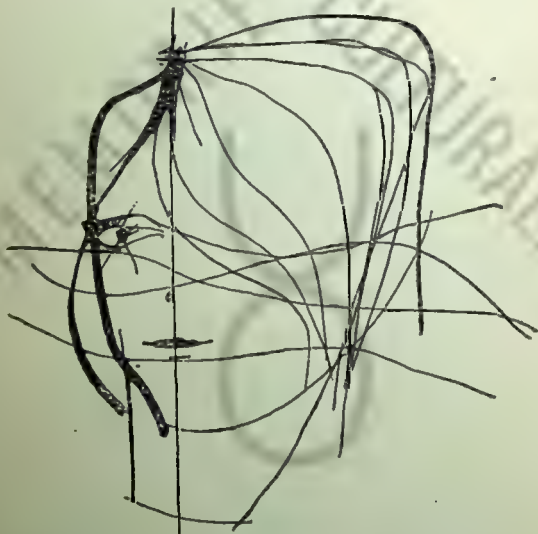
ÎNCÎNTARE

*La marginea mării, într-o linpede seară
Cineva vorbea despre dragoste.
Sus, parcă anticul vâl din țării
de stele-ncărcat
se legăna ușor, tremurat,
ca apele jos.*

*Ascultam și-nflorise surîsul.
«... Există și dragoste, există și visuri
mai mari decât trupul cel mic.
Și în dorința de a le avea
trăiește întreg universul —
nisipul și apa
te prind în brațe de tandre marea
și tot pământu-i ca o caldă femeie...»*

*Ascultam și mă gîndeam departe.
Este bine să fii iubită.
Și a nimănui să fii.
Ca apa unui val ce arde
de o rază aurită
năpădită de lumină...
Să aluneci neștiută*

și să zbori și să cobori,
 să te culci o clipă, blînd,
 ca să poți fugi rîzînd,
 sprintenă să te strecoari.
 Pentru nisipul fierbinte —
 să fii gheață curată,
 pentru buze-nsetate —
 amară, sărată.
 Să te strige, — să nu te cprești.

... Sus, anticul vâl înstelat
 fremăta liniștit, legănat.
 În noaptea de jos, marea era fință vie.
 Ascultam —
 Ocbii-mi ardeau, verzui, cu ironie.
 Cineva spunea vorbe de dragoste, tinerești.
 Nu știa că e mai bine să fii
 « nimănnu, și să aștepți să iubești... »

În românește de ION BRAD

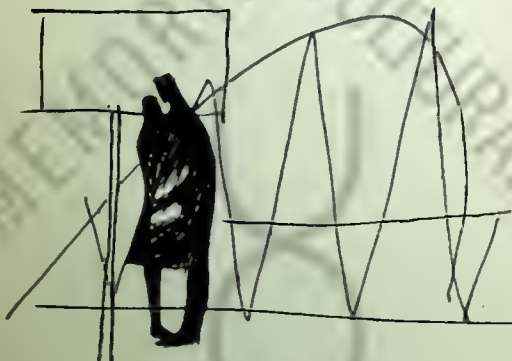
DE
ARE
SĂ
VINĂ...

*De are să vină un ins să vă spună
Că-n viață tristeții nicicînd nu-i dă vămă,
Să nu credeți, oameni, această minciună,
Asemenea vorbe să nu luați în seamă.
Ceva orice om regreta-va mereu
Da, oricare om
Și cel mai mult eu.
Eu am un copil, de un an și mai bine.
Sînt vesel și, totuși, mă-ncearcă un gînd
Că fiul meu crește ați fără de mine,
Că nu știu la chip cum o fi arătînd.
Aud că vorbește și-ades strigă «tată»
Și-n poză cu degetu-i mic mă arată.
Dar n-auzii încă-al lui glas cristalin,
Nici n-am mîngîiat părul lui ca de în.
De unde să știu ce creș nu mă lasă
Să fim împreună cu toții acum.
Dimitrovgrad este-al meu drum către casă.
De doi ani aproape mă-ntorc pe-acest drum.
Doar cin' n-a-ndurat greaua mea despărțire,
Putea-va să judece gîndu-mi amar.
Noi ne dăruim pentru marea-mplinire
Nu numai sudoarea, durerile chiar.
Credința sporește astfel și puterea.
Tristețea încerce-ne inima tînăra, da!
Cel care luptînd cunoscui și durerea
Acela nicicînd n-o să poată trăda.*

LIUBOMIR LEVCEV

ADIO ADOLESCENȚĂ!

Ne oprim.
Exact sub tăblița
pe care e scris:
«Staționarea interzisă!»
Atunci tu mi-ai spus:
Acesta e locul meu cel mai iubit!

Pod.
Numai șine și scnduri,
O, curcubeu ruginit!
Și tăblița pe care e scris:
«Staționarea interzisă!»

Sub pod nu un fluviu aleargă,
Curg șinele multe de cale ferată.
Și semafoare din aripi tot bat.
Și-n miezul de noapte manevre răsună.

Iar când sub picioarele noastre
locomotive treceau,
dispăreau într-un nor de aburi.
Și nevăzuți, nevăzuți,

*și singuri cu desăvîrșire,
ne sărutam îndelung.*

*Sînt milioane pesemne vagoanele
cu sărutările noastre-ncărcate,
trimise spre toate
ale pămîntului colțuri.*

Pornim.

*Pe cînd eu îți spun :
Acesta e locul meu cel mai iubit.*

Pod.

De miracol.

Și de neuitat.

Între copilărie și adolescență.

*Și-aceeași tăbliță pe care e scris :
« Staționarea interzisă ! »*

VLADIMIR BAȘEV

MEDITAȚIE

lui Nikolai Ingeov

*De nu vom spori vastul lumii tezaur,
La ce ni-s dați anii ?*

*Dar nu jinduim la cununa de laur
Ce-o poartă titanii.*

*Ne trebuie numai s-avem gingășie
Asemeni femeii aceleia care
Putu în şuvița de păr să învie
Întreaga planetei splendoare.*

Ne trebuie numai lăuntricu-ndemn
Al primului meșter ce-nscrise-ntr-o zi
În scoarța platanului primul desen . . .
Și cîntec copacul atunci deveni.

Nici soarta noi nu o rîvnim, nici mărirea
Ce-nnimbă titanii.

Ne e de ajuns de ne-aduc mulțumirea
Doar contemporanii.
Ne trebuie numai-o mină dibace
Precum a lui Ficeto * -a fost, bunăoară,
Știind să dea viață chiar picturii ce tace,
Să mîngîie inima ca o vioară.
Ne trebuie numai aripile-acele
Cu care, un Meșter Manole-a zburat,
Mai iuși decît sunetu-n zbor către stele,
Să-ntreacă și șoimul cel neînfricat.

Ne e de ajuns de ne-aduc mulțumirea
Doar contemporanii.

Mai bine să-și aștepte un vis împlinirea
Prin grele strădanii.
Să fim ca o ploaie mănos revărsată
Pe boldele vaste,
Bolnavul pe moarte să-nvie deodată
În mîinile noastre.
Să-și aștepte prin noi potolirea firească
Atomii cei îngrozitori
Și fiecă boabă-ncolțind să ivească
Puzderii de sori.

Un vis îndrăzneț să-împlinim, ca să-nfrunte
Noiane de ani,
Pe drept fiecare să-și culce-a lui frunte
În lutul în care dorm mii de titani.

* Veștit arhitect bulgar autodidact. — N. T.

PETĂR KARAANGOV

CREION

*Zarea-n amurg.
Muntele fumegă-albastru.
Soarele gren i se reazimă-n pi curi.
De printre holde tot cresc pîlcuri-pîlcuri —
Cei care strînseră-arama de spice a cerului.*

*Se înserează.
Cîmpia, imensă se scaldă-n culorile-amurgului.
Oamenii se-ntorc de la cîmp,
Pașii lor grei lîngă holde răsună.*

*Iar undeva, pe albinde drumeaguri,
Se furișează molatic și vîntul.
Se înserează.
Coboară pe dealuri țărani, —
Stăpînii de azi ai pămîntului.*

*Fefe, iată, li-s roșii precum cărămida,
Arșița zilei le pîlpîie-n ochi și pe fețe.
Soarele-o clipă-nainte s-apună
Li se așează pe umeri — rumenă pline.*

În romînește de NICULAE STOIAN

Ilustrații de CRISTINA PRÎSLEA

SINTEZE ȘI PROFILURI

CONCEPTUL DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ

DE

Prof. univ. N. I. POPA

Discuția inițiată de *Secolul 20* asupra conceptului de literatură universală este oportună și deosebit de semnificativă. Într-o vreme de răscruce din istoria omenirii, când sistemul mondial socialist afirmă și impune metode și valori noi, problema universalității în literatură și artă capătă o nouă perspectivă.

Al. Dima a definit conceptul de literatură universală (*Secolul 20*, nr. 5—6, 1962), W. M. Jirmunski a definit sensul nou dat literaturii comparate ca metodă de studiere a interferențelor și a influențelor în istoria literaturii universale (ibidem, nr. 7), iar academicianul Tudor Vianu a precizat diferitele sensuri ale literaturii universale în raport cu literatura comparată (ibidem, nr. 8). În acest articol ne propunem să urmărim tocmai lupta între diferitele accepții date universalității literare, de-a lungul confruntării dintre cele două culturi, vizibilă chiar în folosirea terminologiei de critică și istorie literară. Această luptă, dusă în fond între metodele burgheze și metoda marxist-leninistă, se reflectă și în orientarea dicționarelor de terminologie literară și mai ales în felul cum s-a pus problema literaturii universale la diferite congrese internaționale de istorie literară.

Experiențele reluate ale unor asemenea dicționare sint elocvente în acest sens. În 1938, Comisia internațională de istorie literară modernă a inițiat elaborarea și publicarea unui *Dictionnaire des notions d'histoire littéraire*, cu concursul specialiștilor din apus. Revista *Helicon* (1938—1940), publicată sub auspiciile aceleiași Comisii, de profesorul J. Hanikss la Debrețin, susținea dezvoltarea problemei. S-a alcătuit un indice de termeni literari, clasăți alfabetic și pe limbile de proveniență: franceză, germană, engleză, italiană, spaniolă, limbi diverse. Această compartimentare a cuvintelor pe limbi era ea însăși contestabilă, întrucât fiecare articol trebuia doar să urmărească originea, dezvoltarea istorică și evo-

luția semantică a conținutului termenilor, în mici monografii, oferind toate datele și precizările necesare, cu indicații de texte aduse în sprijin, din toate literaturile.

Acest *Dictionnaire des notions d'histoire littéraire*, expresie a științei apusene, nu s-a realizat, probabil și din cauza celui de al doilea război mondial. Paralel cu această tentativă nereușită, oamenii de știință sovietici publicaseră marea *Literaturnaja Enŭklopediia*, unde problemele terminologiei literare erau tratate în cadrul esteticii marxist-leniniste în mod destul de general, în acea perioadă.

Congresul Asociației internaționale de literatură comparată, organizat în jurul publicației franceze *Revue de littérature comparée*, la Utrecht (Olanda), în august 1961, a pus din nou problema, înscriind, ca a doua temă a congresului: *Definiția citorva termeni literari și problemele de metodologie puse de un dicționar de terminologie literară*. Istoricul literar Robert Escarpit, în colaborare cu Nicole Robine, publicaseră o *Enquête préliminaire sur le vocabulaire de la critique littéraire* (*Revue de littérature comparée*, 1, 1961) unde, pe bază de sondaje în lucrări clasice și moderne de istorie literară, se urmărea «vocabularul de bază», «soarta cuvintelor», «vocabularul particular» și «studiul repartițiilor», stabilind în concluzie principiul că un dicționar al termenilor literari trebuie precedat de o anchetă statistică privind frecvența și evoluția sensului lor¹. Într-adevăr, aceasta a fost orientarea dată comunicărilor prezentate de erudiții francezi la acest congres, relative la terminologia literară, privită idealist și lipsită de evidentul ei conținut social.

Tema principală a congresului de la Utrecht cuprindea o formulare revelatoare pentru sensul limitat și neștiințific dat în apus ideii de universalitate literară: *Literaturile de limbi cu difuziune neuniversală, relații reciproce și raporturi cu literaturile de limbă cu difuziune universală*. Prospectul indica drept limbi universale: engleza, germana, franceza, italiana, spaniola și rusa, iar printre cele neuniversale menționa: olandeza, portugheza, ungara, romîna, poloneza, greaca modernă, sîrbo-croata, japoneza, ceha, limbile literaturilor regionale, catalana, provensala, valona etc. Se excludea astfel implicit ideea de valori universale exprimate și realizate în aceste limbi. Este inutil să subliniem falsitatea acestei poziții care reia vechea prejudecată burgheză, după care țările se împart în *mari* și *mici*, literaturile respective în *universale* și *neuniversale*. Fapt este că, în dezbaterile congresului s-au prezentat comunicări de autoritate științifică, cum a fost aceea a academicianului Tudor Vianu despre *Tudor Arghezi, poet român și universal*, care au pulberizat acel mit de esență imperialistă. S-au recunoscut valori universale în literaturile popoarelor așa zise *mici*. Acestea au fost confirmate de răsunetul traducerilor și consacrate de Premiul Lenin, de Premiile Consiliului mondial al partizanilor păcii, de unele premii Nobel, de numerele speciale din revista *Europe* închinată literaturilor mexicană, romînă, vietnameză etc., de tezele de doctorat trecute la Sorbona asupra lui *Creangă* și *Eminescu*, prin spectacolele date în atîtea țări cu piesele lui Caragiale și multe altele.

Recent, Academia de Științe a R. P. Ungare a anunțat o Conferință de literatură comparată care reia, într-o lumină nouă, cele două probleme: prima, «formarea și transformarea termenilor de istorie literară» presupune raportarea continuă a acestui vocabular special la structura social-politică și la aspectele ideologice din suprastructură. A doua pune întrebarea «dacă este necesară și

¹ În ordinea pedagogiei literare, s-a publicat în Franța un *Vocabulaire d'initiation à la critique et à l'explication littéraire* (Paris, Didier, 1960).

posibilă o istorie comparată a literaturilor est-europene», temă care implică determinarea raporturilor dintre aspectele particular-naționale și originale din producția literară a acestor țări, și elementele de universalitate realizate.

Valorile lor universale, Petofi, Eminescu, Caragiale, Ady Endre sau Nezval se sprijină tocmai pe specificul lor de scriitori specific naționali și reprezentativi.

Numeroasele congrese, conferințe, colocvii și seminare internaționale, orientate spre probleme speciale ca literatura epică medievală, renașterea, spre studierea complexă a fenomenelor culturale pe anumite zone de interpătrundere, ca Europa centrală sau regiunea balcanică, au stăruit asupra acestui proces de valorificare pe plan universal a contribuției specific naționale la marile realizări ale umanismului. Toate aceste confruntări ale oamenilor de știință au subliniat importantul punct de teorie literară privind raporturile de contradicție și totodată de colaborare între caracterul particular, specific național, și cel universal al operelor literare de mare valoare. Este acum evident că scriitorii cei mai legați de realizările naționale și populare au produs operele cele mai valabile pe plan universal: Rabelais, Cervantes, Shakespeare, Racine, Molière, Voltaire, Goethe, Schiller, Byron, Pușkin, Balzac, Dostoievski, Eminescu, Caragiale, Gorki, Aragon.

A. E. Baconski insistă cu dreptate asupra acestei idei în articolul *Tudor Arghezi, poet universal* (Contemporanul, 21 sept. 1962), explicând universalitatea acum recunoscută a marelui nostru poet, pe plan mondial, tocmai prin măsura excepțională în care el este poetul autentic al realităților noastre, în toată complexitatea lor, iar opera sa, expresie unică a sufletului național.

În istoria literaturilor, preocuparea de universalitate este permanentă la marii scriitori, conștienți de valoarea lor și întrevăzând răspindirea mesajului lor dincolo de hotare și peste veacuri. Ronsard, om al Renașterii, exclamă patetic:

Toujours, toujours, sans que jamais je meure,
Je volerai tout vif par l'Univers.

(*A sa muse*)

Clasicii francezi și în general cei din Apus, în grija lor stăruitoare de a fixa aspecte generale și universale din viață, urmăreau persistent atingerea unor valori universal valabile, fără a aluneca spre aspecte abstracte și ideale. Realismul lor burghez a făcut din eroii lor naționali tipuri larg omenești (Lear, Harpagon, Fanst).

Veacul luminilor ilustrează, prin activa circulație internațională a ideilor înaintate, gândul scriitorilor de a pune o ideologie progresistă, democratică, științifică și realistă, în slujba reînnoirii omului și a vieții social-culturale din toate țările, respectând totuși valorile naționale. Difuzarea europeană a iluminismului îi dovedește necesitatea istorică și eficacitatea.

Chiar romanticii desvăluie, în întoarcerea lor entuziastă spre particular și specific național, spre istorie și folclor național, ambiția de a-i egala pe Shakespeare și Cervantes, pe Ronsard și pe Schiller, cu aureola lor de scriitori universali. Iar Goethe formulează cel dintâi, în 1827, cum arăta Tudor Vianu, conceptul de literatură universală (*Weltliteratur*), întrevăzut ca un ideal umanist mai curând decît ca o realitate.

În istoria societății omenești, ideea de universalitate își lărgesc sfera și își îmbogățește conținutul, odată cu progresele vieții materiale și social-culturale, odată cu însăși lărgirea noțiunii de cultură și cu cunoașterea culturii vechi și

moderne din continentele ținute secole întregi sub exploatarea colonială. Pe măsură ce ne apropiem de era socialistă, universalitatea literară se amplifică, de la țările apusene ale Europei, la țările îndepărtate, acum libere și intrate în concertul culturii mondiale.

Discuțiile în jurul acestei probleme și a metodelor de studiu al operelor considerate de valoare universală au impus cercetarea atentă a legăturilor istorice dintre diferitele literaturi: circulația ideilor, influențele literare exercitate peste hotarele naționale și raportate la condițiile particulare social-politice sau simplele paralelisme de atitudine ideologice și de curente. Universalitatea nu se poate stabili decît în cadrul acestor relații și interferențe între literaturi, din al căror joc rezultă afirmarea valorilor durabile pe plan contemporan sau postum și declinul altora cîva timp consacrate. Succesul de librărie al unor romane facile nu realizează condițiile universalității. Procesul presupune o confruntare cu numeroase elemente care singure pot stabili valori universale chiar contemporane, fără a aștepta verdictul posterității. Ronsard, Voltaire, Byron, Hugo, Anatole France, Tolstoi, Sadoveanu sau Tudor Arghezi au devenit scriitori universali încă din viață. Pentru alte cazuri, Stendhal, Baudelaire, a trebuit să așteptăm clarificarea poziției scriitorilor în timp. Cît despre universalitatea tendințelor și a curentelor literare, paralele sau succesive, determinate în primul rînd de situațiile concret-istorice locale și numai apoi de influențe literare, ca idei, atitudini ideologice, teme, motive, moduri de expresie, stiluri literare, acest fenomen complex cere timp pentru stabilirea filiației istorice și a valorilor care se impun, mai ales în lumea Apusului, unde perioada imperialistă reprezintă o pulverizare deconcertantă de tendințe decadente, în luptă continuă cu puternicul filon realist, expresie a forțelor progresiste.

Academicianul Tudor Vianu și academicianul W. M. Jirmunski au determinat cu claritate raporturile dintre literatura universală ca domeniu și literatura comparată ca metodă de studiu științific¹. Fenomenul de influență literară este o realitate istorică ce nu poate fi contestată nici înlăturată. El trebuie însă explicat istoric și redus la adevăratele lui proporții. Știința marxist-leninistă a scos aceste procese ideologice și artistice din cadrul îngust al metodei factologice, pur descriptivă și idealistă a comparatismului burghez și le-a orientat, spre specificul terenului social-politic care determină, ușurează și condiționează primirea influențelor, asimilarea lor organică, interpretarea lor creatoare sau refuzul și devierea lor². Studiile cu teme comparatiste publicate de Tudor Vianu în *Revista de filologie romanică și germanică* ilustrează noutatea și eficacitatea acestei metode în care faptele literare capătă o explicație științifică, întemeiată pe materialismul dialectic și istoric. În felul acesta, studiile bine orientate de literatură comparată alcătuiesc materiale fundamentale pentru a organiza disciplina literaturii universale, mai actuală ca oricînd. Cu ajutorul lor putem urmări filiația intelectuală a scriitorilor, ideile, atitudinile și chiar arta lor literară, rolul tradițiilor din moștenirea literară, în genere influențele suferite și felul activ

¹ T. Vianu, *Literatură universală și literatură națională*. În volumul cu același titlu (Buc., E.S.P.L.A., 1956) și W. M. Jirmunski, articolul citat din *Secolul 20*, nr. 7, 1962).

² Rita Schöber (Berlin) învoca deja un bilanț critic al problemei metodologice comparatiste în studiul *Hauptrichtungen in der modernen Literaturwissenschaft* (în vol. omagial *Im Dienste der Sprache, Festschrift für Victor Klemperer*, Max Niemeyer, Halle, 1958). Cu mai multă îndrăzneală și fermitate ideologică, Academia de Științe din Leningrad, într-o seclună specială din 1960, relativă la problemele «Interferențelor literare» a reconsiderat comparatismul, corectat și viguros amendat, cu «studiul istorico-comparativ», ca metodă de cercetare literară fondată pe studiul adîncit al conținutului social al operelor literare și al curentelor, deslușit din aspectele lor de creație națională și originală.

și personal în care le-au asimilat în formarea unei concepții de viață și a unui ideal artistic. Într-o sinteză mai curajoasă, literatura comparată grupează « familiile de spirite », în accepția dată de Sainte-Beuve, curente ideologice mai întâi naționale, apoi succesiunea sau colaborarea lor internațională, etapele lor de dezvoltare, într-un cuvânt, această vastă construcție pe care o reprezintă literatura universală, ca concept și organizare.

Prin cercetările de ordin comparatist se încheagă, pe bază de documente istorice, interpretate în lumina tezelor marxist-leniniste, toate elementele universalității din opera scriitorilor, supuși la verificarea unor analize adâncite a conținutului lor ideologic și a măiestriei lor artistice, confruntată apoi cu difuziunea

și ecoul lor internațional. Aceasta impune o completare a datelor vechi cu o atenție deosebită dată procesului de creație individuală. Tot cu ajutorul literaturii comparate se pot urmări așa zisele *paralelisme* (mai curînd sincronisme), produse în dezvoltarea tendințelor generale și manifestate prin curente literare și prin schimburile internaționale reciproce de concepții și atitudini.

Vom observa că noul concept de literatură universală trebuie să se sprijine pe explicații complexe, în care istoria socială ajută istoria literară; pregătirea lingvistică înlesnește înțelegerea dezvoltării limbii artistice și a stilurilor; istoria artei întregeste cadrul ideologic unde se formează și evoluează curente literare;

EUGEN POPA — Ploaia

cunoașterea folclorului permite explicarea caracterului popular al unor opere. Metoda comparativă s-a extins la filozofia comparată, la folclorul comparat, mai recent la o stilistică comparată, unde limbile germană, engleză și franceză au fost supuse, pe baza studiului traducerilor literare, la o analiză pătrunzătoare a mijloacelor proprii de expresie. S-a vorbit și de «artă și literatură comparată».

Sub acest raport, orice om de bună credință va recunoaște superioritatea conceptului socialist de literatură universală, ca teorie literară, ca domeniu și ca metodă de studiu. Comparat cu acel practicat în ultimele dicționare de literatură universală, ca acelea editate de Laffont-Bompiani, sau ca *Histoire des littératures* de Queneau din colecția Pléiade, conceptul nostru de literatură universală apare înfinit mai solid fundamentat din punct de vedere științific, largit și adîncit. Progresul s-a realizat treptat, chiar în programele noastre universitare, mergînd de la formula veche de *literatură comparată*, apoi *literatura de peste hotare*, care reprezenta de fapt o juxtapunere de literaturi naționale, pentru a se încheia cu începere din 1948, cu *istoria literaturii universale*.

Academicianul Tudor Vianu a indicat înaltul sens didactic și umanist al acestei discipline, în comunicarea sa *Literatură universală și literatură națională*, precizîndu-i și metoda de lucru. Universitățile apusene nu au în programele lor acest învățămînt, decît în forma redusă de literatură comparată, limitată la o serie de probleme de influențe literare, fixate anual prin programa de studii. În țările socialiste, toți studenții facultăților de filologie studiază literatura universală trei ani, lărgindu-și orizontul, citind texte, adesea chiar în limbile străine, oricum măcar în traduceri făcute cu atîta grijă din colecția noastră *Clasicii literaturii universale*.

Programele cursurilor de literatură comparată din universitățile apusene se mărginesc la probleme europene, sau americane, lăsînd în umbră vechi tradiții culturale din orient, anterioare celor greco-latine, și atîtea opere din alte continente. Programele socialiste de literatură universală, orientate istoric, îmbrățișează larg cele mai vechi literaturi și toate continentele. S-a ridicat desigur obiecția de metodă că, în timp ce literatura comparată lucrează pe textele originale, ceea ce reprezintă o garanție științifică, literatura universală se mulțumește cel mai adesea cu traduceri, studii și tratate, rămînînd oarecum în afara creației literare cunoscută direct. Obiecția ar fi justă, dacă această nouă disciplină universitară ar avea un scop filologic și metodologic. De fapt, ea urmărește un scop de esență umanistă: deschiderea unei perspective largi asupra istoriei umane, oferind cu aceasta și puncte de vedere noi, în înțelegerea, clasarea și aprecierea operelor literare naționale. Iar tendința actuală din învățămîntul nostru universitar de a dezvolta printre studenți cunoașterea limbilor străine, le va permite în curînd acestora să citească operele literare de peste hotare chiar în original.

Activitatea fecundă dusă de UNESCO pentru a face cunoscute, prin traduceri și studii, literaturile țărilor numite «mici», sau din continentele rămase pînă deunăzi sub regim colonial, se înscrie în aceeași tendință de a îmbogăți patrimoniul culturii universale cu opere lăsate secole întregi în întineric. Dar, în timp ce rezultatele literaturii comparate apusene rămîn consemnate în lucrări de o erudiție adesea gratuită, iar inițiativele UNESCO apar izolate, literatura universală actuală include toate aceste rezultate într-o disciplină unitară și face din ele o armă puternică de cultură și educație umanist-socialistă.

Literatura universală a rămas în lumea apuseană o noțiune empirică și vagă. Grație științei literare socialiste, literatura universală este astăzi o problemă

bine conturată ca domeniu și metodă. Dacă revista *Secolul 20* o supune discuției, o face desigur pentru a-i sublinia actualitatea și necesitatea în procesul de educare a maselor. Experiența literaturii universale a introdus un corectiv literaturii comparate burgheze, care elimină explicația social-politică, factorul de creație personală a scriitorului și mai ales problema realizării artistice. Acum, cunoașterea societății contemporane, adâncirea textelor și studierea măiestriei artistice, cu toate mijloacele lingvisticii și ale stilisticii actuale permit o înțelegere și o interpretare științifică a textelor, mergând până la formularea motivelor de universalitate ale acestora. Faptul chiar că studenții noștri de la filologie studiază, paralel cu istoria literaturii universale, disciplinele catedrelor de științe sociale, teoria literaturii, lingvistica, istoria limbii franceze, istoria literaturilor franceză și română, istoria și geografia țării studiate, istoria artei, filologia romanică, istoria ideilor estetice, psihologia, pedagogia și limbi străine, le asigură o formație complexă și le dă putința de a interpreta operele literare sub aspectul ideologic și artistic, de la primii germeni ai creației, la elaborare și definitivare, până la difuzarea lor. Teoria științifică a caracterului popular și național al literaturii dă un criteriu valabil pentru a judeca încă un element al universalității: popularitatea, difuziunea și influența exercitată asupra contemporanilor și a posterității.

În fine, lucrări întreprinse de reconsiderare a curentelor literare din literatura universală, de la renaștere la baroc, până la realismul critic și la realismul socialist, au limpezit conținutul lor social și ideologic, relevând elementele înaintate fără a ascunde limitele și contradicțiile lor. Largile dezbateri duse în anii din urmă în jurul romantismului, realismului, realismului critic și a numeroaselor curente decadente au însemnat prețioase contribuții la valorificarea moștenirii literare și la critica diferitelor forme de ideologie burgheză, condiții favorabile pentru integrarea a tot ce este înaintat și durabil în istoria literaturii universale.

În aceste condiții, s-a precizat situația de scriitori universali a mai multor români, fapt atestat în presă, studii, tratate și enciclopedii străine. Alături de Eminescu și Creangă, în ultimul timp au fost consacrați Caragiale, cu prilejul sărbătorii semicentenarului morții lui, Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi. Aceasta subliniază, odată mai mult, constatarea că tocmai scriitorii cei mai specifici naționali urcă treptele universalității.

Studiile de istorie a literaturii universale au acum la noi perspective frumoase de dezvoltare. Publicații ca *Secolul 20*, *Revista de filologie romanică și germanică*, *Studii de literatură universală*, colecția *Clasicii literaturii universale*, noua *Biblioteca pentru toți*, colecția *Oameni de seamă* sau *Mica bibliotecă critică*, alături de publicațiile noastre universitare, întrețin acest interes viu pentru literatura universală. Activitatea Editurii de literatură universală este o garanție pentru calitatea traducerilor și a studiilor introductive. Odată cu meritoasele monografii apărute, salutăm cu bucurie și publicarea citorva cursuri universitare valoroase prin tentativa lor de reconsiderare a istoriei literaturilor străine.

Asistăm astăzi la o lărgire continuă a conceptului de literatură universală, determinată de ritmul nou al schimburilor economice și culturale dintre țări, de activitatea de apropiere între popoare prin Consiliul mondial al partizanilor păcii, prin F.M.T.D., prin Festivalurile tineretului și prin schimburile directe realizate între universități și academii, între scriitori și artiști.

Umanismul socialist, încoronare a acestei activități de ridicare materială și culturală a popoarelor asigură crearea și circulația operelor de valoare universală.

«PROBLEMA SUDULUI» ÎN LITERATURA ITALIANĂ

DE NINA FAÇON

«Problema sudului» este, în publicistica italiană de azi, politică și culturală, o noțiune frecvent întâlnită; prezent în literatură și cinematografie, sudul peninsulei, cuprinzând și insulele care-l înconjoară, formează nucleul polemic și militant al culturii italiene de după război. Romantismul european popularizase imaginea sudului însorit, «țara în care înfloresc lămâii»; scriitorii italieni de azi și cineștii, în deosebi, au popularizat imaginea sudului arid, în care peisajele arse de soare și chipurile omenești supte de mizerie exprimă aceeași nesfârșită și mută deznădejde.

Dar problema nu este nicidecum nouă; și numai condițiile actuale de difuziune a ideilor explică ecoul larg al faptelor respective. Mizeria sudului, de secole acumulată, a început să fie denunțată la sfârșitul secolului al XVIII-lea; un secol mai târziu, ea atrage interesul scriitorilor și devine tema majoră a realismului italian, «verismul»; astăzi, în sfârșit, ea cunoaște un răsunet larg. Peregrinările romanticilor îndrăgostiți de Italia nu treceau de obicei dincolo de zidurile orașelor; Stendhal, cel mai atent și mai lucid dintre călătorii acelor ani, a văzut sărăcia citadină, dar nu a coborât prea departe în sud; Shelley și Byron și-au avut locurile de oprire în orașele de artă, în palatele de pe malurile Arnului. A trebuit ca războiul să lichideze trecutul și să risipească ignoranța celor mai mulți cu privire la problemele Italiei; ignoranță care nu era numai a străinătății, dar a Italiei înseși față de problemele ei; dezvăluiri vechi de peste un secol au redevenit actuale și cinematografia a popularizat peisaje și întâmplări pe care voluntarii lui Garibaldi le constataseră, uneori dureros, la primul lor contact cu pământul și oamenii Siciliei. Azi «problema sudului» este o realitate care se impune și cere a fi rezolvată; literatura este, în cazul de față, oglinda credincioasă a unei lumi și termometrul sensibil al conștiinței militante a scriitorilor; conținutul polemic al literaturii italiene de azi derivă din conținutul ei tematic: orice înfățișare a sudului trezește protestul conștiinței umane și solicită un răspuns și o rezolvare.

Condiții istorice particulare explică formarea lentă a acelor situații economice și sociale care au determinat apariția unei «probleme» a sudului.

În istoria frământată a Italiei, sudul are o dezvoltare proprie. Grecia Mare nu a fost niciodată perfect romanizată și istoria limbii italiene discută și azi problema «grecității» sudului; templelor mărețe de la Agrigent, pe drumul ce coboară spre Portul Empedocle, ocupația bizantină și invazia arabă le-au adăugat operele lor proprii: mozaicurile vaste de la Monreale și cupolele bisericilor din Palermo; a urmat cucerirea normandă, unificarea sudului într-un stat feudal și reintegrarea lui în sfera culturilor romanice. În prima jumătate a secolului al XIII-lea, Frederic al II-lea, rege al Siciliei își are capitala la Palermo, și sudul Italiei, cu o administrație centralizată care prefigura forma de guvernare a monarhiilor absolutiste, devine un centru de cultură mediteraneană, leagănul totodată al primei limbi literare italiene. Când, în a doua jumătate a secolului, sudul este înfeudat casei domnitoare franceze a Angevinilor, «Vecerniile siciliene» sînt cea dintîi răscoală populară împotriva dominației străine; propagată în tot cuprinsul insulei, ea prilejuiește afirmarea orașelor bogate de pe coastă, dar nu reușește să determine autonomia acestora. Italia de sud devine, împreună cu insulele, Regatul celor două Sicilii, și dezvoltarea lui stagnează de aci înainte, rămînînd pînă în pragul timpului nostru în stadiul economiei feudale. Decăderea politică a statelor italiene la sfîrșitul Renașterii își are consecința ei cea mai gravă în sud; timp de aproape două secole, Regatul este ocupat de spanioli, pentru a trece apoi sub guvernarea absolutistă a Bourbonilor, care avea să folosească, pînă în 1860, mijloacele de opresiune hotărîte de Sfînta Alianță.

Spre deosebire de restul Italiei, sudul nu cunoaște așadar dezvoltarea precoce a burgheziei în cadrul Comunelor, orașe-republici; relațiile de producție feudale se mențin pînă tirziu, la adăpostul ocupației spaniole și apoi al guvernării Bourbonilor. Provinciile meridionale, muntoase, erau un pămînt puțin roditor; iar Sicilia, regiunea agricolă, nu producea decît o mică parte din ceea ce ar fi putut produce în condițiile unei economii înaintate. Încurcia guvernanților și abuzurile de privilegii ale aristocrației au determinat așadar o stare de sărăcie endemică; analfabetismul și superstițiile, favorizate de cler, întrețineau starea de înapoiere a satelor; orașele, lipsite de comerț și industrie, erau puține în comparație cu nordul Peninsulei.

Contribuția sudului la cultura Italiei reflectă aceste condiții. Sudul a fost leagănul primei literaturi italiene, dar limba literară a Italiei avea să fie toscana, pentru că Florența are, cea dintîi, o pătură de intelectuali înaintați în slujba clasei în creștere, a burgheziei. Renașterea înflorește în orașele din nordul și centrul Italiei, iar poeții napolitani, ca Sannazzaro, renunță la particularitățile lor dialectale spre a adopta limba italiană dictată de florentini. Când, o dată cu ocupația spaniolă, sudul rămîne izolat de restul Peninsulei și expus asupririi crescînde, el dă Italiei gînditori de prim plan: eretici și rebeli, ca Bruno și Campanella, precursori înaintați ai filozofiei moderne ca G. B. Vico. Clerici potrivnici bisericii sau erudiți singuratici, ci sînt izolați, și ideile lor îi duc la închisoare și moarte, sau, în cel mai bun caz, ele rămîn lipsite de ecou; intelectualii meridionali sînt exponenții singuratici ai maselor populare care se răscoală de nenumărate ori împotriva spaniolilor, și mișcarea condusă de Masaniello (1643) este doar cea mai puternică dintr-un șir de mișcări asemănătoare.

De-abia în a doua jumătate a secolului, sudul prezintă o pătură intelectuală organizată; iluminismii meridionali sînt exponenții unei burghezii în formație, și sînt cei dintîi care, o dată cu protestul față de stările existente,

propun reformele capabile de a ameliora aceste rele. Istorici și economiști, erezia lui Bruno și rebeliunea lui Campanella se convertesc, în opera lor, într-un protest argumentat; ei coboară din planul utopiei în acela al programelor de reformă, și-și întemeiază critica și propunerile pe cunoașterea precisă a realității. Ei sînt cei dintîi care pun problema sudului, pentru că ei, cei dintîi, constată și denunță înapoierea lui. La începutul revoluției burgheze din Franța și în ajunul revoluției care avea să proclame « republica partenopee » la Neapole (1799), Giuseppe-Maria Galanti, economist, discipol al lui Antonio Genovesi, vizitează, timp de mai mulți ani, provinciile regatului și cuprinde, în rapoartele lui, descrierea completă a acestor locuri: alături de datele geologice și geografice, el dă informații abundente despre situația demografică a provinciilor, despre starea economică, despre administrație și justiție. Galanti subliniază cu putere situația înapoiată a sudului; vorbind despre ținutul de coastă al Apuliei, Terra d'Otranto, denunță abuzurile feudale și descrie, cu un sentiment de groază, mizeria întilnită în aceste locuri înfloritoare și ilustre altădată.

Dar opera iluminiștilor rămîne izolată ca și scurta existență a Republicii pe care ei o pregătiseră. Sub guvernarea Bourbonilor, sudul dă semnalul revoluțiilor în 1812 și în 1848, dar de fiecare dată iese învins; cînd mijloacele proprii i se par insuficiente, regele apelează la ajutorul Sîntei Alianțe, și trupele austriace ocupă Neapolul, timp de cîțiva ani (1821—1827), pentru a zădărnici o nouă răscoală. Intelectuali dintre cei mai iluștri participă la luptă și De Sanctis împreună cu școlarii lui sînt, în mai 1848, în primele rînduri ale celor care cer regelui respectarea Constituției. Îi așteaptă închisoarea și exilul; în toți acești ani, numeroși intelectuali meridionali trăiesc la Florența și la Torino, așteptînd lupta hotărîtoare pentru independența și unitatea Italiei. Sudul era prezent în nord prin intelectuali lui cei mai înaintați: un Pietro Colletta la Florența, un De Sanctis la Torino, dar încercările de a-l alătura luptei revoluționare nu reușesc, deoarece masele țărănești sînt dominate și manevrate de forțele reacționare; sfîrșitul dureros al Republicii partenopee în 1799 și eșecul sîngeros al expedițiilor organizate de Mazzini, cu scopul de a determina insurecția în sud, se lovesc de autoritatea zdrobitoare a clerului și de pasivitatea țărănimii oprimate de veacuri. În 1860, Italia se constituie ca stat independent, reunind în jurul Piemontului provinciile eliberate din nordul și centrul Peninsulei. Sudul este parcă o altă Italie; pentru a-l integra statului național, el trebuie smuls Bourbonilor cu forța armelor. Garibaldi și voluntarii lui eliberează Sicilia, Calabria, Campania; și o dată cu anexarea la monarhia unitară, sudul devine, prin specificul dezvoltării lui anterioare, o provincie care pune probleme și reclamă preocuparea deosebită a guvernanților. « Problema sudului » se naște în momentul în care statul burghez nu ține seama de specificul acestor provincii și, subordonîndu-le autorității lui centralizate, le exploatează în favoarea lui, adică a burgheziei guvernante; în consecință, urmărind obținerea de profituri rapide, nu întreprinde niciuna din investițiile capabile de a ridica sudul la nivelul producției capitaliste, și menținsoreschimbate condițiile de viață ale țărănimii.

Voluntarii lui Garibaldi, care debarcă la Marsala și străbat Sicilia de-a lungul coastelor și de-a curmezisul ei, sînt cei dintîi care privesc acest pămînt cu ochii uimiți ai italienilor din nord. Mărturiile lor sînt deosebit de interesante întrucît marchează, cel dintîi, distanța dureroasă care avea să existe multă vreme între nord și sud. Pentru acești tineri, intelectuali

În mare parte, Sicilia era mai mult o noțiune livrescă decât o realitate; ea era, pentru ei, pământul celei mai vechi civilizații grecești și leagănul primei răscoală italiene contra asupritorilor străini: pentru Garibaldi ea era « insula miracolelor, patria lui Ceres, a lui Archimede și a Vecerunilor ». Contactul direct cu pământul acesta și cu locuitorii lui avea să le descopere, însă, garibaldinilor, realitatea dureroasă și îngrijorătoare, fără a trezi totodată înțelegerea acestor situații și nici dorința remedierii lor. În amintirile sale despre expediția celor o mie, Giuseppe Bandi nota starea de înapoiere a sicilienilor și denunța superstițiile și ignoranța întreținute de tirania Bourbonilor și de preoțime; țărânii întâlneau pe drumurile insulei rămin apatici și străini luptei în curs, neînțelegând ușor scopurile ei; deosebiri de dialect, înfățișarea locuitorilor îi apar atât de străni autorului, încât vorbește de « limbajul barbar » și « african », de chipul « de culoarea șocolatei » al locuitorilor; iar când trec în provinciile meridionale ale Peninsulei, voluntarii veniți din nord se simt și mai străini față de locurile pe care le străbat: Lucania, care-și păstrase numele bizantin de Basilicata, le era un pământ ca și necunoscut. Problemele care aveau să se ivească o dată cu anexarea sudului la Regat se impun așadar firesc la cel dintâi contact cu acest pământ. Garibaldi, în istoria expediției *Color o mie* (1874), după ce constată în repetate rânduri starea de înapoiere a populației, arată că vina revine « stăpînirii corupătoare a catolicismului », ocupației străine și guvernărilor tiranice care s-au succedat de-a lungul secolelor și care au căutat doar « să-i jupoaie pe locuitori și să-i mențină în ignoranță ». Progresul redus al sudului în momentul de față, adaugă Garibaldi, nu se datorează incapacității populației, căci « napolitanii și sicilienii nu sînt inferiori niciunui popor în ce privește inteligența și curajul individual », și el este doar efectul unui trecut îndelungat de împilare. Dar Garibaldi constată totodată, cu durere și indignare, că situația continuă să fie aceeași. La numai cîțiva ani de la integrarea sudului în regatul Italiei, el denunță abuzurile guvernului și administrarea provinciilor meridionale, și constată că populația a ajuns « să blesteme pe aceia pe care o dată i-a numit eliberatori »; Garibaldi cerea așadar dreptate pentru poporul crescut în asuprirea « tiranilor și a preoților », cerea un guvern care să fie al națiunii iar nu al unei clase profitoare. Problema sudului nu mai era doar aceea a unei grave înapoieri de lichidat; căci condițiile lui economice continuau să se agraveze, deși el fusese integrat unui stat în plină dezvoltare capitalistă. Se impunea cu necesitate constatarea că sudul nu beneficia de condițiile favorabile din restul Italiei, și că situația lui era cu atât mai înapoiată cu cît nordul progresa mai rapid.

Pentru intelectualii meridionali care se formeză la puțin ani după unitate, problema sudului dobindeste curînd ascuțimea impusă de împrejurări. Născuți și crescuți în provinciile sărace ale sudului, ei sînt cei mai apropiați de mizeria poporului, și denunță cu patos și indignare incuria guvernului. La puțin ani după unitate, statul burghez își dovedea esența de clasă: favoriza menținerea marii proprietăți agrare în Sicilia și nu întreprindea nici un fel de reformă pentru lichidarea raporturilor semif feudale. Răscoala țărănilor de pe moșiile ducelui de Bronte fusese înăbușită în sânge de Nino Bixio, unul dintre cei o mie ai lui Garibaldi; guvernele monarhiei iau măsuri represive împotriva organizării țărănimii, și sudul devine un focar de revolte înăbușite. Protestul împotriva acestei condiții pornește de la intelectualii meridionali.

Francesco De Sanctis constata între cei dintîi plaga analfabetismului meridional și susținea, în discursurile rostite în parlament, necesitatea învățămîntului elementar obligatoriu. Elevul său, Giustino Fortunato, va fi cel dintîi cercetător al problemei meridionale în implicațiile ei istorice și economice. Străbătuse pe jos drumurile provinciilor din sud și cunoștea, din copilărie, sărăcia satelor lor. Iar cînd trecuse în nord și cunoscuse orașele lui înfloritoare, își dăduse seama că existau de fapt două Italii, și că între ele istoria a ridicat timp de secole un zid de neîntrecut. În 1880, Giustino Fortunato avea să fie, în parlamentul italian, reprezentantul Italiei de dincolo de acest zid; și discursurile lui aveau să fie un avertisment: intelectual liberal, el cerea guvernanților să pună capăt mizeriei care se agravează, pentru a împiedica răscoala maselor țărănești: « Să ne facem iubii, dacă nu vrem să fim urîți ». Denunțînd politica fiscală a statului, el prevenea asupra nemulțumirii populare crescînde, și cerea o guvernare mai prudentă. Vorbea în numele unor intelectuali luminați care întrevedeau unele cauze ale situației din sud, iar problemele pe care le înfățișa aveau răsunet în conștiința intelectualilor din nord. Pasquale Villari, cu ale sale *Scrisori meridionale* (1875), arată primejdia analfabetismului și mijloacele de a pune capăt acestei triste moșteniri a trecutului. Un grup de parlamentari întreprinde, în iulie 1875, o călătorie în Sicilia, și publică observațiile într-un raport oficial; pe urmele lor pleacă, în același an, ca simpli particulari, L. Franchetti și S. Sonnino care dau, curînd după aceea, o vastă monografie despre *Sicilia în 1876*; doi ani mai tîrziu, ei înființează « *Rassegna settimanale* », în care încep să publice articolele lui Fortunato despre Neapole și provincia învecinată.

Pătrundeau astfel în conștiința opiniei publice, și răsunau în parlament, cuvintele celor care făceau cunoscute situații dureros resimțite de oricine poposea în Sicilia, în sudul Peninsulei sau în Sardinia. Sudul devenise o problemă politică, dar el era, înainte de toate o realitate umană care se impune atenției scriitorilor. Sudul este tema principală a literaturii critic-realiste italiene: prin autorii lui cei mai reprezentativi, verismul este un produs al sudului, iar operele mari care îl ilustrează coincid cu anii primelor constatări și proteste asupra stărilor înapoiate ale provinciilor meridionale.

Nuwelele și romanele lui Giovanni Verga fac cunoscută Italiei viața de sărăcie a țăranilor sicilienii; cu patosul reținut al scriitorului realist, pentru care arta trebuie să fie « impersonală » asemenea unei relatări de fapt divers, meridionalul Verga dezvăluie compatrioților săi din nord o lume nebănuită, înapoiată și săracă, dar de o cinste aspră și intransigentă. Opera lui nu avea să rămînă izolată. Capuana zugrăvea în *Marchizul de Roccaverdina* (1901) pe moșierul feudal pentru care țăranca era o roabă ca în timpurile străvechi. Federico De Roberto înfățișa în *Viceregii* (1894) aristocrația aceleași Sicilii feudale în care erau încă puternice urmele guvernării spaniole; verismul dobîndea cu el conținutul necruțător al satirei și totodată spiritul amar al sarcasmului: căci De Roberto denunța, cu luciditate, tactica abilă prin care aristocrația reușea să-și păstreze privilegiile în insulă, iar guvernul Italiei unite era bucuros să primească în parlamentul burghez pe un descendent al viceregilor spanioli, căruia statul cel nou îi respecta și averea și numele.

Verismul își găsea așadar izvoarele în lumea sudului, pentru că aici se manifestau cel dintîi efectele guvernării de clasă a noului stat. Țărănimen din nord beneficia încă de roadele unei agriculturi înaintate promovate

de burghezia iluministă; țărănimea din sud cunoștea, o dată cu Unitatea, doar creșterea impozitelor și serviciul militar obligatoriu, statul burghez îi era prezent doar în persoana funcționarilor lui care-i luau banii fără a-i da nimic în schimb. Bătrînul Malavoglia nu înțelegea rostul războiului în care își pierde fiul, și înfrîngerea de la Lissa (1866) este, pentru pescarii din Aci Trezza, un fapt îndepărtat, străin lor, de parcă nu ar fi fost o înfrîngere tristă a Italiei.

Dar sudul nu înseamnă numai mizeria satelor de pescari; el înseamnă totodată mizeria ascunsă dar nu mai puțin zguduitoare a cartierelor populare ale orașelor. Salvatore di Giacomo a fost, în același sfîrșit de secol, poetul liric și naratorul acestei lumi pe care a cunoscut-o în străzile mizere ale Neapolului; și pentru ca imaginea ei să fie cit mai adevărată, el a folosit dialectul, căci i se părea nefiresc ca oamenii lui umili și neștiutori de carte să vorbească în limba lui Dante și a lui Foscolo. Matilde Serao a dezvăluit în *Țara minunilor* (*Il paese di Cuccagna*, 1889) aceeași mizerie a marelui oraș în care sînt puternici cămătarii și preținșii prezicători ai numerelor cîștigătoare ale loterie; căci în sărăcia atotstăpîitoare, mirajul cîștigului cîștigătoare, al lozului aducător de fericire, este singura lumină. Ziaristă, Matilde Serao este totodată autoarea unui impresionant reportaj despre cartierele mizere ale Neapolului (*Il ventre di Napoli*, 1884); descrierea ei se va regăsi, aproape identică, la distanță de cîteva decenii, în paginile Annei Maria Ortese. Sudul, este, în sfîrșit, pentru literatura acestor ani, Sardinia, și romanele Graziei Deledda descoperă contemporanilor o lume primitivă. Peisajul sălbatic al insulei apare de multe ori într-o lumină de basm, relatarea întîmplărilor este cuprinsă de mister și scriitoarea se identifică în așa fel cu personajele încît privește și gîndește ca și ele, cu aceeași spaimă în fața naturii, cu aceleași superstiții în fața fenomenelor ei. Realitatea se reflectă, în opera Graziei Deledda, de multe ori, într-o imagine fantastică, dar simbolul este ușor descifrabil, și modalitatea însăși a reflectării este semnificativă. Mentalitatea primitivă a personajelor este consecința ignoranței, și deci a sărăciei; cunoașterea lor este « fantastică » și « poetică » în sensul vichian al termenilor; dar cititorul avertizat, a cărei cunoaștere este rațională, descifrează ușor, dincolo de înagini, realitatea obiectivă care este aceea a unor stări economicește înapoiate. Vinovații, de data aceasta, nu mai sînt numai ocupanții spanioli, căci Sardinia a aparținut Piemontului cu mai mult de un secol înainte de Unitate; dar insula a rămas un pămînt uitat, în care sărăcia a generat banditismul, și în care încercările de a aduce lumina culturii și de a rupe urile de veacuri se lovesc de moravurile închistate ale trecutului. Sardinia intra pentru prima oară în conștiința italienilor, și condițiile ei dovedeau încă o dată amploarea și gravitatea problemei sudului; Italia cuprindea în unitatea ei recent înfăptuită, zone întinse care erau tot atîtea pămînturi necunoscute ce-și revendicau drepturile la progres. În cele trei decenii care despart data Unității Italiei de începutul secolului nostru, scriitorii veristi denunțau și avertizau: o făceau nu în mod declarat, ci numai prin adevărul artei lor, dar întregau, în mod substanțial, conținutul acțiunii în curs pe plan politic. Opera lui Franchetti și Sonnino apare la un an după *Nedda* lui Verga și precede cu puțin ciclurile de nuvele ale aceluiași scriitor; iar articolele și discursurile lui Giustino Fortunato coincid în timp cu romanele lui Verga, ale lui De Roberto și ale Matildei Serao. Literatura cea mai înaintată a Italiei se născuse din cunoașterea realității contemporane celei

mai izbitoare: sub aparenta unitate națională, vcrisții descopereau, în opoziția dintre nord și sud, opoziția contrastelor de clasă și, în mod necesar, ei arătau că Unitatea nu se înfăptuise pentru toți locuitorii țării.

Problema sudului se pusese cu ascuțime în rîndurile intelectualilor liberali care înțeleseseră gravitatea situației în deosebi în ce privește consecințele ei pentru statul burghez. Sudul a continuat însă să rămînă înapoiat, și singura soluție a apărut a fi emigrația; politica de expansiune colonială a Italiei, începută la sfîrșitul secolului trecut, urmărea să lărgască această posibilitate. Giovanni Pascoli, poetul însușeșit de o profundă dragoste de om și Edmondo De Amicis, scriitorul socialist, înfățișează durerosul exod al țărănimii meridionale dincolo de Ocean, și cel dintîi se lasă înșelat de promisiunile zgometoase ale celor care consideră că ocuparea teritoriilor din Africa va rezolva problema grea a sudului. Pînă în ajunul războiului, această bimeră este încă valabilă pentru mulți. Problema sudului nu mai este tema majoră a literaturii deoarece aceasta a renunțat la realism. Dar în ciuda decadentismului dannunzian și în limitele culturii intelectualiste care domină în acești ani, problema rămîne prezentă. Ea este vie în deosebi în articolele și studiile istoricului și economistului florentin, Gaetano Salvemini, cel dintîi care arată că problema meridională trebuie pusă în termeni de clasă: nu se poate vorbi de un sud omogen din punct de vedere social, și raporturile dintre nord și sud diferă în funcție de clasă socială despre care vorbea. Salvemini transpunea în noțiuni clare constatățile cuprinse în *Viceregii* lui De Roberto, și arăta că problema sudului este de fapt problema țărănimii exploatare în condițiile unor raporturi de producție semif feudale. Salvemini era exponentul intelectualității democratice cu o cultură economică nu străină marxismului; în 1911, un întreg număr al revistei *La Voce* este închinat problemei sudului, și cuprinde articole ale lui Salvemini și Fortunato, ale lui F. Nitti și Luigi Einaudi. Se dovedea astfel actualitatea problemei în acești ani de criză și dezorientare, cînd un grup de intelectuali înaintați sînt îngrijorați de rămînerea în urmă a Italiei; stările înapoiate ale sudului sînt pentru ei un motiv în plus de jenă față de propria lor conștiință de intelectuali, și, dacă își dau adevîntul, nu ușor, la politica colonialistă, o fac în credința că aceasta va rezolva greutatea sudului.

Războiul din 1914 nu a adus această rezolvare, și problema sudului este la fiecare pas prezentă în scrisul lui Antonio Gramsci. *Tezile asupra chestiunii meridionale*, formulate în 1926, aveau să fie difuzate clandestin în anii fascismului. Ele indică drumul de urmat în rezolvarea problemei respective: ridicarea economică a sudului nu poate fi obținută prin pledoaria oricît de generoasă a intelectualilor democrați; ea trebuie să fie înfăptuită prin acțiunea proletariatului și a țărănimii meridionale; rezolvarea problemei sudului depinde așadar de organizarea cît mai puternică a clasei muncitoare, iar revendicările sudului trebuie să intre în programul general de reînnoire a politicii naționale. Caietele din închisoare ale lui Gramsci reiau problema în numeroase pagini și o privesc în cauzalitatea ei istorică; observă situația sudului în momentul expediției lui Garibaldi, și pun în lumină adevărul unor fapte evocate în nuvelele lui Verga: reprimiunea sîngeroasă intitulată *Libertate*.

ZAMORANO (SPANIA)

Tărani

Fascismul nu recunoaște existența unei probleme a sudului pentru că nu vrea să recunoască prezența mizeriei și a ignoranței în statul pe care-l guvernează. Dar paginile scriitorilor care continuau, în acești ani, filonul realist al literaturii precedente, cuprind, cu necesitate, referiri semnificative la sudul înapoiat. Nuvela lui Corrado Alvaro, *Oameni din Aspromonte*, apare în 1930, în paginile unei reviste; ea dezvăluie existența, nu prea departe de Capitală, a unei lumi primitive în care oamenii locuiesc « în colibe de frunze și noroi și dorm cu animalele împreună ». Scriitorul, născut în Calabria, zugrăvea peisajul aspru al copilăriei lui sărace și scotea în lumină contrastul dureros față de locurile și moravurile din nord; iar protagonistul unui roman al său, tânărul învățător meridional din *Venti'anni*, în care se regălesc îndoilele și tristețile autorului, vorbea în numele oamenilor aceluiași sud uitat de guvernanți; și este interesant de observat că Alvaro, intelectual cu o cultură multiplă, a rămas întotdeauna legat de sudul lui natal; în paginile *Jurnalului* său intim, apar mereu figuri de meridionali, oameni simpli și săraci, rătăciți pe străzile Romei, uimiți și înfonetați.

O carte apărută în anii fascismului, *Conversație în Sicilia* a lui Elio Vittorini (1941), constituie mărturia cea mai puternică asupra sudului; ea denunță sărăcia înfiorătoare a locuitorilor și arată, cu amărăciune, că mulți sînt împinși la josnicie pentru că nu mai cred în nimic. Folosind de multe ori simbolul, cartea lui Vittorino manifestă opoziția față de fascism

a unui intelectual, «mîinile abstracte» care-l frămîntau; căci Sicilia, unde revenea spre a-și regăsi copilăria, îi oferea spectacolul dezolant al sărăciei în care copiii infometați erau gata să mănînce orice, să roadă chiar lemnul tare al scaunelor din odaie. Aceeași mizerie de neîncipuit apărea înfine, în aceiași ani, în cărțile lui Ignazio Silone. Ținutul aspru din Marsica, în Abruzzi, cu sărăcia lui fără speranță, apărea în *Fontamara*, în *Căldătorie la Paris*, în *Piine și vin*; publicate în străinătate, cărțile lui Silone susțineau lupta antifasciștilor aflați în exil. Cu atît mai regretabilă apare de aceea evoluția ulterioară a lui Silone care și-a trădat ideile exprimate în aceste cărți; renegarea idealurilor revoluționare, anti-sovietismul său înverșunat s-au răzbunat în sensul că Silone a încetat să mai fie un scriitor, devenind un simplu scrib în slujba celor mai reacționare cercuri din Italia. Niciodată, renegatul Silone nu s-a ridicat și nu se va ridica la înălțimea scriitorului care a fost autorul *Fontamarei*.

Problema sudului era, pentru antifasciștii dinăuntru și din afara Italiei, o armă de luptă eficace. Ea este și astăzi o armă, și ca atare apare la fiecare pas în cultura actuală a Italiei. În publicistica politică de stînga, problemele sudului sînt mereu prezente; trei reviste, *Cronache meridionali*, *Nord-Sud*, *Prospettive meridionali*, sînt dedicate exclusiv aceluiași problemă, iar edițiile noi din opera lui Salvemini și Fortunato, ca și studiile ample publicate asupra lor, atestă actualitatea tuturor chestiunilor legate de situația sudului.

Literatura noului realism este o literatură profund militantă. Sudul este una din temele ei reprezentative; sub forma reportajului și a anchetei, în narațiunea scurtă și în roman, sudul apare de astă dată în realitatea lui socială complexă, ca un pămînt sărac și înapoiat unde oamenii sînt hotărîți să-și facă o viață mai bună.

Literatura documentară și literatura beletristică înfățișează aspectele sociale diferite ale sudului: lupta țăranilor săraci pentru reforma agrară, grevele muncitorilor din minele de sulf, șomajul și sărăcia din orașe. Tematica sudului coincide în mare parte cu tematica întregii literaturi italiene actuale. Verismul înfățișase cel dintîi realitatea socială a sudului, și finalitatea lui critică se dovedea în alegerea acestui conținut tematic. Realismul contemporan reia această temă și o tratează în lumina experienței ultimelor decenii, care a dovedit dreptatea primelor critici și proteste exprimate de veriști. Literatura contemporană, neorealismă, este o literatură militantă, superioară verismului prin orientarea ei ideologică. În reportaj și anchetă, ea protestează contra situației actuale și arată revindicările și noțiunea celor ce muncesc. Scriitorii de azi cunosc resortul existenței sociale, lupta de clasă, și înfățișează realitatea de azi a Italiei în structura ei esențială: experiența fascismului i-a învățat că trebuie să fie prezenți în contemporaneitate, iar Rezistența, la care mulți dintre ei au participat, le-a arătat că redobîndirea libertății nu este ușoară. Opera lor actuală cuprinde, în protestul ei, un avertisment, conținutul ei critic-militant nu depășește însă de multe ori poziția luminată a intelectualilor înaintați care văd răul dar nu reușesc să descrie tot atît de convingător artistic soluția reală a problemei: lupta împotriva bazelor societății capitaliste. În anii care au trecut de la eliberare, această tematică a sudului a reflectat, așadar, treptat, spiritul tot mai hotărît al culturii militante italiene. Au apărut, între cele dintîi, relatările aceluia care au cunoscut sudul în anii fascismului. Astfel au fost retipărite cele «șase scrisori pugliese» ale lui Tommaso Fiore,

intelectual progresist din generația vîrstnică; scrisese în primii ani ai fascismului, ele au pătruns de-abia acum în rîndurile largi ale cititorilor și au impresionat prin adevărul lor necruțător: căci autorul zugrăvește una din provinciile cele mai sărace ale sudului, aceeași Apulie, pe care mai recent a evocat-o în versurile și în proza sa autobiografică, Rocco Scotellaro, pămînt de civilizație străveche, astăzi sărac și trist. Cartea lui Carlo Levi, *Cristos s-a oprit la Eboli*, apărută printre primele după război (1946) a impresionat prin aceleași adevăruri pe care pentru prima dată mulți italieni le cunoșteau. Lucania era zugrăvită cu peisajul ei arid, aproape sinistru prin sărăcia pe care o adăporea; abia întrevăzută în paginile lui Vittorini, acest sud dădea impresia unui peisaj din altă lume, deși de la Roma la Matera un avion nu are nevoie desigur nici de două ore. Carlo Levi cunoscuse aceste locuri în anii dinaintea războiului cînd, pentru participarea la acțiunea clandestină a antifascismului, fusese trimis aici cu domiciliu forțat. Descrierea peisajului este completată cu aceea a oamenilor, a țăranilor pe de o parte, care trăiesc în condiții primitive, a burghezicii pe de altă parte, funcționari ai regimului cei mai mulți, incuși și ridiculi în prostia și îngîmfarea lor. Cartea lui Levi este o mărturie asupra sudului în anii fascismului; scrisă cu inteligență și sarcasm, este cartea unui intelectual care descoperă cu ascuțime condițiile triste ale abuzurilor de tot felul. Prin însuși adevărul ei, ea emoționează; lucidă și precisă, ea condamnă fără ostentație, dar fără indulgență.

S-au alăturat acestor mărturii privitoare la trecutul apropiat, acelea care privesc înfățișarea sudului în anii imediat următori războiului, cînd, în orașe îndeosebi, mizeria cartierelor populare fusese agravată de efectele bombardamentelor. Impresionante sînt mărturiile cuprinse în micul volum al Annei Maria Ortese, *Marea nu scaldă Neapolul* (1953); ele arată cum printre ruine și în adăposturi improvizate, trăiește sărăcimea numeroasă a orașului străvechi. Fetița aproape oarbă care așteaptă cu nerăbdare să vadă locurile care o înconjoară, se înfioară și izbucnește într-un plîns nesfîrșit de dureros atunci cînd, obținînd în sfîrșit ochelarii îndelung așteptați, privește în jur și vede mizeria nudă, urîdă, fără nădejde. În casa părăsită locuiesc, într-o promiscuitate de negîndit, zeci de oameni rămași fără adăpost; « orașul involuntar », cum îl numește scriitoarea, este această aglomerație umană care se transformă, prin înjosirea pe care o aduce cu sine, într-un loc trist de egoism și degradare. Cîntecica Annei Maria Ortese este, în paginile ei cele mai bune, un document și nu o carte de ficțiune. În același fel sînt concepute și paginile lui Levi și ale lui Rocco Scotellaro. Danilo Dolci a dus mai departe această cunoaștere directă a sudului, și opera lui cuprinde o documentație propriu-zisă, în care realitatea contemporană este prezentată pe baza anchetei sociale și a datelor statistice. Acest intelectual, arhitect de profesiune, care pleacă în Sicilia pentru a cunoaște personal condițiile de viață ale locuitorilor, care trăiește el însuși în condițiile lor, pentru a fi egal cu ei, și care se pune în fruntea luptei lor contra șomajului și a sărăciei, a strîns în volumul intitulat *Anchetă la Palermo* (1958) un material de prima mîină, din care se desprinde o imagine impresionantă a mizeriei. Dolci a obținut premiul Lenin pentru pace, întrucît opera lui este un protest indirect contra războiului; declarațiile textuale ale oamenilor din aud, culese de autor, constituie un adevărat rechizitoriu împotriva celor care cunosc și îngăduiesc ca asemenea condiții de viață să existe încă în momentul de față.

Între anii 1949 și 1955, G. Russo publică în « Il Mondo », articolele reunite apoi sub titlul *Baroni și țărani* (1955). Sint anii în care, sub presiunea opiniei publice, se începe aplicarea unei minime reforme agrare, și statul instituie așa numita « Casă a Sudului » destinată a oferi creditele necesare țăranimii sărace. G. Russo parcurge atunci sudul Peninsulei, zona principală de aplicare a reformei agrare, și cunoaște la rîndul lui realitatea sudului; el însuși nu este un meridional, și călătoria lui îi dă prilejul de a cunoaște pentru prima oară poporul, pe semenii lui asupriți: « în anii de după război — spune el — pentru mulți tineri, restaurarea democrației a coincis cu această descoperire a poporului », căci fascismul așternuse tăcerea asupra acestor fapte și, îndepărtînd pe intelectuali de popor, încercase să ascundă existența unei probleme a sudului. Articolele lui Russo sînt scurte reportaje, în care țăranimea sudului este arătată pentru prima oară în acțiunea ei de revendicări și luptă. Zilierii din Calabria, din zona Fucino, care lucrează pe moșiile întinse ale familiei Torlonia, latifundiarilor cei mai bogați ai Italiei, se luptă pentru aplicarea reformei agrare, în timp ce « baronii » declară că « reforma este un furt »; Russo ne poartă prin ținuturile cele mai aspre din interiorul Calabriei, și la fiecare pas descoperă anacronismele contrastelor de clase feudale. Apărute într-un cotidian de largă răspîndire, publicate apoi în volum, într-o editură de tradiție democratic-liberală destul de moderată (Bari, Laterza), articolele lui Russo arătau că sudul era în adevăr o problemă pe care nici un intelectual conștient nu putea s-o ignoreze.

Tot în 1955 apare reportajul lui Carlo Levi, *Cuvintele sînt pietre*. Autorul cărții de amintiri despre Lucania cunoaște de data aceasta o altă înfățișare a sudului. În cartierele populare din Palermo, în centrul orașului, mizeria este încă aceeași: « aerul coboară verde și cenușiu în crăpături, între casele înalte, iar copilele își poartă în brațe surioara mai mică »; meșteșugari de tot felul te fac să uiți că trăiești în secolul mașinilor: copii, bărbați și femei împletesc frînghii de cîneapă, trăgînd și răsucind firele cu mîinile, într-o mișcare continuă și istovitoare. Dar dincolo de aceste aspecte ceva s-a schimbat: la Lercara Friddi, zonă a minelor de sulf, muncitorii sînt în grevă, și sutele de polițiști armați dovedesc intensitatea luptei. Muncitorii cu care autorul stă de vorbă îi povestesc greutățile lor, foamea și abuzurile patronilor: dar « vorbind de nenorocirile îndurate de-a lungul anilor, ochii și fețele lor erau vesele, deschise și rîzătoare ». Erau slabi, unii desfigurați în urma unui accident de muncă, deoarece în minele de sulf de la Lercara se lucra în condiții primitive; totuși « se părea că toți uitaseră de aceasta, pătrunși de o pornire de entuziasm pentru ceea ce se întîmpla, pentru ceea ce făceau, ei toți, laolaltă, toți împreună, de acord. Erau mîndri și siguri că vor învinge, și fericiți de a se fi descoperit ca fiind omenați și liberi... » Cele « trei zile în Sicilia » descopereau cititorilor chipul necunoscut al sudului luptător pe care doar Pirandello îl înfățișase într-un vast și important roman, *Cei bătrîni și cei tineri*, în care apăreau cele dintîi organizații de luptă ale muncitorilor în Sicilia semifeudală de la sfîrșitul veacului trecut.

Literatura narativă actuală a înfățișat, la rîndul ei, în cîteva opere caracteristice, aceeași transformare în curs a oamenilor meridionali. Esto prezentă încă, în această literatură, sărăcia sudului și viața grea a locuitorului lui. Nuvela densă a Elsei Morante, *Soldatul sicilian*, ne lasă să întrevădem o lume înapoiată pe care mizeria o ține în întuneric și o împinge

la moarte. Domenico Rea a înfățișat în *Portret de mai* (1950) tristețea dureroasă a copiilor săraci pe care învățătorul îi umilește izolându-i într-o bancă a lor, departe de cei bine îmbrăcați, spălați și pieptănați de mame grijulii. Dar înjosirile nu mai sînt primite cu umilință. Resemnarea « invinșilor » lui Verga rămîne a trecutului; și în locul ei, întîlnim lupta deschisă și eroică, de multe ori tragică prin eșecul ei. Francesco Jovine înfățișă, în *Pămînturile blestemate* (1950), pe țărani din Abruzzi, care în anii de la început ai fascismului înfruntau pe oamenii înarmați ai regimului; iar într-o serie de schițe (1945), același scriitor amintea cum sărăcia îi împingea pe mulți la emigrație sau îi silea să plece pe frontul din Spania, ca mercenari. Ca și ceilalți scriitori meridionali, Jovine și-a dat contribuția « la opera de mîntuire a sudului », cum spune despre el Corrado Alvaro, într-o pagină de jurnal. În aceeași ani, Giuseppe Berto a dat, în *Brigandul* (1951), unul din cele mai bune romane de azi, imagine a țărănimii meridionale de după război: într-o pagină impresionantă, Berto înfățișează coloana nesfîrșită a țăranilor săraci care poartă să ocupe pămînturile necultivate din marginea satului, și înfruntă, cu prețul vieții, pe paznicii înarmați ai moșiei; « brigandul » este soldatul înapoiat de pe front, care cel dintîi îi învață pe semenii lui să-și cunoască dreptul la viață și la luptă. Romanul recent al lui Carlo Bernari, *Mîine și iar mîine* (1956), oglindește acțiunea țărănimii în anii mai apropiați nouă: cînd în orașelul unei burghezii înfricoșate, poliția atacă pe muncitorii agricoli veniți să-și ceară drepturile.

Același scriitor a dat o carte dintre cele mai vii despre Neapolul din primii ani de după război: *Vezuviu și piine* (1953); ea completează reportajul amintit al Annei Maria Ortese. În cartierele întunecate, în casele pe jumătate bombardate, trăiește o populație mizeră; antreprenori lacomi de câștig angajează pe șomerii veniți de pretutindeni pentru recuperarea epavelor din port; poliția le cere, necruțătoare, acte și certificate, acestor oameni care nu au unde dormi și rătăcesc pe drumurile țării. Dar există între ei solidaritatea celor egal de trudiți; și cartea este, deși sumbră în descrierile ei, o carte a speranței. După cum, o carte a luptei și a credinței în viitor este și romanul lui Silvio Micheli, *Adevărul* (1950) care prezintă un alt aspect al Neapolului din anii de după război: un grup de muncitori se organizează într-o cooperativă și reușesc să țină piept patronilor capitaliști, concurenței importului de mașini americane, greutăților care le amenință la fiecare pas inițiativa; scriitorul alege drept loc al acțiunii lui, un mare oraș al sudului, și figurile de muncitori ale acestei cărți sînt dintre cele mai vii ale literaturii italiene de azi.

Prea puțini sînt scriitorii cari în anii aceștia să nu fi introdus în scrisul lor imaginea sudului. Moravia însuși, romancier prin excelență al Capitalei, a schițat în *Ciociera* imaginea dezolantă a ținuturilor meridionale, dincolo de marginile Laziului. Vitaliano Brancati, scriitorul mort prematur, în 1956, este romancierul burgheziei și aristocrației siciliene, și în paginile lui trăiește, privită cu umor, o lume ineultă și ridiculă, cu învechite prejudecăți, o lume care își iubește în primul rînd tîlha ei călduță și comodă. Elsa Morante privește mai în adîncime; în *Minciună și vraje* (1948) orașul meridional ascunde, în casele lui vechi, pasiuni ciudate și dureri înăbușite; iar în *Insula lui Artur* (1957), deși sîntem în lumea de basm a copilăriei, imaginea sudului este prezentă: într-o stradă întunecată din Neapole, o mamă își vinde fata unui soț vîrstnic dar bogat, bucuroasă că nu va trebui să-și mai poarte de grijă.

Romanul de lung răsunet al lui Tomasi di Lampedusa, *Il Gattopardo* (1958), este, la rîndul lui, roman prin excelență al sudului. Toate aspectele problemei meridionale sînt prezente în el; roman istoric, pentru că evocă anii expediției lui Garibaldi în Sicilia, este, în primul rînd, opera unui moralist, a unui amabil «raisonneur», un roman-esscu, prea puțin epic; strălucit prin inteligența lucidă a constatărilor, el dezvăluie, prin aceasta chiar, adevărul faptelor și, oricît de sceptice i-ar fi ocolîșurile și comentariile, condamnă trecutul și judecă cu sarcasm faptele lui. Protagonistul, coborîtor al celei mai vechi aristocrații siciliene, constată cu ironie ascensiunea burgheziei; dar deși o disprețuiește, nu se împotrivesc căsătoriei dintre nepotul lui și fiica primarului. El, și mai ales tînărul lui nepot, își dau seama că privilegiile clasei lor vor rămîne neatînse dacă ei vor ști să se alăture oamenilor «noi». Zîmbetul de ironie care străbate romanul manifestă tocmai conștiința acestui compromis îndreptat împotriva «plebei», a țărănimii analfabete care, și după formarea Italiei, avea să trudească pe latifundiile baronilor. Romanul, scris de un aristocrat meridional, dezvăluie începuturile și cauzele problemei sudului; el ilustrează, prin mijloacele artei, adevărul scrierilor teoretice ale intelectualilor meridionaliști, istorici și economiști, de la Giustino Fortunato la Salvemini și Gramsci. Protagonistul romanului lui Lampedusa își depășește prin inteligența lui lucidă care-i permite să întrevadă, pînă la un punct, dezvoltarea viitoare a faptelor, îndemnîndu-l să aprobe, cu simț al realității, prezența de spirit și dezinvoltura tînărului Tancredi. Dar inteligența lui, deși ascuțită, este frînată, în investigația ei, de prejudecăți nebănuite, acumulate de-a lungul secolelor de privilegiu. Lecturile prințului de Salina sînt multiple și largi, ele sînt însă pentru acest aristocrat sceptic dar nu mai puțin orgolios, obiect de curiozitate, nu mijloc de cunoaștere și de înțelegere mai exactă a realității.

Un singur lucru, așadar, și cel mai important, nu îl prevede principele de Salina: el nu bănuiește că țăranul nenorocit, pe care-l privește cu indulgență compătimire, va ști, nu peste mult timp, să ceară dreptate. I se pare că Sicilia este hărăzită să rămînă întotdeauna aceeași, cu satele ei dezolante, sărace și murdare; își amintește, vag, de a fi citit undeva despre idilele lui Marx, dar nu înțelege nici pe departe, importanța lor; inteligența lui, deși ascuțită, este minată de orgoliul ancestral, și astronomul savant nu reușește să vadă dincolo de limitele pe care tradițiile și privilegiile i le-au creat. Însemnătatea problemei sudului pentru cultura și literatura de azi a Italiei se dovedește însă încă o dată prin prezența ei în una din cărțile cele mai puțin militante care au apărut în acești ani. De la iluministul Galanti la memorialistii expediției lui Garibaldi, de la Verga la Pirandello și la Matilde Serao, de la Salvemini și Gramsci, la Jovine, Bernari și Lampedusa, cultura italiană modernă are așadar mereu prezentă imaginea ținuturilor frumoase și triste ale sudului, care de-abia astăzi au început să intre în ritmul istoriei contemporane și care cer tot mai imperios o soluționare radicală.

DESEN DE PABLO PICASSO

POEZIA DE CIRCUMSTANȚĂ

DE
PAUL ELUARD

În urmă cu 10 ani, în noiembrie 1952, a murit, la Paris, Paul Eluard. Avea cincizeci și șapte de ani și era în plină stăpânire a măiestriei sale. A fost una din cele mai renumite personalități poetice ale secolului și un mare umanist francez, patriot și luptător în Rezistență și care — așa cum se arăta în necrologul Biroului politic al P.C.F. — «venise la comunism din toată inima și cu tot gentul. Numele lui Paul Eluard, glorie a Franței și a clasei muncitoare, va rămâne nemuritor ca și poemele sale». Poetul mărturisise: «Am aderat la P.C. în primăvara lui 1942. Și pentru că era partidul Franței, mi-am angajat pentru totdeauna și forțele și viața. Am vrut să fiu cu oamenii din țara mea care merg înainte către libertate, pace, fericire, către adevărată viață». Aceste declarații au caracterizat sensul și mesajul operei unice lui Eluard. În al cărui scriu — pornit de la individualismul suprarealist — atacul tihăresc al lui Franco împotriva Spaniei republicane, a provocat, fără rupturi, o trecere hotărâtă la realism: trecerea «de la orizontul unuia singur la orizontul tuturor».

O dată rezolvată contradicția dintre via și acțiune, acest ilustru om și poet putuse spune despre o activitate literară care începuse prin anul înfăptuirii marelui mondial «nu regret nimic, înaintez». Poemul *La Victoire de Guernica*, anunța. Încă din 1937, viitoarea sa poezie de rezistență față de ocupantul hitlerist și de colaboranșii din patria sa («Poésie et vérité 42», «Au rendez-vous allemand»).

Moartea l-a doborât în prealma zilei cînd o mirșavă sentință lega de scaunul electric doi nevinovați. Ultimul său mesaj a fost: «Trebuie salvată viața lui Julius și Ethel Rosenberg. Justiția și Pacea o cer».

Cu trei luni înainte morții, Paul Eluard își redactase epitaful:

Aici odihnește cel care a trăit fără a se îndoi
Că zorile sînt bune la orice vîrstă
Cînd muri crezu că se naște
Deoarece soarele reîncepea.

Paginile care urmează constituie o conferință rostită — de asemenea în anul dispariției — la 17 ianuarie, în sala «Societăților Savante» din capitala Franței.

Dacă există un subiect care neliniștește pe poeții timpului nostru, acela este al poeziei de circumstanță. La drept vorbind, nu numai că-i neliniștește, îi dezgustă și îi revoltă. Prea mulți versificatori de duzină, prea mulți cupletisti prozaici au practicat-o și poezia eternă, fondul cel mai constant al omului, pare uneori amenințat. Nu vrem să neglijăm această amenințare, nu vrem să ignorăm imitația, zeflemisirea poeziei, nici să subestimăm pericolul ei. Și noi avem datoria să apărăm adevărata poezie, veritabila poezie de circumstanță.

Aș fi vrut, dar am cedat atracției unui titlu simplu și care numește obiectul fără să-l dezvăluie rezonanța, să intitulez aceste reflecții: «De la poezia de circumstanță la poezia eternă». Pentru că nu există două feluri de poezie și toate adjectivele care se pot alătura poeziei ca să o definim: lirică, epică, eroică, didactică, dramatică, ritmică, liberă sau ușoară, nu te împiedică să auzi mai întii doar cuvîntul poezie, adică vorba *cîntec*. Poezia, adică limbajul care cîntă. Dacă ai întreba zece persoane — la întimplare de pe străzile orașelor noastre, oameni fără multă instrucție și savanți — ce este un poet, ele ar răspunde: «Unul care face versuri». N-am făcut experiența, dar sînt sigur. În timp ce în Grecia, de pildă, fiind prezentat ca poet unor țărani analfabeți, i-am auzit răspunzînd: «Ah, da, un cîntăreț!» Căci din cele mai vechi timpuri, poezia e limbajul care cîntă, și gîndesc că niciodată nu se va schimba. *Mi s-ar putea lua viața aceasta*, spune Aragon în prefata la *Les Yeux d'Elsa* (*Ochii Elsei*), dar *cîntecul meu nu se va stinge*.

Limbaj care cîntă, limbaj încărcat de speranțe, chiar cînd e disperat, pentru că e aducător întotdeauna de înțelegere adîncă, de rațiune întemeiată pe instinct, pe sensibilitate, pe nevoia de a trăi, pe dragostea de viață, pe adevăr. Cînd un poet invocă moartea, spunem că o face de necaz. Dacă își inventează un zeu, spunem că pămîntul e de vină. Și cînd un poet se abate de pe calea cea bună, cînd ajunge la porțile nebuliei și o imensă grămadă de ruine îl înghite, căutăm dacă a luptat înainte ca lumea să-l fi învins. În ce măsură forțele sale puteau să reziste mai bine răului decît acele ale atîtor oprimați? În ce măsură au luptat, el și oamenii timpului său? La fel gîndesc despre oamenii din Evul Mediu și despre François Villon, despre oamenii Comunei și despre Arthur Rimbaud. La atîți alții mai slabi, sfișiati de viața zilnică sau zvîrliți de un adevăr inaccesibil. Mizeria materială a antrenat de prea multe ori, în istoria oamenilor, mizeria morală. Dar Villon și Rimbaud, atîți alții care au luptat și care totuși au fost Baudelaire, Petofi și Botev, Apollinaire, Saint-Paul Roux și Max Jacob, Maïakovski, Lorca și Robert Desnos, toți eroi sau victime, au avut nostalgia unei lumini mai mari. Ei încarnează pe omul pradă celor mai înalte puteri și celor mai joase,

pe omul extenuat de azur și înglodat, supus și revoltat, sclav și visînd să fie liber, disperat și luminat.

Alți poeți ne oferă un chip mai senin, mai puternic; ei par aproape sfinți, poartă o mască, aceea a înțelepciunii, se numesc Homer, Shakespeare, Dante sau Goethe. Au domnit și vocea lor s-a vrut la fel de impersonală ca și aceea a poezilor populari, anonimi și fără frică, care cîntau în piețe. Homer, Shakespeare, Dante sau Goethe și adesea chiar Victor Hugo, cînd spun « eu », îl spun pentru oamenii timpului lor. Ei sînt conștiința timpului lor, ei depun mărturie cu obiectivitate, contra și pentru, în marele proces al istoriei, ei sînt în același timp temelii și fragilitatea trecutului.

Voci imense; dar nu sîntem noi, adesea, mai sensibili, în slăbiciunea noastră, la toate cele care exprimă mai bine condiția noastră precară și care ne par de aceea mai umane? Nu atît modele dorim cît ființe, asemănătoare, frați care să exprime aspirațiile și dorința noastră de perfecțiune, dar totodată și grijile noastre, măsura noastră umană comună. Ca Villon printre cerșetorii evului său, ca Whitman îngrijind pe răniți, ca Pușkin murind în duel pentru onoarea soției sale, ca Max Jacob murind pentru că era evreu. Ei au fost învinși, dar respectul pe care-l simțim pentru victime nu ne împiedică să înțelegem că începînd de la ele poate renaște speranța și reîncepe lupta. Pornind de la foamete, omul nu mai vrea să flămînzească; pornind de la război el condamnă omorul. Și nedreptatea aprinde în noi pasiunea pentru justiție. Prea multe forțe au fost prăpădite, prea multă inteligență a fost supusă răului, prea multe priviri frumoase și surisuri frumoase au fost învinse. Dar știm bine, în fundul inimii noastre, că acești învinși ne par doar învinși, că acești morți nu sînt morți, că fapta, cuvîntul și exemplul lor trăiesc și că în noi fac un pas înainte. Cunoaștem împrejurările vieții lor și știm că opera lor e în funcție de aceste circumstanțe.

DICȚIONARUL ne spune că circumstanța e un loc comun cuprinzînd ceea ce are legătură cu persoana, cu lucrul, cu locul, cu mijloacele, cu motivele, cu maniera și cu timpul. Critica oamenilor și a faptelor lor trebuie deci să ia în cerce-tare toate condițiile cu privire la persoana, lucrul, locul, mijloacele, motivele, maniera și timpul. În felul acesta ea va judeca în ce măsură un om a fost mișcat de împrejurări și în ce măsură acestea l-au ridicat sau coborît. Un om normal se identifică nu numai cu ființele care îl sînt aproape ci și cu acelea pe care nu le cunoaște și cu evenimentele care acționează asupra lor și cu evenimentele pe care le provoacă. Și poetul arde să reproducă viața

Lumea — spune Goethe — e atît de mare, atît de bogată, și viața oferă un spectacol atît de variat încît subiectele de poezie nu vor lipsi niciodată. Dar e necesar ca să fie totdeauna poezii de circumstanță, altfel zis trebuie ca realitatea să procure ocazia și materia. Un caz neobișnuit devine general și poetic tocmai pentru că e tratat de un poet. Poeemele mele sînt totdeauna poeme de circumstanță. Ele se inspiră din realitate, pe ea se întemeiază și stau. N-am ce face cu poeme care sînt clădite pe nimic.

Să nu se spună că realitatea e lipsită de interes poetic; un poet se verifică tocmai cînd spiritul său găsește să descopere într-un subiect banal o anumită latură interesantă.

Realitatea trebuie să procure motivul, punctul de plecare, nucleul propriu-zis, dar e rostul poeziei să formeze un tot care să fie frumos, însușeșit. Cunoașteți pe Fürststein, continuă Goethe, supranumit poetul naturii; el a făcut despre cultura hameiului un poem care nu lasă nimic de dorit. I-am cerut să-mi scrie cîntec despre meșteșugari — în mod special un cîntec al fîșătorilor — și sînt sigur că va reuși...

Ca un ecou în trecut al dorinței lui Goethe, Chrestien de Troyes scria în secolul al XII-lea ceea ce se numește de atunci *Cîntecul cîmății*:

Mereu noi fusesem plînză de mîntăd
 Dar nu vom fi mai bine îmbrăcate,
 Mereu vom fi și goale și sărace,
 Mereu: și foame ne va fi, și sete;
 Nicicînd noi nu vom cîștiga altă
 Ca să avem vreodată o masă bună.
 Cu plîns ne brînim și ale nimica
 Pușînd-n zori și seara, mai pușînd.
 Cînd fiecare pentru trai nu are
 Decît dinari vreo patru dintr-o livră...
 Și cu aceasta să răzîm chip nu e;
 Căci cînt cîștigă într-o săptămîină
 Un franc, acela nu-i lipsit de grijă.
 Ei bine, — atunci aflați-o azi cu toții
 Că printre noi nu se găsește una
 Mai mult de-un franc vreodată să cîștige.
 Ar fi atunci bogată ca un duce!
 Noi viețuim într-o mizerie cruntă,
 Dar din salariul nostru se îmbuibă
 Acela pentru care noi muncim;
 Din nopți reghem o mare parte
 Și toată ziua, pentru-acel cîștig
 Iar brașele cumva de le-odîbnim
 Ne-amenință pe roată să ne tragă:
 De aceea nu îndrăznim să ne-odîbnim.

Chrestien de Troyes spunîndu-ne suferințele sărmanului țesător din Evul Mediu se identifică cu el. Astfel, sensibilitatea, înțelegerea poetului îi permit să fie ca o balanță ca să judece tot ce îi oferă viața altor oameni, viața universală. Circumstanțele cele mai obscure se luminează sub pana poetului, căci ele se reflectă într-o lumină care le clarifică, și sînt înapoiate vizibile tuturor.

ORICE poem, putem spune cu Goethe, este de circumstanță. Dar fie că se înțelege acest cuvînt în sensul cel mai larg sau în sensul îngust folosit în mod obișnuit, acest poem nu va exista, nu-și va atinge scopul decît dacă evită mediocritatea. Și mai mult în al doilea caz decît în primul. Ești gata să ierți unui poet de geniu contradicțiile, injuriile, excesele, în timp ce cu greu absolvi pe unul mediocre, cu toate bunele sale simțăminte. Și aceasta pentru că în general, pe de o parte cîntărești motivele, împrejurările care au adus pe autenticul poet să contrazică binele, și că, pe de altă parte, limbajul mediocrului, limbajul gratuit este nefolositor. Înainte de toate cititorul ideal nu vrea să fie înșelat. El e neîncercător, știe că conștiința în rîu este uneori mai puțin periculoasă decît inconștiința în bine. Se păzește de ipocrizie. El știe pînă la ce punct de degradare îl pot conduce facilitatea, lășitatea pe un incapabil.

Poezia adevărată trebuie să exprime lumea reală, dar și lumea noastră interioră și lumea aceasta transformată pe care am visat-o, acel adevăr care e în noi dacă ochii noștri sînt cu adevărat deschiși. Dacă lumea reală n-a îmbibat capul poetului, acesta nu va putea niciodată să înapoieze lumii decît abstracție și confuzie, vise fără formă și credințe absurde. Realitatea sa poetică personală nu va rezista în fața realității poetice a lumii. El nu va aparține lumii căci nu va fi adus greutatea omului, propria sa greutate, greutatea omului în lume și a lumii în om. Munca de reflecție nu se va fi săvîrșit în el. Va vorbi ca o fantomă. E

ușor să fi o fantomă, pentru tine și pentru alții. E atât de ușor să ascuți de oboșala ta, de mîhnirea ta, de inactivitatea ta, mult mai ușor să rupi pe cît se pare cu lumea concretă decît cu vechile neguri ale lenei, ale mizeriei și ale morții; e mai ușor să te sinucizi decît să trăiești, mai ales din datorie.

PORTRET DE PABLO PICASSO

Ca să capeți totalul celor ce sînt în lume, trebuie să ai curajul să aduni obiecte și simțăminte, iubire și ură, culori și forme, epoci și climate și acele mii de feluri care-l fac pe William Blake să spună că *oamenii sînt egali prin deosebirile lor*. Poetul va alia sensibilitatea sa, judecata sa, imaginația sa acestei lumi reale peste care trebuie să treacă și s-o transforme. O va face cu pasiune și, dacă se aruncă în ea cu totul, va leși învingător din luptele inevitabile între bine și rău, între tinerețe și decadență, între ura înarmată și iubirea care se produce din nou.

E vorba să ieși, cu mulțimile din vremi apuse și cu mulțimile viitoare, deasupra noroiului puturos al oprimării omului de către om, al poetului de către filistin, al martirului de către călău.

Gîndirea umană trebuie să regăsească sănătatea, această piatră filozofală, să-și regăsească unitatea, ca să poată nimici ceea ce nu e pur și simplu binele, viața și fericirea de a trăi.

Știm că nu există geniul poetic decît în măsura în care poetul nu minte. Și azi, a nu minți înseamnă a acționa. Poezia să fie un mijloc de acțiune, un mijloc de înaintare, căci ea cîntă prin toate ferestrele și pe toate orizonturile, ea cîntă evidența și exemplul contra minciunii.

Fructele, florile sînt circumstanțele primăverii după cum o revoluție poate fi circumstanța fericirii unui popor și a tuturor popoarelor. Poemul revoluționar trebuie să-și caute inspirația în simțămintele clare, întemeiate pe necesitatea de a trăi și a reproduce viața, pe o dorință de dreptate bine definită, logică. Totuși, pentru că acest simțămînt revoluționar se întemeiază pe solidaritatea umană, el poate și trebuie să aibă un conținut poetic la fel de dens ca și simțămîntul iubirii, altă expresie a luptei pentru viață.

Trebuie ca poetul, ca omul să apuce realitatea, s-o domine. Această realitate e departe de a putea fi confundată. Ea nu se maschează. Nu există vreun înger al realității. Ea poate fi nenorocită și prăfuită, crudă și zadarnică, monstruoasă. Ea se poate numi idioție, mizerie, boală, război. Poetul nu trăiește pe culmi, el nu se leagănă adesea în dulci beatitudini; dar cînd a cîntărit mizeria noastră, nu trebuie să i se supună. Mai ales nu trebuie să se supună acelei melancolii distinse care l-ar lega de spița celor pe care Lautréamont îi numește *marile Capete moi*. Nu trebuie nici să considere că drumurile poeziei sînt înguste și că formele ei sînt de neschimbat. Orice poet curajos are datoria să deschidă un drum pe cît posibil de larg exaltării umane. Și pentru aceasta, toate formele sînt bune, limbajul său se compune din toate cuvintele, din toate lucrurile. Nu există forme consacrate, după cum nu există nici subiecte nici cuvinte sacre, sau profane, sau vulgare.

VREAU să vă dau un exemplu: trebuie considerat ca un adevărat poem simpla descriere a efortului uman, așa cum a făcut-o Ilin, poetul rus al planurilor cincinale, în cartea sa *Munții și oamenii*. După Maiakovski care a făcut din toată viața sa un discurs sincer, Ilin descrie, cu fervoare, ca o lecție despre lucruri, minunile folositoare, prezentul și devenirea lor.

Aicea am vrut să povestesc, spune Ilin, cum în țara noastră oamenii reconstruiesc, după un singur și unic plan, un singur și unic proiect, cîmpiile, pădurile, rîurile și propria viață. Și iată cum povestește Ilin minunata istorie a lui Miciurin, reconstructorul horticulturii:

... Horticultorul din Karlov laudă poleul florilor de Reneta-ananas și fecundă cu el florile de Antonovka simplă. De la tatăl ei Reneta-ananas, Slavianka moșteni rezistență la frig. Geruri de 50 sub zero n-au reușit să-i ucidă florile.

Horticultorul lui para sălbăteacă usuriandă care vine de undeva din Orient și o întru-cișă cu para fină și plăpîndă care este Untoasa regală, care se dezvoltă într-un ghiocel de flori. Din întru-cișare ieșiră cinci pere surori. Primele două surori nu avură noroc. A treia, Rakova se prezintă mai bine și a patra, Tostobiejka și mai bine. Dar cea mai bună din toate era Untoasa de iarnă Miciurin.

Cînd împlini unsprezece ani, Untoasa de iarnă dădu pentru înția oară douăzeci și cinci de fructe enorme, delicioase. Și peste un an, crengile purtau atîtea fructe că se încovoiau sub greutatea lor plînd la pămînt. De astă dată erau nu douăzeci și cinci ci o sută cincizeci de fructe.

De la tatăl său francez, Untoasa de iarnă moșteni un gust delicat și fin, de la mamă-sa usuriandă o rezistență nu numai la frig dar și la lovături și la zgîrieturi. Peretele din această specie pot fi aruncate la grămadă ca și cartofii. Locurile rănite se acoperă cu un fesut special și peretele nu se strică...

Și Ilin încheie astfel: *Mai bine e să vii pe lume prea curând decât prea târziu. Mai mult valorează să fi un om al viitorului decât să fi un om al trecutului. (...)* Acum nu se spune că Miciurin este horticultorul din Koslov, ci se spune că Koslov este orașul lui Miciurin. Orașul are un nume nou: Miciurinsk.

Iată povestea cu zîne de azi. Munca și inteligența omului înlocuiesc bagheta zînei, instrument creator de imagini. A existat legenda paradisului terestru. N-a adus decât un blestem. Dar noi care n-am acceptat acest blestem, care n-am pierdut încrederea, noi știm că speranța noastră se va concretiza. Schimbăm fructul care ne-a fost impus. Și poezia nouă care se naște din transformarea lumii are nesfîrșite posibilități.

Împotriva tuturor filozofilor rătăcitoare, noi începem să înțelegem, cu Gorki, că nimic pe lume nu merită mai multă atenție decât amicul și inamicul nostru, omul. O poezie obiectivă ca aceea a lui Ilin, e poezia naturii supuse omului, așa cum este ea realmente, vulnerabilă, perfectibilă, redusă la rolul ei sublim de mamă și de slujnică, poezia muncii dezbrăcate de orice egoism, poezia luptei pentru libertate, poezia fericirii materiale egale pentru toți, poezia măreției umane care nu suportă să aibă o umbră, nu suportă ceva mai mic decât ea însăși. Idealul poetului se realizează: el creează pentru alții și prin alții. Cuvîntul poet a putut să pară ridicol, dar iată că își regăsește noblețea. E acum sinonim cu frate. Are greutatea piinii, are sprinteneala arzătoare a omului care nu mai vrea să-i fie soame.

NU vă înșelați: chiar dacă poemele politice ale poezilor francezi de azi pot să vă pară în întîrziere și față de trecutul prestigios al poeziei de luptă și față de minunatul prezent al poeziei obiective din U.R.S.S., spuneți că acești poeți nu sînt decât exploratorii unui pămînt pe care vor să-l cucerească, căci el este de mult fîgăduit.

Nu lipsește multora dintre noi decât ceva mai multă conștiință, conștiința posibilităților umane și de asemenea a posibilităților poeziei. Poezia nu și-a inventat niciodată vreun obstacol, nu și-a propus niciodată țeluri. Ea n-a adorat zei decât pe măsura nemuririi. Această nemurire, astăzi e concretă, căci speranței supreme nu îi mai este frică de moarte nici de luptă.

Încă o dată, dăm dreptate lui Goethe: *Orice poezie e de circumstanță*. Și ca să desmințim pe apărătorii unei poezii imateriale, repetăm: pentru ca un poem să se transporte de la particular la general și să capete prin aceasta un sens valabil, durabil, etern, trebuie ca împrejurarea să se acorde cu cele mai simple dorințe ale poetului.

Cu inima sa și cu spiritul său, cu rațiunea sa.

Altminteri, împrejurarea se pierde în moment, în clipă; nimic nu o leagă duratei decât dacă, la o anumită dată, a fost mai mult sau mai puțin bine cîntată.

... Trebuie făcută o distincție între împrejurări. Există împrejurări care rămîn pentru totdeauna închise în ele însele, în anecdotă și episod, dar sînt altele care duc evenimentul la înălțimea istoriei și a poeziei.

Nu se poate concepe un poem valabil, cum l-a făcut de pildă Paul Claudel, despre *Parașutiști din Indochina*, pentru că acesta nu e un subiect bun; e vorba de un episod de război pe care judecata și mintea oamenilor refuză să-l ratifice, îl consideră ca un abces, un mugure hidos al istoriei. Nu se poate lega poezia de ceea ce decade și care moare. *Trebuie să știi să smulgi frumuseți literare pînă și în stîlul morții*, zice Lautréamont, dar aceste frumuseți nu vor aparține morții. Aici, moartea nu-i decât cauza ocazională.

Pe cînd scriind despre mineri în grevă sau pentru eliberarea lui Henri Martin, poeții noștri au conștiința că ei cîntă o împrejurare legată de o transformare progresivă, o circumstanță prin care omul face un pas către viață.

Vreau să iau un alt exemplu, personal, acel al poemului meu *Libertatea*.
Am scris acest poem în timpul verii lui 1941. Compunind primele strofe:

*Pe caietele mele de școlar
Pe pupitrul meu și arbori
Pe nisip pe zăpadă
Scriu numele tău*

.....

*Pe imaginile aurite
Pe armele războinicilor
Pe coroana regilor
Scriu numele tău*

gîndeam să revelez în încheiere numele femeii pe care o iubeam, căreia acest poem era destinat. Dar mi-am dat repede seama că singurul cuvînt ce aveam în cap era cuvîntul *libertate*.

*Și prin puterea unui cuvînt
Reîncep viața mea
Sînt născut ca să te cunosc
Ca să te numesc
Libertate.*

Astfel, femeia pe care o iubeam încarna o dorință mai mare decît ea. O confundam cu aspirația mea cea mai sublimă. Și acest cuvînt, libertate, nu era el însuși, în tot poemul meu, decît ca să eternizeze o voință foarte simplă, foarte zilnică, foarte aplicată, eliberarea de ocupant. Ideea de libertate, această idee indispensabilă, e un ideal fără hotar și, pe drumul ei, fiecare pas pe care-l facem trebuie să fie o eliberare. Or, nu te eliberezi în același timp de cît de un lucru. Ideea de liberare se identifică cu însăși ideea de progres, de progres continuu împotriva fatalității, cître libertatea totală — acest vis.

În felul acesta poeziei îi place mai mult să-și arate scopul decît mijloacele, ținta decît săgeata. Un poem trebuie să împingă mai departe orizontul, înfrumusețînd în același timp drumul. Un orizont nou se naște din efortul omului, totdeauna mai clar, totdeauna mai pur ca o apă trecută prin filtre din ce în ce mai fine.

MEMORIA se pierde, dar conștiința subzistă. De aceea, de altfel, nu trebuie confundată poezia de circumstanță cu poezia de comandă. Poezia de comandă nu poate corespunde decît din întîmplare dorinței, convingerii profunde, sensibilității poetului. Adevărata poezie de circumstanță trebuie să țighească din poet cu precizia unei oglinzi fidele altor oameni. Ea răspunde atunci la ceea ce Maikovski numea « comandă socială » în opoziție cu comanda la întîmplare, neavenită, netransmisibilă.

Circumstanța exterioară trebuie să coincidă cu circumstanța interioară ca și cum însuși poetul ar fi produs-o. Ea devine deci tot atît de adevărată ca emoția dragostei, ca și floarea zămislită de primăvară, ca și bucuria de a construi ca să trăiești.

Poetul urmează ideea sa, dar această idee îl duce să se înscrie în curba progresului uman. Și, încetul cu încetul, lumea îl înlocuiește, lumea cîntă prin el.

Se poate ca un poet cu totul slab, să reflecte totuși mai bine ca nimeni altul nădejdea timpului său și lupta oamenilor din acel timp. Am numit pe Rouget de Lisle, care nu știa să scrie decît versuri fade, poezii pastorale și care nu prea avea convingeri, și care, deodată izbucni ca o flacără trecătoare și creă un cîntec care continuă să facă ocolul lumii, deasupra situațiilor, chiar dincolo de rațiune: *Marsilize*.

Avem poate aici singurul caz cînd împrejurarea domină ora, cînd poezia ne înscrie în fals contra nepoetului, ca rațiunea contra nebunului. Iată în afîrșit înapoiată moneda obiectivă a lumii piesei subiective a omului înghițit de visul său. *Marsilieza*, falimentul geniului individual, victoria oamenilor asupra oamenilor. Istoria inspirată, cu demnitatea sportivă. Și cu ea, toată poezia vieții se impune, toată poezia obiectivă.

Cine vorbește în *Marsilieza*? Poetul? Rouget de Lisle? Desigur nu. Timpul său ori evenimentele timpului său? Da și nu, căci și azi, în condițiile cele mai diferite, acest cîntec concretizează minia și speranța oamenilor, clanul lor, noblețea lor și credința lor în viitor.

Marsilieza nu este cîntecul unui om ci e cîntecul tuturor pe care nu se va găsi niciodată cineva să-l poată relua. La fel pentru *Carmagnola* care este cu adevărat anonimă:

*Ce-i trebuie republicanului?
Inimă, spadă, puțină plină!
Inimă să se răzbune
Spadă pentru străin
Și plină pentru frații săi!*

acest cîntec despre care Baudelaire declară că e sublim pentru că e absurd, căci e strigătul simțămîntului.

Totuși există în *Carmagnola* mai multă rațiune decît în mulți filozofi, căci un popor care se apără exprimă prin însăși acțiunea sa o filozofie a devenirii. Speranța ce trece în cîntecul ei întrece acest cîntec. Alte voci îl vor relua, căci el este semnul veșniciei, al speranței umane care nu e niciodată desăvîrșită, capul omului fiind făcut pentru oricîtă fericire posibilă.

CÎNT omul și armele sale — scria Aragon în prefața la *Oebii Elsei*, — *nu mi-am fîdrit limbajul pentru nimic altceva, de multă vreme, pentru nimic altă n-am pregătis acest instrument de cîntat uxor... Cînt omul și armele sale, acum e momentul mai mult decît oriînd.*

Poezia franceză, cu toate datinele și cu toate limitările și constrîngerile, a ieșit considerabil crescută din încercările pe care Franța le-a suportat în anii de război și de ocupație. Crescută deoarece orizontul ei s-a lărgit și pentru că ea a încetat să creadă că un anumit subiect i-ar mai putea fi refuzat. Ea a regăsit, fără să șovăie, violența sentimentului patriotic, s-a apropiat de oamenii nenorociți, a vrut să ducă război împotriva opresiunii și a războiului, a regăsit o voce colectivă.

Această voce trebuie să domine pentru că ea se acordă eternel dorințe a omului care vrea să trăiască împotriva dezastrului și a ruinei. *Acum e momentul mai mult decît oriînd...*, putem spune azi din nou, căci amenințarea din nou apasă asupra noastră. Dar nădejdea oamenilor s-a făcut mai trainică, și cum s-ar putea ca poezii să nu traducă această speranță atît de puternică și atît de simplă? Cîntecul urcă de peste tot unde se apără pacea. Pacea, de multă vreme are ca simbol un porumbel. Albeața sa îl apără împotriva păsărilor de pradă, albeața e colorată de focul pe care l-a aprins Prometeu. Și ea orbește păsările de pradă. Și în multe puncte ale lumii li s-au crăpat ochii, li s-au ros aripile și ghearele, fiind împiedicate pentru totdeauna să mai vatîme.

Poezii știu că victoria e posibilă, că pacea e singurul cuvînt de ordine, singura bună vestire care să fi subzistat, singurul viitor posibil.

Pentru această realitate luptăm. Nu pot exista azi pentru noi circumstanțe care să nu fie legate de ea. Între cuceririle lui Miciurin și cuceririle bombelor atomice, am ales. Nici păsărelele, nici inima noastră nu vor înceta să cînte.

În romînește de SAȘA PANĂ

SFÎRȘITUL TRILOGIEI

DE

MIHNEA GHEORGHIU

Mă aflu, la începutul verii, în epicentrul unui vertiginos periplu, încercând să confrunt o amplă imagine indirectă despre țara lui Walt Whitman, cu America insolită din șirul de imagini directe pe care zece mii de kilometri *coast-to-coast* le imprimaseră pe retina mea europeană. Izbutisem să-mi ordonez această singulară *experiență* pe axul unui film mental care începea la Oceanul Atlantic și se încheia la Oceanul Pacific cu câte o clasică vedere: una deschizându-se de pe podul Brooklyn spre *sky-line*-ul Manhattanului și ultima închizând într-un splendid cadru panoramic, imaginea portului San Francisco de pe podul Golden Gate — « poarta-de-aur » a extremului occidental. Încercam să cuprind, sub fluturarea bărbii dumnezeiești a bunului poet cărunț din 1862, măcar o parte din năzuitele-i « perspective democratice » (*Democratic Vistas*), într-un film virtual al cărui titlu ar fi împrumutat, pentru circumstanță, numele unei piese de Miller, soțul zeiței de platină a Americii din 1962. Trecuseră deci o sută de ani peste continentul dintre cele poduri, căci sinuciderea lui Marilyn Monroe s-a produs în plin Centenar. Centenarul războiului civil « nord contra sud » din care s-au născut cindva Statele Unite ale Americii, o operație pe care Abraham Lincoln a plătit-o cu viața.

Întîlnirea cu « old Abe » e majestuoasă. Dintre coloanele monumentului memorial al lui Lincoln, din Washington, se zărește Capitolul. Mic și alb, ca un bibelou din « menajeria de sticlă » a lui Tennessee Williams. Despre relațiile lor aveam să aflu detalii senzaționale.

Recunoștința față de mucericia președintelui a bătut timp de o jumătate de veac (din 1864 pînă în 1914) pe la porțile Capitolului, ca să dobîndească drept de cetate pentru mausoleu, în capitala țării făurite de dînsul.

De ce, aceste pertractări, această ingratură (de neînțeles pentru un european nutrit cu imagini livrese despre America)? Vreo antipatie postumă? Această naivă mirare m-a obsedat cale de cinci mii de kilometri, pînă în țara lui Disney.

Pentru ce?

Un distins intelectual din statul Mississippi, lector la Universitatea Virginia, m-a introdus, în vastul subiect al unuia din răspunsurile posibile. Era un bărbat încă tânăr, sobru și nu lipsit de umor, mai mult stângaci decât expansiv, în costumul lui închis, de cea mai bună calitate. (În America, lumea bună nu poartă decât culori închise, chiar vara). Ne-am cunoscut la Beverly Hills, în incinta hotelului vedetelor de la Hollywood, sau la restaurantul *beatnic*-ilor din Los Angeles, nu mai țin bine minte. Cert este că vorbea despre literatură și film, cu egală și destul de autentică informație. El mi-a recomandat călduros *The Reivers* ultima carte a lui Faulkner, un roman comic, de o bizară și seducătoare vitalitate, o « capodoperă de umor picaresc » — zicea el — citindu-mi-l, precum am constatat mai târziu, pe Brooks Atkinson, cronicarul lui « New York Times ». Tot el mi-a dat răspunsul la întrebarea care mă urmărea încă de pe țărmul atlantic:

« — Pentru ce?... Pentru că noi, sir, cei din Sud, și oricare american care se respectă, nu-l va ierta că i-a condus pe Yankei și pe negrii lor într-un război nedrept împotriva intereselor Americii, dumnezeu s-o binecuvînteze! Și că în acel război ne-au bătut! »...

Acest intelectual american vorbea foarte serios astfel, astă-vară, în anul Centenarului (cu tonul firesc cu care relatea, de pildă, încurcăturile financiare în care casele de filme din Hollywood o încolțiseră pe miss Monroe ca să-i distrugă cariera). Da, da, omul acesta era supărat pe Lincoln! Am zîmbit, siderat.

Nu m-am putut opri să-l compar cu un personaj ridiculizat de Faulkner însuși în ultima parte a trilogiei sale despre Yoknapatawpha County. Cu cizmarul din *Conacul* care susținea că pămîntul nu poate fi rotund și că generalul Lee cînd s-a predat yankeilor la Appomatox a trădat America. Și care și-a renegat fiul cînd a auzit că s-a înrolat sub drapelul înstelat să se bată cu nemții în Europa, în loc să se alieze cu nemții contra yankeilor...

Prin urmare, Faulkner și-a pictat portretele după natură. Nici Jefferson — satul fără loc pe harta sudului — n-a fost o simplă născocire. Nici altele, precum vom arăta.

★

Scriitorul american William Faulkner a încetat din viață astă-vară, la 6 iulie, în orașul Oxford din statul Mississippi. Suferea de cord.

El iubise mult statul și orașul acela. Viața și opera lui sînt inseparabile de viața și istoria oamenilor sudului american, pe care le-a înfățișat atît de complex și în capodopera creației sale; trilogia epică *The Hamlet* (Cămunul — 1940), *The Town* (Orașul — 1957) și *The Mansion* (Conacul — 1960), conținînd un covârșitor procent dintr-o autobiografie al cărei centru vital este Oxford (Miss.) și New Albany — acel Jefferson din romanele lui.

Sfîrșitul trilogiei sale ne face cunoștință cu una din cele mai interesante și mai luminoase chipuri din galeria faulkneriană, cu Linda Kohl-Snopes, eroină a războiului civil spaniol, o fiică a sudului, fostă studentă a Universi-

tății din Oxford. Tatăl ei, Flem Snopes, stăpinul conacului cu colonade de marmură, era președintele băncii locale a cărei întemeiere fusese prezidată de însuși colonelul John Sartoris, un *southern gentleman* tipic (sub numele căruia autorul îl deghizează pe bunicul său, colonelul William Faulkner, erou al confederaților din războiul civil). Flem era însă un ticălos.

După trecerea verii acesteia, au început școlile. În toată lumea și la « Ole Miss », universitatea din Oxford, Mississippi. Acolo unde studiasă eroina preferată a scriitorului. Au trecut o sută de ani de când emanciparea poporului negru a fost înscrisă pe lista ideilor biruitoare ale democrației lincolniene. Acum opt ani, Curtea Supremă a SUA a dat o hotărâre împotriva segregăției rasiale în școli. Totuși, abia anul acesta s-a produs o breșă fățișă în bariera rasială a școlilor din Mississippi. Autorul ei, studentul negru James Meredith, care de patru ori a încercat să se înscrie la universitatea « Ole Miss » și a fost de patru ori respins de autoritățile locale, a pricinuit un incident istoric: pentru întâia oară de la războiul civil, trupele federale trimise de președinte au trebuit să deschidă focul asupra unei manifestații ultraconservatoare, ultrașovine, tipic sudiste (dacă le-am caracteriza prin prisma centenarului), tipic fasciste (dacă le judecăm în perspectiva trecutului apropiat).

Pe scurt, cazul Meredith a adus iarăși la ordinea zilei orașul Oxford (Miss.) și peisajul moral al lumii zugrăvite, atât de crud, de romanele lui Faulkner și în special de sfârșitul trilogiei sale, romanul *Conacul*, unde autorul, adversar declarat al segregăției, izbutește pentru întâia oară să se distanțeze de inerția tragică a mediului și să delibereze mai limpede asupra incompatibilității acestei omeniri specifice, cu principiile democratice apărute de cei mai buni fii ai poporului american. Concluzie fericită a unei opere deosebit de importante pentru istoria literaturii americane și mondiale, romanul a cărui tălmăcire românească se încheie în acest număr al revistei « Secolul 20 », reprezintă o mărturie plină de sens și un semnificativ testament artistic și ideologic al unuia dintre cei mai însemnați scriitori contemporani, al doilea dintre cei mai mari pe care America i-a pierdut în preajma ultimelor două aniversări ale independenței sale.

Personalități fundamental deosebite, ei s-au deosebit și în modul de a concepe viața și moartea, a celorlalți și a lor, eroic și tragic. Hemingway a înțeles viața ca o luptă împotriva morții; Faulkner a înțeles-o, pînă la sfârșit, ca o împotrivire inegală cu un destin nemilos, în cele din urmă biruitor ca pacea inexorabilă a cimitirelor. Ca pacea lui Mink: «... vedea parcă aveau cum se duce acolo, spre firele subțiri de iarbă, spre rădăcinile mărunte, în galeriile săpate de viermi, tot mai adînc, în pămîntul unde sînt atîția oameni care toată viața s-au frămîntat și s-au istovit iar acum sînt liberi. De acum încolo, pămîntul, pulberea să se chinuiască, să sufere, să se înfristeze din pricina pasiunilor, speranțelor și temerilor, a dreptății și a nedreptății, a suferinței — iar oamenii să zăcă liniștiți, toți la un loc, pașnic — să nu poți să vezi unde și cine este căci nici nu merită să vezi. El a pătruns, se află printre ei, egal cu toți, și e cel mai bun, cel mai

viteaz, dar inseparabil de ei, anonim, ca și ei, în rînd cu ei, cei minunați, strălucitori, mîndri și îndrăzneți, cei care acolo, pe culme, printre viziunile și visele strălucitoare au devenit pietre de hotar în lunga cronică a omenirii: Elena și episcopii, regii și îngerii izgoșiți, serafimii trufași și nesupuși.» Aceasta e fraza pe care a ales-o pentru final.

Ecourile recepționate în legătură cu publicarea romanului lui Faulkner în revista noastră sînt variate și instructive. La drept vorbind, regretatul scriitor american nu s-a bucurat nici în țara lui de un public prea larg și asta independent de moda literară, pentru că lui Faulkner i se poate reproșa orice, în afară de lipsa de sinceritate. Cărțile lui sînt pătrunse de viziunea sa personală, tristă și barocă, de un negru umor, despre lumea ambiantă, o viziune analitică, de *profundis*, mereu dependentă de materia primă vitală, dar și o viziune de ansamblu, invariabil hiperbolică, cu caracter anecdotic în care uneori absurdul se învecinează cu fantasticul la limitele dintre trezie și coșmar. În cazanul în care autorul pune să fiarbă în clocote lumea lui specială, Faulkner a turnat cea mai mare parte din observațiile lui pe viu, făcute din unghiul de vedere al unei inteligențe bizare, înclinate spre laturile furtunoase și incerte, brutale și fără echilibru lăuntric ale vieții districtului său fictiv și totuși atît de real, mereu același Yoknapatawpha, *stădătoare* ca Alexandria din tetralogia lui Lawrence Durrell. (Apropierea de noul romancier englez este neconcludentă; filiația lui Faulkner nu intră în sfera lui Henry Miller, ci descinde direct din marele chinuit al Sudului american Edgar Poe, și trece prin zona dominată de autorul lui *Huckleberry Finn*.) Ceva din procedeul tehnic compozițional al «relativistului» Durrell apare însă și în *Conacul* și anume relatarea evenimentelor prin unghiul de vedere și glasul eroilor, dînd fiecăruia dreptul de a-și colora povestirea cu propriile-i impresii despre ceilalți și despre sine în împrejurările date. Procedeul lui Faulkner n-are nimic artificial (ca la Durrell,) ci pornește de la necesitatea resimțită de autor de a da un tablou cît mai complet al realității și de a-și caracteriza multilateral personajele.

Este posibil, precum se arată mai sus, ca primul contact cu epica lui Faulkner să respingă pe cititorul străin de universul uneori sub-uman al genului faulknerian. Dar efortul de apropiere merită să fie făcut, cu atît mai mult față de *Conacul* (cea mai serioasă, mai calmă, mai «clasică» dintre lucrările sale) fiindcă spre opera marelui scriitor dezolat, te atrage — precum bine se exprima I. Levidova, în *Novii Mir* — ceva «cu mult mai important, un uriaș talent, un umanism neliniștit și dureros, gîndurile despre lucruri importante pentru toți oamenii».

Mai mult stimat decît citit, cum se întîmplă îndeobște în țara lor cu marii scriitori americani, Faulkner a fost totuși minuțios studiat ca fenomen literar, dimensiunile personalității sale fiind extinse de la Edgar Allan Poe la proza cinematografică de azi. Asociațiile îndrăznețe de idei ale scriitorului, stilul său întortochiat de «fluxul memoriei», verismul lui hiperbolic și forța emoțională acută a impresiilor sale au făcut obiectul unor analize literare, dizertații și studii, a căror adresă scormonitoare a atins adesea limitele arbi-

trarului și uneori ale absurdului. Multe au trecut pe lângă adevăr, din nepăsare, sau nepricepere. Altele, cu bună știință: în special cărțile destinate să-l declare și pe dînsul un gentleman al Sudului « romantic » și reacționar. Dar niciunul n-a putut nega că brutalitatea și violența cu care scriitorul își deapănă povestirea, relatează actele de violență și de brutalitate la care a fost martor ocular. Că, în ultimă instanță, această atitudine oglindește o stare morală incontestabilă, al cărei nume este Realitatea.

În puținele rînduri cu care ne propunem să suplinim o mai amplă post-față la traducerea lui Faulkner în rominește, e necesar să se arate că limitele ideologice ale acestui copleșitor fenomen literar se desprind fără dificultate din cea mai simplă lectură a operei lui. Punctul său de vedere este incert și difuz, permeabil la educația confuză pe care intelectualitatea americană din miazăzi a primit-o, de două veacuri încoace, de la mentorii ei bigoți și conservatori, ascuțită în mod primejdios de cuțitul patriotard al confederaților, la lumina torțelor lui Lynch. Filosofia izolaționismului încăpăținat și aristocratic, profesată cu aroganță de acest tip de « americanism », a aflat în Faulkner un sincer adversar. Dar, prea puțin preocupat de orice fel de « filosofie », scriitorul a adoptat, dinaintea asaltului ei primitiv și absurd, o splendidă indiferență tradusă din păcate într-un fatalism dureros, căruia opera sa îi plătește un greu tribut. Avea, desigur, dreptate Jean-Paul Sartre cînd scria că « absurdul pe care Faulkner îl găsește în viața omenească a fost pus acolo de el însuși ». Totuși, prin însuși vîlmășagul celor mai tenebroase viziuni ale sale, Faulkner nu pierde din vedere unele aspecte esențiale ale vieții și istoriei americane reale; de aceea, chiar cînd dezamăgește, nici o carte de-a lui nu poate rămîne în afara atenției cititorului avizat. Acest mare talent a ilustrat, în inegalitatea progresului său ideologic și artistic, teza acelor creații remarcabile ale literaturii universale care reușesc să se valorifice prin momentele lor culminante, în pofida limitelor autorului lor. Un asemenea moment culminant a fost romanul *Conacul*.

Această semnificativă dezvăluire a adevăratei personalități a lui Faulkner poate fi urmărită pe cîteva repere precise. Cititorii *Căminului* își vor reaminti, de pildă, modul în care li s-a înfățișat săracul Mink. După douăzeci de ani, în *Conacul*, atitudinea lui Faulkner față de eroul său s-a modificat. În tragi-comedia țărănească surprinsă în decorul *Căminului* apărea galeria unor portrete cunoscute: arivistul Flem Snopes, invincibilul Warner cu feciorii săi Will și Jody, pitorescul Ratliff și enigmatică Eula, viitoarea soție a lui Flem atunci cînd acesta reușește să uzurpe stăpînirea socrului său asupra satului. Triumful lui Flem este implacabil ca destinul și niciuna dintre victimele sale nu-i de plîns, pentru că simpatia cititorului nu se poate atașa de niciuna. Sentimentul dominant ce se desprinde din această tragedie eroi-comică, din eposul acesta pesimist, este *singurătatea în comun* — ca să utilizăm formula celebrată de Margaret Kennedy, înainte de război. O singurătate absolută, dublată de o ură animalică față de tot ce este omeneș și care-i face pe toți să se replezie în adîncul ființei lor neajutate și bănuitoare.

Scriitorul le interzice dinainte orice comuniune cu aproapele; singura simpatie pe care și-o îngăduie se adresează creaturilor excluse de la banchetul societății egoiste: un troglodit, o vacă, un ciine. Orice efort către speranță e suprimat din fașă. (Dar și în *Cămunul* său — această mizeră cetate a mizeriei umane — Faulkner lasă să picure un strop de grandoare asupra strădaniei zadarnice a celor care încearcă să spargă zidul fatalității). Acolo, zăgrăvind-l pe Mink, ucigașul lui Hewstone, autorul nu se arată cituși de puțin preocupat de cauzele mai adânci ale crimei. Atenția lui se concentrează asupra unor amănunte nesemnificative, cum sînt încercările asasinului de a se descotorosi de leșul victimei. Ceva mai mult: Hewstone însuși ne e prezentat ca un om îndurerat de pierderea soției iubite, aflat la cheremul bogătaşului Warner; circumstanțe agravante pentru mica fiară Mink (în englezește: nură) ce îl pîndește și-l împușcă cu o satisfacție sălbatecă.

Lucrurile se schimbă în *Conacul*, unde acțiunea este repovestită din alt unghi de vedere, acela al problematicei ridicate de viața, crima și moartea lui Mink. De data aceasta Hewstone apare, în lumina adevăratei lui ființe, ca un chiabor apucător și agresiv care, la adăpostul legilor proprietății burgheze, îl oropsește și-l umilește pe Mink, dintr-un dispreț foarte « aristocratic » la modul sudic, față de sărăntoci. Pe de altă parte, ura acumulată de Mink împotriva asupritorului său și preschimbată într-o desnădăjduită idee fixă, ideea crimei, incolțită în mintea simplă a unui om abrutizat de mizerie și ignoranță, capătă culorile răzbunării seculare a săracilor care-și fac singuri dreptate în afara civilizației. Ajuns aici, Faulkner nu se oprește la jumătatea drumului. Portretul criminalului rural devine simbolul unei tragedii sociale de ample proporții: tragedia țăranilor săraci readuși la stadiul omului primitiv de către o societate nemiloasă, crudă și cupidă. E tragedia Omului asvirlit într-o lume ostilă. Capitolul întâi al cărții și tot ce se referă la Mink în *Conacul*, inclusiv finalul, constituie partea cea mai reușită și mai consistentă a trilogiei.

Un alt reper este Flem Snopes, reprezentantul principal al rapacității familiei. Pe el autorul nu-l idealizează nicicînd. Dar în *Conacul*, Faulkner îi construiește chipul cu mai multă răbdare, o răbdare de moralist și sociolog care nu se mărginește să constate răul social, ci-l dă în vileag sub cît mai multe din formele lui de manifestare, pregătind concluziei logice mijlocul de a trece, cît mai convingător, de la particular la general: poate că omul acesta e un monstru și poate că familia lui e o familie de monștri; însă lumea îi tolerează, îi invidiază și-i imită, pentru că este lumea care i-a zămislit și care le perpetuează sămînța.

În ultima parte a trilogiei sale, Faulkner adoptă o poziție mai bună și față de « neutrii » care intră periodic în narațiuni și o conduc, cîva timp, din punctul lor de vedere. Ei sînt: Gavin Stevens cu nepotul și discipolul său spiritual Charles Mallison și V. K. Ratliff, un comisvoiajor cu preocupări culturale. Prezența mai pe larg în *Orayul*, unde au loc evenimente mai dramatice în legătură cu ascensiunea lui Flem, într-o proză de caracter mai mult decît una de acțiune, cei trei cavaleri ai tristei figuri din

Conacul părăsesc zona de interpretare poetico-grotescă pe care Faulkner părea să le-o fi rezervat în romanul său precedent (mai structural legat de ultima carte decît *Cătușul*), spre a cuteza să iasă din umanitarismul lor desuet și să participe la combaterea monstrului Flem, cu toate riscurile unui eșec inevitabil. Înfățișîndu-i cu mai multă simpatie, dar mai veridici în neputința lor de ultiimi mohicani ai democrației burgheze, de « generoși » desprînși de realitate, Faulkner îi socoate cam plicticoși. Și pînă la urmă reiese cît se poate de limpede că lichidarea sursei de fapte care-i supără și-i nedumeresc în districtul și în țara lor, nu va veni de la oameni ca dînșii.

Al treilea și cel mai important reper este Linda. Capitolul pe care i-l dedică — printre multe digresiuni în stilul său specific — este plin de sensuri, atît prin pondera pe care înțelege să i-o acorde acestui personaj în restul acțiunii, abia acum, la sfîrșit, cît și prin faptul că (spre deosebire de cei trei « generoși » și de Snopes, pe care i-a cunoscut mai bine, în contextul lor social) scriitorul începe să judece cu seriozitate destinul politic al țării sale, pornind de la destinul acestei eroine necunoscute, animată de niște idealuri frumoase, dar — după părerea lui Faulkner — irealizabile, la Jefferson. Ceva din nemulțumirile juristului Gavin Stevens intră și în structura judecății sale critice:

« — N-a trecut decît un deceniu de cînd tații, unchii și frații acestor tineri au pus capăt războiului care trebuia să elibereze pentru totdeauna de paraziți aparatul de stat de acei proprietari ereditari, de acei stăpîni ai dilemei omenești, care au izbutit să ucidă opt milioane de oameni și să distrugă în Europa occidentală o zonă lată de patruzeci de mile. Și iată că după zece-doisprezece ani aceiași afaceriști, mișcavi cinici, fără să se fi obosit măcar să-și schimbe numele și fața, ci luîndu-și doar noi titluri împrumutate din lexiconul și mitologia democratică se unesc din nou, pentru a distruge speranța.

Mă gîndii că acum începe să-i înșire pe cei care au sfîrșit inima președintelui Wilson și au dus la pieire Liga Națiunilor. Și el continuă să vorbească.

— Cel care s-a instalat în Italia și celălalt, mult mai periculos, din Germania — pentru că Mussolini are la dispoziția lui pe italieni, pe cînd Hitler îi are pe nemți — și celălalt, care e în Spania, nu vor decît să fie lăsați în pace de noi, de toți cei care credem că dacă închizi ochii și te prefaci că nu vezi nimic, totul va trece de la sine. Și n-am pomenit nimic de cei care se află aici la noi, acasă: tot felul de organizații cu nume pompoase care, în numele domnului se unesc împotriva celor de alte convingeri morale și politice, împotriva celor care au altă culoare a pielii, o altă religie sau se trag din altă rasă — adică organizațiile Ku-Klux-Klan și „Cămășile argintii“ cărora li se adaugă fanaticii de teapa senatorului Long din Luisiana sau de teapa lui Bilbo din Mississippi ».

Asemenea păreri îndrăznețe nu rămîn însă simple speculații la gura sobei. Meritul scriitorului este de a privi cu o simpatie nouă spre aceia

care încearcă să facă o breșă în bastionul fascist susținut de capitaliștii demagogi.

Ceea ce autorul povestește despre Linda este frumos dar vag. Încercarea ei eroică de a transplanta în Jefferson o activitate firească oriunde în afară de acest tirgușor chinuit și ultraconservator, i se pare utopică. Munca ei de educatoare, de pasionată activistă pe țărîm obștesc, de luptătoare antirasistă și antifascistă, le apare ciudată tuturor, și chiar unor conducători negri, aparținînd intelectualității burgheze de culoare. Renunșînd la prerogativele averii moștenite, ea intră să lucreze manual, ca să contribuie cît mai direct la victoria coaliției antihitleriste. Apoi Faulkner arată cum, la Jefferson, vine un agent secret al poliției federale, pus să vegheze asupra activităților ei « antiamericane ». Scriitorul nu urmărește

GINA HAGIU

Paisaj

să pătrundă în fondul concepțiilor și convingerilor Lindei. Dar îi respectă ideile. Iar Faulkner, omul și scriitorul aflat la deplina maturitate a creației sale de o viață, nu se sfiește să le încunune cu un fel de aureolă romantică. Pentru el, ca și pentru Charles Mallison, dinsa face parte din acei « cutezători oameni care au pus la îndoială dreptul nostru natural de a cumpăra, a acapara, a obține niște bunuri, ieftin sau gratuit, prin orice mijloace, amenințări sau forță, și de a le vinde apoi cât se poate mai scump, speculând în acest scop mizeria, ignoranța, sau slăbiciunea cumpărătorului »; și de aceea Linda, ca și bărbatul ei mort pe frontul spaniol, « nu sînt numai niște oameni înaintați, ci mult mai mult ».

Exprimindu-și fățiș stima față de comuniștii americani, față de ideile și abnegația patriotismului lor luminat, Faulkner repurtează o victorie decisivă asupra propriei lui apartenențe la tradiția conservatoare.

Ațiunea *Conacului* merge doar pînă la sfîrșitul războiului mondial și la prima vedere cineva ar putea să creadă că povestea oamenilor din brigăzile internaționale și tristul destin al unor veterani idealiști ai ultimului război mondial nu reprezintă un aport atît de inedit în literatura americană contemporană. Această observație n-ar fi pe deplin neîndreptățită, deoarece au existat opere mai cuprinzătoare și mai limpezi și scriitori mai combatanți, decît Faulkner și romanul său, în actualitatea artistică americană.

Dar tocmai acum, cînd mulți politicieni influenți din S.U.A. se situează pe pozițiile de forță, combătute, la timpul lor, de tovarășii Lindei și tocmai acum cînd asistăm la o recrudescență a rasismului condamnat de Linda și de Faulkner și cînd luarea unor asemenea atitudini e considerată de americanisti ca vrednică de boxa acuzaților și de lagărele pentru comuniști, cartea aceasta, sfîrșitul trilogiei, aduce o contribuție utilă și importantă la clarificarea conștiinței contemporanilor săi, nu în sensul că Faulkner încearcă vreo atracție pentru ideile comuniste, ci în sensul că el nu se teme să-și exprime fără ocol opiniile sale pe care, dacă ar fi să le caracterizăm din punctul de vedere al huliganilor care l-au împiedicat pe Meredith să învețe carte la Universitatea din Oxford-Mississippi, le-am spune « nepopulare », poate chiar « anti americane », cînd în fond sînt patriotice și populare.

Caracteristic pentru dispoziția sa spirituală în al șaptelea deceniu al vieții (a-a născut la 25 septembrie 1897, la New Albany, Mississippi), sfîrșitul trilogiei lui William Faulkner merită să i se aplice acea nobilă expresie a cavaleriesmului francez: *finir en beauté* — să sfîrșești în frumusețe!

Acum vreau să reviu la începutul acestor cursive însemnări, întorcîndu-mă la cîteva date, inedite pentru mulți, și care mi-au fost oferite de neprevăzutul meu conviv cu titluri academice, de pe coasta pacifică a Americii. Cititorii care cunosc cartea *Faulkner in the University Class Conferences at the University of Virginia* (1959) de F. C. Gwynn și I. C. Blotner — conferențieri ai Universității Virginia — nu vor afla mare lucru în plus. Pentru că interlocutorul meu era, ca și dinșii, unul din colegii lui Faulkner, acolo.

FOTO ION MICLEA

Leningrad

EVA TRIZULJAKÓVA (R. S. CEHOSLOVACĂ)

Peisaj

Să mă explic. Citeva indicii despre ultima parte a vieții marelui romanțier duc la concluzia că Faulkner nu se mai simțea « la el acasă » în imaginara țară Yoknapatawpha. Părea plictisit și de ocupația lui: ani de zile deținuse postul foarte onorabil de profesor de literatură engleză și americană la Universitatea din Charlottesville (Virginia), unde s-a stabilit și fika lui, acum căsătorită cu un lector de la aceeași universitate, educat la celebra academie militară din West Point. Iși petrecea timpul făcînd naveta între Oxford și Charlottesville, tot mai rar la Oxford și tot mai mult în Virginia, pe ai cărei locuitori îi îndrăgise « pentru... snobismul lor ». (În America se spune că pe Faulkner nu-l citesc decît snobii). Activitatea sa de profesor (pe care « o desconsidera pentru onoruri, considerînd-o doar pentru onorarii » — ca să-i citez iarăși colegul malițios) consta în citeva întîlniri pe an cu studenții și profesorii, în timpul cărora el răspundea unor întrebări referitoare la cărțile lui — de regulă, necitite de interlocutori — la cele mai felurite preocupări ale vieții sale cotidiene și ale creației lui în general, sau era pus să-și spună părerile asupra unor probleme politice, literare, filosofice, sau filologice. Și filologice, pentru că Faulkner nu era un adept al limbii literare engleze. Vorbea monoton, cu o voce abia audibilă, cu buzele aproape imobile și cu un puternic accent dialectal; uneori făcea și greșeli de gramatică. Era mic de statură. Cînd lua cuvîntul se sprijinea cu palmele de pupitru, palmele lui neproporționat de mari, muncite și arse de soare. Avea miini și cap de fermier. Părul lui des și tuns scurt, ca peria, era alb argintiu. Putea sta ore întregi acolo, calm și serios, vorbind fără multe gesturi, într-o inerție fizică ce te izbea în toată făptura lui; ca la fotograf. Dar ochii îi trădau energia frînată, rîzînd ironici, sau fixînd cu gravitate auditoriul, « cu melancolie ». Această seriozitate neobișnuită, această liniște profundă a ființei sale era ca « tihna apelor adînci ».

Cineva l-a întrebat odată:

— « Cum se pronunță numele districtului legendar creat de dumneavoastră. ? »

— « Yok-na-pa-tah-fa l cu accent pe prima și pe ultima silabă. Numele provine din limba indienilor Chiksaw și înseamnă: *apa ce curge liniștit prin văi* », i-a răspuns dînsul.

Opresc înapoi aici, această scurtă și poate nesemnificativă completare biografică, pe care țineam s-o ofer cititorilor *Conacului*, gîndindu-mă totuși, că din asemenea ape « ce curg liniștit » prin văile americane și-a adunat puterile și Niagara.

de vorbă cu:

IANIS RITSOS — la București

CARLO SALINARI — la Roma

J. L. BARRAULT — la Moscova

MARCOS ANA — la București

I.

IANIS
RITSOS

- Care sînt, după dumneavoastră, trăsăturile specifice care definesc poezia contemporană?
- Ați vrea să ne numiți poezia, poemul sau cartea de versuri la care țineți cel mai mult, și de ce?
- Ce părere aveți despre poezia de dragoste?
- În afară de poezie ce iubiți mai mult, muzica sau pictura?
- Cînd ați început să scrieți?
- Vreți să ne împărtășiți proiectele dumneavoastră de viitor?

I.R. Sînt obligat să recunosc că întrebările dumneavoastră mă pun într-o situație dificilă, tocmai pentru că sînt importante și hotărîtoare. Mă întrebați ce trăsături specifice definesc poezia contemporană. Și iată dificultatea mea: înainte de toate, mi-e frică de caracterizări, pentru că, oricît ar fi rezultatul unei vaste experiențe personale și generale, ele capătă, din cauza formulărilor succinte, o notă epigramatică, un aspect de concluzie comprimată și, ceea ce-i mai rău, un ifos de sentință fără apel, de rețetă și de poruncă fără să arate drumul parcurs de sensibilitatea și de cugetarea capabilă poate, să explice și să îndreptățească oarecum caracterizarea.

O altă șovăială a mea în legătură cu caracterizările, provine din faptul că ele oferă prea multe înlesniri atît pentru cei ce le formulează cît și pentru cei ce le accepta. Adică, o caracterizare, în loc să fie punerea din nou a unei probleme și un mobil continuu al gîndirii noastre și al gîndirii celorlalți, se prezintă ca o soluție comodă (și prin urmare improvizată) care ne scutește de a cerceta mai departe, și aproape ne oferă un criteriu facil pentru prețurii pripite și netrudite.

Un alt pericol al definițiilor este formulat cu exactitate de un poet grec, care caracterizează excelent caracterizările «caracterizarea se substituie obiectului caracterizat».

Or odată ce uităm sau ometem sau trecem sub tăcere sau ignorăm preistoria și istoria obiectului dat, oricare cercetare a noastră rămîne fără obiect: caracterizarea rămîne în aer, cu aplicări la infinit și în abstract, deci comode și primejdioase — asupra obiectelor, faptelor, operelor, persoanelor. Și cred, că orice om de gîndire, trebuie să se ferească de astfel de înlesniri și improvizații, să-i ferească mai ales pe ceilalți și dacă e posibil, să-i împiedice de a se folosi de ele. Din cauza lor au suferit destul atît sociologia cit și filozofia, estetica, arta toată.

Și iată cea mai mare ezitare a mea: cum să porcezi la formularea punctelor de vedere și definițiilor privind poezia contemporană, cînd întreaga poezie, de la sursa ei dintîi pînă în această clipă, rămîne destul de nedefinită? Și nu mă refer prin asta la definițiile facile, formale — propuse din belșug — în genul celei atît de comune: «poezie = logos ritmic». Căci, cum a spus foarte just Mallarmé, orice logos este ritmat. Și e o chestiune de repartiție a cuvintelor și a silabelor — o chestiune de cezură sau de cezuri ale frazelor, ca să apară cu o precizie deplină ritmicitatea logosului. Eu mă refer la anumite definiții mai substanțiale și, de aici, mai nedefinite.

Că arta este, desigur, un fenomen social, care se formează în anumite condiții și le oglindește, așa cum marxismul o preconizează cu atîta clarviziune, aceasta e neîndoelnic. Dar dificultățile încep tocmai de aici și poate chiar înainte de asta — adică de la verificarea elementelor care au influențat formarea artei, de la verificarea analogiilor între condițiile sociale și formele artistice și, în sfîrșit, de la verificarea modului de creare a unor valori elementare — de data asta nu numai etice ci și estetice. Prin urmare, în problema cercetării artei se include inevitabil și cea a tehnicii ei, care este și ea tot atît de importantă și substanțială ca și cea dintîi, fiindcă fără aceasta arta nu există.

Știm cu toții că poezia este o sinteză a unui mare număr de elemente biologice, geografice, sociale, istorice, psihologice, etice — împreună cu tradițiile naționale specifice și cu climatul spiritual în genere al epocii respective. Este o sinteză a unor factori atît de numeroși și uneori imponderabili — cum e modul încrucișării și întrepătrunderii lor, cuantumul de influență a fiecăruia din elementele citate și cauza izbînzii unuia asupra

celuilalt — încît pînă la urmă chiar cea mai minuțioasă și perspicace observare lasă o mare parte a poeziei oarecum nelămurită. Or trebuie ca, în mod sistematic, să nu negăm și să nu neglijăm tocmai această parte, așa cum nicăieri nu refuzăm și restul de necunoscut ce ne înconjoară, ci, dimpotrivă, cu mintea și cu fapta, tindem să-l cunoaștem, să-l asediem, să-l cucerim, să-l întrebuițăm. Aș îndrăzni chiar să spun că tocmai ceea ce rămîne nelămurit în poezie (firește, nu ca o căutare premeditată a unei îndoielnice vrăji estetice a neclarului, sau a ermetismului în expresie, nici ca o metodă sau sistem, ca o tactică și, dacă vreți, ca o strategie artistică, hotărîtă dinainte și destul de vicleană, ci ca o urmare firească a procesului creator însuși), constituie unul din principalele merite și unul din farmecele de bază — cum obișnuim a spune — ale poeziei, o mișcare dincolo de opera săvîrșită. Ea impune ascultătorului sau cititorului dorința cercetării, descifrării, cunoașterii — și punîndu-ne în mișcare mecanismul creator, al nostru al tuturor, prin mijlocirea emoțiilor, corespondențelor, reacțiilor succesive.

Nu știu cît de mult am izbutit să evit dogmatismul caracterizărilor și totodată să prezint, dinăuntru, nu imaginea poeziei, ci a modului în care mă apropii de ea. Altădată, cît mai eram tînăr, aveam multe idei de-a gata despre poezie, despre originea ei, locul ei, importanța, destinația și tehnologia ei. Cu cît trec anii și cu cît lucrez mai mult asupra poeziei, cu atît mai mult mi se adeverește că știu tot mai puțin despre ea. Și unicul lucru pe care-l știu precis și-l pot afirma fără ocolișuri este că totdeauna poezia însăși spune mult mai multe decît putem spune noi despre ea.

Și acum, după acest mare prolog, care poate că n-a înlesnit de loc convorbirea noastră și care nu constituie un răspuns, să trec la tema întrebării dumneavoastră.

Care ar fi într-adevăr trăsăturile caracteristice ale poeziei contemporane, atît privitor la conținut cît și la formă? Întrebarea parcă s-ar adresa istoriei întregi și întregii vieți. Căci ne sînt necesare comparațiile pentru a constata asemănările și deosebirile. Dar așa am merge prea departe. Ar trebui să facem o adevărată croazieră a istoriei universale a artei. Deci nu ne rămîne decît să ne refugiem în generalități și simplificări, de loc constructive pentru o apropiere de problemă. Ce să facem! Este inevitabil.

Cred că problemele puse poetului contemporan nu diferă de cele care s-au ridicat în fața poeților de totdeauna, doar că epoca noastră le-a imprimat o intensitate și o ascutime mai mare, iar noi am căpătat o mai profundă și universală conștiință a lor, și o mai profundă înțelegere a răspunderii noastre sociale. Tocmai această intensitate și ascutime mai mare a problemelor și această conștiință mai profundă a noastră, pot diferenția poezia epocii de azi de cea a altor vremuri. Este, adică, o trecere de la intuiție la conștient, de la abstract la concret. Firește, la asta a contribuit și dezvoltarea științelor economice, a sociologiei în general, a gândirii științifice și a tehnicii. Sintem obligați a recunoaște acest lucru ca o realitate de netăgăduit, în ciuda reacțiilor existente (ale căror cauze și însemnătate nu-i momentul să le examinăm) și cu toate manifestările adesea contrarii acestei constatări — cum sînt suprarrealismul și arta abstractă.

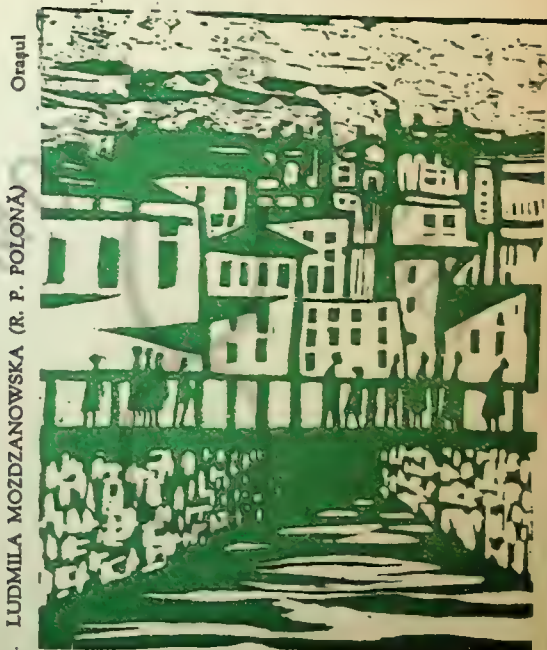
Cu toate că astăzi e un lucru de la sine înțeles și o banalitate, nu ezit să repet, că problema evitării războiului, a asigurării păcii mondiale, a înțelegerii reciproce, a înscăunării unei democrații adevărate, a extinderii limitelor libertății și prin urmare a întemeierii unor condiții mai bune pentru dezvoltarea posibilităților omului și a unei mai substanțiale fericiri, constituie «tema» centrală, «poziția» principală a sensibilității poetice contemporane.

Dar, ca să evităm eventualele neînțelegeri, problema aceasta, pentru poezie, nu rezidă în repetarea anumitor cuvinte și lozinci gata întocmite, oricît ar fi ele de nobile, dar adesea epuizate de abuz și de standardizare, ci în contactul nostru profund și nemijlocit, spiritual și practic cu ceea ce ne ajută la înțelegerea și la rezolvarea ei.

Pentru că vrînd-nevrînd, cunoscînd-o sau ignorînd-o, problema socială conține problematica ridicată de ontologie (independent de soluțiile pe care «ontologia» le propune). Și nu vorbesc despre problema ontologică, socotind-o unică și cea mai importantă — așa cum o înțelege existențialismul — ci ca una îndisolubil legată de cea socială. Iar dacă la existențialiști exclusivitatea ei este condamnată, la marxiști disprețul față de ea (sau necunoașterea ei) ar fi fost dăunător întrucît marxismul ar fi lipsit de o parte a bogăției lui care îi aparține în mod «natural».

Cred că poezia progresistă contemporană începe să aprofundeze și să-și lărgască problematica, nu se mai limitează la

rumegatul formal al frazelor de-a gata, care-i dădea satisfacția de neîngăduit a unei corespondențe facile și a unei aprobări asigurate. Cum am mai spus, această conștiință a unei problematici universale extrem de ascuțite, aprofundarea ei și asumarea unei răspunderi grave față de ea, constituie una din trăsăturile caracteristice ale conținutului poeziei contemporane.

LUDMILA MOZDZANOWSKA (R. P. POLONĂ)

Fără doar și poate acest conținut sugerează forme în care putem deosebi trăsăturile lui, iar ele, la rândul lor, se caracterizează formal. Prin intermediul lor putem, într-o oarecare măsură, să trecem la unele constatări sau și descoperiri.

Faptul că trecem de la intuiție la conștient, de la abstract la concret, se constată limpede în expresivitatea contemporană.

Poezia părăsește mersul pompos, ceremonial, religios — devine omenească, modestă, familiară. Părăsește simbolurile gata întocmite (superbe și necesare pentru vremea lor, dar falimentare și inutile pentru noi), și creează din lucrurile simple — care sînt opera oamenilor, sînt imaginea condensată a unei activități colective ce datează de mult — o nouă simbolistică, a cotidianului, simbolistica epocii noastre. Cuvîntul simplu, prietenos, aparent fără pretenții, intră în poezie cu cele mai mari pretenții estetice, fără să mai sperie sau să orbească pe cititor cu atitudini emfactice, coturni, sceptre, măști. Poezia nu mai urlă, ci vorbește prietenos, se încredințează, se spovedește, se întilnește, participă la devenirea istorică, este ajutată și ajută. Nu se răsfată, nu se împodobește cu pene și nu poartă mantii lungi — își arată chipul și trupul nud. Și sînt ispitit să întrebuițez o expresie poetică poate nelalocul ei aici: astăzi versul capătă mișcarea simplă și discretă a unei mîini luînd pulsul altei mîini prietene, ori se oferă ca să i se ia pulsul. Astăzi poezia, fiind atît de confidențială, permite încrederea și spovedania celorlalți — prin urmare și înțelegerea reciprocă și frăția. Fiind atît de omenească ea însăși, permite celorlalți comparația — prin urmare și îmbunătățirea și dezvoltarea. Fiindcă atîta timp cît poezia vorbea în numele zeităților și cu ifosul lor nu oferea publicului nici o măsură de comparație — iar cititorul de atunci putea spune: « Cel ce vorbește așa este o zeităte, el poate orice, fapte oricît de eroice; dar eu biet om, cum s-o scot la capăt? De aș fi și eu zeităte... »

Dar acum poezia spune: « Sînt un om — nimic altceva decît un om. Am suferit și eu dureri, privațiuni, temeri, am avut slăbiciuni, am luptat, am învins fiind rănit de multe ori, ca și tine » Și omul văzînd propriile sale cicatrice pe trupul poeziei apune: « da, pot și eu, voi putea ».

Este firesc ca într-un asemenea dialog să nu aibă loc alterările de cuvinte, de fraze, de sintaxă, făcute altădată în favoarea unei « scheme estetice », ritmice și muzicale, hotărîte dinainte. Azi fiecare artă se întregește, își obține independența și neatîrnarea, respingînd împrumuturile și refuzînd să joace un rol decorativ sau ajutător unei alte arte — dat fiindcă fiecare artă în sine conține mai multe elemente fundamentale aparținînd tuturor celorlalte arte care se schimbă prin materia lor specială, mijloacele lor speciale și tehnica lor specială. Colaborarea este adesea licită și uneori necesară — dar substituirea nu.

Poate că așa au fost enunțate unele trăsături ale expresivității contemporane: abolirea simbolurilor de-a gata și a retoricului lor, evidențierea cotidianului, familiaritatea intimă, simplitatea stilului, scutirea de podoabe literare și muzicale, sintaxa firească, pasul liber, bogăția de detalii semnificative, articulația profundă, logosul expresiv.

Cît despre faptul că poetul contemporan este pătruns tot mai mult de sentimentul răspunderii sale, se poate discerne nu numai în problematica sa ci și în cuvîntul său — prin poziția sa față de logos și în felul său de a-l întrebuința — în sensul lui grecesc, general, dar și în sensul curent al cuvintelor. Pentru poetul contemporan, cuvintele nu sînt nici cuburi de copil pentru joacă, nici strălucitoare pietre nestemate pentru giuvaergii. Cuvintele nu definesc doar obiecte sau sensuri, ci sînt organisme vii cu senzații, cu sentimente, cu rezerve imense de memorie, cu o istorie veche și cu o neînchipuită forță aluzivă care pune în mișcare cugetul și simțămintele, lărgind într-una perspectivele privirii lăuntrice, ale mărturisirii și de asemeni perspectivele cunoașterii.

Cuvintele au izvorît din nevoia înțelegerii, a schimbului și a păstrării experienței, din nevoia de a se salva omul prin exprimare de chinul singurătății individuale și de tăcerea zdrobitoare a celor neexprimate; din nevoia coordonării muncii — nevoie de cunoștință, colaborare, luptă cu natura pentru dezvoltarea spirituală a omului. Așadar cuvintele conțin istoria și o dezvoltă, după cum se înlesnește întrebuințarea lor, ele ne dau imagini condensate asupra activității omenești, pe care o împing înainte.

De aici și respectul poezilor față de logos ca și conștiința alertă a răspunderii lor față de el. Căci actul poezilor este logosul. Și aici nu începe nici o improvizație, nici o dare înapoi. Cel care ar încerca să rupă — sau fie și să culegă — din logosul poeziei o schemă grosolană de idei pentru un uz precar, cel care nu vede necesitatea unei astfel sau altfel de relații între mobilul creator și logosul, ca și relațiile între cuvinte înseși, acela nu poate nici să se apropie de poezie, nici s-o întrebuințeze; acela nu are dreptul să vorbească despre poezie. El este, cum se spune « în afara temei ». Iar poezia este un « logos » integru care nu poate fi judecat după aceleași criterii după care este judecat un articol de fond al unui ziar, sau o schiță cronografică, sau un studiu de sociologie. Nu o putem

descoperi decât în propriul ei domeniu — și de acolo s-o oferim, cu întreaga importanță, cercului de activitate general-socială.

Lucrul acesta este bine știut de adevărații poeți contemporani. Și răspunderea lor se desenează limpede în felul propriu de a întrebuința materia, în comportarea lor față de logos, comportare nemaivăd nimic comun cu jocurile de cuvinte, cu literaturizarea, cu descriptivitatea și cu decorativul. Să se adauge și asta la aspectul pozitiv al poeziei contemporane și la trăsăturile ei esențiale.

Și iată că, pornind de la o întrebare, am dezvoltat aproape un eseu.

La a doua întrebare a dumneavoastră răspunsul este de asemenea dificil, fiindcă, așa cum a spus poetul grec Kostas Palamás, orice tată își iubește la fel de mult copiii lui frumoși cât și pe cei urâți — poate chiar mai mult pe cei din urmă. De altfel, pentru mine și pentru munca mea, nu are o însemnătate specială un succes sau un insucces, ci continuitatea, consecvența și greutatea operei întregi. Acesta îmi e criteriul atât pentru poezia celorlalți cât și pentru a mea. Întâlnim multe versuri bune și adesea poezii întregi frumoase. Dar ceea ce interesează este descoperirea unui poet care să ne dezvăluie nouă pe noi înșine, să ne îndemne și să ne formeze o fizionomie universală, creatoare. Și aceasta e foarte greu și destul de rar — după Homer și Eschil. Și dacă ar fi neapărat necesar să am o preferință pentru unele din poeziile mele, aceasta ar fi pentru cele scrise recent, sau pentru cele pe care le scriu acum și, chiar mai mult, pentru cele pe care încă nu le-am scris.

La cea de a treia întrebare a dumneavoastră pot răspunde lesne. Despre poezia de dragoste am exact aceeași părere ca despre poezie în general. Căci poezia întreagă este dragoste — față de viață, de lume, de noi înșine; o creație, adică o geneză continuă, care asigură durata (un fel de imortalitate parțială, etică și spirituală), asigură lupta continuă împotriva tuturor aspectelor vremelnice ale morții (și împotriva oricărei nedreptăți — căci și ea este unul dintre cele mai aspre aspecte sociale ale morții) și, în sfârșit, ea este o luptă neîntreruptă împotriva morții fizice însăși. De aceea, am spus că orice poezie adevărată este prin esența ei de dragoste.

Intrucât din anii copilăriei m-am ocupat de muzică și de pictură și adesea am stat în cumpănă fiindu-mi greu să aleg între cele trei arte, pot mărturisi că știu despre ele destul de mult,

pentru a fi în stare să recunosc că nu mă pricep nici la pictură, nici la muzică. Mai departe orice preferințe personale obiectivitatea cuvenită — ele sînt iresponsabile și fără nu au însemnătate.

Am început să scriu de foarte mic. Din copilărie, versurile, culorile și sunetele au fost visul și pot spune, mania mea. De la opt ani am scris poezii întregi. Am publicat pentru prima dată la doisprezece ani.

Aș prefera să nu răspund întrebării dumneavoastră din urmă. Cînd vorbesc despre ceea ce pregătesc, aceasta alterează într-un fel schema și tonul lucrării în pregătire deci și țesutul ei. Mișcarea firească a creații rătăcește, din cauza descripției ei exterioare. Și această descripție atribuie poeziei însăși un aspect descriptiv, influențînd-o din afară spre înăuntru, desfigurînd-o prin faptul că i se creează dinainte un tipar care nu-i pe măsura ei, care nu i-a fost indicat de ea însăși, ea rămînînd pînă atunci necunoscută, un tipar care răspunde poate așteptării celorlalți și se adaptează ambițios și cochet dorinței lor, dar în care poezia însăși nu mai încapă. Poezia nu suportă nici o intervenție, nici o descriere, nici o cochetărie, și nu iartă nici un fel de lingusire sau de automăgulire. Aceasta e potrivnic naturii ei.

Dacă am evitat să răspund ultimei întrebări pot totuși spune că în răstimpul celor aproape doi ani și jumătate de la precedenta mea călătorie în România, am lucrat mult și am pregătit șase poeme mari (un caiet, fiecare din ele) — *Cel din urmă și cel dinții din Lidice* (publicat în traducere românească de revista SECOLUL 20), *La umbra muntelui*, *Corul pescuitorilor de bureți*, *Nudul nocturn*, *Ceasul păstorilor*, *Delfi*, mai multe poezii de proporții mai mici și o serie de poezii foarte scurte, care se continuă din 1938 pînă în zilele noastre sub titlul general *Mărturii*. În cele două cărți ale mele a căror traducere o pregătesc Editura de literatură universală și Editura tinerețului, există mai multe lucrări reprezentative ale recente producții, precum și două poeme mari inedite, *Liftierul* și *Casa moartă* alături de mai multe *mărturii* tot inedite.

E, pentru mine, o bucurie specială cînd mi se oferă ocazia să mă apropiu de cititorii romîni, atît de sensibili și cultivați, pe calea cea mai directă, negreșit și sinceră — calea poeziei. Dragostea mea și înțelegerea lor îmi vor da nu numai satisfacție ci și un îndemn și un ajutor, așa cum a fost și pînă acum.

DINU SĂRARU

(În exclusivitate pentru SECOLUL 20)

CARLO

SALINARI

Revista italiană *Nuovi argomenti* care a avut adeseori inițiativa organizării unor anchete în problemele literaturii ne-a prilejuit recent o asemenea dezbatere asupra criticii literare. Reproducem mai jos răspunsurile date de criticul Carlo Salinari la următoarele întrebări formulate în cadrul anchetei:

Ce e viu și ce e mort în critica crociană? Care au fost influențele ei pozitive și negative în dezvoltarea gândirii critice din Italia? Critica stilistică (Spitzer, Auerbach) a prins rădăcini în Italia? Care sînt primejdiile și avantajele acestei critici?

Ce părere aveți despre critica marxistă în Italia? Ce loc ocupă opera lui Gramsci în critica italiană? Există după părerea dumneavoastră o tendință formalistă, academică și conservatoare în critica italiană? Și dacă există, din ce cauze? Absența dezbaterii de idei din critica italiană e cauzată de influența catolicismului? Sau e o formă de neîncredere și timiditate provincială? Care sînt cauzele ei profunde?

Criticii noștri provin toți din mica burghezie. Credeți că acest fapt exercită o influență asupra caracterului criticii italiene? Ce părere aveți despre critica literară din presa italiană? Credeți că literaturii și în general culturii i se acordă în presă locul adecvat?

Care trebuie să fie funcțiile criticii?

C. S. Nu voi răspunde la toate întrebările și nici nu voi urma ordinea în care au fost puse. Prefer să încep cu ultima și să urmez firul unui raționament unitar.

După părerea mea, scopul fundamental al criticii e acela de a da un echivalent logico-discursiv — sau dacă vrei istorico-științific — al realității a cărei cunoaștere prin artă se realizează prin formele specifice acesteia. E preferabilă întrebuințarea termenului «logico-discursiv» (sau istorico-științific) decât «rațional», pentru a evita echivocul opoziției după care cunoașterea rațională este proprie științei, cunoașterea irațională sau intuitivă, este proprie artei.

Critica e știință (sau istorie) și metoda ei de cunoaștere e metoda proprie științei. Aci trebuie să amintim că — din punctul de vedere al gnoseologiei materialiste — însușirea realității de către gândire comportă o lungă serie de aproximații, prin care gândirea execută o dublă operație: una de simplificare și abstractizare și alta, contrară, de reîntoarcere la concret. Aceasta înseamnă că plecând de la intuirea sensibilă a unui obiect determinat, prin alăturarea caracterelor comune altor obiecte, gândirea ajunge la concepte generale. Apoi este parcurs drumul invers, de reîntoarcere la obiect, care, în urma acestui proces, mi se va revela în toate relațiile și determinările sale, în toată concretețea sa.

Însușirea realității presupune deci în domeniul cunoașterii, o dublă mișcare: de la singular la universal și de la universal la singular. Numai astfel gândirea își poate însuși concretul, poate deveni conștientă de procesul dialectic obiectiv prin care se realizează sinteza a numeroase determinări (tocmai această succesiune de aproximații crează iluzia idealistă că obiectul real și concret e punctul de sosire al activității gândirii și deci produsul ei, când de fapt el e punctul de plecare).

Procesul de însușire a unei opere artistice de către gândire nu poate fi diferit în liniile lui generale, de cel pe care l-am descris. El corespunde experienței cele mai autentice, realizată de către critică, de către acea critică, care pleacă întotdeauna de la concret, adică de la lectura operei. Această primă lectură se prezintă ca o îngrămădire de impresii subiective, fără să presupună vreo necesitate sau motivare generală. Acțiunea de mediere a gustului (căruia îi este proprie universalitatea) se realizează printr-un proces de analize care duc la descompunerea operei în elemente abstracte. De aceste elemente trebuiesc legate datele înseși ale operei, adică mediul cultural, istorico-social și lingvistic și datele biografice ale autorului. După aceste analize, criticul se reîntoarce la concret,

adică la poezie, înarmat cu o capacitate de înțelegere, care acum nu mai provine din impresii subiective ci din date obiective și științifice. Aceasta e metoda — practică chiar inconștient — care a dus la marile descoperiri critice; ea este proprie cercetătorului oricâteori realizează un studiu științific.

Transformarea criticii în știință a fost formulată de Plehanov, atunci când a arătat că datoria criticului e de a da un echivalent sociologic artei. Prin întrebuintarea termenului «sociologic» el lăsa o ușă deschisă echivocurilor, ca și cum ar fi limitat critica doar la cercetarea conținutului. Transformarea criticii în știință a fost postulată de Benedetto Croce, când afirma că criticul trebuie să fie un *philosophus additus artifici* și respingea formula estetizantă a criticului ca *artifex additus artifici* afirmație care a fost însă anulată de el însuși prin recunoașterea sensibilității ca prim stadiu al procesului critic (sensibilitate, prin intermediul căreia, poezia, «dacă realmente există e captată și însușită de spiritul contemplator, iar dacă ea se dovedește mincinoasă și inexistentă, dezamăgește și irită spiritul, înfățișându-i-se acestuia sub chipul uritului»).

Spre această transformare a criticii în știință s-a îndreptat — într-un mod mai mult sau mai puțin conștient — toată critica italiană post-crociană, în toate realizările ei cele mai importante (cu toate limitările generate de autoritatea lui Croce). Pe drumul fundamentării științifice a criticii și în polemică, nu prea violentă, cu filozoful abruzzian, a apărut și s-a dezvoltat în Italia, în jurul personalității lui Michele Barbi, noua școală filologică. Pe același drum s-au afirmat cercetările asupra *poeticeii* unor scriitori, asupra elementelor de cultură și gândire, existente într-o operă de artă, asupra legăturilor între tradiție și poezie, asupra raporturilor între structură și poezie. Trebuie de asemenea să pomenim de realizările criticii stilistice, care, în Italia — prin cei mai buni reprezentanți ai ei — au dat o mai mare importanță aspectului filologic (și prin urmare și celui istoric) și metodologic, decât aspectului filozofic și irațional de tip spitzerian. Pe același drum s-au afirmat și cele mai reușite tentative ale unei critici sociologice și rigurose istorice.

Așfel datorită aceleiași travaliu critic, cu răătăcirile firești unei concepții idealiste asupra artei, s-a afirmat — într-o

MINNA GARKAVI (SUA)

Apăsare

ALDO BORGONZONI (ITALIA)

Periferie

manieră abia evidentă și în parte înconștientă — un mod de cercetare diferit de cel tradițional. El se caracteriza prin neîncrederea în concluziile psihologizante, prin prudență și supravegherea *gustului* în poezie, care a fost supus unei verificări filologice și lingvistice din cele mai profunde, prin respingerea oricărei concesiі făcută *oratoriei gustului* (ca să ne folosim de o formulă a lui Luigi Russo), prin refuzul de a crede în eficacitatea judecății estetice a *discursului emoțional*, ținut în jurul poeziei. Acest nou mod de cercetare se baza pe materialul filologic, istoric, lingvistic și cultural, pe care-l oferea textul poetic. A urmat astfel o depășire substanțială a croceanismului. Aceasta nu s-a realizat prin rupturi bruște și nici printr-o totală respingere a esteticii și formulării unor noi concepții teoretice ci — și acest lucru contează mai mult — printr-o modificare substanțială a judecății critice, a modului și a tehnicii cercetării. De aceea, pentru majoritatea cercetătorilor, *gustul* lui Croce apare astăzi învechit și multe din judecățile sale se dovedesc insuficiente. Rămân stimulatorii și valabile cele de mai mică importanță și unele studii din volumele *Poezia populară și poezia artei*, *Poezii din Renașterea timpurie și tirzie* și articolele despre poeții epocii barocului și al noii Italii.

Pe drumul unei critici total științifice (sau istorice) s-au înscris realizările cele mai interesante ale criticii italiene post-crociene. Subliniem acest fapt nu pentru ca afirmația noastră inițială să nu pară gratuită și veleitar-inovatoare (ci să fie considerată ca punct de plecare, pe deplin conștient, al unui efort comun și îndelung) dar mai ales fiindcă astăzi se neagă sau se încearcă să se reducă la zero asemenea efort și asemenea cercetări, afirmându-se din nou o critică total descriptivă, o critică literară care se fundamentează pe *mimetismul* operei creatoare.

Dacă la nivelul gnoseologiei generale, metoda științei cea descrisă de noi în mod sumar, trebuie să subliniem că ea diferă de la o știință la alta, ca și după obiectul particular al cercetării. În cazul nostru ne găsim în fața unei variante a metodei științifice generale, ale cărei caracteristici specifice provin din natura obiectului supus cercetării, din natura faptului poetic. Punctul de plecare al criticii literare apare la o primă examinare dublu: din punctul de vedere al obiec-

tului e textul literar, din punctul de vedere al subiectului e emoția estetică. Pe de o parte deci, cuvintele și raporturile lor sintactice, pe de altă parte ceea ce a fost numit *sensibilitatea* sau mai precis *gustul*. Acest punct de plecare e doar aparent dublu. Aprofundându-se problema, se va vedea că gustul nu e un punct de plecare ci un punct de sosire. El reprezintă gradul de înțelegere al textului poetic la care a ajuns cititorul, grad mai mult sau mai puțin elementar și imperfect, care reflectă gama mai mult sau mai puțin întinsă a reflecțiilor sale istorico-culturale.

Gustul, ca imediată capacitate de a accepta frumosul și de a respinge uritul, ca pură reproducere în noi înșine a operei de artă, poate intra în cadrul unei estetice iraționale în care arta este concepută ca intuiție pură. Gustul, în această accepțiune, își pierde dreptul de cetățenie în cadrul unei arte concepută ca proces, ca un proces istoric determinat. Atunci când se consideră gustul ca punct de plecare, ca moment inițial al criticii, se închide drumul spre o succesiune de judecăți, fiindcă în ciuda oricor tentative, nu se va putea defini frumoasă o poezie care n-a fost simțită ca atare. Astfel, momentul gustului, din impresie imediată (momentul mimetic) devine unicul moment al criticii. Orice lectură poetică, oricât de nevinovată, e o lectură care nu pleacă de la zero, ci de la o determinată situație istorică a cititorului. Cu cât cititorul va fi mai puțin pregătit, cu atât mai mult în cadrul analizei fenomenul poetic va pare mai arbitrar. Iar când va fi capabil de adânci reflecții istorice și culturale, impresiile sale vor fi întârsite de analize succesive. În acest sens, chiar o critică impresionistă poate da rezultate pozitive, dacă impresia conține implicit reflecțiile necesare înțelegerii textului. Ca această impresie să fie acceptată în mod universal, ea trebuie să releve explicit acele reflecții, adică trebuie să supună concluziile sale verificării unei cercetări științifice.

Gustul deci, e un punct de sosire și nu un punct de plecare. El însoțește orice moment al cercetării și se dezvoltă odată cu dezvoltarea acesteia. Gustul e într-un sens determinat și condiționat de însăși cercetarea. El coincide cu înțelegerea operei și cu judecata. Respingerea *sensibilității*, ca un stadiu inițial al criticii, acceptarea gustului ca un produs a numeroase reflecții și nu considerat ca un dat imediat, sînt, după părerea

mea, primele elemente de diferențiere între metoda materialistă a criticii și cea romantică-ideală.

Punctul de plecare real e unul singur: textul poetic, cuvintele și perioadele din care textul e alcătuit. Acest act inițial, în mod aparent brut și simplificat, se va revela la o analiză mai atentă, ca fiind sinteza a numeroase determinări. Orice cuvânt într-un text poetic e punctul de întâlnire al multor componente. Tocmai acest caracter de sinteză dă o particulară forță de expresie limbajului artistic și-l încarcă cu sugestii mai bogate, mai complexe și mai concentrate decât cele care pot fi găsite în limbajul comun sau științific. Cuvântul e punct de sosire în procesul de universalizare, propriu conștiinței artistice (bineînțeles în cadrul artei literare), proces care nu se realizează — ca în științe — prin confruntarea aspectelor comune a numeroase date empirice. El trece prin diferite faze, de succesive aprofundări, în care intervin factori diverși, ca experiența de viață a artistului, punctul său de vedere ideologic, cultura și psihologia sa, capacitatea sa critică, realitatea pe care trebuie s-o reflecte, situație istorică, cadrul social, etc.

Procesul cunoașterii artistice coincide, în substanță, cu cel al elaborării formale. Însușirea de către gândire a textului poetic în complexitatea lui, a sintezelor, a modului dialectic sub care se prezintă cuvântul sau perioadele, nu se poate realiza decât în formele semnalate, adică printr-o operație de descompunere a sintezei în elementele constitutive, printr-o analiză a tuturor raporturilor pe care le prezintă aceste elemente, prin confruntarea diverselor elemente și prin descoperirea, dacă e posibil, a elementului cel mai general, la care pot fi raportate toate celelalte și care poate servi de *ipoteză*, pentru revenirea la concretul operei de artă în scopul înțelegerii acesteia, în întreaga ei complexitate și istoricitate. Se realizează astfel o continuă trecere de la text la elementele din afara textului și de la acestea la primul. Un fel de *circuit* — pentru a folosi un termen spitzerian — care nu se desfășoară în interiorul operei, ci descoperă relațiile care leagă diversele ei elemente de realitatea istorică care o înconjoară. Într-un asemenea *circuit*, care presupune o cercetare funcțională în analiza poeziei studiate, elementele care stau în afara textului oferă o verificare obiectivă (și universală) a tot ceea ce

sugerează textul. Deci diferitele stadii ale criticii se configurează astfel:

1) descompunerea operei în elementele care constituie sinteza artistică și descoperirea tuturor raporturilor ideologice, culturale, psihologice și lingvistice pe care le conține.

2) formularea unei *ipoteze* care se desprinde din *toate* acele elemente sau care să nu fie contrazisă de nici unul din ele (în caz contrar, va trebui formulată o ipoteză care să reflecte și acele contradicții).

3) reîntoarcerea la opera care a fost interpretată și înțeleasă (deci gustată) în lumina acelei ipoteze.

În realitate ceea ce am numit *ipoteză* e tocmai echivalentul logico-discursiv al sintezei artistice, traducerea într-un concept a realității pe care arta o cunoaște prin propriile ei forme. Ipoteza se prezintă aparent ca o expunere a *conținutului* fiindcă e traducere conceptuală a sintezei artistice. Dar ea reflectă nu numai conținutul operei de artă, ci realitatea care a fost cunoscută prin aceste sinteze, adică *conținutul exprimat în mod afectiv*, și nu conținutul abstract încă nerealizat al sintezei poetice. Ea reprezintă deci forma, în accepțiunea neretorică a cuvântului și o reprezintă în unicul mod posibil pentru gândirea științifică.

Nu sînt greu de observat diferențele care despart în mod profund asemenea concepții despre critică de cele idealiste sau stilistice. În legătură cu critica idealistă, am văzut cum diferitele considerații despre *gust* au generat diferențe substanțiale; în ceea ce privește *judicata*, în critica stilistică, ea rămîne legată de premisele intuitive și imediate de la care pleacă și se limitează la a recunoaște sau nu, existența poeziei, pe cînd, după părerea noastră, *judicata* este rezultatul unui proces fundamentat pe baza unor date obiective, așa cum *ipoteza* se sprijină în același timp pe înțelegerea realității istorice și pe gustul (mediat) pentru poezie. În ceea ce privește critica stilistică, sînt necesare numeroase observații. Există o stilistică, care urmează criticii, utilizînd concluziile ei, fapt pe de-a întregul legitim (e stilistica lingvistică a lui Devoto.) Există o stilistică, care se consideră ca fiind unul din multele moduri de analiză a textelor poetice, mod ce nu le exclude pe celelalte, adăugîndu-li-se, sau integrîndu-li-se. Există o stilistică, al cărei merit a fost de a reconsidera formele și schemele criticii preromantice (categoriile retorice, genurile lite-

rare etc.) și care astfel s-a dovedit legitimă (e stilistica lui Fubini). Mai există apoi o stilistică aparentă, în care datul lingvistic e singurul punct de plecare pentru o amplă interpretare a categoriilor sociologice și istorice, o falsă stilistică dar o adevărată critică istorico-științifică a unui foarte mare critic, Auerbach. Mai există în sfârșit stilistica lui Spitzer care se consideră ca singura formă posibilă de interpretare a textului. Ea scoate în evidență aspecte filologice, căutând *constante stilistice*, devieri de la normal, studierea variantelor, a achizițiilor, adică a *datelor experimentale*. În acest sens ea este, dacă nu acceptabilă, îndeajuns de utilă și importantă. Dar ea mai prezintă și un aspect filozofic irațional, ajungând la concluzii critice destul de discutabile. În privința aceasta, e inutil să mai repet ce a scris în mod foarte judicios Cesare Cases, într-o memorabilă analiză *distructivă* a filozofului austriac folosind metoda lui Gramsci, adică plecând din interiorul pozițiilor spitzeriene. Mă limitez să reamintesc cititorilor acest studiu. Eu vreau să pun în lumină diferențele dintre critica stilistică și cea pe care am numit-o istorico-științifică, adică diferitele concepții despre formă; una văzută ca un raport imediat dintr-un dat psihologic și unul lingvistic (« cercetarea stilistică — scrie Spitzer — se bazează pe postulatul că oricărei emoții, oricărei îndepărtări de la starea psihică normală, îi corespunde în domeniul expresiei o îndepărtare de la forma lingvistică normală și invers»), alta ca un proces și o sinteză a numeroase componente. Este vorba în fond de diferite concepții despre *circuit*: una îl concepe ca pe o trecere în interiorul textului, de la datul lingvistic la centrul inspirator (trecere înlesnită de-o anume « armonie prestabilită, o misterioasă coordonare între voința creatoare și forma verbală»), alta ca pe o trecere de la text la elementele exterioare textului și vice-versa (trecere care permite completa istoricizare a operei); este vorba în sfârșit de moduri diferite de apropiere a textului, unul redus la o simplă lectură (« Eu încerc să definesc stilul lingvistic al unui scriitor doar din lectura operei sale»), altul, realizându-se prin descompunerea științifică a operei și analiza tuturor elementelor și raporturilor existente.

Transformarea criticii în știință e după părerea mea corectă aplicare a tételor generale ale marxismului în domeniul criticii literare. Aceasta se eliberează de echivocul cel mai curent, că datorită criticii marxiste ar sta exclusiv în găsirea rapor-

tului dintre operele de artă și formațiile economico-sociale, caracteristice perioadei în care a apărut opera. Acest raport — care rămîne esențial — poate fi descoperit doar printr-un proces de istoricizare a *tuturor* componentelor operei de artă de la cele ideologice la cele stilistice sau psihologice. Cînd se vor examina în mod concret care sînt datele experimentale pe care criticul trebuie să le folosească, se va vădi că acestea variază de la autor la autor și nu pot fi determinate și clasificate *a priori*. Aceste date — în urma rezultatelor experiențelor de pînă acum — au fost întotdeauna de asemenea *natură*, încît au făcut necesară studierea caracteristicilor diferitelor grupuri de intelectuali (în diversele perioade istorice), nu doar în sensul unei referiri la istoria culturii, ci ca prin intermediul acesteia, să se ajungă la cercetarea structurii economico-sociale. Formarea diferitelor grupuri de intelectuali — intuită și în parte studiată de Gramsci — constituie adevăratul termen de mediere între suprastructura artistică și baza materială a societății.

Transformarea criticii în știință este corectă aplicare a marxismului în domeniul criticii literare și pentru că ea se bazează — după cum s-a văzut — pe o concepție materialistă a artei. Dacă arta nu este postulată ca o formă de cunoaștere a realității, a aceleiași realități care e și obiectul cunoașterii științifice, dacă nu reușim să convingem că diferența între cele două forme ale cunoașterii constă exclusiv în *modul* în care este însușită realitatea pornind de la două categorii sau facultăți diferite ale spiritului, fantezia și rațiunea, dacă, în consecință, arta nu este concepută ca un *proces*, dacă nu i se atribuie un înalt grad de înțelegere și o completă *istoricitate*, dacă astfel nu i se acordă artei caracteristicile care sînt proprii unei concepții marxiste, atunci tot raționamentul nostru despre critică va cădea.

Însfîrșit, transformarea criticii în știință e corectă aplicare a marxismului în domeniul criticii literare pentru că postulează (în mod just) caracterul *militant* al cercetării critice. Aceasta nu înseamnă subordonarea operei de artă propriei ideologii și propriilor interese politice, ci presupune, față de operele trecutului, existența, în cel mai înalt grad, a unei concepții științifice și istorice în analiza faptului poetic (care apare ca o individualitate a raportului dintre poezie și realitate) și față de operele contemporane (care suscită mai multe dificul-

tăți în cercetarea obiectivă a tuturor datelor experimentale),
necesitatea înțelegerii legăturilor cu istoria zilelor noastre,
a înțelegerii celei mai profunde a *tendințelor* societății în care
trăim, sarcina noastră fiind crearea unui climat *cultural*, care
să favorizeze oglindirea artistică a acelor tendințe.

VLADIMÍR TĚŠAR (R. S. CECOSLOVACĂ)

— *Veneția* —

JEAN
LOUIS
BARRAULT

Portret de EUGEN MIHĂILESCU

Printre marile bucurii (și, între ele, nu puține de ordin artistic) pe care mi le-a prilejuit o recentă călătorie în Uniunea Sovietică, la loc de cinste se află întâlnirea cu unul dintre cele mai valoroase ansambluri teatrale ale Franței de azi, compania Madeleine Renaud — Jean-Louis Barrault, supranumită și *Théâtre de France*, care tocmai începea un triumfal turneu la Moscova și Leningrad. Din spectacolele prezentate de celebra trupă am văzut două piese clasice: Marivaux, *Falsul confident*, și Molière, *Violențele lui Scapin*, o piesă contemporană *Noaptea mîinii*, de Armand Salacrou precum și o pantomimă *Visul lui Pierrot* din faimosul film *Les enfants du paradis* al lui Marcel Carné, însoțită de un recital de poezie franceză — mică antologie care trasa traiectoria versului francez de la La Fontaine la Eluard.

Între repetiții și spectacole, între numeroasele întâlniri cu colegii de teatru sovietici și nu mai puțin numeroasele manifestări oficiale, Jean-Louis Barrault și-a găsit, totuși, timp și pentru convorbirea solicitată (fără prea mari speranțe, vă mărturisesc) de un ziarist român aflat la Moscova. M-a primit în cabina care i-a fost pusă la dispoziție la *Mallî Teatr* — cabină în care strălucesc umbrele ilustre ale lui Scepkin și Prov Ladovski — și mi-a acordat jumătatea de oră în răstimpul căreia să se degrimeze (tocmai terminase poeticul pelerinaj al lui Pierrot în lumea visului) și să se schimbe ca să recite, în a doua parte a spectacolului *Le pont Mirabeau* al lui Apollinaire. Am căutat, prin urmare, să folosesc

din plin această jumătate de oră, punindu-i lui Jean-Louis Barrault numai trei întrebări, care să-i permită o expunere cît mai substanțială a poziției sale în unele probleme de importanță ale artei teatrale moderne.

— Mi-aș îngădui, dintr-un început, să vă solicit părerea în ce privește raportul între teatru și viața contemporană...

J.L.B.: Iertați-mă dacă răspunsul meu va fi oarecum abstract, dar timpul limitat care ne stă la dispoziție nu mi-ar permite o abordare profundă a argumentelor concrete și, de aceea, prefer să renunț, pe cît posibil, la ele. Înainte de a încerca să definesc coordonatele majore ale relațiilor dintre teatru și contemporaneitate, aș vrea să lămuresc o problemă pe care o consider, în această privință, esențială.

Numeroasele «isme» care au inundat în secolul nostru nu numai literatura, ci și teatrul, au pornit de la premiza, aparent paradoxală, a negării esenței și valorii teatrului ca artă de sine stătătoare. Unii, ca Gaston Baty ori Gordon Craig, au intenționat să se detașeze de actor, ca de un animal incomod, greu dresabil, și să recurgă la serviciile — firește, infinite mai comode, dar de altă speță artistică — ale marionetei. Alții, mergînd, în fond, pe aceeași linie, a arbitrariului artistic, au văzut în teatru, după expresia lui Baudelaire, o coincidență a artelor sau, mai bine zis, un soi de răspîntie în care se întîlnesc toate artele, sub bagheta magică a unui unic vrăjitor, regizorul. Alții, disprețuind de fapt, la fel de mult teatrul ca atare, l-au considerat un simplu appendice al literaturii, un vehicul apt numai să transmită un text literar. Și, în sfîrșit, o ultimă categorie a preconizat pur și simplu moartea artei teatrale prin dizolvarea ei în cea de-a șaptea artă, cinematograful, căruia i-a descoperit o așa-zisă superioritate în montaj.

Fiecare dintre aceste poziții a reprezentat, în fond, trădări față de teatru, trădări uneori mărturisite, alteori nemărturisite, dar nu mai puțin dăunătoare.

Reprezentăția teatrală este o întîlnire a două grupări umane: publicul și trupa de actori. Cele două grupări înseamnă, una pentru cealaltă, în momentul reprezentației, o chintesență a societății, a omenirii, a universului. Aici rezidă, la drept vorbind, misterul acelei comuniuni care se statornicește imediat între sală și actori, misterul acelei strănii și tulburătoare solidarități care-i unește întru aceeași trăire emotivă. Tocmai *caracterul profund uman* al acestor arte, realizate nemijlocit de oameni

— prin gesturi, cuvinte, mișcări — pentru oameni — prin gândurile și sentimentele trezite de ceea ce se petrece pe scenă — a fost ignorat sau disprețuit de cei ce au trădat, în numele unuia sau altuia dintre « ismele » la modă, singurul « ism » propriu teatrului — umanismul.

Pe temeiul încrederii tocmai în acest specific al artei scenice, trupa noastră a adoptat deviza căreia ne străduim să-i fim tot timpul slujitori credincioși: despre om, prin om, pentru om. În afara principiului acesta, existența teatrului ca artă independentă nu-și are nici un rost, iar meseria noastră își pierde orice sens.

Odată ce menirea teatrului este de a vorbi despre om, prin om, pentru om, la fel de firesc e că nu poate trăi în afara contextului istoric în care trăiesc oamenii — fie ei autori sau spectatori. De aici izvorăște necesitatea legăturii sale stricte, organice, cu actualitatea, cu viața contemporană. O legătură nu de suprafață, ci de adâncime, de substanță. O legătură manifestată, desigur, înainte de orice, prin atenția acordată celor mai reprezentative opere ale repertoriului contemporan, dar și prin modul de interpretare a clasicii, consonant cu epoca noastră, cu ideile și emoțiile ei specifice.

— În lumina concepției dumneavoastră cu privire la teatru în general, ce părere aveți despre rolul și menirea regizorului în teatrul de astăzi?

J.L.B.: V-ați putut da seama — atât din spectacolele trupei noastre, cât și din ideile expuse de mine mai înainte — că neg cu desăvârșire regia acaparatoare, regia tiranică, regia care se imaginează centrul universului. Rolul regizorului, în teatrul contemporan, se rezumă în fond la două funcții strâns legate între ele: creator de repertoriu și creator de trupă.

Gîndindu-mă la prima dintre aceste funcții, îmi vine în minte numele unui mare om de teatru francez, care poseda nu numai colosala știință a creării repertoriului, dar și într-un anume sens — a « creerii de autori ». E vorba de Louis Jouvet. Datorită lui și a succesului dobîndit de el în « Knock » a fost atras spre teatru Jules Romains (atracție care s-a dovedit, ce-i drept, nestatornică, și nu de lungă durată); datorită lui Jouvet, Giraudoux a devenit, dintr-un romancier oarecare, un mare dramaturg, inițiatorul unei adevărate școli de poezie scenică. Exemple asemănătoare găsim și în teatrul rus — e de ajuns să amintim rolul determinant pe care l-a jucat Stanislavski în formarea, ca dramaturgi, a lui Cehov și Gorki.

Pasiunea arzătoare a unui regizor pentru teatru se manifestă, în primul rând și înainte de orice, în grija lui caldă, aş spune chiar, într-un anumit sens, protectoare, faţă de autorii dramatici contemporani. De clasici au grijă mulţi — uneori chiar prea mulţi — dar de cei ce scriu piesele zilei de azi, atacând pasionantele teme ale contemporaneităţii, trebuie să se îngrijească teatrele, şi mai ales regizorii.

În ce priveşte crearea trupei, adică a unui ansamblu sudat, omogen, unit prin acelaşi crez artistic, vreau să subliniez că aceasta e o problemă deosebit de spinoasă la noi, în Occident, unde trupele se fac şi se desfac cel mai adesea pe criterii pur comerciale, fără nici un fel de justificare, cel puţin aproximativ, artistică. Mîndria mea şi a soţiei mele, Madeleine Renaud, este că în 1946, cînd am părăsit Comedia Franceză, am reuşit — nu uşor, recunosc — să formăm o trupă încheată, care a trecut cu succes prin multe vicisitudini, păstrînd neterfelit steagul calităţii artistice. Țin să arăt doi factori care, după părerea mea, şi-au adus contribuţia la acest rezultat: faptul că ne-am străduit să fim un teatru *de repertoriu*, adică un teatru unde se joacă paralel mai multe piese şi nu una singură, ca în teatrul comercial, pînă i se epuizează definitiv succesul (acest lucru, greu de realizat în teatrul particular, ne-a îngăduit să folosim din plin, permanent, întreaga trupă); şi, apoi, faptul că ne-am zbatut din răputeri să nu facem nici un *fel de concesi* calitative, ceea ce a avut un efect pozitiv în înjghebarea unei atmosfere de neîngăduinţă faţă de lipsuri, a unui climat de disciplină profund conştientă.

— Ultima întrebare (şi am privit la ceas, constatînd cu resemnare că jumătatea de oră acordată aproape trecuse) se referă la pantomimă şi la reînvierea artei mimului în teatrul modern. . .

Jean-Louis Barrault a zîmbit uşor la această întrebare, care i s-a mai pus probabil în atîtea rînduri:

De obicei mi se pune întrebarea aceasta în virtutea faptului că în *Les enfants du paradis* am încercat să învii pe ecran figura extraordinarului mim al secolului trecut Baptiste Debureau. Puţini ştiu însă că mă ocup de pantomimă din clipa cînd am urcat pe scenă înţia oară, la teatrul de *L'Atelier*, condus pe-atunci de neuitatul Charles Dullin. Dullin m-a sfătuit să studiez cu atenţie toate secretele expresivităţii trupului şi chipului omenesc. Şi am făcut aceasta, vegheat de un mare

(și necunoscut) mim al vremii, Decroux, care s-a străduit să-mi revele enigmele acestei arte, cea mai veche din toate timpurile și la toate popoarele. Homer o caracteriza drept *artă ireproșabilă*, iar Aristotel îi dezvăluia capacitățile nelimitate de a evoca toate acțiunile și pasiunile omului.

Nu vreau să intru mai departe în istoricul — vă asigur, pasionant — al acestei arte. E bine însă să subliniez faptul că timpurile moderne au readus-o la suprafață, nu întâmplător, ci pe baza unei profunde necesități — necesitatea de a exprima cât mai complet, mai sugestiv, viața lăuntrică a omului și relațiile sale cu lumea exterioară. Omul, în traiectoria sa terestră, se află permanent la granița unui microcosmos (el însuși) și a macrocosmosului (omenirea). Viața din jurul nostru se reflectă în noi cum se reflectă luna în apa lucie a unei fântini. Cuvîntul, singur, neînsoțit de gestul sau mișcarea expresivă, nu mai e în stare să sugereze această subtilă și complexă determinare, această variată interferență de planuri. Astfel se și explică, de altfel, apariția în secolul XX a unui mim genial, cum e Chaplin, astfel se explică și răspîndirea pe care a luat-o arta pantomimei nu numai la noi, în Franța, dar și în alte țări ale lumii. Aici, la Moscova, mi s-a povestit — spre marea mea bucurie — că nu de mult a luat naștere un ansamblu sovietic de mimi, ale cărui reprezentații se bucură, pare-se, de un real succes.

Cert și neîndoielnic este faptul că pantomima, arta mimului, influențează de pe acum și va influența și mai mult în viitor teatrul în general. E o influență salutară și fertilă, pe linia umanizării teatrului...

Cu aceasta convorbirea noastră s-a terminat. Dar oare s-a terminat? Reîntors în sala teatrului, am revăzut chipul atît de mobil și expresiv al lui Jean-Louis Barrault și i-am auzit vocea caldă, învăluitoare, recitînd faimoasele versuri apollinariene:

*Sous le pont Mirabeau coule la Seine
Et nos amours
Faut-il qu'il m'en souvienne
La joie venait toujours après la peine.*

VICTOR BÎRLĂDEANU

(În exclusivitate pentru Secolul 20)

MARCOS ANA

La 41 de ani Marcos Ana rămîne un adolescent. Înalt, cu fruntea puțin încrețită, cu o vioiciune în gesturi rar înfrîntă, poetul spaniol vine dintr-o lume aparte, dintr-un univers străin umanității și civilizației, în care a stat 23 de ani: închisoarea.

Pe brațe se mai cunosc încă urmele torturii. În priviri se mai disting încă zidurile închisorii. Pînă și zîmbetul e un zîmbet deosebit, abia schițat, răsărit din durere.

Flu de țărani din regiunea Salamanca, Marcos Ana, pe numele lui de copil Fernando Macarro Castillo, a intrat în rîndurile comuniștilor spanioli la vîrsta de 16 ani, cînd s-a înrolat ca voluntar, luptînd pînă la sfîrșitul războiului civil, împotriva fascismului.

Închis în lagărul de la Albatera de către fasciștii italieni, Marcos Ana și-a trăit cei mai frumoși ani din viață în temnițele franchiste. Timp de 23 de ani Marcos Ana a simțit că deasupra lui pîlpîie luceferi și stele, dar în tot acest timp nu le-a văzut altfel decît printre gratiile celulei. Tocmai de aceea, poeziile pe care le-a scris în închisoare, nu le-a semnat cu numele lui, ci cu desenul, de loc stilizat, al zăbrelelor.

Condamnat de două ori la moarte, Marcos Ana a așteptat trei luni de zile, clipă de clipă, înfrîntarea cu plutonul de execuție.

Poate că atunci, așteptînd să-și audă numele strigat de călău în sufletul lui a coborît poetul, dublîndu-i ființa și redîndu-i încrederea.

Poate că atunci a simțit nevoia să vorbească viitorului prin mijlocirea silabei măsurate după regulile artei pe care nu le învățase niciodată.

Eliberat din închisoare la sfîrșitul anului trecut, sub presiunea unui val de proteste venind de pretutindeni, Marcos Ana a trecut peste graniță, fără pașaportul franchist, pentru a duce lumii mesajul de luptă al tovarășilor lui, deținuți și astăzi în închisorile din peninsula Iberică.

— Știm că ați fost eliberat din închisoare la 17 decembrie 1961. V-am ruga să ne descrieți sentimentele care v-au însoțit primii pași făcuți în afara zidurilor temniței.

M.A.: Am ieșit din închisoare mai mult plângînd. În curtea închisorii se îngrămădiseră sute de tovarăși, care s-au despărțit de mine îmbrățișîndu-mă și plîngînd. De aceea, cînd am rămas în afara porților închisorii, mi se părea că am fost într-adevăr smuls de acolo. Și încă mult timp apoi, sentimentul ce mă apăsa era tristețea și gîndul la tovarășii mei pe care îi lăsasem înconjurați de ziduri. Apoi am început o luptă încordată cu mine însumi, pentru a mă liniști. Nouă mii de zile și nouă mii de nopți înseamnă timp suficient pentru deformarea naturii umane. În primele zile nu puteam nici să mănînc ca oamenii. Nu puteam călători în autobuze sau tramvaie. Mă amețeau străzile și circulația. M-am îmbolnăvit de ochi. Nu puteam privi orizonturile deschise, nici cîmpiile. Trebuia să merg pe lîngă ziduri pentru ca privirile mele să se odihnească pe un tărîm ferm. Sbuciumul acesta continuu mă făcea să cred că niciodată nu mă voi putea însănătoși.

Totuși capacitatea de conservare a omului este de necrezut. La 11 zile de la ieșirea din închisoare, viața mea a început să se apere.

Dimineata, cînd am ieșit în stradă, mi-am dat seama că ceva se schimbase. Sensibilitatea mea, zguduită de atîta chin se afla parcă într-o stare de somn: se închisese în fața lumii exterioare stabilind o serie de stadii amortizoare care făceau ca senzațiile și reflexiile vieții să ajungă la mine domolite. Încă nu am ieșit din această stare defensivă. Sensibilitatea mea începe să se deschidă foarte încet. Mi se pare că trăiesc încă într-o lume necunoscută. Cred că atunci cînd un om pășește pentru prima dată pe o altă planetă, are aceleași senzații.

Lumea mea naturală continuă să rămînă închisoarea. (Marcos Ana privește ceasul. — Sînteți obosit? M.A. — Nu. Niciodată nu simt oboseala. Mă întreb ce fac tovarășii mei în clipa aceasta.)

În mod constant simt alături de mine curtea închisorii și chipul drag al tovarășilor mei. Poetul din mine îl întîlnesc acum mai des, dar facultățile mele poetice sînt încă dezorganizate. Și merg ca un om peste nisipuri albe.

— Ne-ați vorbit ieri despre poetul spaniol Miguel Hernandez? Cînd l-ați întîlnit ultima oară?

Gravură de CORTIJO (SPANIA)

M.A.: Ultima dată când l-am văzut pe Miguel Hernandez a fost în 1940, la închisoarea din Conde de Toreno. Miguel fusese condamnat la moarte și tocmai atunci îi fusese comutată pedeapsa. Curînd a fost transferat la închisoarea din Palencia iar eu la cea din Porlier, lângă Madrid. În acest timp Miguel a scris poeziile pe care le-a adunat în *Romancero y Cancionero de ausencias* (Poemele și cîntecele absențelor). El s-a comportat cu o rară camaraderie și demnitate.

În primii ani era îmbrăcat încă în haine țărănești. Studia foarte mult și în același timp dădea lecții tovarășilor lui.

Din Palencia a fost mutat la Ocaña, un fel de Doftană spaniolă. Cîțiva ani mai tîrziu am fost transferat și eu aici, dar Miguel fusese transferat din nou, la Alicante. Cînd am fost la Alicante am văzut celula în care stătuse. Pereții erau plini de mesaje și semnături. Am căutat neliniștit să văd un cuvînt de al lui, dar n-am găsit nimic, și cu toate acestea, îl

simțeam foarte aproape de mine. Era în 1944 și Miguel murise la 28 martie 1942.

— Ați fost închis în mai multe închisori?

M.A.: La Porlier, Conde de Torenó, Yeserias, Ocaña, Alcalá de Henares, Alicante și Burgos unde am stat în ultimii 15 ani.

— Regimul de închisoare se schimba de la una la alta?

M.A.: În general regimul era același. Ocaña însă era cea mai îngrozitoare.

— Pentru anul 1963 ați anunțat o carte de proză care se va chema «Noaptea închisorilor». Ați vrea să ne spuneți ce va cuprinde această carte?

M.A.: Nu știu dacă voi putea cuprinde în cartea aceasta tot ceea ce am de spus. Așa, de exemplu, o dată am aflat de la tovarășii mei o întâmplare care ne-a impresionat pe toți până la lacrimi. E vorba de o bătrână din sudul Spaniei, Ana Fancha, al cărei soț fusese executat la sfârșitul războiului de către franchiști, iar fiul, unicul fiu, se afla deținut într-o închisoare din nord. Pentru a putea muri împăcată, Ana Fancha a vrut să-și

Gravură de CRISTOBAL (SPANIA)

mai vadă o dată copilul. Pentru că n-avea bani, a plecat pe jos pe lângă linia ferată pînă la închisoare, cerșind. Din lucrurile mai bune pe care le primea, Ana Fancha strîngea un pachet pentru fiul ei. A ajuns la închisoare și a cerut să vorbească și să-l vadă pe copilul ei. I s-a spus că se află într-o celulă de pedeapsă. Trei zile și trei nopți Ana Fancha a înconjurat închisoarea și a fost găsită într-o dimineață, moartă, acoperită de zăpadă.

Un alt moment care m-a impresionat foarte mult a fost executarea primului grup de tineri de către călăii franchiști. Aceasta a fost în 1939. Printre cei 34 de tineri, care compuneau grupul, se aflau 13 fete, sub 15 ani. În dimineața aceea toate cele 13 fete au ieșit la execuție îmbrăcate în alb. De atunci ele poartă un singur nume: 13 trandafiri.

Personal, nu pot să uit momentul în care o dată eram supus la torturi. Călăii mă sculau de nenumărate ori pe noapte și mă torturau pentru a-mi întrerupe somnul și a mă extenua. Știam că întotdeauna în astfel de împrejurări ceilalți tovarăși căutau să ia legătura cu cel torturat. Celulele de pedeapsă erau însă foarte izolate și nu nădăjduiam că voi primi vreo știre. O dată cînd zăceam în sînge pe cimentul celei și simțeam puterile părăsindu-mă, cineva mi-a aruncat o bucățică de hîrtie mototolită. Am întins mîna și am desfăcut-o. Tovarășii îmi trimiseseră, decupat dintr-o revistă, chipul lui Lenin. Era o fotografie în care Lenin ținea pe genunchi doi copii. La cîteva celule mai departe de mine (eu eram la celula nr. 19) era torturat un alt tovarăș. Nu-l cunoșteam pentru că îl vedeam trecînd pe lângă ușa celei mele plin de sînge și acoperit de bandaje. Simțeam însă că e pe sfîrșite. Cu toate că îmi era greu să mă despart de chipul lui Lenin, am făcut în așa fel ca fotografia să ajungă în celula tovarășului meu. Mai tîrziu l-am auzit povestind această întîmplare într-un grup și l-am putut cunoaște. Multe episoade de acest fel intenționez să le adun în «Noaptea închisorilor».

— Cum și cînd vă scriați poeziile?

M.A.: În închisoare, principala noastră preocupare era să comunicăm cu lumea din afară. Eu mi-am scris poemele mele în mai multe feluri. Adesea pe hîrtii foarte mici, ca acelea pe care le-am văzut expuse la Doftana, scrise cu litere minuscule. Alteori, poeziile mele erau scoase din închisoare de tovarășii care se eliberau și care le știau pe dinafară. Așa-mi explic de

ce multe din ele — datorită acestei circulații clandestine — au fost modificate sau le lipsesc părți întregi. Majoritatea le-am scris în timpul nopții. Pe unele din ele le-am pierdut pentru totdeauna pentru că eram perchezitionați foarte des și trebuia să distrug totul. Versurile mele:

*Mîine, cînd vor răsări zorile
Și se vor auzi ușile deschizîndu-se
Îmi voi ascunde vocea în pantofi*

au o semnificație foarte directă: cele mai multe poezii le păstram în pantofi.

— Ce vă doriți mai mult acum?

M.A.: Eliberarea Spaniei. Cred că în aceasta se află tot ceea ce eu doresc din toată inima. Și asta ar însemna distrugerea închisorilor, întoarcerea tovarășilor mei la casele lor, iar pentru Spania, posibilitatea condițiilor de a contribui la dezvoltarea democrației și socialismului în lume.

Ca orice om, am și eu nevoile și iluziile mele strict personale, dar ele sînt atît de legate de nevoile și iluziile poporului meu încît mi-ar fi imposibil să le pot diferenția.

— Și ca să revenim la începutul interviului, ați dori să ne spuneți care este primul lucru pe care l-ați făcut cînd ați ieșit din închisoare?

M.A.: Am trimis o scrisoare lui Raul Castro rugîndu-l să mă considere ca soldat în forțele armate revoluționare cubane, asigurîndu-l că oricînd va fi nevoie de mine, mă voi prezenta în Cuba.

— Garcia Lorca vorbea despre un «limbaj al florilor»; care este floarea preferată de dumneavoastră?

M.A.: Cred că e o floare pe care n-am întîlnit-o încă. Un poet nu trebuie să cunoască toate culorile și florile. E unicul mijloc de a nu obosi căutînd mereu arome noi și flori necunoscute.

Această floare trebuie creată, scoasă la lumină, pentru că ea trăiește în inimile oamenilor sau poate se află în mîinile unui copil. Iar marile idei și florile noi nu trăiesc niciodată în capul teoreticienilor abstracti, sau în cel al visătorilor puri, ci în contactul cu realitatea, munca și lupta oamenilor.

DARIE NOVĂCEANU

(În exclusivitate pentru «Secolul 20»)

GRAVURĂ DE ORTIZ VALIENTE (SPANIA)

MARCOS ANA

VIATA

*Spuneți-mi cum e un copac.
Spuneți-mi cum e cîntul unui fluviu
ce se acoperă de păsări.*

*Vorbiți-mi despre mare. Vorbiți-mi
de-arma vastă a cîmpiilor.
Despre stele. Despre vînt.*

*Descrieți-mi un orizont
fără chei și zăvoare,
asemenea colibelor sărmene.*

Spuneți-mi cum e sărutul
unei femei. Găsiți-mi numele
iubirii: nu mi-l amintesc.

Indrăgostiții își mai parfumează
noptile pline de flori
pasiunii — sub clarul de lună?

Sau nu există decât groapa asta,
decît lumina acestui cavou
și cîntecul acestor pietre?

Ani douăzeci și doi... Uităi aproape
dimensiunea lucrurilor,
culoarea lor, parfumul... **SCRIU**

bîlbîind orbește: « marea », « cîmpul »...
SPUN « Codru » fără să mai știu
geometria unui arbor.

Vorbesc atît, spre a vorbi de lucruri
de care anii zăbreliți m-au despărțit.

Trebuie să las de-o parte totul: simt
pe-aproape pașii sentinelei...

In romînește de ION ACSAN

1 9 1 7

Se aciuise moartea în izbe, prin unghere.
Te zvîrcoleai în șanțuri neomenesti, Rusie,
cu pielea ulcerată, mustind sub viermărie
și pe grumaz — hățișuri de blestem și durere.

Dar un fior de viață pulsa să se ridice
și roșia lumină mușca livide șanțuri,
iar singele bătea zăbătut sub cicatrice:
ardea rusescul suflet sub huma grea, în lanțuri.

Cînd,
 într-o zi,
 crăpără obloane, pînze, cruste, toate :
 cuvîntul omenesc fişni din răni afară.
 Ciocanele, cu seceri şi puşti se-mbrăţişară
 dezlănţuind torentul de mîini încătuşate.

Lumina dimineţii cu nuferi de zăpadă
 se înroşi de sînge, să crească şi mai pură.
 Octombrie-arboră un trandasir pe stradă
 şi-n mîini — un vis de PACE
 imens,
 şi-ARHITECTURA Vieţii Noi.

In romîneşte de ROMULUS VULPESCU

GRAVURĂ DE ARTURO MARTINEZ (SPANIA)

IMAGINEA PREZENTULUI ÎN LUME

EMMANUIL
KAZAKEVICI
POETUL
PROZEI

de M. NOVICOV

Printre scriitorii sovietici maturizați în anii celui de-al doilea război mondial, Emmanuil Kazakevici ocupă un loc aparte. El s-a impus dintr-odată cititorilor și criticii ca un creator talentat și original, capabil să pătrundă cu discreție în adîncurile sufletului omenesc și să descopere acolo adevărate zăcăminte de frumusețe și demnitate.

Născut în 1913, a răspuns cu entuziasm chemării Partidului Comunist, plecînd, alături de atîția alți comsomoliști, în Extremul Orient, pentru a ridica regiunile îndepărtate la nivelul cerințelor socialiste. Acolo, maturizîndu-se în munca febrilă de înfăptuire a primelor planuri cincinale, a început să scrie, debutînd cu versuri și piese de teatru. În același timp, făcea ziaristică. Abia în 1938 se întoarce la Moscova pentru a se dedica în exclusivitate activității literare. Dar evenimentele îi sînt din nou potrivnice. Uniunea Sovietică este atacată. Kazakevici pleacă voluntar pe front.

După cum se arată în necrologul publicat în presa sovietică la moartea scriitorului, sînt simptomatice cuvintele pe care Kazakevici le insera în diferite anchete scriitoricești: «Între anii 1941 și 1946, n-am avut posibilitatea să scriu.» Demobilizabil din motive de sănătate, Kazakevici a obținut totuși încadrarea și a «făcut» efectiv războiul în rîndul trupelor celor mai expuse tuturor pericolelor: detașamentele de cercetași. Din această aspră experiență a extras materialul artistic pentru cea mai mare parte a operei sale.

În viața literară sovietică se discută mult în ultimul timp despre datoria scriitorului de a studia temeinic viața. Unor autori tineri, «formula» nu le place; ei susțin că viața nu poate fi studiată, ci doar trăită. De bună seamă că obiecțiunea poate fi acceptată numai parțial. Într-adevăr, în cazul unor scriitori, cerința de a se «studia viața» pare un nonsens. Asta se întîmplă atunci cînd viața lor înșiși e atît de bogată, încît nici un «studiu» nu poate «adăuga» ceva esențial. Aprecierea se potrivește, cît se poate de exact, lui Kazakevici. A trăit atît de intens, a luptat cu atîta abnegație pentru cauza comunismului, încît a acumulat o cantitate uriașă de experiență nemijlocită, pe care a valorificat-o apoi în anii relativ mai liniștiți de după război. Dar indiferent de «modalitatea concretă» în care se realizează sudura dintre destinul personal al scriitorului și cel al poporului său, pentru întreaga literatură sovietică e definitorie tendința pe care Maiakovski o

proclamasă programatic încă în 1914: nu de la artă la viață, ci de la viață la artă. Pentru Kazakevici, arta nu era decît un mijloc de a-și exterioriza viața, dedicată în întregime cauzei celei mai înalte a timpurilor noastre. Numai că, din păcate, viața aceasta a fost scurtă; brusc, neprevăzut, «inima prietenului» a încetat să bată...

A murit în plină înflorire a forțelor creatoare. La moartea lui Kazakevici, în afară de necrologul semnat de conducerea Uniunii Scriitorilor Sovietici, Ministerul Culturii, Direcția politică principală a Armatei Sovietice și a Flotei militare, Comitetul veteranilor de război și alte organizații obștești, presa a publicat numeroase articole omagiale ale unor scriitori de frunte ca M. Șolohov, N. Tihonov, V. Kocetov, N. Gribaciov, A. Kop-teaeva, A. Kalinin și alții. Toate sînt străbătute de amărăciunea durerii provocate de o pierdere năpraznică. Cîte opere minunate ar fi putut să mai scrie Emmanuil Kazakevici, dacă...

Popularitatea scriitorului a început odată cu publicarea nuvelei *Steaua* (1947), care a fost apreciată unanim de critică drept «poezia prozei». De atunci, publicînd rînd pe rînd celelalte opere ale sale (nuvelele *Doi oameni în stepă* și *Inima prietenului*, romanele *Primăvara pe Oder* și *Casa din piață*, precum și povestirile cele mai recente *La lumina zilei* și *Caietul albastru*), Kazakevici întărea impresia inițială. Deși în cele din urmă s-a consacrat prozei, a rămas un mare și emoționant poet.

Despre *Steaua*, în presa sovietică s-a scris foarte mult. Și, lucru semnificativ, aproape toate recenziile, articolele, studiile pornesc de la constatarea că nuvela «deși redusă ca volum», se impune prin bogăția conținutului. «Mi-aduc aminte, scrie Irina Levcenko — după ce a apărut *Steaua*, eram foarte mirată că volumul e atît de mic, atît de subțire. Dar se părea că e o operă grandioasă... Și așa era.» După cum observă și Z. Kedrina, Kazakevici a adus din poezie în proză arta condensării, a concentrării de variate și impresionante semnificații într-un singur fapt, într-un gest, într-un amănunt, într-un cuvînt, într-un epitet bine ales, într-o comparație pregnantă... Războiul a cerut poporului sovietic sacrificii enorme... și-au dat viața pentru patrie milioane de oameni. Războiul a fost inexorabil, fiecare știa că fără sacrificii de vieți omenești victoria nu poate fi cîștigată. Kazakevici însuși notează undeva în *Steaua*: pe front, oamenilor nu le plăcea să vorbească despre cei căzuți... da, a fost un ostaș vrednic, a luptat ca un leu... atît... Dar iată că, tot el, Kazakevici, povestește despre moartea eroică a șapte cercetași și, deodată, episodul crește, ia proporții hiperbolice și se pare, realmente se pare, că, prin acest exemplu — atît de mic în comparație cu întreaga desfășurare a războiului — capătă contururi precise, palpabile, realitatea războiului în imensa ei diversitate... *Steaua* — *Zvezda* e parola alcată pentru chemarea prin radio a grupului de cercetași; stajiei statului major al regimentului i se spune: «Pămîntul» — *Zemlia*. «*Zvezda*» și «*Zemlia*» — nume evident simbolice. Doar cîțiva kilometri îi despart unul de altul pe cei doi radiofoniști și totuși depărtarea e imensă — ca de la cer la pămînt, pentru că îi desparte linia frontului. Cine știe, dacă autorul ar fi putut să prevadă viitoarele descoperiri ale științei sovietice, el ar fi poreclit, poate, detașamentul său «spuțnic»... poate... Pentru că, despărțit de trup, de pămînt, *Steaua* rămîne dincolo, în pădurea în care «mîună nemții», o părticică a armatei sovietice, nu doar pentru că membrii detașamentului au funcții și grade în această armată, ci pentru că, oriunde s-ar găsi ei, se comportă în spiritul înaltului umanism socialist,

pe care și l-au înșușit, cu care s-au hrănit, care pulsează în sufletul lor ca singele în vine...

Steaua e o povestire lipsită de desfășurări de forțe și episoade spectaculoase. În primăvara anului 1944, în plină ofensivă, inamicul s-a desprins atit de energic de trupele sovietice în înaintare, încit cercetașii « l-au pierdut ». Cind înșfîrșit îl descoperă, constată cu surprindere că fugarii s-au oprit, s-au consolidat și se pare că au primit întăriri, că trupele nemțești se reorganizează. În aceste împrejurări, locotenentul Travkin — eroul principal al povestirii — primește ordin ca, împreună cu alți șase cercetași, să pătrundă în spatele liniilor inamice, să afle cît mai multe amănunte privitoare la masarea de trupe și să le comunice prin radio « pămîntului ». Grupul de oameni își îndeplinește cu exactitate misiunea, dar în timpul reîntoarcerii e « descoperit » și — probabil — nimicit. Acesta e subiectul, la care ar trebui să fie adăugate o serie de amănunte privind viața cotidiană a ostașilor — pentru că și în război viața, ca oriunde, are și aspectele ei cotidiene. Acestea sînt felurite: Travkin e un concentrat și un timid; din scrisoarea mamei sale aflăm că încă din adolescență avea înclinări către « descoperiri » tehnice; acum îl pasionează mai ales « misiunea » — slujba, în sensul cel propriu al cuvîntului — trebuie să îndeplinească bine, cît mai bine, toate însărcinările ce i se dau. Cind, pînă la urmă, prin tovarășii săi, află că radiofonista Katia e îndrăgostită de el, se simte tulburat și intimidat, nu vrea să creadă și în orice caz, aproape instinctiv, spre dezolarea fetei, fuge de complicații... E un suflet pur și naiv... Mamocikin, însă, un ostaș din plutonul lui Travkin, bun soldat, e totuși cinic și chiar cam excroc. Nu-i place să se mulțumească doar cu rația cazonă, e mereu în căutare de mijloace extraordinare de aprovizionare, nedîndu-se în lături de la operațiuni cu totul necinstite: reține cu de la sine putere niște cai împrumutați pentru o zi de Travkin, îi închiriază unui țaran și în schimbul acestui serviciu, literalmente îl stoarce de tot felul de bunătăți... Mamocikin se descoperă lui Travkin tirziu de tot, cind sînt încolțiți de dușman, iar Travkin îi răspunde calm, că după ce se vor « întoarce » (nu s-au întors niciodată), el Travkin va face raport ca Mamocikin să fie trimis într-o companie disciplinară. În acest fel, prin referiri la situații variate, la viața obișnuită, precum și la felul cum se comportă oamenii în acțiune (Mamocikin, de pildă, e totuși un cercetaș de ispravă), sînt prezentate fugar, dar sugestiv, și alte personaje: uriașul Anikanov, tînărul Golub, aproape adolescent, cu ochii albaștri și obraz de fată, colonelul Serbicenko, alți ofițeri, printre care și prietenul lui Travkin — artileristul Gurevici, căruia eroul nostru îi spune « județ », nu pentru că ar fi din aceeași regiune, ci pentru că se simt apropiați prin comportare. « La Gurevici — precizează autorul — Travkin simțea același fanatism, care-i era propriu și lui, în împlinirea datoriei ». Surprînși într-un fragment minuscul al unui imens război, oamenii sovietici apar uniți într-o puternică familie socialistă.

În *Steaua*, dimensiunea războiului se reliefează deci nu prin înșfîșirea unor înclătări grandioase de forțe, ci prin pătrunderea în microcosmosul sufletesc al eroilor. Grupul lui Travkin repurtează o impresionantă victorie: reușește să strîngă datele necesare cu privire la regrouparea trupelor inamice, să comunice aceste date « pămîntului », iar comandamentul sovietic ia din timp contramăsurile necesare. Dar ostașii cuceresc victoria nu într-o luptă corp la corp, ci ascunzîndu-se de dușman. Motivul folcloric al complicității naturii, care-i protejează pe eroi, e prezent, contribuind

substanțial la realizarea decorului poetic. Pădurea în care se ascund cerceșii e o pădure ce se trezește la viață. Trezirea la viață e și ideea artistică principală a romanului *Primăvara pe Oder*. Această a doua lucrare larg cunoscută a lui Kazakevici e o afirmare patetică a umanismului socialist.

S-ar putea spune că una din temele principale și preferate ale lui Kazakevici e confruntarea dintre asprimea vieții și generozitatea omului educat în spiritul idealurilor comuniste. Asprimea vieții e un dat pe care omul deocamdată nu-l poate evita. Ea, această asprime, îl obligă adeseori pe om să fie brutal, necruțător. Îndată însă ce menghinea imperativelor necruțătoare slăbește, îndată ce împrejurările fac apel la sentimente generoase, ele se revarsă abundent ca piraiele ce se umplu de apele primăverii. Așa se întâmplă în nuvela atît de aprig discutată la timpul său, *Doi oameni în stepă*, dar mai ales în romanul *Primăvara pe Oder*.

Oarecum stăpîniți de curiozitate, dar și cu privirile posomorîte, ostașii sovietici pășesc pe pămîntul Germaniei: va să zică iată cum arată ea, această țară de unde s-a deslănțuit agresiunea. Alimentată de setea arzătoare de răzbunare, minia e cît pe-acî să explodeze nestăpînit. Dar pînă la urmă, omul pornirilor drepte învinge. Învingîndu-și dușmanii pe cîmpul de luptă, oamenii sovietici îi înving a doua oară prin debordanta lor umanitate. Tăria omului sovietic care e de neînvins, stă în această umanitate — iată leit-motivul întregii opere a lui Kazakevici. El a căpătat împlinirile cele mai sugestive în ultimile sale lucrări: *La lumina zilei* și, mai ales, *Caietul albastru*.

La lumina zilei e într-un fel un rechizitoriu, dar care se pronunță de pe o înălțime morală impresionantă. Caracteristica literaturii sovietice din ultimii ani e și tendința «revenirii» la teme vechi, prin raportarea lor la cerințele contemporaneității. În pragul comunismului, poporul dă dovadă de intransigență severă față de atitudinile incompatibile cu demnitatea acelora care se pregătesc să pășească în era înaltelor împliniri. Față de cerințele morale ale epocii comuniste, a fi doar «bun» (în sens de cumsecade) e insuficient. Vremea cere omului să fie combativ, să lupte «ca pe front» împotriva meschinăriei, a trivialității, a egoismului. În raport cu aceste cerințe, Olga Petrovna e condamnată: ea nu este demnă de stima contemporanilor nu pentru că s-ar comporta necinstit; nu face, dintr-un anumit punct de vedere, niciun rău nimănui, dar devine meschină în momentul în care își desvăluie incapacitatea ei de a înțelege grandiozitatea sacrificiului acelora care, cu ani în urmă, au căzut pe front, au căzut pentru ca ea și milioane de alți oameni să trăiască. Nuvela e o evocare originală a unor episoade de război: ostașul Slepțov vine la Moscova de undeva dintr-un colț îndepărtat al Siberiei pentru a împlini ultimele dorințe ale comandantului iubit: să transmită soției acestuia cîteva lucruri și vestea despre ultimele clipe ale vieții sale... Femeia se dovedește a fi nedemnă de această evocare nu pentru, că, între timp, s-a măritat, s-a reîncadrat în viață... e dreptul ei... ci pentru că nu reușește să re trăiască evocarea eroică, să se smulgă din cotidianul banal, e strivită de preocupări mărunte, degradante. S-ar părea că scriitorul e prea exigent. E o aparență. Kazakevici nu apare în postura unui procuror rigid, el povestește doar viața de azi, așa cum e văzută cu ochii ostașului Slepțov, martor și participant la atîtea acte de eroism sublim. Și această perspectivă obligă. Aspirația spre puritate și frumusețe nu e, în ajunul epocii comuniste, o frază, un dezerat teoretic, ci o cerință foarte concretă a vieții. Artistul o descoperă și o potențează.

Și mai amplă e perspectiva în *Caietul albastru*. Povestirea e aproape istorică. Se evocă citeva săptămîni din viața lui Lenin: cele petrecute la Razliv, în ascunzătoarea organizată de muncitorul Emelianov. Acolo, elaborînd noua linie tactică a Partidului, după evenimentele din iulie 1917, transmișînd indicații precise Comitetului Central pentru mobilizarea partidului și a maselor la noi lupte, începînd, cu alte cuvinte, pregătirea concretă a viitoarei Revoluții, Lenin — dispunînd cu totul neprevăzut de mai mult timp liber — își propune să-l folosească pentru desăvîrșirea unei lucrări teoretice, pentru care adunase material încă în emigrație. Variate citate din opera lui Marx și Engels privind problemele statului și ale revoluției, sînt adunate într-un *caiet albastru*, pe care Lenin l-a lăsat la Stockholm. Acum, el cere tovarășilor să-l procure prin Nadejda Konstantinovna, care cunoaște ascunzătoarea.

La Razliv, Lenin a stat împreună cu Zinoviev, a stat în același cort, a dormit alături de omul care clocea trădarea: — cunoscuta deconspirare prin ziarul *Novaia Jisu*, împreună cu Kamenev, a planurilor bolșevicilor privind insurecția armată, deconspirare ce fusese înfăptuită cu vehemență, ca o trădare istorică, de către Lenin. Împrejurările îi permit, deci, autorului să realizeze o antiteză pregnantă, deosebit de semnificativă și pentru problemele ideologice și morale pe care le are de rezolvat generația zilelor noastre. Zinoviev apare alături de Lenin ca un pigmeu, pe care asprimea luptei de clasă l-a speriat, el se teme de teroarea deslănțuită de guvernul provizoriu, dar și de perspectiva preluării puterii, îl admiră pe Lenin pentru inteligența scilpitoare și logica de fier a argumentelor, dar se și teme de Lenin, se teme de linia leninistă, e preocupat de căutarea unui compromis onorabil, îi pare că «totul e pierdut», e dezorientat, se teme de popor, de Rusia, de orice. Îl enervează că Lenin poate vorbi atît de calm de «data viitoare» (în legătură cu nestatornicia maselor în iulie), că în timp ce partidul e într-o situație atît de critică, Lenin se pasionează de o lucrare teoretică, crede serios că în viitorul apropiat bolșevicii vor conduce statul și... în același timp discută tot atît de serios cu mezinul Emelianovilor — Kolea, un băștandru de treisprezece ani, despre diferite soiuri de ciuperci ce se găsesc prin partea locului.

Zbaterile isterice ale lui Zinoviev apar și mai jalnice în comparație cu măreția leninistă. Calmul conducătorului revoluției e aparent; și Lenin se frămîntă, suferă — și din cauza inactivității silite, și pentru că nu poate să apară în public ca să ardă în focul sarcasmului ipocrizia politică a burgheziei, suferă cînd află despre cazurile de nestatornicie a unor muncitori, suferă și din cauza lui Zinoviev, dîndu-și seama că partidul pierde încă un tovarăș vechi. Dar toate aceste frămîntări și suferințe se topesc în voința și clarviziunea leninistă. Capacitatea uimitoare a lui Lenin de a reacționa plener, prin încordarea tuturor valențelor sufletești, la orice eveniment — mare sau mic — apare ca rezultat al obișnuinței sale de a aprecia toate fenomenele radical, adică din punctul de vedere al clasei în atac, și universal, în raport cu cerințele și posibilitățile istorice. Aplecîndu-se asupra unui fragment din viața lui Lenin, Kazakevici a reușit un portret minunat al omului care întrunește toate însușirile definitorii ale luptătorului pentru comunism. În acesta rezidă strigenta actualitate a ultimei lucrări a lui Kazakevici. Bazîndu-se pe un vast material documentar, dar și pe intuiția sa artistică, reconstituînd discuții ample, hotărîtoare, poate, autorul izbutește să reliefeze cum, fiind pînă la capăt ostil oricărui manilovism, oricărui

infrumusețări idilice, înțelegînd foarte bine că revoluția va fi înfăptuită în Rusia înapoiată, știind ce înseamnă asta, ce greutăți vor izvorî de aici, Lenin este totodată mobilizat pînă la capăt împotriva capitulațiilor, împotriva tuturor acelor care, speculînd greutățile inevitabile, încearcă să-și justifice propria lașitate. Ridicînd poporul la revoluție, partidul bolșevic cheamă la activitatea politică conștientă milioane de oameni, descătușînd astfel rezerve creatoare inepuizabile. Încrederea în popor, în clasă, în partid, iată arma care-i permitea lui Lenin să găsească drumul just pînă și în cele mai complicate situații și, astfel, să însușească la luptă avangarda clasei.

Epoca noastră e epoca unor mărețe înfăptuiri în spiritul poruncilor leniniste. Pentru rezolvarea sarcinilor contemporaneității, moștenirea leninistă urmează să fie valorificată în întreaga ei amploare. Literatura își aduce din acest punct de vedere contribuția, familiarizînd urmașii cu viața marelui om. Povestirea lui Kazakevici avînd în miezul subiectului evenimentele politice de importanță mondială, e plină în același timp de poezia vieții. Scriitorul rămîne credincios temperamentului său artistic. Iar poezia nu e numai a decorului, a naturii care-l protejează pe Lenin, nu numai a minunatelor seri de vară în nord, cu nelipsitul foc de pădure și ciorbă de pește, dar și a calmului leninist, a măreției gîndirii, a avîntului impetuos al privirii sale, care, scrutînd întunericul nopții, știe să vadă atît de departe. Este o poezie sobră, a dimensiunilor grandioase, a liniștii de dinaintea furtunii. Poezia e întotdeauna o explozie a umanității. A-l vedea pe Lenin îndeaproape înseamnă a te apropia de izvorul însuși de apă vie, chemat de istorie să regenereze omenirea, să reabiliteze demnitatea și frumusețea umană, pingărită de milenara încălcare a umanității prin exploatarea omului de către om.

Kazakevici ne-a ajutat să gustăm din acest nesecat izvor de apă vie și, pentru aceasta, cititorii pronunță numele său cu dragoste și recunoștință. În fondul de aur al literaturii sovietice și al celei mondiale, au intrat definitiv cîteva volume, în aparență modeste, lipsite de prețiozitate, simple ca viața însăși, dar pline de seva marilor descoperiri ale epocii noastre. Pe copertele lor, numele autorului e însemnat parcă cu discreție — «Emmanuil Kazakevici». Dar cu atît mai necesară e prezența acestor cărți în viața și munca noastră. Ceea ce reprezintă pentru un scriitor cel mai mare omagiu.

DISCUȚII

DESPRE

MAIAKOVSKI

În ultimii ani, în publicațiile sovietice s-au scris o serie de articole despre Maiakovski. Materialele apărute se ocupau, nu atât de creația poetului, cât de influența pe care a exercitat-o asupra diverșilor scriitori, asupra întregii dezvoltări a poeziei sovietice. Vara aceasta, la rubrica « Clubul revistei *Oktiabr* », a fost organizată o discuție cu tema *Maiakovski și poezia contemporană*. Inițiativa revistei a fost primită cu mult interes, la discuții aducându-și aportul personalități de frunte ale vieții culturale sovietice: poeți, prozatori, critici literari, profesori, etc.

« Dezvoltarea în viitor a poeziei noastre, a remarcat poetul B. Soloviev, depinde într-o foarte mare măsură de felul *cum* vom înțelege pe Maiakovski, și de *ce* vom lua de la el; dacă vom ști sau nu să continuăm elementele esențiale și autentice, folositoare nouă și creației noastre ».

Nu o singură dată au fost auzite glasuri care, dacă nu puteau nega în întregime meritele poetului, au afirmat că gloria lui Maiakovski s-ar datora cunoscutei aprecieri făcută de I.V. Stalin. Nimic nu poate fi mai greșit. Oare valoarea operei unui scriitor, se întreabă pe drept cuvânt S. Tregub, depinde de părerea unui om!? A existat o perioadă când s-a încercat minimalizarea creației maiakovskiene. Și rezultatul? Faima poetului a trecut de mult granițele Uniunii Sovietice. Referindu-se la o scrisoare inedită a lui V. I. Lenin către Kriijanovski, publicată nu de mult în *Pravda*, în care cerea ca în « secția agricolă și în prezidiu să se discute imediat problema rentabilității porumbului, și să se aibe în vedere în mod obligatoriu *toate* părerile » (sublinierea lui Lenin), S. Tregub spune: « După un astfel de principiu trebuie să ne conducem și noi în discutarea problemelor literaturii. Trebuie să fim întotdeauna dispuși să ascultăm *toate* părerile, să discutăm în mod cinstit... » Important este nu *cine* a spus ceva despre un scriitor, dar *ce* anume a spus și *cum*.

Judecata criticii poate avea valoare numai dacă e dreaptă, numai dacă este de partea adevărului. Maiakovski nu a avut nevoie de protecția nimănui, iar încercările de a-i diminua valoarea nu au reușit să-l coboare de pe culmea unde a fost înălțat de propria sa operă.

Nu toți, bineînțeles, se închină în fața geniului lui Maiakovski. Unii îl recunosc, alții nu. Acest fenomen, notează Tregub, este firesc. Niciodată nu a existat vreun artist, asupra valorii căruia să cadă de acord toată

mai bine « tabloul general al procesului istorico-literar și varietatea căilor de dezvoltare a poeziei sovietice. Vom putea astfel ușor evidenția individualitatea, originalitatea și tradiția maiakovskiană (dacă ea există, bineînțeles) în noile creații ale poetilor sovietici. Nu trebuie însă nici exagerată influența tradiției lui Maiakovski; s-ar ajunge astfel la o situație cel puțin absurdă: « A existat în istoria poeziei sovietice un geniu a cărui tradiție și astăzi este mai viabilă ca oricând » și în afara acestei tradiții, « în afara experienței lui Maiakovski », nu poate exista poezie sovietică. Or, subliniază mai departe Perțov, « poezia sovietică se dezvoltă continuu, ea nu poate să se limiteze numai la tradiție ».

Încheiem relatările despre discuțiile purtate, cu spicuri din cuvîntul lui V. Șklovski: « Maiakovski nu a fost un om obișnuit; el a fost acela care a înfățișat omul nou într-o epocă nouă. Marii scriitori au intuit întotdeauna viitorul: în eroii lui Balzac, oamenii epocii lui Ludovic-Filip, găsim deja trăsăturile epocii lui Napoleon III; în Hamlet, Faust, Bazarov, în eroii lui Cernișevski vedem oamenii unei noi epoci, oamenii unei epoci viitoare.

Viitorul nu se naște dint-odată, el își trimite înaintașii. Vladimir Vladimirovici Maiakovski a fost unul din acești « înaintași »; a fost omul altor vremuri, omul epocii comunismului. El a muncit după normele și legile viitorului.

N. ROȘIANU

GRAHAM GREENE ÎN ROMÎNIA

Rîndurile de mai jos sînt mai degrabă o schiță de portret a scriitorului britanic, alcătuită în timpul vizitei sale în țara noastră, deoarece Graham Greene are o puternică prejudecată împotriva interviurilor. Cu o zi înainte de a porni împreună spre litoral, am asistat la un destul de penibil dialog între romancierul englez și un tînăr gazetar român venit să-i solicite un interviu pentru o revistă. Răspunsurile seci, și uneori tăioase ale lui Graham Greene la întrebările, nu întotdeauna fericit formulate, m-au convins că, într-adevăr, interviurile nu sînt genul său literar preferat. De altfel, mi-a și mărturisit, pe drum,

GRAHAM GREENE VĂZUT DE I. ROSS

că nici la el acasă, în Anglia, nu prea obișnuiește să se lase interviuat.

Deși este, prin excelență, un literat, scriitorul nu se complăce într-o postură exclusiv literară; ba, am observat chiar că-i displace ideea de a fi tratat ca un om devorat de profesiunea lui — o profesiune care, de altfel, a însemnat totdeauna pentru el un contact nemijlocit cu semenii săi și cu viața.

Graham Greene e un scriitor catolic, deși nu se mai consideră de mult un catolic «militant». Vrînd, nevrînd, el vede lucrurile și lumea prin prisma deformantă a lentilelor unei

filozofii la care a aderat, în tinerețe, dintr-o nevoie acută de certitudine. Realitățile și evenimentele la care a fost martor i-au corectat într-o oarecare măsură optica, îngăduindu-i să se apropie mult de unele adevăruri esențiale ale epocii noastre și să ia atitudine, prin scris, împotriva colonialismului și imperialismului (vezi romanele *Americanul liniștit* și *Omul nostru din Havana*). Dar un scriitor cu formația morală și intelectuală a lui Graham Greene se schimbă cu greu la vârsta de cincizeci și opt de ani, când trăiește într-o țară capitalistă!

În ultimul său roman, intitulat *A Burnt-Out Case* («Anotimpul ploilor»), personajul principal este un arhitect celebru, Querry, care-și caută refugiu într-o leprozerie din Congo, fugind de propria sa vocație și de lumea absurdă în care a fost silit să și-o exercite. Este un soi de «bietul Ioanide» occidental, un mare creator mutilat sufletește de condițiile în care creează. El rezumă întrucîtva poziția pe care s-a aflat, în perioada respectivă, însuși scriitorul:

«Exprimarea de sine este o îndeletnicire anevoioasă și egoistă — îi spune Querry doctorului Colin, medicul ateu care conduce, cu abnegație și pasiune, leprozeria. Ea distruge totul în cale, pînă și *eul* pe care-i menită să-l exprime. În cele din urmă, descoperi că nu mai ai nici un *eul*. Mi-am pierdut orice interes pentru viață, doctore...»

Scriitorul englez și-a regăsit, într-o mai mare măsură decît personajul său alegoric, interesul pentru viață. Dar criza de deznădejde prin care a trecut, i-a lăsat destule amprente vizibile.

În convorbirile avute cu Graham Greene m-a frapat insistența cu care revenea la ideea că nu va mai scrie romane. «A scrie un roman, nu devine o operațiune mai ușoară pe măsură ce înaintezi în vîrstă, iar în momentul cînd scriam ultimele cuvinte ale ultimului meu roman, am avut sentimentul că am ajuns la o vîrstă, la care un alt roman de mari proporții îmi depășește, probabil, puterile» — mărturisise, acum vreo doi ani, scriitorul — în introducerea la cele două *Jurnale africane* care au stat la baza romanelor *The Heart of the Matter* («Miezul problemei») și *A Burnt-Out Case*.

În genere, acest prozator aparent fecund — a cărui bibliografie cuprinde nouă romane, șapte «divertismente» care sînt, de fapt, tot niște romane, cîteva piese de teatru, două volume de «călătorii» și un volum de nuvele — este un scriitor foarte puțin înzestrat cu darul facilității. Totdeauna

a scris anevoie, realizând, în perioadele de inspirație maximă, o «normă» de două ceasuri pe zi — dimineața — la care se adăugau, către seară, alte câteva ore de lectură atentă a paginilor înnegrite anterior.

— *Cinci sute de cuvinte pe săptămână reprezintă pentru mine un ideal* — mi-a mărturisit, zîmbind, într-o zi cînd un reporter de la Radiodifuziunea noastră îi solicitase un articol, cam de tot atîtea cuvinte...

Mai toți cei care au izbutit, totuși, să-i ia interviuri pentru diferite publicații, i-au pus lui Graham Greene și unele întrebări cu caracter general, privind mișcarea literară din Anglia. Am băgat de seamă că nu-i plac de loc asemenea întrebări, și, odată, mi-am permis să-l întreb de ce le ocolește.

— *Pentru că nu sînt critic literar, și pentru că, în general, nu-mi plac generalitățile...*

Opinii, însă, despre diferiți autori — era oricînd dispus să emită, cu o bonomie modestă, care admitea să fie contrazisă. Am discutat, bunăoară, despre Faulkner și Hemingway, într-o zi, cînd, i-am arătat numărul special al revistei SECOLUL 20, consacrat lui Hemingway:

— *Aș minți dacă-aș spune că Faulkner îmi place. E prea încălzit, și adesea fără necesitate. Hemingway e, poate, mai puțin profund, și are mai puțin de spus, dar o spune într-un fel mult mai accesibil și mai plăcut pentru cititori.*

Graham Greene este, îndeobște, un prozator sobru, care detestă atît dilatația verbală, cît și confuzia, în multiplele-i ipostaze literare. Vorbind cu el despre autorii care i-au influențat într-un fel sau altul creația, mi-a pomenit de trei scriitori de limbă engleză — Joseph Conrad, Henry James și Ford Maddox Ford. (Conrad, mai ales, i-a plăcut atît de mult în tinerețe, încît, la un moment dat, a încetat să-l mai citească, de teamă să nu-și piardă propria personalitate literară, imitîndu-l fără să vrea. Abia acum vreo cîțiva ani a socotit că-l poate reciti, fără asemenea riscuri...) Printre scriitorii de alte limbi, pe care-i recunoaște ca maeștri și ca izvoare de învățătură — îl așează la loc de frunte pe Cehov — cu mult deasupra contemporanului său Dostoievski...

Despre literatura contemporană din Anglia, nu are o părere prea bună, deși nu-și precupește elogiile la adresa unor tineri scriitori talentați, ca romancierul Allan Sillitoe autorul unui roman din viața muncitorimii engleze, intitulat

Sîmbătă noaptea și duminică dimineața) sau ca dramaturgul Arnold Wesker (a cărui ultimă piesă, *Chips with Everything* — «Cartofi prăjiți, la orice fel de mâncare», satirizează filistinismul englezului mijlociu). Îi preferă net «tinerilor furioși», a căror ostentație îl supără.

Toate aceste preferințe sînt semnificative, ca indicii complementare ale orientării estetice a scriitorului. În ciuda catolicismului său declarat, care-i colorează opera în ansamblu, romancierul este un realist, un observator pasionat al vieții sociale și psihologice a oamenilor. Se poate spune despre el ceea ce spunea el însuși, cîndva, despre François Mauriac — un prozator care-i seamănă în multe privințe:

«Însemnătatea lui constă în primul rînd în faptul că face parte din categoria marilor romancieri tradiționali: el este un scriitor pentru care lumea vizibilă nu a încetat să existe, și ale cărui personaje au consistența și importanța unor oameni înzestrați cu un suflet pe care și-l pot salva sau pierde...»

Că așa stau lucrurile și cu Graham Greene (poate chiar în mai mare măsură decît cu Mauriac), o dovedesc, printre altele, călătoriile întreprinse de el, în ultimii cîțiva ani, în Uniunea Sovietică, în China populară, în Polonia, iar acum de curînd, în țara noastră.

Cum, însă, în decurs de două săptămîni, nu a putut vedea decît o mică parte din realitățile din patria noastră, la plecare, și-a exprimat dorința de a reveni într-un viitor apropiat...

PETRE SOLOMON

ARAGON DESPRE REALISM ȘI REALITATE

Marelui poet francez, Louis Aragon, militant de seamă al Partidului Comunist francez, redactor șef al revistei «*Les lettres françaises*» i s-a conferit de curînd titlul de doctor *honoris causa* al universității Carol al IV-lea din Praga.

Cu acest prilej, renumitul scriitor francez a rostit un amplu discurs de recepție în fața consiliului străvechii universități praghaze, care a sărbătorit acum paisprezece ani, șase secole de la înființarea sa.

Discursul, de o pătrunzătoare analiză a problemelor ridicate de arta contemporană, se ocupă de principalele pericole ce pindesc realismul, de necesitatea de a combate formele variate și ascunse în care se deghizează antirealismul contemporan și de a apăra concepția artistică înaintată a epocii noastre.

Declinîndu-și calitatea de teoretician al literaturii, acordată în discursurile de prezentare a personalității sale în fața consiliului universității și asumîndu-și cu modestie simpla competență de «practician» al literaturii, Aragon a abordat totuși cu înțelegere și cu originalitate unele probleme teoretice ale artei realiste, stăruind îndeosebi asupra «îmbinării strînse» dintre teorie și practică.

«Trebuie să vă mărturisesc — declară Aragon — că experiența m-a învățat să mă țin departe de teoreticienii literaturii, și asta explică de ce șovăi să mă aliniez alături de ei. Aparțin, după cum știți, acelei categorii de bărbați și femei care de mai bine de un secol își întemeiază gîndirea și acțiunile lor pe unitate, pe strînsa îmbinare a teoriei cu practica. Nu știu de ce, pînă astăzi, în literatură, acest principiu nu este atît de trainic stabilit, ca în alte domenii. Într-adevăr, unii critici manifestă tendința de a considera că opera de artă scrisă vine după teoria literaturii; în alți termeni, acești oameni de știință, care nu sînt neapărat scriitori, vreau să spun romancieri, poeți, în fine creatori, fixează mai întîi datele teoretice ale operei, cărora apoi scriitorul trebuie să li se conformeze. Cu alte cuvinte, opera literară nu este un fapt de care criticii în chestiune trebuie să țină seama, obiectiv, ci, dimpotrivă, faptele și operele trebuie să se supună teoriilor lor. De aici rezultă că acești teoreticieni își arogă libertatea de a măsura literatura cu etaloanele fabricate de ei, ca și cum teoria ar fi un picior, iar opera de artă, pantof ori bocanc.

Dar — adaugă Aragon — vă rog să mă înțelegeți: nu atac teoria în sine, ci pretențiile dogmatice ale unor teoreticieni...

Bineînțeles, toate acestea presupun că sîntem dintru început de acord asupra unui punct: anume că omul de condei este un artist realist, că realismul este pentru noi, scriitorii, exact ceea ce pentru filozoful materialist, e primatul materiei. Or tocmai aceasta vreau să arăt, și anume că dogmaticul, utopistul, oricît s-ar declara materialist în filozofie și realist în artă, se manifestă de fapt ca un idealist, contrar adevăratului artist realist, fiindcă el reclamă fapte pe potriwa ipotezei sale, în loc să mențină ipoteza în măsura în care ea corespunde faptelor. Mustrarea pe care o fac teoreticienilor dogmatici, criticii dogmatice este și ea de natură pur teoretică și nu cere decît să fie respectată».

În continuare, poetul francez, pronunțîndu-se asupra raporturilor dintre scriitori și critici, afirmă:

«Vă rog să remarcăți, în cele ce spun, că nu intenționez de loc să opun pe scriitor criticului. Acesta are dreptul să existe, cu condiția să nu-și facă o meserie din a împiedica literatura să existe. Tocmai opoziția aceasta manifestă aș dori să înceteze: criticul să se definească îndeosebi prin înțelegerea lui de a judeca operele scrise și nu prin dexteritatea cu care poate să le dea oamenilor motive

să nu le citească și să-i disprețuiască pe autori. În ce privește sensul cuvîntului *critic*, domnește o confuzie: acest cuvînt e folosit pentru a desemna aprecierile negative, sau pe acei oameni care se cred, în virtutea acestui sens, obligați să strălucească ei înșiși prin caracterul negativ al aprecierilor lor. Confuzia se datorează unei anume înclinări spre facilitate: căci mai ușor e să arăți lipsurile unei cărți, decît să scoți la iveală calitățile, utilitatea, talentul cu care a fost scrisă. Strălucești mai bine distrugînd, decît aprobînd. Și ești mai repede ascultat cînd spui: *nu citi*, decît atunci cînd îndemni: *citește*. Lăsînd la o parte faptul că, ținînd cu tot dinadinsul să pari inteligent, riști astfel mai puțin să fii verificat de cititor.»

Vorbînd despre dușmanii realismului, Aragon arată că pe de o parte curentele decadente din occident caută să atace realismul, să i se substituie, promovînd de fapt o artă antirealistă, pe de altă parte dogmatismul frînează printr-o înțelegere îngustă, meschină, dezvoltarea unei puternice arte realiste. Oprindu-se asupra acestui ultim aspect Aragon a spus:

«Discreditarea cea mai gravă care pîndește realismul se datorește faptului că poleirea realității este luată drept realitate. De vină e literatura demagogică; și să fim bine înțeleși: tipul literaturii demagogice, tarzanii și supermanii, produși de S.U.A., pot avea echivalentele lor dialectice, în scopuri pedagogice, dacă devin mijloace pedagogice și nu imagini artistice. Confuzia care tinde să dea literaturii acest rol pedagogic simplist, în loc să facă din ea marea educatoare indirectă care este, această confuzie nu-i primejdioasă numai pentru literatură: ea permite să te folosești de literatură ca să denaturezi faptele și să impui utopia, să transformi dorințele în realități. De aceea sînt pentru un realism deschis, pentru un realism neacademic, privit în dezvoltarea lui, care promovează noul și nu se mulțumește cu aspectele vechi depășite, uzate, un realism care se transformă progresînd spre a fi în stare să studieze faptele, fără șablon, care nu se mulțumește să ridice dificultățile la un numitor comun, care să nu fie pus să facă evenimentul să intre în ordinea prestabilită, ci dimpotrivă, să-l preîntîmpine, să-l ia piepțiș. Un realism care ajută la schimbarea lumii, un realism nu întru liniștirea noastră, ci pentru a ne ține trezi, și care, uneori, tocmai de aceea, ne supără. Un realism asemănător nu poate exista decît printr-o neîncetată confruntare a teoriei cu practica. El își trage seva din aspectele noi ale realității. El este un pionier și nu un înregistrator mecanic al realității, după ce ea a fost bine ștearsă de praf. El participă la sentimentele noi care se nasc din situații noi. Nefiind niciodată despărțit de ceea ce se înfăptuiește, el nu riscă să fie aruncat în podul cu vechituri de generația tînără. El este un factor de entuziasm pentru tinerețe și nu de dezgust.»

Discursul se încheie cu aceste cuvinte: «Îmi cer iertare — spune Aragon — că am stăruit atît de mult asupra a ceea ce la urma urmei n-ar putea fi decît o introducere la o eventuală teorie a literaturii, corespunzînd celei de a două jumătăți a secolului XX, cînd practica umană cuprinde de pe acum cosmonavigația și

întreprinde cu o siguranță impresionantă trecerea la comunism în următorii optsprezece ani, adică tocmai în epoca în care insuportabilii tineri de azi vor avea de furcă cu băieții și fetele lor, ce urmează a se naște. O teorie științifică a literaturii, strins legată de practica scrisului, veșnic înnoită în lumina faptelor — iată ce le doresc eu din tot sufletul generațiilor care vin. Cred că este limpede de ce n-am vrut să fiu socotit teoretician. Întîi, din pricina denaturării acestui cuvînt, apoi fiindcă, în ceea ce ar putea să pară modestie, eu văd de fapt o recunoaștere a limitelor mele, conștiința că adevărații teoreticieni ai literaturii, ai acelei literaturi care trebuie după părerea mea să se dezvolte, încă nu s-au născut, și ar fi o naivitate să mă număr printre dînșii.

Am avut onoarea și emoția să asist la sărbătorirea împlinirii a șase veacuri de la întemeierea acestei universități, acum paisprezece ani, cînd țara dumneavoastră tocmai făcuse acea cotitură decisivă spre a uni definitiv teoria și practica istoriei sale. Pătruns de sentimentul dificultăților și probelelor comune ale scriitorilor din toate țările, în ceasul de față, și problemelor proprii scriitorilor din Cehoslovacia, țară care este exemplul viu al imposibilității de a mai nega în mod dogmatic, existența, tradițiile și drepturile la viitor ale unei națiuni — n-am voit, cu prilejul cîstei prea mari ce mi-a fost făcută, să rostesc aici un discurs academic, așa cum se obișnuiește la Paris sau la Oxford. Am profitat de această ocazie ca să spun, măcar pentru a deschide discuția, unele lucruri ce mă frămîntă și în *teorie* și în practica dublei mele calități de scriitor și de om.

Să mă ierte marile umbre ale trecutului vostru universitar, iar viii, să mă înțeleagă».

C. Ț.

ANDRÉ WURMSER, PUBLICIST

Romancier fecund, critic și istoric literar de prestigiu, André Wurmser e, însă, înainte de toate, un talentat și curajos publicist. Un combatant, tot timpul în arenă, slujindu-se de încercata armă care e condeiul. Prodigioasa lui activitate creatoare prezintă în domenii atât de variate nu-l împiedică să comunice zilnic prin *l'Humanité* cu publicul larg, fiindcă a-ți mărturisi cotidian tuturor minia sau bucuria, a striga neconținut în cele patru vânturi adevărul, a denunța în gura mare minciuna și impostura, prostia și demagogia, a zmulge măștile onorabile de pe chipurile hidoase ale unor personaje simandicoase, e pentru romancier și critic o necesitate căreia nu i se poate sustrage. Ca și aceea de a apăra Omul, valorile create de el împotriva oricărui atentat, de a-i chema și pe alții să apere, alături de el, de tovarășii săi, pacea și nobilele idealuri ale umanismului socialist.

Ca publicist comunist, Wurmser se mândrește că, servind de peste un sfert de secol cauza Partidului său, slujește cauza umanității. Un strălucit publicist fiindcă se adresează, în același timp, și rațiunii și afectivității cititorului.

Sarcina lui pare uneori ușoară, tocmai fiindcă el e avocatul unei cauze drepte, tocmai fiindcă el își află aliatul cel mai prețios în *adevăr*. Wurmser, asemenea tuturor publiciștilor comuniști, nu e pus niciodată în situația penibilă în care se găsesc de obicei publiciștii burghezi, avocați ai unor cauze nefaste și de nejustificat, de a căuta să evite o confruntare a ideilor propagate de ei cu realitatea. El nu e nevoit, ca aceștia, să se lupte aprig ca să facă uitate vorbele rostite numai cu o zi înainte, nu trebuie să dovedească abilități de sofist, după cum nu trebuie să fie nici un maestru al răstălmăcirilor, un acrobat al jocurilor de cuvinte. Dimpotrivă, el cere mereu să i se confrunte ideile cu viața; el amintește azi ceea ce a rostit ieri; el nu e obligat să recurgă la sofism și la răstălmăciri, fiindcă el nu vrea să dovedească imposibilul și să mintă, ci să spună adevărul.

Nu există, bunăoară, cetățean francez de bună credință care să nu știe cât valorează cuvintele politicienilor burghezi care-i cer votul, cum se renegă aceștia pe ei înșiși și cum îi trădează încrederea și interesele lui. Toți politicienii burghezi se pronunțau doar în primii ani postbelici împotriva reînarmării Germaniei. Și toți politicienii burghezi au devenit, cu vremea, mai puțin intransigenți, dar încău să asigure totuși poporul francez, pe bună dreptate îngrijorat, că Germania nu va poseda și nici nu va putea utiliza vreodată arma atomică, pentru ca acum, aceiași politicieni să vorbească despre necesitatea creerii unei puternice forțe de șoc în Germania. Și nu e un singur om de bun simț care, pe baza acestor fapte, amintite de Wurmser, să nu poată trage singura concluzie ce se impune. După cum nu există un singur om de bun simț care să nu știe că Partidul Comunist Francez a fost singurul partid al Franței care a văzut de la început în acordul de la München ceea ce azi cu toții văd în acest pact: capitularea Franței în fața Germaniei hitleriste, o catastrofă națională; nu există un singur francez cinstit care să nu știe că Partidul Comunist a fost singurul partid din Franța care din prima zi s-a opus războiului murdar din Indochina, încercărilor zadarnice de a menține mai departe în robie colonială popoarele Tunisiei și Marocului, Algeriei.

În astfel de împrejurări, sarcina publicistului pare, într-adevăr, foarte ușoară! El nu trebuie decât să reamintească anumite fapte, să se refere la unele cifre,

să evoce tragedii de toți cunoscute. Căci faptele, cifrele, tragediile acestea vorbesc mai convingător decât cel mai strălucit raționament, impresionează mai puternic decât o poate face cea mai fericită figură de stil, cel mai spiritual joc de cuvinte. Și nu trebuie decât să ceară adversarului, pe un ton energic sau ironic, cu autoritate sau cu falsă bună voință, să-i ofere și el, la rindu-i, fapte, cifre. Căci adversarul nu se poate menține nici o clipă pe acest teren, al realității; pe el faptele, cifrele îl deservesc, pe el realitatea îl demască, și trebuie într-un fel obligat să se demaște, dacă nu altfel, măcar prin tăcere. Wurmser știe cum să-și oblige adversarul să-și scoată singur masca.

Sarcina lui Wurmser, a publicistului comunist în genere, în circumstanțele amintite, este într-adevăr ușoară, în măsura în care el nu e nevoit să facă, asemeni adversarilor săi, echilibristică pe sirmă; în măsura în care se poate mișca lesne, dezinvolt. Dar e dificilă, în măsura în care odată adevărul rostit, publicistul comunist nu-și poate considera nici pe departe misiunea îndeplinită, deoarece același adevăr trebuie repetat zi de zi, fiindcă și minciuna e difuzată acolo clipă de clipă, prin mii de canale, și există pericolul ca publicul să se lase indus în eroare. Și adevărul trebuie rostit de fiecare dată cu aceeași fermitate, dar *altfel*, pentru ca, de fiecare dată, să-l atragă pe cititor, și de fiecare dată să-l impresioneze, să-l convingă, să-l determine să acționeze în direcția impusă de istorie. Aceasta presupune permanenta reînnoire a argumentelor de ordin rațional și sentimental, o mare mobilitate spirituală; cere folosirea unui foarte variat registru de modalități publicistice, pricepera de a ști să uzezi toate armele, și cu măiestrie, cit și știință de a alege, de fiecare dată, arma potrivită împrejurării.

Wurmser e un spirit foarte mobil; știe să aducă în sprijinul cauzei sale mereu alte argumente, știe cum să le folosească, în ofensivă ca și în defensivă, pentru a anula aserțiunile inamicului, și știe cum să se adreseze nu numai rațiunii lectorului său dar și inimii sale, făcând să vibreze de fiecare dată o altă coardă a sensibilității lui.

Wurmser folosește un foarte bogat registru de modalități publicistice, și chiar când reia aceeași modalitate, uzează de ea astfel încât lasă impresia de inedit. Modalitatea e adoptată de fiecare dată în funcție de conținut, de ideile care trebuiesc transmise lectorului, de cititorul cărui i se adresează publicistul. Cum Wurmser se simte obligat să propage ideile noastre, să se adreseze nu numai comuniștilor, ci tuturor oamenilor de bună credință chiar dacă sînt înșelați, sau tocmai fiindcă sînt sau ar putea fi înșelați — el nu se repetă niciodată. Starea lui de spirit în momentul în care se confesează cititorului — căci publicistica lui Wurmser are caracterul unei mărturii emoționante — nu poate fi niciodată aceeași, fiindcă, de fiecare dată, obiectul admirației sau al îngrijorării sau al disprețului său e altul, și altele sînt condițiile în care se declanșează admirația sau ura lui, bucuria sau îngrijorarea, respectul, indignarea sau disprețul.

Wurmser rostește uneori adevăruri, pentru noi cel puțin, elementare, cu o prefăcută indiferență, expunând raționamente dintre cele mai simple cu un aer s-ar zice plictisit. Cum el nu e, de fapt, indiferent în raport cu nici un adevăr, faptul că adoptă o astfel de poză nu se explică decât prin aceea că ea îi este *utilă*, îl servește. Și îi este efectiv utilă, fiindcă îi face lectorului sensibilă ideea că aceste adevăruri, contestate vehement de unii, neînțelese încă de alții, sînt, într-adevăr, elementare, că în mod firesc ele ar trebui să fie un bun al tuturor, dar că, din păcate, mai sînt oameni care ne mai alesc să facem oficial de a le repeta mereu, asemeni belferilor care repetă neconținut unor elevi arierapi regulile gramaticale sau teorema lui Pitagora.

Același publicist, însă, poate fi și patetic. E pateric bunăoară, când cu o legitimă mândrie, reamintește meritele istorice ale P.C.F.-ului, sau când evocă marile figuri ale lui Langevin și Joliot-Curie, ale lui Gabriel Péri și Marcel Cachin, când militează pentru învățămîntul laic și când cheamă masele să bareze drumul fascismului, când își exprimă bucuria în legătură cu cuceririle în domeniul cosmic și în construirea comunismului. Verbul său se încarcă atunci cu o substanță explozivă. Wurmser nu mai scrie articole, ci adevărate poeme. În necrologul pe care l-a scris la moartea lui Cachin, în câteva pagini numai, sint concentrate, ca într-un adevărat poem, și jalea provocată de pierderea unui tovarăș și conducător și bucuria de a fi contemporani unor victorii atît de strălucite ale comunismului; durerea pierderii și speranța că ziua de mîine va fi ziua victoriei; mîndria comuniștilor de a păși în primele rînduri ale umanității și simțămîntul că adevărații luptători sînt nemuritori; comuniunea sentimentală dintre tovarășii de luptă și apelul cald la rațiune. Cine citește acest necrolog simte nevoia să-l recitească și de recitat nu se recitesc decît poemel, și încă nu toate.

Patosul lui Wurmser, publicistul, nu e însă numai afirmativ. Wurmser are și patosul indignării, și într-o asemenea atitudine e uneori superb, ca atunci, bunăoară, cînd cere să fie arse ghilotinele, fiindcă a fost eliberat Oberg, călăul Parisului, responsabilul deportării a două sute de mii de francezi, a atîtor execuții și masacre, și fiindcă «grațind pe cel mai vinovat dintre oameni», s-a suprimat «în mod practic (logic adică, n.n.) pedeapsa cu moartea»; sau ca atunci cînd își exprimă minia și revolta că o clică de aristocrați, acaparatori, negustori de arme și agenți ai Europei contrarevoluționare, regaliști filfizoni totdeauna gata să-i ciomăgească pe republicani, putregaiurile lui Thermidor și conspiratorii lui Brumar «își permit să intoneze *Marseilleza*, care, tocmai fiindcă e imnul național al Franței și fiindcă aparține lumii întregi, nu poate fi cîntată de această murdară adunătură, aflată în afara națiunii și a umanității, de această gloată «de sclavi, de trădători și de conspiratori, de generali ai loviturilor de stat, de călăi, de apologeți plătiți ai regimului plebiscitar, de politicieni poltroni sau pișicheri și de domni administratori delegați ai societăților miliardare. În mod firesc, aceștia ar trebui să intoneze un imn care să cheme nu la doborîrea ci la apărarea tiraniei, nu la salvarea Patriei, a Republicii, ci la salvarea Imperiului, a regalității».

Patetic cînd afirmă sau cînd neagă, Wurmser știe însă și să rîdă. Să rîdă de proștii de toate categoriile care vor să treacă drept deștepti, sau de deșteptii care din calcul inavuabil fac pe proștii; de sclavii care se cred liberi sau vor să-i convingă pe alții că ar fi liberi și de tiranii care se prezintă drept adepții democrației. Wurmser știe să-și ridiculizeze în toate chipurile adversarii — și adversarii lui sînt capitalismul în stadiul său imperialist, presa burgheză și politica burgheză, oamenii politici burghezi, aparatul represiv al statului burghez și apărătorii la război. Scriitorul nu-și ascunde bucuria că le poate da bobîrnace și li poate palmui în public, că le zmulge coturnii pe care s-au cocoțat ca să fie luați, drept înalte personaje, că le zmulge măștile pe care le-au îmbrîcat ca să pară cinstiți și binevoitori.

Wurmser posedă o întreagă știință a risului și capacitatea de a ne face să rîdem inteligent. Știe să parodieze și să simuleze prostia, să lase impresia că-și deplinge victima și să-și pună personajul în condiția de a-și scoate el însuși, în risul tuturor, masca. El redactează, chipurile, memoriile și scrisorile, istorisește fabule, schițează portrete, selecționează citate din «opera» celor satirizați, ne invită să-i compătimim, simulează a împărtăși opinia lor pentru a-i demonstra

absurditatea. Dar ce nu poate face un publicist comunist, care a urmat la școala națională a lui Rabelais, a lui Molière și a lui Voltaire, în materie de ris!

Publicist, Wurmser rămîne un artist. El poate fi și este, nu o dată, în cadrul unui același articol, «indiferent» și patetic, poate omagia sau înfiera, poate ridiculiza bonom sau satiriza caustic, își poate presăra micul său discurs cu aforisme memorabile dar și cu vorbe de spirit, cu jocuri de cuvinte și aluzii elocvente. El se vrea, în fiecare piesă publicistică, un om întreg, un comunist adevărat. Și reușește să fie. Iată de ce îl prețuim și îl iubim.

EUGEN LUCA

MARIAN NYCZKA (R. P. POLONĂ)

Floare

CRITICUL, DIAVOLUL, ȘI BUNUL DUMNEZEU

Autorul cărții, *La littérature et le spirituel* care pledează de la prima până la ultima ei filă pentru religie în gândire și în artă, face critică literară după canoanele bisericii catolice. Să nu credeți nici o clipă că avem de a face cu un devastator intelectual sigur pe ignoranța sa, cu o minte dogmatică și cu o sensibilitate stearpă. Familiar cu distracțiile, intim cu ideile, dar mai ales subtil cu sofismul, André Blanchet dispune de o vastă cultură și de o reală vocație pentru artă.

Pozițiile personale de gândire ale fiecărui scriitor sînt reperate cu exactitate de critic, care nu simplifică niciodată atitudinile, ideile și sentimentele unei opere. Așadar nu vrem nici un moment să negăm capacitatea sa de înțelegere, finețea și uneori chiar adîncimea analizei sale literare. André Blanchet este un tehnician, un specialist al bisericii în artă și trebuie să-i recunoaștem trista superioritate de a fi printre cei mai rafinați eclesiști ai criticii.

Cînd însușirile sale se aplică la scriitori care au contingente directe, evidente și recunoscute cu religia (ca Pascal, Claudel sau Auguste Valensin) rezultatul este remarcabil și probabil că biserica nu se poate mindri cu mulți literați care reprezentînd punctul ei de vedere, să officieze cu atîta distincție. Lucrurile iau însă o întorsătură penibilă în momentul în care André Blanchet vrea să îmbrace pe toți romancierii, pe toți poeții, pe toți dramaturgii, în sutană, creînd în literatură un fel de armată a Domnului, pornită (cu sau fără propria ei știință) în serviciul eternității Sale. Evident că autorul cărții, pentru a-și demonstra teza, nu socrate religioși scriitorii confruntîndu-i cu protocoalele Scripturii. El anexează literatura catolicismului, după criterii mai largi și mai mobile. Lui André Blanchet îi aparțin sufletele tuturor acelor care-și pun marile probleme ale existenței (naștere, dragoste, moarte) înfiorați de legile condiției umane, indiferent ce atitudine au ei în problemele pămîntești. Orice conștiință care meditează asupra morții, care se întreabă asupra destinului nostru, a și intrat după opinia criticului eclesiast într-un raport cu divinitatea. Aici e vama unde André Blanchet își așteaptă victimele și le recrutează conform unui abil raționament. Dacă scriitorul acceptă divinitatea, faptul este dovedit, dacă o respinge, refuzul nu spune prea multe fiindcă refuzul înseamnă o luptă intimă cu îngerul și deci în cele din urmă tot prezența divinității. Trucajul nu se mai cere explicat, iar consecințele acestui fel de gândire, steril și falsificat de la rădăcină, le vom urmări îndată. Nu însă înainte de a spune că procedeul rămîne descurajant. Să vedem însă care este punctul de vedere al lui André Blanchet.

Drama multor scriitori burghezi contemporani — susține autorul — se reduce totdeauna la tăgăduirea valorilor spiritualității creștine (obieecție elementară: nu este oare această « dramă » rezultatul unui proces social infinit mai complicat și care se reflectă pe planul conștiinței prin neîncrederea legitimă, verificată în criteriile de judecată și de acțiune propuse de o societate muribundă?). Umanismul laic, afirmă André Blanchet, este vinovat de criza ideologică a unor artiști și el singur poartă întreaga răspundere a neliniștilor, a nemulțumirilor și a căutărilor lor infructuoase (replică firească: un curent de gândire nu poate fi acuzat nici pentru că a numit eroarea, nici pentru că a dezvăluit adevărul, nici pentru că sînt unii care — din rațiuni de clasă — îl resping). Numai sub copola bisericii — socrate autorul — suferința umană își găsește o explicație și o justificare și doar religia poate fi o sursă de energie sufletească în stare să

ne susțină în fața vieții și a morții (raționament evident fals: ateismul de care se plinge André Blanchet este tocmai urparea firească a faptului că nici explicațiile, nici soluțiile propuse de biserică nu satisfac o inteligență și o inimă însetată de justiție și adevăr). Cît privește ultimul argument al lui André Blanchet și anume că surprerea prestigiului divinității ar fi opera malefică a inteligenței care nu a prevăzut solitudinea la care va fi condamnat omul lipsit de asistența religiei, îl socotim prea degradant pentru un « senior al spiritului », cum e André Blanchet, pentru a-l mai lua în discuție. Nu poate fi învinuită inteligența nici pentru că a dezvăluit umanității că nu există zei și nici pentru că sînt unii care nu pot trăi fără zei.

De pe această poziție autorul cărții cere scriitorilor să se reintoarcă la religie (nu printr-o inițiere teologală) ci printr-un act de iubire, printr-o adeziune afectivă la Bine și Frumos (am scris cu majuscule aceste cuvinte contaminate de stilul său). Iar artiștii care resping un astfel de apel sînt, după un interogatoriu sever, supuși răstălmăcirilor și aduși pe drumul cel bun, chiar dacă în operele lor, ei s-au declarat ferm și deschis atei.

Este în cartea lui André Blanchet o tehnică extrem de abilă a « convertirilor », făcută într-un stil care găsește pentru fiecare scriitor numeroase nuanțe de gîndire și expresie, dar care rămîne în cele din urmă tot un mecanism, tot o schemă. Ca să nu mai repetăm că o interpretare falsă, operată brutal sau cu delicatețe, rămîne tot o interpretare falsă.

Cum lucrează André Blanchet? El nu culege din cărțile pe care le cercetează mărturii care ar putea ședea bine pe masa unui tribunal inchiizitorial din secolul al XVI-lea (instrumentele de luptă s-au schimbat) ci ascultă vocea scriitorilor cu răbdare, cu înțelegere, cu pătrundere ca într-un « confesional ». Este adevărat că divulgă în piață publică ceea ce este eretic în aceste spovedanii, dar întotdeauna cere îngăduință pentru vinovați. Căci cu puține, foarte puține excepții nu există — după opinia sa — necredincioși în rîndurile scriitorilor. Există numai credincioși întîrziți pe drumul mîntuirii. Glasul autorului fulgeră de pe înălțimea amvonului pe atei, dar știe să se coboare și pînă la șoaptă afectoasă cînd cere toleranță și iubire pentru păcătoși. În astfel de momente André Blanchet intră chiar într-un fel de complicitate cu victima sa, atitudine pe care poate că am aprecia-o și mai mult dacă nu ar fi decît o altă modalitate de a amulge o nouă mărturisire, « infamantă ». André Blanchet este un preot catolic, este un polemist treaz, este un misionar. El are suferința primei meserii, vehemența celei de a doua și tactul celei de a treia, rămînînd mereu răzbușător în sacra sa indignare și patetic în reaua sa credință.

Dar să dăm cîteva exemple. Drama lui Camus are un nume, notează André Blanchet, ca se cheamă ateism. Veți spune că aceste cuvinte sînt clare pentru atitudinea lui Camus și pentru cea a lui André Blanchet. Dar André Blanchet introduce imediat după aceasta o întrebare și anume dacă autorul *Cimii* a regretat oare vreodată că nu crede în Dumnezeu? Ce spune Camus chiar în cartea lui A. Blanchet? « Certitudinea unui Dumnezeu este atrăgătoare dar nu putem alege o astfel de soluție ». De aici concluzia că scriitorul a fost ispitit de divinitate dar i s-a opus dintr-o solidaritate prost înțeleasă cu cei din jurul său asociindu-se « ateismului popular » și « apărîndu-l, disperat, ca pe o ultimă baricadă », refuzînd chela ce i se oferea pentru « a evada singur ». Mai e nevoie să comentăm această opioasă judecată? Sau un alt exemplu. Într-una din paginile cărții André Blanchet reproduce un citat din Malraux: « Există desigur o credință mai înaltă, aceea propusă de toate crucile din sate și de crucile care domnesc peste morții noștri. Ea înseamnă dragoste și în ea se află liniște. Dar eu nu o

voi accepta niciodată.» Veți socoti, bineînțeles că din aceste rînduri rezultă clar poziția unui ateu. Dar nu! André Blanchet se va înverșuna să demonstreze că un asemenea refuz înseamnă o luptă corp la corp cu divinitatea și de aceea Malraux e marcat de obsesia divinității.

Autorul volumelor *La littérature et le spirituel* n-are însă numai prozeleji, el are și inamici, căci ce ar fi Dumnezeu, — vorba lui Anatole France — fără diavol. Inamicii se numesc J. P. Sartre și Louis Aragon. Pe aceștia îi avertizează, îi blestemă, îi dă ca exemplu rău pe întreaga biserică și pe întreaga literatură. Bineînțeles că și sub raport literar e nemulțumit. Din punct de vedere artistic celebra piesă a lui Sartre *Diavolul și bunul Dumnezeu*, este un bazar istoric în maniera lui Alexandre Dumas, care denaturează realitatea, iar personajele « niște erotomani care încearcă plăcerea cînd îl flagелеază pe Dumnezeu sau dimpotrivă se lasă bătui de el ».

Lui Aragon i se rezervă un tratament mai subtil. Scriitorul și-ar fi falsificat, după Blanchet, natura intrînd în lupta împotriva capitalismului. « El este o floare fină a burgheziei și decît amestecat printre militanții Partidului i-ar fi stat mai bine să hoinărească pe cele două maluri ale Senei sau să pîndească vinatul ca un nobil de țară, la marginea unui lac imemorial ».

Cînd cartea lui André Blanchet încercăm însă și o melancolică satisfacție, atunci cînd acest preot descoperă gravele discrepanțe ce au existat între idealurile pe care le afîșau unii scriitori și activitatea lor practică. « Între Malraux și comuniști a fost totdeauna o neînțelegere. El se bătea pentru a crea revoluția, iar ei pentru a construi o societate mai bună. Dacă scriitorul se revoltă împotriva lui Dumnezeu nu este pentru a se supune oamenilor » — scrie André Blanchet și observația sa nu este de loc de respins.

Artiștii (catolici practicanți, iremediabili eretici, ori ființe în căutarea unor idealuri) sînt în cartea lui André Blanchet lăudați sau muștrați după folosul sau după paguba pe care o aduc bisericii. André Blanchet aprobă și își elogiează partizanii, răspunde rezervelor și obiecțiilor celor ce văd în religie o certitudine asupritoare sau o falsă soluție, pîndește întoarcerile scriitorilor către ei înșiși și către oameni, condamnă cu toată oroarea pe cei ce neagă divinitatea. El oferă tuturor cheia adevărului absolut și arată tuturor că nu există cale mai comodă de a-ți rezolva problemele interioare decît intrînd în rîndurile drept credincioșilor, căci zbuciumul scriitorilor se anulează și se suprimă de îndată ce ei pășesc într-o biserică. Nu mai insist asupra discutabilității acestor opinii, mă întreb numai dacă nu este dezonorantă pentru un scriitor dispensa de a trăi dramele, preocupările, frămîntările epocii sale și dacă acest lucru azi mai mult ca oricînd e cu putință?

O asemenea atitudine arată că oricîtă competență și oricîtă subtilitate ar dovedi analizele lui André Blanchet ele se întemeiază pe o ignorare a funcției artistului și pe dispreț față de scriitori. În adevăr, pentru André Blanchet scriitorii pot fi servitori buni sau răi ai Domnului, dar în cele din urmă tot servitori. André Blanchet nu vede în ei niciodată « directori de conștiință », purtători ai unui mesaj de adevăr și de dreptate. Căci pentru el adevărul este în litera Scripturii și dreptatea în inima credinciosului. Scriitorul, chiar cel « iluminat », nu are alt merit decît că înțelege și transmite cuvîntul religiei. De aici și convingerea sa, abia ascunsă, că literatura este un exercițiu al spiritului de rangul al doilea, o practică, în cele din urmă, inferioară.

B. ELVIN

CÉLINE

ȘI

« TENTAȚIA

AUTORITĂȚII »

Teoretizată de existențialiști, *Greața* (La Nausée) este unul dintre conceptele tipice ale literaturii și filozofiei occidentale burgheze din anii premergători și imediat următori celui de al doilea război mondial.

Termenul e o « contribuție franceză » adusă existențialismului german, neoclerical, ori pur scolastic, pe linia Kierkegaard, Jaspers, Heidegger și constituie o alunecare, prin contactul cu moralismul caracteristic culturii franceze și prin introducerea lui în literatură, în aria reflectării fenomenelor sociale (Sartre chiar îl pune ca titlu pe coperta unui roman) — de pe planul gnoseologic, pe cel psihologic.

Ajunsă pe malurile Senei, angoasa germană în fața neantului se subțiază, capătă un caracter specific. La francezi, definiția existenței, așa cum a dat-o Heidegger — funebrul *Sein zum Tode* — (Ființă către moarte) — aplicat în demența lor *ad litteram* de națiști, se transformă într-o reacție delicată, aproape fiziologică, un fel de revoltă viscerală în fața organicului, în fața aspectelor « ce împiedică existența să devină spirit, esență ». *Greața* franceză a lui Sartre o dă « viscosul » (le visqueux), ceea ce începe să se solidifice, să nu mai fie fluid — fluiditatea fiind după el calitatea principală a vieții, contrară inerției materiale — sau, pe plan moral, ceea ce își pierde spontaneitatea (*L'ésprit de sérieux*) — tot ce stagnează în albia devenirii și trebuie să se pulverizeze, dar încă mai există încorporat în viață, strălucind totuși de ea.

Și burghezia e un bloc solidificat, clasa-frînă în calea curgerii istorice...

Sartre, cu mijloacele intuiției lui ajunsese la un pas de adevăr. Limita concepției sale de filozof burghez, atras de marxism, însă tributار unei îndelungate filiere idealiste, se arată numaidecât. În loc să concretizeze această atitudine, s-o definească prin raport cu însuși principiul ei de bază: repudierea în numele dialecticii a ceea ce din punct de vedere uman, istoric și moral este osîndit să plară — împletirea în forme corupte, perimate — gânditorul francez, ispitit de jocurile literaturii, o generalizează dîndu-i un caracter psihologic. *Greața*, în romanele sale — oglindă a

societății cosmopolite — devine, o secreție subtilă, omniprezentă, a nimicului, care cufundă totul în marasm și starea aceasta, scriitorul francez o surprinde pretutindeni unde existența își încetinește alura, ori se ciocnește de imobilități: în rădăcinile încolăcite la suprafață ale unui copac, privite noaptea, la lumina farurilor, din fuga unui automobil, în aspectele vieții burgheze, în atmosfera duminicală, incremenită, a unui orașel provincial cu lume ce umblă gătită, cu domni foarte țepeni și gravi care se salută scoțându-și cînd și cînd solemn pălăriile...

De fapt, greața la Sartre mustește din peisajul fizic și moral capitalist și ei eroarea lui e că o universalizează...

La Céline conceptul suferă o hipertrofiere monstruoasă, devine o aberație politică plină de consecințe extrem de grave. La acest colaboraționist din tagma lui Drieux la Rochelle, Brasillach etc, care a urmat soarta tuturor francezilor potrivnici istoriei — asemeni versaillezilor, la 1870, aristocrației refugiată peste Rin, după 1789 — rătăcind din castel în castel, prin Germania nazistă în compania lui Pétain și a întregii clici vichiste, greața se transformă în ceva foarte virulent și distructiv, într-o ură oarbă, prin excelență fascistă, ce atacă însuși spiritul și libertatea — tot ce definește omul.

După o tăcere prelungită păstrată în jurul acestui caz scandalos, critica franceză încearcă să-l explice într-un fel. Aceasta e și tema studiului *Greața* lui Céline, apărut sub semnătura lui Jean Pierre Richard în numerele din iulie și august din 1962 ale revistei *La nouvelle revue française* și care analizează destul de conciliant și înțelegător personalitatea autorului acelei *Căldătorii pînă la capătul nopții*.

Maladia « corpului celinian » — prin corp autorul studiului înțelegînd, simbolic, viața, ființa, în care Céline vede « numai viscere, umori, scursori și moliciuni, lașități fundamentale », — ar fi o « incertitudine internă », sau « lipsa de ținută ». Acestea — adăugînd firește, « dezmățul » (le debrailé) — sînt obsesiile dominante ale viziunii sale, care se răsfrîng pînă și în stil, în frenezia, în delicvescența frazei, cu bizarele, argoticele ei serii adjectivale, substantivale (prin care criticul îl apropie, hazardat, de Rabelais). În masa inconsistentă a lumii — spune Céline — orgoliul, demnitatea te-ar întări, ți-ar da o ținută, dar ele — constată — îți cer eforturi și te pun în conflict cu ceilalți și atunci cea mai bună soluție ar fi să renunți să fii om, să încerci să devii, nu un ins liber, o personalitate, ci un individ laș, poltron, cit mai șters — « să-ți lichefezi demnitatea ». La Sartre exista ca un remediu împotriva greții, alegerea conștientă, care te încarcă de o răspundere, conferindu-ți un sens.

Céline nu găsește în conștiință nici un sprijin. « Omul — declară el — nu-i nimic altceva decît putreziciune în suspensie. » Fiecare om e un « mort aminorat », « un mort pe credit » (*Mort à credit*). Pînă și actualul elementar al cunoașterii, percepția, conține, la Céline, morbul descompunerii. « A percepe, — după el — înseamnă a te destrăma, a intra în submersie, a sucomba în fața torentului de senzații ». Obiectul transmițîndu-și vibrațiile, se destramă, se topește și el la rîndul său, astfel încît jocul acesta de interacțiuni, fiecare ducînd la anularea celeilalte, se transformă într-un joc continuu al morții.

Greața față de viață, reflex al neputinței de a mai trăi, caracteristic societăților decadente, depășite de mișcarea istoriei, ia, la Céline — care abdică deliberat de la calitatea de om, cufundîndu-se în penibile, respin-

gătoare delicii mazochiste — proporțiile unui cancer atotcuprinzător. Spre a fi « salvat », propune cinic Céline, încercînd în felul lui să dea un rost societății omenești — și asta fundamentează ideologic marea sa admirație pentru statul nazist al lui Hitler, colaboraționismul, spiritul vichist, seria uluitoare a tuturor infamiilor, — « omul, cităm, va trebui să fie supus unei arhitecturi de legi, unei ierarhii, imperative morale și sociale: colonei, jandarmi... iată primii paznici (garde-fous) ai greșii »

Omul fiind « o anarhie » — conchide — statul de tip fascist, îi va da înșfîrșit acea *pinută* vertebrată, care îl obsedează pe Céline. De aici provine « tentația autorității », corolar al ideii fasciste de « elită », despre care s-a vorbit atît, izvorită nu din sentimentul valorii și libertății, ci dintr-o tendință absolut retrogradă, tiranică, de oprimare a maselor; de aici sufocanta îngustare de orizont practică cu bună știință, paradoxal, în patria lui Descartes și a iluminiștilor: apelul la mitologiile răsuflate și josnice — după cum le califică autorul studiului — anti-intelectualismul, conservatorismul, întoarcerea « la pămînt », la muncile idilice, pastorale (puțin Barrés, puțin Montherlant), șovinismul, toate legate « într-un mănunchi funciar reacționar ».

Fascismul are peste tot același chip. Ideile lui Céline se împacă perfect cu ideologia legionară de la noi dintre anii 1930—1940.

A doua poartă de scăpare dinaintea valului lăuntric al greșii — după acceptarea cu entuziasm a statului închisoare nazist — Céline o găsește, cu o revelație subită, în antisemitism. Obiectivată în felul acesta, găsind înșfîrșit un cal de bătaie, greața lui maladivă se transformă într-un delir pamphletar, delirul célinian stupefiant din *Bagatele pentru un masacru*. Și masacrul din lagărele naziste, a urmat...

Rasismul lui Céline, diversiunea clasică din fața contradicțiilor sociale ale orînduirii capitaliste, încercarea de a ocoli înfrîngerea, de a-și învinge greața intimă, l-a dus însă la adevărata înfrîngere, mai mare decît și-a închipuit el vreodată.

Mergînd « din castel în castel », dincolo de Rin, locul de refugiu al reacțiunii franceze de totdeauna, în același ritm cu puhoiul armatelor hitleriste în derută, gîndindu-se la cartea, ultima sa carte pe care avea s-o acrie, (*D'un château l'autre*) iertat, sau trecîndu-i-se, indulgent, cu vederea, infamiile, în mijlocul noii conjuncturi din Franța generalilor colonialiști, a axei Bonn-Paris, a vizitelor de curtoazie dintre victime și călăi, Céline va fi măsurat în sinea lui, își va fi mărturisit, măcar lui, proporțiile aventurii în care intrase?

Jean-Pierre Richard își încheie compătimitor incursiunea făcută — de altminteri cu o jenă vădită — în opera acestui autor atît de detestat, încît chiar moartea lui a trecut aproape nevădată în seamă, cu observația că majoritatea oamenilor mor în ultimul moment al vieții lor, dar că mai sînt și alții care încetează de a fi cu cîte douăzeci de ani, sau mai mult, înainte — cazul lui Céline, defunct pe plan artistic în clipa cînd a devenit fascist — și că aceștia sînt « nefericiții pămîntului ».

Dar oare acest călător, acest pelerin nefast care a mers, conștient, pînă la extrema cea mai îndepărtată a nopții și a cărui literatură își mai găsește încă ecouri în ideologiile neofasciste din occident, poate fi absolvit, — fie și îmbrăcîndu-l în straful smerit al nefericirii — de răspunderile scrisului său?

CONSTANTIN ȚOIU

FATA CU PĂRUL ROȘU

A apărut, în traducerea lui Sergiu Dan și H. R. Radian, romanul scriitorului olandez Theun de Vries*, *Fata cu părul roșu* (publicat în versiune originală la Amsterdam în 1957). Un subtitlu sobru precizează: *Roman din Mișcarea de Rezistență 1942—1945*.

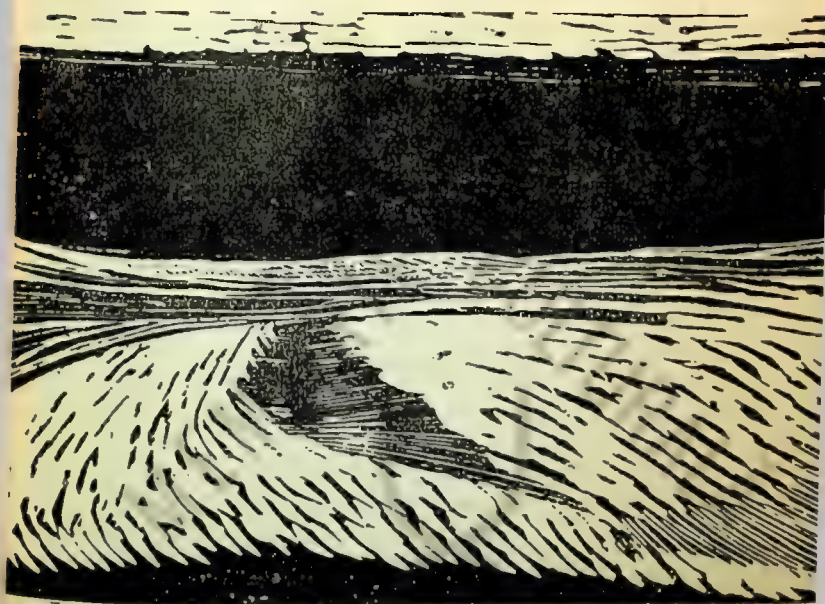
După douăzeci de ani și mai bine Theun de Vries reia o temă pe care o abordase în volumul de nuvele *Sub cizmă* (1945), distins cu « Premiul național pentru literatura din Rezistență ». O reluare cu temei, acum când militarismul revanșard vest-german, tutelat de imperialismul american, își regrupează forțele, acum când atâtea țări din Occidentul Europei, printre care și Olanda, se află angrenate în blocurile militare agresive; o reluare necesară, îmbogățită și impusă de perspectiva celor două decenii scurse de la înfringerea fascismului. « Închin această carte — spune autorul ei în prefața la ediția rusă din 1959 — memoriei tuturor partizanilor cinstiți care au luptat împotriva terorii fasciste pretutindeni. Închin această carte și celor conștienți că astăzi trebuie să acționăm pentru a preîntîmpina repetarea întâmplărilor îngrozitoare din timpul războiului și al ocupației. Închin această carte noilor luptători împotriva rămășițelor respingătoare ale fascismului german, împotriva renașterii terorii naziste înăuntrul și în afara Germaniei ».

Romanul *Fata cu părul roșu* este socotit printre cele mai bune creații ale literaturii olandeze despre Rezistență. O bună parte din faptele relatate aici au fost trăite de scriitor — el însuși activist al Rezistenței olandeze, arestat și internat într-un lagăr de exterminare din care reușește să evadeze — sau de tovarășii săi de luptă. În eroina cărții, Hanna S., re trăiește figura nobilă a Iohannei Schaft (1921—1945), luptătoare comunistă din mișcarea de Rezistență olandeză împușcată de naziști cu câteva săptămîni înainte de înfringerea Germaniei hitleriste.

Problematica romanului ne este familiară. Poporul olandez — ca și toate celelalte popoare subjugate de naziști — a opus, într-un mare efort comun, o rezistență îndrăzită invadatorilor și colaboraționiștilor. În fruntea mișcării, organizatori și luptători, aici ca și în întreaga Europă, au stat comuniștii.

Ceea ce face vie și foarte interesantă această carte este specificitatea ei. Marile adevăruri despre Rezistență trăiesc și ne devin încă odată apropiate prin concretul « olandez » al detaliului. În țara noastră se cunosc puține lucruri despre viața și literatura poporului olandez. Parcurgînd romanul lui Theun de Vries citătorul rămîne tributari, măcar în parte, unei imagini

* Născut în 1907 într-un cătun din nordul Olandei. Membru al Partidului Comunist Olandez din 1935. Autor a numeroase romane: *Rembrandt* (1931), *Pămintul vitreg* (1936), *Rosta norocului* (1938), *O stea umbră prin Europa* (1948) — apărut și în traducere românească — etc.

idilice despre o Olandă a morilor de vânt, a câmpurilor de lalele și a cirezilor de vite, a echilibrului parlamentar imuabil se află în fața unei imagini complet diferite. În Olanda de astăzi, alături de harnicii grădinari și lăptari există, afirmându-se ca forță principală a națiunii, minerii, docherii, marinarii, muncitorii de pe șantierele navale și din fabrici; cartea lui Theun de Vries aduce în prim plan existența maselor exploatare de muncitori, grevele de mari proporții, partidul muncitoresc și, în general mișcarea muncitorească de veche tradiție și cu largi simpatii în mase. În aceste pagini atât de « olandeze » în sensul real și contemporan al cuvântului, îmbibate de un lirism reținut, tradiționala bicicletă devine unealta indispensabilă de luptă a fiecărui ilegalist, țigările de Havana și brinzeturile naționale — obiect de jaf nazist, rădăcinele decorativelor lalele — trista hrană zilnică, străvechiul costum frizon — intruchiparea mirifică a libertății și fericirii de mine.

O carte de luptă și moarte în care totul pledează, afirmă certitudinea vieții, a dragostei a toate învingătoare. Fiecare cuvânt ne avertizează, ne obligă: să nu uităm!

IRINA MAVRODIN

Teatrul Național Englez a luat ființă

La 90 de km. de Londra în micul orașel Chichester, Lawrence Olivier a inaugurat în vara acestui an un nou teatru și un nou festival. Renunțând de mai bine de un an la alte activități teatrale și cinematografice, marele actor s-a consacrat exclusiv acestui eveniment, urmărind personal pregătirile festivalului și construirea noului teatru. După cum relatează revista de informație teatrală mondială *Il drama*, ineditul constă în faptul că scena e de formă hexagonală, astfel dispusă încît «nici unul din cei 1360 de spectatori să nu fie mai departe de 20 metri de interpreți». Înconjuțați de toate părțile de public, actorii vor realiza o coeziune perfectă. Această particularitate va «constrînge pe Olivier și pe actorii săi de a adopta o nouă tehnică interpretativă». De aceea, Olivier a și chemat în jurul său pe cîțiva dintre cei mai buni actori englezi: Sir Michael Redgrave, Fay Compton, Lewis Casson, Sybill Thorndike, John Greenwood, John Neville și noua soție a lui Olivier, Joan Plowright.

Festivalul s-a deschis la 2 iulie 1962 cu piesa «The change» de John Flechter, scriitor contemporan cu Shakespeare. Cronicarul din «Theatre World» observă că imensul spațiu de joc a fost suplinat cu «multă mișcare». «dansuri», «elementele în stilul comediei dell'arte însușeșind acțiunea».

În a doua săptămînă s-a prezentat piesa lui John Ford «The broken heart» tipărită în 1633. Același comentator găsește că pentru «această piesă rigidă, statică, reflexivă și marmoreană» a cărei acțiune se petrece în Sparta antică, «a existat un spațiu prea mare».

«Așa cum s-a așteptat — consemnă el în continuare — în a treia săptămînă s-a obținut un mare succes cu *Unchiul Vanja* de Cehov, pe care timpul ne-a învățat să-l apreciem și să-l iubim.» De altfel, și distribuția a fost la înălțimea piesei: Michel Redgrave a interpretat rolul unchiului Vania, Lawrence Olivier al doctorului și Joan Plowright, rolul Sofiei.

După cum comentează revistele *Il drama*, *Sunday Times*, *Théâtre* se pare că nivelul spectacolelor, noutatea acestui teatru apărut «ca prin minune» ca și experiența acumulată la conducerea Teatrului Old Vic l-au condus pe regizorul, actorul, și inspiratorul acestui nou festival, Sir Lawrence Olivier, spre fotoliul directorial al Teatrului Național Englez.

Înființarea Teatrului Național Englez a fost salutăată ca o adevărată victorie, deoarece intenția de a-l construi trena de mai bine de 60 de ani. Așa cum relatează Ossia Trilling în *Théâtre* (octombrie 1962 nr. 36), fondurile necesare fuseseră inițial strînse încă de la începutul secolului dar cele două războaie mondiale au constituit admirabile pretexte pentru ca proiectul să fie mereu amînat. A fost necesar să se ducă o adevărată bătălie pentru a convinge cercurile guvernante de necesitatea ca Anglia să-și aibă în sfîrșit Teatrul ei Național deoarece majoritatea considerau teatrul ca o simplă afacere industrială. În acest scop, s-a constituit și un «comitet pentru Teatrul Național» care există de 60 de ani. După discuții interminabile, după victorii și decepții (cei veniți la putere decmandau

veșnic alocațiile aprobate de cei precedenți), în iulie 1962, guvernul a anunțat însfîrșit că acceptă proiectul prezentat de orașul Londra pentru construirea pe « South Bank » (malul drept al Tamisei) a unui complex teatral compus din 3 săli de spectacol.

Pentru moment, Teatrul Național va utiliza scena Teatrului Old Vic, urmînd să se construiască în curînd încă două teatre. Primul va fi noul « Teatru Dramatic » conceput după ultimele cuceriri ale arhitecturii teatrale — care preconizează pentru spectacolele clasice scena deschisă (un platou fără cadru) și sala în amfiteatru. Al doilea va fi un teatru de operă, unde se va instala ansamblul Sadler's Wells. Între timp, ansamblul teatrului Old Vic va fi lichidat creîndu-se sub direcția lui Lawrence Olivier o nouă trupă care se va numi « National Theatre Board » și paralel cu aceasta va lua ființă o nouă companie pentru Teatrul Național Dramatic.

Cu ocazia numirii ca director al Teatrului Național englez sir Lawrence Olivier a declarat: « O să fac tot ce-mi stă în putință pentru a întemeia un Teatru Național care să constituie o sursă de mîndrie pentru profesiunea mea, pentru întreaga mea țară ». Intenția sa — ca și a tuturor de altfel — este de a inaugura Teatrul Național cu ocazia aniversării celui de al patrulea centenar de la nașterea lui Shakespeare care va fi celebrat în anul 1964.

ANGELA IOAN

TELEVIZIUNEA AMERICANĂ ȘI MAȘINA DE TOCAT CARNE

« Atunci cînd publicul și profitul sînt în conflict, de obicei pierde publicul », constată Robert Forrey, un comentator avizat al programelor posturilor americane de televiziune, într-un articol dintr-un număr recent al revistei *Mainstream*.

Iată deci, după părerea autorului, problema numărul 1 a televiziunii americane: continua goană după subiecte rentabile care sînt departe de a fi instructive și educative. « Ingredientele » cele mai folosite în aceste programe « de succes » sînt, după cum remarcă R. Forrey, violența, erotismul, crimele, excentricitățile. Pentru ca succesul programelor să fie asigurat, trebuie, neapărat, ca ele să conțină unul din elementele mai sus menționate.

Se pare, însă, că în ciuda strădaniilor oamenilor de afaceri care dirijează televiziunea americană, nu toți telespectatorii se lasă păcăliți de temele care nu le oferă nici un fel de hrană spirituală. Printre aceștia se află și John Ciardi, șeful secției de literatură a săptăminalului *Saturday Review*. Într-un articol intitulat « Îmbogățește-ți mintea printre afaceriști! », pe care l-a publicat recent în paginile revistei la care lucrează, Ciardi mărturisește: «Nu am deschis niciodată televizorul cu gândul să-mi îmbogățesc mintea. Pentru aceasta am cărțile.»

Tentativele de a crea spectacole instructive pentru programele posturilor de televiziune americane s-au soldat cu o adevărată odisee, relatată amplu în aceeași revistă sub titlul foarte elocvent — «Cum poți să-ți complici singur existența» — de Robert Lewis Shayon. Acesta descrie cu lux de amănunte încercările unor scriitori americani de a introduce în cadrul emisiunilor de televiziune o serie de programe educative.

Temerarii autori se hotărâseră să pornească, citez; « o campanie culturală de proporții epidemice » (epidemie foarte necesară, după cit se pare) prin care să determine pe directorii stațiilor de televiziune să prezinte filme documentare, spectacole educative, etc. Mulți dintre inițiatorii campaniei au fost siliți să recurgă la compromisuri. Astfel au fost obligați să admită să li se introducă în emisiuni reclame pentru filmele de aventuri și anunțuri comerciale.

Despre acest amestec nepermis în textul autorilor a mai vorbit și *New York Times*, într-un articol cu titlul «Dramă la televiziune».

Scriitorii, indignați, asemuiesc procedeul arbitrar, la care recurg directorii stațiilor de televiziune, cu o «mașină de tocat carne». Creațiile lor, odată trecute prin ea, nu mai sînt de recunoscut.

Multe lucrări literare capătă în această fabrică de spectacole-tip ingredientele care le fac «distractive»: o crimă sau două, cîteva scene erotice, o serie de personaje care șochează prin extravaganța lor.

Autorilor naivi care porniseră o campanie educativă atît de curajoasă li s-a răspuns adesea cu logica businessman-ului: «Pot să-mi procur un program local pentru copii și să fac cu el mai mulți bani, tocmai pentru că nu este educativ». Această frază citată de Shayon este revelatoare.

Punctul de vedere al acestor oameni de afaceri este limpede; pentru ei tot ce este serios este plictisitor, anost, fără sare și, în consecință, puțin rentabil.

Și, cum la unii totul se reduce la bani...

M. ENĂCHESCU

UN SCRITOR

PERUVIAN:

CIRO

ALEGRIA

Născut la 4 noiembrie 1909, scriitorul peruvian Ciro Alegria și-a petrecut cei mai mulți ani în provincia natală, Huamachuco din regiunea Anzilor, printre indieni.

Mărturisind acest lucru, Ciro Alegria recunoaște în același timp că primii săi învățători i-au fost părinții, dar « întreg poporul peruvian m-a modelat după felul său și m-a făcut să-i înțeleg durerea, bucuria, dirzenia și capacitatea creatoare, precum și talentele sale mari, prea puțin recunoscute încă ».

Mai târziu începe să lucreze ca gazetar, fapt care-l ajută să cunoască mai bine viața grea a poporului, alăturându-i-se mișcării acestuia împotriva regimului dictatorial.

Deținut într-o închisoare mai mult timp, iar după aceea deportat în Chile, Ciro Alegria nu numai că nu și-a renegat convingerile politice, ci dimpotrivă, le-a fundamentat, făcându-și din aspirațiile celor asupriți, crezul său pentru toată viața.

Lipsit de posibilități materiale, obligat la tot felul de munci mărunte (paginator, corector, etc.), el și-a găsit vreme și pentru literatură, scriind un număr de povestiri și poeme. Își plănuiise însă de mult o carte despre indienii în mijlocul cărora trăise, dar niciodată nu avea timpul necesar elaborării.

Un grup de prieteni i-au acordat o subvenție lunară și « această bursă a aprecierii și generozității mi-a permis să scriu romanul *Lumea e largă și strdind* „El mundo es ancho y ajeno“... În patru luni l-am terminat și n-o spun cu tonul celui care a făcut un act de eroism. Am scris-o cu o astfel de grabă pentru că eram obligat de împrejurări. Aș fi dorit să dispun de ani pentru acest lucru, întrucât cartea aceasta face parte din propria mea ființă ».

Tradus până în prezent în zece limbi, printre care rusă, franceză, engleză și portugheză, romanul *Lumea e largă și strdind*, i-a adus autorului locul de cinste printre scriitorii progresiști din țara sa și din întregul continent din Sud.

Bazat pe fapte de necontestat, romanul descrie viața unui sat pașnic al indienilor din Peru, cu oamenii, întâmplările și suferințele lor din fiecare zi.

Liniștea aparentă în care trăiește această comunitate de indieni, aflați sub conducerea celui mai înțelept dintre ei, Rosendo Maqui, este tulburată brusc de apariția « cuceritorilor » albi, care simt în ei « obligația » de a-i civiliza cât mai repede cu putință.

Și această « civilizație » începe prin impunerea de legi (cât mai multe !) pentru că « legile distrug barbaria ». Datorită acestora, indianul trebuie să plătească un impozit anual pentru sare, pentru chibrituri și chiar pentru simplul motiv că e... indian.

Primul semn de revoltă din partea indienilor e plătit cu sînge. Rosendo Maqui este arestat și asasinat în închisoare. Marii proprietari de pămînturi își revendică dreptul asupra ținutului.

Cu o deosebită forță sugestivă autorul urmărește procesul psihologic care se desfășoară în sufletele dezmoșteniților, proces care pecetluiește încă odată val de cîntece dintre ei și-i îndeamnă la luptă.

Primul val de « civilizatori » trece. În urma lui rămîn case dărîmate, pămînturi nelucrate, morți și bastarzi de la indienele siluite. Benito Castro, îmbîlînzitorul de animale sălbatice, lucrător un timp pe meleaguri străine, fiu adoptiv al lui Rosendo Maqui, este un astfel de om.

Viața satului se înnoadă în mici necazuri și continuă să se desfășoare înainte, ca un rîu cu izvoare proaspete.

Și din nou, alți « misionari ai libertății » își fac apariția, mai hotărîți să stăpînească ținutul bogat al indienilor.

Primul lucru pe care-l fac aceștia este să-i alunge (tot în baza legilor !) de pe propriile pămînturi.

« Cînd legea le dă lor pămîntul — le spune Benito Castro, indienilor — ea uită că pe el se află oameni, ne aflăm noi. Ni se spune « plecați în altă parte; lumea-i largă. » E adevărat, e largă. Eu cunosc lumea largă unde mi se spune să mergem și vă spun că pentru noi, săracii, lumea e largă, dar e străină ».

Însuflețiți de cuvintele lui, indienii își apără avutul cu arma în mînă. Ciro Alegria descrie cu măiestrie momentele de culme ale acestei lupte nedrepte și inegale ca forță, dezvăluind cu pregnanță patriotismul și setea de libertate a poporului său.

Victorioasă la început, lupta se termină în înfrîngere și sînge indian. Benito Castro aleargă zdrobit spre casă pentru a-și apăra copiii și moare, simbolic, în fața porții, sub privirile disperate ale tovarășilor lui.

Dar finalul romanului nu lasă senzația unei adevărate înfrîngeri. Pentru romancier ea înseamnă numai o cădere de moment, o oțelire în fața acestor « civilizați », un preludiu la o luptă nouă, cea care le va aduce într-adevăr civilizația.

Fără să situeze în timp precis acțiunea cărții, autorul a reușit să redea cu o rară măiestrie o întreagă serie de probleme care au frămîntat și continuă să frămînte pe indianul Anzilor peruvieni, în lupta sa pentru libertate.

Reproșîndu-i-se de către unii critici, după publicarea cărții, faptul că romanul tratează probleme sociale și nu acordă decît foarte pușin spațiu obiceiurilor și coloritului local din aceste ținuturi, Ciro Alegria a răspuns : « Poziția mea față de indian nu este asemănătoare cu cea a marilor proprietari sau turiști, ci o adeziune totală la lupta lui, căreia mă asociez ca om și ca scriitor convins de dreptatea care va trebui să i se facă ».

V. B.

REÎNTÎLNIRE CU MARIA TERESA LEÓN*)

Construcția romanului *Cu cărțile pe față* este ingenioasă, puțin obișnuită. Fiecare din personajele cărții își povestește deschis, ca pentru sine, acțiunile, gândurile, viața. E un fel de caleidoscop această carte a Mariei Teresa León, dar un caleidoscop care după ce-ți înfățișază ochilor o mie de imagini, revine și se fixează stăruitor asupra uneia dintre ele. În cazul de față imaginea centrală este lupta revoluționarilor spanioli. Căci «jocul leal» — cum se intitulează în original acest roman — se desfășoară în Spania anului 1936, cînd fascismul, acest «cancer internațional», a întîmpinat aici o primă și răsunătoare rezistență. Autoarea, ea însăși participantă activă la apărarea Madridului împotriva trupelor generalilor rebeli care voiau să înăbușe tinăra republică spaniolă, revine, după douăzeci și trei de ani (romanul a apărut în ediția sa spaniolă în anul 1959 la Buenos Aires) în pagini emoționante acele zile de glorioasă amintire. «Era un eroism născut din voioșia străzii, un eroism tinăr și cutezător. Femei viteze îi dezarmau pe lași, fete voinice purtau steaguri purpurii, bărbați cu favoriți lungi își arătau puterea lor de oameni ai muncii, în timp ce adolescenții mureau fără să-și aplece capul, dar stringind pumnii. Acolo salopeta albastră era o uniformă, iar cuvîntul „tovarășă” — cel mai frumos compliment pentru o femeie». Aceste cuvinte ale unuia dintre personaje caracterizează minunat atmosfera întregului roman.

În centrul atenției stă activitatea desfășurată în acel timp de echipa volantă de teatru «Las Guerrillas del Teatro» care avea misiunea să se deplaseze pe fronturile revoluționare pentru ca, prin intermediul pieselor de teatru, al jocurilor și al cîntecelor, să-i îmbărbăteze pe ostași, să le readucă voioșia, optimismul. Era și acesta un mod leal prin care artiștii onești înțelegeau să sprijine, cu armele lor, revoluția. Și de multe ori jocul lor, printre schije și gloanțele liniei a întîia, însemna un adevărat act de eroism. La organizarea și conducerea acestei formații teatrale autoarea, Maria Teresa León, a avut un rol important. De aceea se poate spune că, într-un anumit fel, romanul *Cu cărțile pe față* este o carte autobiografică. (De altfel, în carte se fac adeseori și referiri directe la Maria Teresa León sau la soțul ei, poetul Rafael Alberti).

Dar eroul principal este Camilo, cel mai tinăr membru al echipei «Las Guerrillas del Teatro» (personaj real, după cum ne informează autoarea). Camilo este un tinăr de o mare frumusețe morală. Îngelat de un fascist spaniol, Xavier Mora, este dus dintr-o mănăstire direct pe front, cu scopul de a spiona acțiunile republicanilor și a transmite informații în tabăra adversă; Camilo imediat ce se desmeticește află despre ce este vorba și își dă pe față firea sa cinstită, dovedindu-se un om drept, inadaptabil la mîrșăvie. El începe să joace leal, trecînd deschis de partea partizanilor republicii. Pe măsură ce-i cunoaște pe tovarășii săi, artiștii din «Las Guerrillas del Teatro», Camilo se apropie tot mai mult de aceștia, neputînd să nu-i prețuiască și să nu le rămînă fidel. Dragostea pentru Angelines îi redă încrederea în sine, în frumusețea vieții. Sfirșitul tragic al războiului și teroarea sălbatică deslănțuită de Franco împotriva revoluționarilor îl împinge pe Camilo din nou între zidurile mănăstirii. Dar experiența căpă-

*) *Cu cărțile pe față* (Juego limpio) roman, Editura de Literatură Universală, București 1962 Traducere de Paul Alexandru Georgescu.

tată, acest salt fulgerător în clocotul vieții, nu se uită, nu se poate uita. Și autoarea în scrisoarea către cititorii români ce însoțește ediția de față a romanului, vorbind de maturitatea politică a personajului său, mărturisește că, o dată cu răsturnarea dictaturii, și reîntoarcerea exilaților politici: « Camilo va lăsa deschisă poarta casei unde am trăit, căci... ne vom întoarce ».

Dintre celelalte personaje în mintea cititorului se fixează câteva, realizate de scriitoare cu o reală forță artistică. Angelines, actrița care se dăruie vocației sale pentru teatru în care vede o școală și o armă în sensul cel mai exact al acestor cuvinte, este flacăra în lumina căreia se purifică și se călește Camilo. Întreaga ei ființă respiră parcă prospețime, candoare. Claudio, comisarul de los guerillos din teatru și Juanita, fata curajoasă, plină de înțelepciune și tact politic, reprezintă în carte tineretul entuziast și lucid din care Partidul Comunist Spaniol își recruta cele mai bune cadre ale sale. În contrast cu aceștia, cei doi spioni, Xavier Mora și Juanito Monje, apar cu atât mai odioși. Ei sînt lipsiți de scrupule, iar postura în care ei apar se datorește lășității de a înțelege mersul istoriei.

Strîns legat de soarta operațiilor militare de pe frontul Madridului, teatrul volant al lui Claudio reflectă ca o picătură de apă întreaga epopee a luptelor. Războiul a fost într-adevăr deosebit de greu. El era cu atât mai greu cu cît în afară de cele patru coloane de mercenari care înaintau asupra capitalei, revoluționarii mai aveau de înfruntat și odioasa « coloană a cincea », adică trădătorii, și spionii de teapa lui Xavier Mora și Juanito Monje, strecurări chiar în rîndurile lor, care îndemnau populația la acte defetiste și la indisciplină. « Nu există fronturi, ci răspîntii » — observau în legătură cu aceasta unii din eroi. Cu deosebită măiestrie e scos în relief eroismul maselor, patosul revoluționar al bravei populații a Madridului și a apărătorilor săi. Așa sînt de pildă emoționantele pagini ale lui Camilo referitoare la ultimele zile ale republicii: « Se întimpla că Madridul lupta contra Madridului, stradă, cartier cu stradă, cartier cu cartier. De unde scoteau oamenii curajul acesta în fața morții? De ce să mori dacă totul s-a terminat? Și totuși, tancurile pe care le-am văzut înaintînd împotriva Juntei de apărare cîntau. Le-am auzit cîntînd noaptea cînd se întorceau de pe front, și îndreptîndu-și mitralierele împotriva Juntei, împotriva puterilor străine, împotriva fascismului mondial. La fel înaintaseră și împotriva cazărnilor Montana; erau cei de la 7 Noiembrie, apărătorii Capitalei Gloriei. Trădați, răspundeau. V-ați gîndit vreodată ce înseamnă o armată învinsă, domnilor din Juntă? Nu, dar ei s-au gîndit și nu vor să se predă pentru că ei sînt Spania și vor să aibă dreptul de a rămîne mai departe Spania ».

Scrînd acest roman în exil, autoarea a avut tot timpul în față situația grea de azi a patriei sale. De la evenimentele descrise în roman au trecut aproape douăzeci și șase de ani. Dar Spania franchistă, un tragic anacronism, este încă o tristă realitate. Ea stă în priveliștea lumii, dezolantă, « ca o casă căreia îi pică tencuiala ». Reînviînd epoca glorioasă a republicii, cartea Mariei Teresa León întărește și mai mult speranța în înnoirea care sigur, se va produce, și aici, înnoire pentru care au luptat și s-au jertfit atunci cei mai buni fii ai Spaniei.

M. SORESCU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, București